Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo vadovas

2017 | Vilnius

Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo vadovas

LIETUVOS TEISĖS INSTITUTAS

2017 | Vilnius

AUTORIAI:
Costanza Honorati • Cristina Gonzalez Beilfuss • Ivana Kunda • Agnė Limantė
• Carola Ricci • Mirela Župan • Benedetta Ubertazzi

Vertimas UAB „Metropolio vertimai“
Kalbos redaktorės: dr. Dalia Gedzevičienė, dr. Agnė Limantė
Maketuotojas Vitalijus Bilevičius Sarinas
Lietuviško leidinio leidybą koordinavo Justinas Paliauka
Nuotraukos autorė Agnė Limantė

ISBN 978-9986-704-46-1

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

Projektas finansuojamas ES Teisingumo programos lėšomis

Už šio leidinio turinį yra išimtinai atsakingi autoriai ir jis neatspindi Europos Komisijos požiūrio ar nuomonės.

LIETUVOS TEISĖS INSTITUTAS

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
Tel./faks. +370 (5) 249 75 91
info@teise.org, www.teise.org

© Costanza Honorati, Cristina Gonzalez Beilfuss, Ivana Kunda, Agnė Limantė, Carola Ricci, Mirela Župan, Benedetta Ubertazzi, 2017
© Lietuvos teisės institutas, 2017

Turinys

Dažniausiai tekste vartojamų santrumpų sąrašas **4**

I. Taikymo sritis ir sąvokų apibrėžtys **6**

II. Jurisdikcija santuokos bylose (santuokos nutraukimas ir gyvenimas skyrium (separacija). Kita jurisdikcija **40**

III. Bendroji jurisdikcija tėvų pareigų bylose. Nenutrūkstama vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikcija. Vaiko buvimo vieta grindžiama jurisdikcija **63**

IV. Jurisdikcija vaikų grobimo bylose. Vaiko grąžinimas **96**

V. Vaiko išklausymas **154**

VI. Jurisdikcijos prorogacija **179**

VII. Bylos perdavimas teismui, geriau tinkančiam nagrinėti bylą **194**

Dažniausiai tekste vartojamų santrumpų sąrašas

1961 m. Hagos konvencija	1961 m. Hagos konvencija dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje. Valstybės žinios, 2001-08-31, Nr. 75-2640
1980 m. Hagos konvencija	1980 m. Hagos konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų. Valstybės žinios, 2002-05-22, Nr. 51-1932
1996 m. Hagos konvencija	1996 m. Hagos konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje. Valstybės žinios, 2003-09-26, Nr. 91(1)-4125
Reglamentas „Briuselis I“	2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. OJ L 12, 16 1 2001, p. 1–23 (negalioja, pakeistas Reglamentu „Briuselis Ibis“)
Reglamentas „Briuselis Ibis“, Reglamento „Briuselis I“ nauja redakcija	2012 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1215/2012 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. OJ L 351, 20 12 2012, p. 1–32
Reglamentas „Briuselis IIa“, Reglamentas	2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000. OL L 338, 2003 12 23
Europos Sąjungos chartija	Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. OJ C 326, 26 10 2012, p. 391–407
ESTT, Teismas	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
EŽTK	Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. Valstybės žinios, 2000-11-10, Nr. 96-3016
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
Išlaikymo reglamentas	2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje
Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija	1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501

Nuolatinė gyvenamoji vieta	Tekste vartojant sąvoką „nuolatinė gyvenamoji vieta“, jos turinys nesiejamas su Lietuvos ar kurios nors kitos valstybės nacionaline teise (išskyrus jei aiškiai nurodyta kitaip). Sąvoka vartojama turint omenyje autonominio ES sąvokų aiškinimo principą ir atitinka sąvoką nuolatinė / įprastinė gyvenamoji vieta: „habitual residence“ (angl. k.), „residenza abituale“ (ital. k.), „residencia habitual“ (ispan. k.), „résidence habituelle“ (pranc. k.)
Pasiūlymas	2016 m. birželio 30 d. Europos Komisijos pasiūlymas dėl Tarybos reglamento dėl jurisdikcijos ir sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis bei tarptautiniu vaikų grobimu, pripažinimo ir vykdymo (nauja redakcija). COM(2016) 411 final
Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, SESV	Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. OJ C 326, 26 10 2012, p. 47–390
Valstybė narė	Europos Sąjungos valstybė narė

Prof. **Mirela Župan** (J. J. Strossmayerio universitetas Osijeke, Kroatija)

I. Taikymo sritis ir sąvokų apibrėžtys
(1; 2; 59–62 straipsniai)

Atitinkamų nuostatų tekstai **6**

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai **11**

Susiję Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai **11**

1. Reglamento „Briuselis IIa“ taikymas teisminio bendradarbiavimo šeimos bylose srityje **12**
   1.1. Europos teisminis bendradarbiavimas šeimos bylose *(stricto sensu)* **12**
   1.2. Europos Sąjungos ir kitų subjektų sąveika tarptautiniame kontekste **13**

2. Taikymo sritis ir sąvokų apibrėžtys **17**
   2.1. Taikymo sritis: „civilinės bylos“ – „santuokos klausimai“ **17**
   2.2. Taikymo sritis: „civilinės bylos“ – „tėvų pareigos“ **20**
   2.3. Taikymo sritis: preliminarūs klausimai dėl vaiko statuso **23**
   2.4. Taikymo sritis: *ratione personae*, *ratione temporis* ir *ratione loci* **28**

3. Sąvokų autonomiškumas **29**

4. Sąsaja su kitais dokumentais **35**

Atitinkamų nuostatų tekstai

1 straipsnis

Taikymo sritis

1. Šis reglamentas taikomas bet kokio pobūdžio teismo civilinėms byloms, susijusioms su:

a) su santuokos nutraukimu, gyvenimu skyrium (separacija) ar santuokos pripažinimu negaliojančia;

b) tėvų pareigų skyrimu, naudojimusi jomis, perdavimu, apribojimu ar atėmimu.

2. Šio straipsnio 1 dalies b punkte nurodytos bylos konkrečiai gali būti susijusios su:

a) globos teisėmis ir bendravimo teisėmis;

b) globos, rūpybos ir panašiomis institucijomis;

c) asmens ar institucijos, atsakingos už vaiko asmenį ar turtą, skyrimu ir funkcijomis, atstovavimu vaikui;

d) vaiko paskyrimu į šeimą (šeimyną) ar globos instituciją;

e) vaiko apsaugos priemonėmis, susijusiomis su vaiko turto administravimu, išsaugojimu ar perleidimu.

3. Šis reglamentas netaikomas:

a) tėvystės (motinystės) nustatymui ar nuginčijimui;

b) sprendimams dėl įvaikinimo, pasirengimo įvaikinimui priemonėms arba įvaikinimo panaikinimui ar atšaukimui;

c) vardo ir pavardės vaikui suteikimui;

d) nepilnamečio emancipavimui;

e) išlaikymo pareigoms;

f) turto patikėjimo sutartims ar paveldėjimui;

g) priemonėms, kurių imamasi dėl vaikų padarytų baudžiamosios teisės pažeidimų.

2 straipsnis
Sąvokų apibrėžimai

Šiame reglamente:

1) „teismas“ apima visas valstybių narių institucijas, turinčias jurisdikciją bylose, patenkančiose į šio reglamento taikymo sritį pagal 1 straipsnį;

2) „teisėjas“ – tai teisėjas arba teisėjo įgaliojimams prilyginamus įgaliojimus turintis pareigūnas bylose, patenkančiose į reglamento taikymo sritį;

3) „valstybė narė“ apima visas valstybes nares, išskyrus Daniją;

4) „teismo sprendimas“ – tai valstybės narės teismo paskelbtas sprendimas dėl

santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacija) ar santuokos pripažinimo negaliojančia ir teismo sprendimas, susijęs su tėvų pareigomis, nesvarbu, kaip tas sprendimas vadinamas, įskaitant potvarkį, įsakymą ar nutarimą;

5) „kilmės valstybė narė“ – valstybė narė, kurioje buvo priimtas vykdytinas teismo sprendimas;

6) „vykdymo valstybė narė“ – valstybė narė, kurioje prašoma vykdyti teismo sprendimą;

7) „tėvų pareigos“ – visos teisės ir pareigos, susijusios su vaiko asmeniu ar turtu, suteikiamos fiziniam ar juridiniam asmeniui teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu; šis terminas apima globos teises ir bendravimo teises.

8) „tėvų pareigų turėtojas“ – kiekvienas asmuo, turintis tėvų pareigas vaikui;

9) „globos teisės“ apima teises ir pareigas, susijusias su vaiko priežiūra, ypač teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą;

10) „bendravimo teisės“ apima visų pirma teisę ribotam laikui nuvežti vaiką kitur negu yra jo nuolatinė gyvenamoji vieta;

11) „neteisėtas išvežimas ar negrąžinimas“ – tai vaiko išvežimas ar negrąžinimas tais atvejais, kai:

a) tuo pažeidžiamos globos teisės, įgytos teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu pagal valstybės narės, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta iki išvežimo ar negrąžinimo;

ir

b) jei išvežimo ar negrąžinimo metu globos teisėmis buvo faktiškai naudojamasi drauge ar jų su niekuo nesidalijant arba jomis taip būtų naudojamasi išvežimui ar negrąžinimui. Laikoma, kad globa yra įgyvendinama kartu, kai pagal teismo sprendimą ar įstatymų nustatyta tvarka vienas tėvų pareigų turėtojas negali spręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos be kito tėvų pareigų turėtojo sutikimo.

59 straipsnis

Sąsaja su kitais dokumentais

1. Pagal 60, 63 ir 64 straipsnių bei šio straipsnio 2 dalies nuostatas šis reglamentas pakeičia jo įsigaliojimo metu valstybėse narėse galiojančias konvencijas, sudarytas tarp dviejų ar daugiau valstybių narių ir susijusias su bylomis, kurias reglamentuoja šis reglamentas.

2. a) Suomija ir Švedija turi galimybę pareikšti, kad 1931 m. vasario 6 d. Konvencija, sudaryta tarp Danijos, Suomijos, Islandijos, Norvegijos ir Švedijos, apimanti tarptautinės privatinės teisės nuostatas dėl santuokos, įvaikinimo ir globos, kartu su jos Baigiamuoju protokolu santykiuose tarp šių šalių visai ar iš dalies bus taikoma vietoj šio reglamento reikalavimų. Minėti pareiškimai pridedami prie šio reglamento ir paskelbiami Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje. Minėtos valstybės narės bet kuriuo metu juos gali visai ar iš dalies atšaukti.

b) Sąjungos piliečiai neturi būti diskriminuojami dėl pilietybės.

c) Jurisdikcijos normos, dėl kurių a punkte nurodytos valstybės narės rengiasi ateityje priimti kokius nors susitarimus, susijusius su bylomis, kurioms taikomas šis reglamentas, turi atitikti šiame reglamente nustatytas jurisdikcijos normas.

d) Teismo sprendimai, priimti bet kurioje Šiaurės valstybėje, pateikusioje a punkte nurodytus pareiškimus pagal teismo jurisdikciją, atitinkančią vieną iš II skyriuje nustatytų jurisdikcijų, kitose valstybėse narėse pripažįstami ir vykdomi pagal III skyriuje nustatytas taisykles.

3. Valstybės narės Komisijai siunčia:

a) 2 dalies a ir c punktuose nurodytų susitarimų ir juos įgyvendinančių vienodų teisės aktų kopiją;

b) visus minėtų susitarimų ar vienodų teisės aktų denonsavimus arba pakeitimus.

60 straipsnis

Sąsaja su tam tikromis daugiašalėmis konvencijomis

Santykiuose tarp valstybių narių šis reglamentas pakeičia toliau išvardytas konvencijas tiek, kiek jos susijusios su bylomis, kurioms taikomas šis reglamentas:

a) 1961 m. spalio 5 d. Hagos konvenciją dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje;

b) 1967 m. rugsėjo 8 d. Liuksemburgo konvenciją dėl sprendimų, susijusių su santuokų galiojimu, pripažinimo;

c) 1970 m. birželio 1 d. Hagos konvenciją dėl santuokos nutraukimo ir gyvenimo skyrium pripažinimo;

d) 1980 m. gegužės 20 d. Europos konvenciją dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo; ir

e) 1980 m. spalio 25 d. Hagos konvenciją dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų.

61 straipsnis

Sąsaja su 1996 m. spalio 19 d. Hagos konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje

Kalbant apie sąsają su 1996 m. spalio 19 d. Hagos konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, šis reglamentas taikomas:

a) jeigu atitinkamo vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybės narės teritorijoje;

b) kalbant apie valstybės narės teismo priimto sprendimo pripažinimą ir vykdymą kitos valstybės narės teritorijoje, net jeigu atitinkamo vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra trečiosios valstybės, kuri yra minėtos konvencijos susitariančioji šalis, teritorijoje.

62 straipsnis

Galiojimo apimtis

1. Byloms, kurioms netaikomas šis reglamentas, ir toliau galioja 59 straipsnio 1 dalyje, 60 ir 61 straipsniuose nurodyti susitarimai ir konvencijos.

2. 60 straipsnyje minėtos konvencijos, ypač 1980 m. Hagos konvencija, ir toliau galioja tarp valstybių narių, kurios yra jų šalys, atsižvelgiant į 60 straipsnį.

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

2007 m. lapkričio 27 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-435/06, *C* (ECLI:EU:C:2007:714)

2009 m. balandžio 2 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-523/07, *A* (ECLI:EU:C:2009:225)

2010 m. spalio 5 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-400/10 PPU, *McB. prieš L. E.* (ECLI:EU:C:2010:582)

2010 m. liepos 1 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-211/10 PPU, *Povse prieš Alpago* (ECLI:EU:C:2010:400)

2010 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-497/10 PPU, *Mercredi* (ECLI:EU:C:2010:829)

2014 m. spalio 9 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-376/14 PPU, *C prieš M* (ECLI:EU:C:2014:2268)

2015 m. liepos 16 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-184/14, *A prieš B* (ECLI:EU:C:2015:479)

2015 m. spalio 6 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-404/14, *Matouškova* (ECLI:EU:C:2015:653)

2015 m. spalio 21 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-404/15, *Gogova* (ECLI:EU:C:2015:710)

2016 m. gegužės 12 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-281/15, *Sahyouni* (ECLI:EU:C:2016:343)

2016 m. spalio 13 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-294/15, *Mikołajczyk* (ECLI:EU:C:2016:772)

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo nagrinėjama byla, C-673/16, *Coman ir kiti* (ECLI:EU:C:2016:343)

Susiję Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

2013 m. birželio 18 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas, *Povse prieš Austriją*, Nr. 3890/11

2015 m. sausio 15 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas, *M. A. prieš Austriją,* Nr. 4097/13

1. Reglamento „Briuselis IIa“ taikymas teisminio bendradarbiavimo šeimos bylose srityje

Reglamentas „Briuselis IIa“ yra viena iš mozaikos dalių vienos valstybės ribas peržengiančių šeimų (angl. *cross-border families*) santykių teisiniame reguliavime. Reglamento „Briuselis IIa“ 1–2 ir 59–61 straipsnių paskirtis – apriboti jo taikymo sritį. Siekiant tinkamai taikyti šį Reglamentą sudėtingoje tarpusavyje susijusių universalių ir regioninių teisinių instrumentų gausoje, itin svarbu aiškiai suprasti į jo taikymo sritį patenkančius teisinius santykius ir atriboti kitus teisinius šaltinius.

Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijoje buvo priimtas ilgalaikis pasižadėjimas suvienodinti tarptautinę privatinę teisę vienos valstybės ribas peržengiančių šeimų atžvilgiu. Kalbant apie regioninį bendradarbiavimą, Europos Sąjungos įsitraukimas yra bene geriausiai žinoma bendradarbiavimo forma. ES dalyvavimo šioje srityje poveikis yra dvejopas, nes jį nagrinėti galima iš siauros ir plačios perspektyvos. Šie du aspektai dažnai tarpusavyje susiję ir sąveikauja vienas su kitu. Tai atsispindi ir Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo srityje, taip pat ir jo santykyje su kitais reglamentais bei konvencijomis.

1.1. Europos teisminis bendradarbiavimas šeimos bylose *(stricto sensu)*

Šiuolaikinių ES veiksmų, susijusių su vienos valstybės ribas peržengiančių šeimų santykiais, esmę sudaro ES institucijų veikla, paremta Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau ir – SESV) 61 straipsniu. Šioje srityje teisėkūros veiksmai dažniausiai baigiasi antrinių teisės aktų, reglamentų, priėmimu. Visgi reglamentavimas nevientisas. Kai kurie Lisabonos sutarties aspektai prisideda kuriant „daugiapakopę Europą“. Vienbalsiškumo reikalavimas lėmė tai, kad tam tikrų sričių reguliavimas (santuokos nutraukimui, sutuoktinių turtui, registruotų partnerių turtui taikytina teisė) iš įprastų procedūrų buvo pašalintas ir perkeltas į tvirtesnį bendradarbiavimą. Be to, Protokolai dėl Jungtinės Karalystės, Airijos ir Danijos ypatingosios padėties įgalina šias šalis dalyvauti arba pasitraukti iš bet kokios civilinio teisinio reglamentavimo srities. Galiausiai susiduriame su skirtingomis tarptautinės privatinės teisės taikymo apimtimis ir aspektais, kuriuos suvienodina atitinkami reglamentai.

Teisinis šaltinis	Taikymas laiko atžvilgiu	Taikymo sritis	Geografinė sritis	Reguliavimo dalykas
Reglamentas Nr. 2201/2003 (Reglamentas „Briuselis IIa“)	Nuo 2005-03-01	Jurisdikcija Pripažinimas ir vykdymas Bendradarbiavimas	Visos Europos Sąjungos narės, išskyrus Daniją	Santuokos nutraukimas Gyvenimas skyrium (separacija) Santuokos pripažinimas negaliojančia Tėvų pareigos
Reglamentas Nr. 1259/2010 („Roma III“)	Nuo 2012-06-21	Taikytina teisė	Tvirtesnis bendradarbiavimas 14 valstybių narių	Santuokos nutraukimas Gyvenimas skyrium (separacija)
Reglamentas Nr. 4/2009 (Reglamentas dėl išlaikymo pareigų)	Nuo 2011-06-18	Jurisdikcija Taikytina teisė Pripažinimas Vykdytinumas Vykdymas Bendradarbiavimas	Visos Europos Sąjungos narės, išskyrus Daniją Specialios taisyklės Jungtinei Karalystei	Išlaikymo pareigos
2007 m. Hagos protokolas	Nuo 2011-06-18 (laikinas taikymas ES)	Taikytina teisė	Tarptautinė konvencija, integruota į Europos Sąjungos teisę	Išlaikymo pareigos
Reglamentas Nr. 2016/1103 (Sutuoktinių turto reglamentas)	Nuo 2019-01-19	Jurisdikcija Taikytina teisė Pripažinimas Vykdytinumas Vykdymas Bendradarbiavimas	Tvirtesnis bendradarbiavimas 18 valstybių narių	Sutuoktinių turtas
Reglamentas Nr. 2016/1104 (Registruotų partnerių turto reglamentas)	Nuo 2019-01-29	Jurisdikcija Taikytina teisė Pripažinimas Vykdytinumas Vykdymas Bendradarbiavimas	Tvirtesnis bendradarbiavimas 18 valstybių narių	Registruotos partnerystės turtas

1.2. Europos Sąjungos ir kitų subjektų sąveika tarptautiniame kontekste

Platesnis teisinio bendradarbiavimo aspektas yra susijęs su valstybių narių bei pačios ES dalyvavimu skirtingų tarptautinių institucijų sistemoje, taip pat ir su jų dvišaliu bendradarbiavimu. ES perėmė vidaus ir išorės kompetencijas šeimos

tarptautinėje privatinėje teisėje. Toks ES dominavimas kelia klausimą dėl bet kokių tolesnių galimybių valstybėms narėms įsitraukti į kitas universalaus, regioninio ar dvišalio teisminio bendradarbiavimo formas su ES nepriklausančiomis (trečiosiomis) valstybėmis.

Reikia pripažinti, ES palaipsniui perėmė kompetenciją sudaryti susitarimus su trečiosiomis šalimis dėl šeimos klausimų, o štai valstybių narių kompetencijos lygiagrečiai sumažėjo: šis reiškinys grindžiamas numanomos išorinės kompetencijos doktrina. Ši doktrina patvirtinta Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (ESTT) praktika. Kai tik ES, vykdydama savo vidaus kompetenciją, priima reglamentą, reglamentas iš esmės automatiškai perkelia reguliuojamą sritį į ES išorės kompetenciją. Nors šis vidaus ir išorės kompetencijų „veidrodžio efektas" padarė didelį poveikį ir dvišaliam režimui, galimos pasekmės daugiašalėms konvencijoms nusipelno atidesnio nagrinėjimo. Šiame kontekste aktualu, kad Taryba, priėmusi 2006 m. spalio 5 d. Sprendimą 2006/719/EB dėl Bendrijos prisijungimo prie Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos, nusprendė, kad Europos bendrija turi imtis visų būtinų žingsnių tapti Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos nare, todėl dabar ES veikia ir prisijungia prie konvencijų visų ES valstybių narių vardu.

Sąveika su kitomis tarptautinėmis organizacijomis taip pat yra akivaizdi, pavyzdžiui, esama specialios ES taisyklių ir tarptautinių konvencijų dėl pagrindinių žmogaus teisių sąveikos. Pagrindiniai teisiniai principai, įtvirtinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje, daro poveikį ES teisynui. Geriausių vaiko interesų principas jau padarė poveikį Reglamente nustatytam pagrindiniam jurisdikcijos principui, taip pat ir kitoms jo nuostatų dalims, pvz., Reglamento 15 straipsniui. Naujausio *Pasiūlymo dėl Reglamento „Briuselis IIa" išdėstymo nauja redakcija* projekto (COM(2016) 411 final) preambulėje pateikiama nuoroda į Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnio nuostatą ir į vaiko teisę išreikšti savo nuomonę. Didžiulė Europos Tarybos įtaka šiandien susijusi su 1950 m. Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau ir – EŽTK) taikymu sprendžiant klausimus, susijusius su tarptautinėmis šeimomis. Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą, nustatyta EŽTK 8 straipsnyje, ir bet kokios rūšies diskriminacijos draudimo principas pagal EŽTK 14 straipsnį buvo atkartoti ESTT ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau ir – EŽTT) praktikoje dėl Reglamento „Briuselis IIa". Ypač įdomu pabrėžti, kad tos pačios sąvokos, tokios kaip geriausių

vaiko interesų siekimas tėvų vykdomo vaikų grobimo atvejais, buvo nagrinėtos ir ESTT, ir EŽTT. Vienas ryškiausių pavyzdžių yra *Povse* byla, kuri buvo išnagrinėta abiejuose Europos teismuose.

Kadangi ES kompetencija šioje reglamentavimo srityje yra ribota ir jos veiksmus apsunkina vienbalsiškumo principas, ES priima teisės aktus, kurių taikymo sritis gana siaura. Dėl to taikomas konkretaus sektoriaus reguliavimas. Taigi ne visi klausimai, kurie gali iškilti vienoje byloje, gali būti išnagrinėti taikant vieną teisinį šaltinį. Skirtingi klausimai reguliuojami skirtinguose reglamentuose, o kai kurie klausimai gali būti ir visiškai nereguliuojami ES teisyno. Pirmuoju atveju teismas turi atskirti skirtingus ES šaltinius. Antruoju atveju teismas turi rasti kitą teisinį šaltinį, kuriuo vadovaujantis bus priimamas sprendimas (pvz., tarptautinę konvenciją, nacionalinį teisės aktą). Kartais teisėjas turėtų išspręsti ir kai kuriuos preliminarius klausimus. Jeigu, pavyzdžiui, kalbėtume apie paveldėjimo procedūrą, sprendimą priimantis subjektas turėtų sudaryti paveldėtojų sąrašą, o tam kartais gali prireikti pirma nustatyti tinkamą tėvo (arba motinos) ir vaiko santykį arba egzistuojančią santuoką ar santuokos nutraukimą. Kai kurie šių klausimų sprendžiami laikantis ES teisyno, o kiti paliekami nacionalinei teisei. Kaip pavyzdį peržvelgsime teisės aktus, kurie susiję su dažniausiai pasitaikančiu prašymu nutraukti santuoką, kuriame reiškiami ir reikalavimai dėl tėvų pareigų ir vaikų išlaikymo nustatymo.

Santuokos, kurioje yra vaikų, nutraukimo procedūra		**Teisiniai šaltiniai**
Jurisdikcija	Santuokos nutraukimas	Reglamentas „Briuselis IIa“ (3-7 straipsniai)
	Tėvų pareigos	Reglamentas „Briuselis IIa“ (8-15 straipsniai)
	Išlaikymo pareigos	Išlaikymo reglamentas
	Sutuoktinių turtas	Reglamentas Nr. 2016/1104 arba Nacionalinė teisė
Taikytina teisė	Tėvų pareigos	1996 m. Hagos konvencija
	Santuokos nutraukimas (statuso klausimai)	Reglamentas „Roma III“ arba Nacionalinė teisė
	Išlaikymo pareigos	2007 m. Hagos protokolas
	Sutuoktinių turtas	Reglamentas Nr. 2016/1104 arba Nacionalinė teisė
	Vaiko grobimas	1980 m. Hagos konvencija

Kitas šios problemos aspektas – tai klausimai, su kuriais susiduriama nacionalinių procesinių teisės aktų atžvilgiu. Nacionalinė šeimos teisė dažnai nustato, kad santuokos nutraukimo byloje su nepilnamečiais vaikais teisėjui *ex officio* tenka spręsti keletą priskirtų reikalavimų. Kita vertus, pagal Reglamentą reikalaujama, kad jis atskirai išnagrinėtų savo jurisdikciją ir tęstų bylą tik tiek, kiek tai susiję su tais reikalavimais, kuriais jo jurisdikcija pateisinama Reglamento požiūriu. Būdingiausi bendri reikalavimai yra pagrindinis santuokos nutraukimo reikalavimas drauge su reikalavimais dėl tėvų pareigų ir išlaikymo.

Kai kuriose šalyse nacionaliniai aukštesnės instancijos teismų sprendimai sukėlė dviprasmiškumų.

> Lenkijos piliečiai sutuoktiniai su vaikais gyveno Prancūzijoje. Jie pateikė prašymą dėl santuokos nutraukimo ir tėvų pareigų nustatymo Lenkijos teismui, kuris išnagrinėjo ir priėmė sprendimą dėl abiejų reikalavimų. Apeliacinis teismas peržiūrėjo sprendimą ir nesutiko su žemesnės instancijos teismo Reglamento taikymu tiek, kiek šis jį taikė su vaikais susijusiems klausimams. Teismas pabrėžė, kad Reglamentas „Briuselis IIa“ pagal materialinę taikymo sritį galioja abiem klausimais, bet juo aiškiai atskiriama jurisdikcija dėl santuokos nutraukimo ir jurisdikcija klausimais, susijusiais su tėvų pareigomis. Todėl apeliacinis teismas teisingai nurodė, kad faktas, jog vaikai gyveno Prancūzijoje, reiškia, kad tėvų pareigų klausimais taikoma Prancūzijos teismo jurisdikcija. Todėl Lenkijos teismas gali priimti sprendimus tik dėl santuokos nutraukimo. Tačiau faktas, kad sprendimą priėmė teismas, kuris neturėjo pakankamos jurisdikcijos (kaip šiuo atveju Lenkijos teismo sprendimas dėl tėvų pareigų), jeigu jis nepanaikinamas arba nepateikiama apeliacija, nedaro poveikio jo tarpvalstybiniam galiojimui. Todėl toks sprendimas nė kiek ne mažiau galioja ir yra pripažįstamas visose valstybėse narėse (*2013 m. spalio 23 d., Gdansko teismas, V ACa 13/13*).

Šiuo aspektu tinkamai išnagrinėta Italijos byla buvo pateikta ESTT dėl kitų priežasčių.

> Italai sutuoktiniai ir jų du vaikai (visi tik Italijos piliečiai) ilgus metus gyveno Londone. Po separacijos tėvas inicijavo procedūrą dėl teisinės separacijos Italijoje. Motina pateikė priešpriešinį reikalavimą, kad Italijos teismai neturi jokios jurisdikcijos priimti sprendimų dėl tėvų pareigų ir vaikų išlaikymo.

> Teismas pripažino savo jurisdikciją dėl teisinės separacijos klausimo, bet ne tėvų pareigų klausimu, remdamasis faktu, kad vaikų nuolatinė gyvenamoji vieta yra Anglijoje ir kad nėra jokios išimtinės jurisdikcijos. Todėl reikalavimas dėl tėvų pareigų buvo inicijuotas Anglijoje (*2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas, C-184/14, A prieš B*).

Tokios situacijos atskleidžia teisinių šaltinių sąveikos sudėtingumą Europos civilinio teisingumo srityje. Kaip nurodyta pirmiau, teisminio bendradarbiavimo veiksmingumas vienos valstybės ribas peržengiančiose šeimos bylose reikalauja platesnio susijusių teisinių šaltinių išmanymo, taip pat ir tinkamos jų hierarchijos bei atribojimo. Atsižvelgiant į teisinio šaltinio kilmę, galima išskirti keletą atribojimo pagrindų: tarp skirtingų ES reglamentų, tarp reglamentų ir tarptautinių konvencijų arba tarp reglamentų ir nacionalinės teisės.

2. Taikymo sritis ir sąvokų apibrėžtys

Išsamus teisinių šaltinių sąrašas, nuo antrinės teisės aktų iki tarptautinių susitarimų, privalomų ES valstybėms narėms, sudaro „Europos tarptautinės šeimos teisės“ sritį. Susipažinus su keletu tarpusavyje susijusių taikytinos teisės šaltinių, Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo sudėtingumas tampa akivaizdus. Taikymo sritis – materialinė (*ratione materiae*), asmeninė (*ratione personae*) ar laiko atžvilgiu (*ratione temporis*) – tapo svarbiausiu klausimu tinkamai įgyvendinant Reglamentą. Kiek tai susiję su **materialine taikymo sritimi (*ratione materiae*),** Reglamentas daugiausia sprendžia **santuokos** ir **tėvų pareigų** klausimus. Dilema, ar reikalavimas patenka į taikymo sritį, ar ne, gali kilti nagrinėjant abu klausimus.

2.1. Taikymo sritis: „civilinės bylos“ – „santuokos klausimai“

Terminas „santuokos klausimai“ Reglamente interpretuojamas siaurai, kadangi jis apsiriboja tokių klausimų nagrinėjimu, kaip santuokinio ryšio nutraukimas (t. y. santuokos pripažinimas negaliojančia, nutraukimas) arba jo susilpninimas (gyvenimas skyrium (teisinė separacija). Kiti susiję klausimai (pvz., sutuoktinių kaltė, santuokos turtinės pasekmės, išlaikymo pareiga, teisė į pavardę ir pan.) paprastai sprendžiami pagal nacionalines procedūras, nes Reglamentas jiems netaikomas. Jeigu siekiama teismo sprendimo pripažinimo, tačiau teismo sprendimu

buvo sprendžiami ir kiti susiję klausimai, taisyklės dėl teismo sprendimo pripažinimo būtų taikomos tik santuokinio ryšio nutraukimui. Likusi sprendimo dalis turi būti pripažįstama pagal nacionalinės teisės taisykles arba pagal tarptautinį susitarimą, jeigu toks yra.

> Atėnų pirmosios instancijos teismas gavo Graikijos ir Šveicarijos pilietybės sutuoktinio reikalavimą dėl santuokos nutraukimo ir dėl sutuoktinių turto padalijimo Švedijos ir Šveicarijos pilietybės sutuoktinio atžvilgiu. Teismas nustatė savo nepakankamą jurisdikciją abiem klausimais. Teismas teisingai nustatė nepakankamą jurisdikciją dėl santuokos nutraukimo pagal Reglamentą ir dėl turtinių pasekmių pagal nacionalinę teisę (*2013 m. balandžio 1 d. Atėnų pirmosios instancijos (Polymeles Protodikeio Athinon) teismo sprendimas Nr. 1689/2005*).

Reglamentas netaikomas kitiems formaliems (pvz., registruotai partnerystei) arba neformaliems santykiams. Kalbant apie **registruotas partnerystes**, jos aiškiai nepatenka į Reglamento taikymo sritį. Tačiau kai kurios valstybės taiko Reglamentą panaikindamos arba pripažindamos negaliojančiais ir tokius ryšius, kadangi teisinės santuokos ir registruotos partnerystės pasekmės yra analogiškos.

Kalbant apie **tos pačios lyties asmenų santuokas**, Reglamente nepatikslinama, ar jos patenka į jo taikymo sritį. Todėl valstybės, kurios pripažįsta tos pačios lyties asmenų santuokas, gali taikyti Reglamentą; kita vertus, kitos valstybės nėra įpareigotos taip elgtis. Neigiama tokio požiūrio pasekmė gali būti ta, kad tos pačios lyties asmenų santuokos nutraukimas, galiojantis vienoje valstybėje, gali būti nepripažįstamas kitoje valstybėje, kadangi ta valstybė gali atsisakyti pripažinti jį remdamasi tuo, kad tai prieštarauja jos viešajai tvarkai. 2015 m. Studija dėl Reglamento (EB) Nr. 2201/2003 vertinimo ir galimų jo pakeitimų (*Study on the assessment of Regulation (EC) No 2201/2003 and the policy options for its amendment*) nurodo, kad Reglamentas netaikomas Vokietijoje nutraukiant Belgijoje sudarytas tos pačios lyties asmenų santuokas, o štai Belgijos teismai taikytų jį tos pačios lyties asmenų santuokoms, kurios buvo sudarytos Nyderlanduose, nutraukti.

Dėl šio klausimo politinio jautrumo jis nebuvo aptarinėjamas svarstymų dėl Reglamento „Briuselis IIa“ išdėstymo nauja redakcija metu. Skirtingi nacionaliniai ir Europos teisiniai sprendimai bei teismų veiksmai daro įtaką tos pačios lyties asmenų porų galimybei laisvai judėti ir gyventi ES teritorijoje. Kita vertus, ESTT aiškinimas naujausioje *Coman* byloje (C-673/16) siejamas su Direktyva 2004/38/

EB ir jis gali būti svarbus ir ateityje (ne)pripažįstant kitas tos pačios lyties asmenų vienos valstybės ribas peržengiančių santuokų pasekmes.

> Šioje byloje pareiškėjai prašė ESTT išaiškinti, ar pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 7, 9, 21 ir 45 straipsnius reikalaujama, kad priimančioji valstybė narė suteiktų teisę gyventi savo teritorijoje ES piliečio tos pačios lyties sutuoktiniui ilgesniam negu trijų mėnesių laikotarpiui. Byloje sprendimo kol kas nėra.

Komentatoriai (pagal *Borràs ataskaitos* 27 dalį) iš esmės teigia, kad **santuokos nutraukimo po mirties** ir trečiosios šalies pareikšto reikalavimo dėl santuokos negaliojimo bylų nagrinėjimas nepatenka į Reglamento taikymo sritį. Visgi nebuvo rasta jokios teismų praktikos, susijusios su tokiomis situacijomis. Tačiau nacionaliniai teismai nagrinėjo kitų įdomių bylų.

> Vokietijos teismams teko spręsti **dėl teisės į pensiją po santuokos nutraukimo**. Vokietijos teismas turėjo išaiškinti, ar byla patenka į Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo sritį, ar jo jurisdikcija turėjo būti paremta kokiu nors kitu teisiniu šaltiniu. Teismas pareiškė nuomonę, kad Reglamentas „Briuselis IIa“ šiai bylai nėra taikomas ir kad Vokietijos teismai turėjo pagrįsti savo jurisdikciją Vokietijos civilinio proceso kodekso 606a straipsnio 1 dalies 2 punktu (*2009 m. vasario 11 d. BGH sprendimas; 2009 m. vasario 10 d. XII ZB sprendimas, Nr. 101/05*).

Reglamento taikymo klausimas nacionaliniuose teismuose kilo ir nutraukiant **iš išskaičiavimo sudarytą santuoką.** Tokia santuoka sudaroma siekiant suteikti vienam iš sutuoktinių galimybę naudotis teise į laisvą judėjimą užsienio šalyje arba siekiant panašios naudos, kuri kitu atveju tam asmeniui nebūtų suteikta. Esama nacionalinė teismų praktika rodo, kad Reglamentas taikomas ir tokiais atvejais.

> Belgijos teismui buvo pateiktas prašymas dėl santuokos pripažinimo negaliojančia. Santuoka buvo sudaryta Nigerijoje, sutuoktiniai tuo metu turėjo tik Nigerijos pilietybę. Vėliau vienas jų įgijo Belgijos pilietybę, abu jie gyveno ES valstybėse narėse. Belgijos teismas nustatė savo jurisdikciją pagal Reglamento 1 straipsnio 1 dalies a punktą ir vėliau paskelbė, kad ši santuoka buvo sudaryta iš išskaičiavimo (*2001 m. birželio 11 d., Gento teismas, A. prieš generalinį prokurorą ir I. O.*).

Panaši byla buvo nagrinėjama ir Lenkijos teisme.

Nagrinėjamoje byloje žmona buvo Vokietijos pilietė, o jos vyras – indas, abu gyveno Vokietijoje. Santuoka buvo sudaryta grynai iš išskaičiavimo. Teismas pareiškė, kad Reglamentas „Briuselis IIa“ pagal 1 straipsnio 1 dalies a punktą buvo taikomas santuokos pripažinimui negaliojančia, todėl pareiškė turintis jurisdikciją pagal Reglamento 3 straipsnio 1 dalies antrąją pastraipą (*2009 m. sausio 13 d., Pankovo–Veisenzės (Pankow-Weißensee) teismas, 12 F 5111/07).*

2.2. Taikymo sritis: „civilinės bylos“ – „tėvų pareigos“

Reglamento materialinės taikymo srities apimtis „tėvų pareigų“ atžvilgiu daugiausia sutampa su ta, kuri apibrėžta 1996 m. Hagos konvencijoje dėl vaikų apsaugos (1 straipsnio 2 dalis). Termino „tėvų pareigos“ apibrėžtis pateikta Reglamento 2 straipsnio 7 dalyje ir apima visas teises ir pareigas, susijusias su vaiko asmeniu ar turtu, suteikiamas fiziniam ar juridiniam asmeniui teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu. Visos globos teisės (kurios apima teises ir pareigas, susijusias su vaiko priežiūra, ypač teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą) ir bendravimo teisės (teisė ribotam laikui nuvežti vaiką kitur negu yra jo nuolatinė gyvenamoji vieta) apimamos šia nuostata, neatsižvelgiant į tai, ar tėvų pareigų turėtojas yra fizinis ar juridinis asmuo. Taigi tėvų pareigų apibrėžtis nediskriminuoja vaikų. Taikymo sritis yra plati ir užtikrina, kad bet kuri situacija, susijusi su vaiku, būtų apimta – vaikas neturėtų patekti į teisinį neapibrėžtumą dėl jurisdikcijos ar sprendimų, priimtų užsienyje, pasekmių pripažinimo. Ši nuostata yra susijusi su vaiku ir su vaiko turtu.

Reglamento „Briuselis IIa“ 1 straipsnio 1 ir 2 dalies formuluotės atskleidžia, kad faktas, jog konkretus tėvų atsakomybės klausimas yra viešosios teisės dalis susijusioje valstybėje narėje, nereiškia, kad Reglamentas bus netaikomas. Pagal ankstyvuosius ESTT sprendimus **klausimo** klasifikacija kaip **„privataus“ arba „viešo“** yra nereikšminga. Teismas išaiškino, kad Reglamento 1 straipsnio 1 dalis turi būti aiškinama taip, kad „civilinių bylų“ sąvoka šios nuostatos prasme apima sprendimą, kuriuo nurodoma nedelsiant paimti priežiūrai ir apgyvendinti vaiką ne jo paties šeimoje, kai šis sprendimas buvo priimtas **pagal vaikų apsaugą** reglamentuojančias viešosios teisės normas (2009 m. balandžio 2 d. ESTT sprendimas, C-523/07, *A)*. Todėl Reglamento taikymas išplečiamas iki klausimų, kurie priskiriami viešosios teisės reguliavimui, pavyzdžiui, išsilavinimo priežiūros sprendimai (administracinio pobūdžio) arba vaiko atidavimas globai ar institucijai, išskyrus įvaikinimą.

> Vienoje Jungtinės Karalystės byloje vaikas (rumunas) didžiąją savo gyvenimo dalį gyveno Ispanijoje. Tada buvo motinos parduotas seksualiniam ir kriminaliniam išnaudojimui Jungtinėje Karalystėje. Vėliau vaikas buvo atiduotas į globėjų šeimą. Teismas padarė tinkamą išvadą, kad Reglamento 1 straipsnio 1 dalies d punktas apima viešosios teisės bylų svarstymą ir ypač vaiko atidavimą globėjų šeimoms arba globos institucijos priežiūrai (*High Court of Justice Family Division, 15 October 2014*).

Dažniausiai dviprasmiškumas atsiranda taikant priverstines priemones, kurių imamasi be tėvų pareigų turėtojo sutikimo.

> Belgijoje nagrinėtoje byloje buvo pradėtas baudžiamasis tyrimas įtarus, kad tėvai pardavė savo vaiką. Vaikas nedelsiant turėjo būti iškeldintas ir atiduotas globėjų šeimai. Nors byla buvo susijusi su viešąja tvarka atiduodant vaiką globėjų šeimai ar institucijos globai, ji taip pat pateko į Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo sritį (1 straipsnio 2 dalies d punktas). Buvo reikalingos laikinosios apsaugos priemonės, kurios buvo vaiko apsaugos programos dalis. Kadangi nuolatinė vaiko gyvenamoji vieta buvo Nyderlanduose, Nyderlandų institucijos turėjo jurisdikciją spręsti šį klausimą (*2005 m. rugsėjo 5 d., Gento teismas, Prokuroras prieš B. D., B. M ir C. A.*).

Pažymėtina, kad Reglamente nėra nuostatos dėl **amžiaus**, nuo kada asmuo nebelaikomas **vaiku**. Kadangi 1996 m. Konvencija dėl vaikų apsaugos aiškiai taikoma asmenims iki 18 metų amžiaus, toks amžiaus apribojimas taikomas ir tėvų pareigų bylose. Išimtis šiuo atžvilgiu yra nuostatos dėl vaiko grobimo, kurios taikomos vaikui iki 16 metų amžiaus pagal 1980 m. Hagos konvenciją dėl vaikų grobimo.

Tėvų pareigos taip pat susijusios su vaiko **turto** apsauga. Tai apima jo turto administravimą, išsaugojimą ir disponavimą juo. Atidžiau išnagrinėjus Reglamento 9 konstatuojamąją dalį paaiškėja, kad teisės aktų leidėjo intencija buvo sukurti taisykles, kurių vienintelė taikymo sritis būtų vaiko apsauga. Todėl Reglamentas apribotas iki apsaugos priemonių ir jis taikomas paskiriant asmenį arba įstaigą, atsakingą už vaiko turtą, jam atstovaujant ir suteikiant pagalbą. Kitos priemonės, kurios susijusios su vaiko turtu, bet nepriskirtinos jo apsaugai, reglamentuojamos ne Reglamentu „Briuselis IIa“, bet Tarybos reglamentu Nr. 1215/2012 („Briuselis I bis“).

> Prašymas dėl leidimo disponuoti vaiko turtu buvo pateiktas Čekijos teismui. Čekijos pilietybę turintis vaikas ir jo tėvai gyveno Vokietijoje. Senelis atstovavo vaikui sudarant sutartį dėl nekilnojamojo turto, esančio Čekijoje, dovanojimo sutarties. Čekijos teismas šioje byloje priėmė sprendimą ir atmetė prašymą patvirtinti dovanojimą, nors nuolatinė vaiko gyvenamoji vieta ir buvo Vokietijoje, o byla aiškiai pateko į Reglamento taikymo sritį (*2015 m. lapkričio 19 d., Brno apygardos (Krajský soud v Brně) teismas, Nr. 13 Co 83/2015*).

Aiškumas materialinės taikymo srities atžvilgiu užtikrinamas sudarius **juodąjį (neigiamą) sąrašą** klausimų, kurie nepatenka į Reglamento taikymo sritį. Vienas iš tokių klausimų susijęs su kaltinimais vaikui įvykdžius nusikalstamą veiką. Kai kuriose valstybėse narėse aiškiai atskiriamos baudžiamosios apsaugos priemonės ir paskesnės civilinės apsaugos priemonės (pvz., vaiko įkurdinimas drausminimo įstaigoje). Todėl valstybė narė, taikanti baudžiamąsias priemones, gali turėti šią jurisdikciją ir taip pat imtis reikalingų civilinių priemonių.

> Kroatijos centrinei institucijai teko susidurti su keletu prašymų įkurdinti vaikus Kroatijos reabilitacijos įstaigose. Visi šie prašymai buvo pagrįsti Reglamento „Briuselis IIa“ 56 straipsniu ir juos pateikė Vokietijos centrinė institucija. Vokietijos institucijoms buvo įprasta kaip vaiko apsaugos priemonę taikyti vaiko, turinčio sunkių elgesio sutrikimų (neretai susijusių su tokiais pažeidimais kaip vagystės iš parduotuvių arba narkotikų vartojimas), apgyvendinimą užsienio šalies reabilitacijos centre.
>
> Kroatijos centrinė institucija atmetė šiuos prašymus dėl keleto priežasčių. Prašymas įkurdinti buvo atmestas pirmiausia dėl to, kad priimančiosios institucijos buvo privačios organizacijos (siūlančios paslaugas Vokietijos rinkoje), neprižiūrimos Kroatijos socialinės tarnybos. Tarp kitų prašymo įkurdinti atmetimo priežasčių Centrinė institucija nurodė faktą, kad tokie prašymai pagal Reglamento 1 straipsnio 3 dalies g punkto formuluotę buvo „**priemonės, kurių imamasi dėl vaikų padarytų baudžiamosios teisės pažeidimų**“. Reikia pastebėti, kad visgi šios priežasties Vokietijos prašymui atmesti nepakaktų, nes tokios situacijos yra pats ryškiausias pavyzdys pirmiau minėto atribojimo tarp baudžiamųjų ir kitų priemonių. Vaikų įkurdinimas tose institucijose yra vaikų apsaugos priemonė, todėl patenka į Reglamento taikymo sritį, nors gali būti atmestas dėl kitų priežasčių.

Tarp klausimų, išvardytų kaip aiškiai nepatenkančių į Reglamento taikymo

sritį, yra **įvaikinimas**. Artimas ryšys tarp įvaikinimo ir tėvų pareigų klausimų kartais gali kelti sunkumų ieškant tinkamos teisinių šaltinių takoskyros. Patys ryškiausi pavyzdžiai yra sprendimai dėl bendravimo, susiję su įvaikinimo procedūra, kurių galima rasti kai kurių valstybių teisėje. Paprastesnis atskyrimas tarp tėvų pareigų ir įvaikinimo pateikiamas žemiau aptariamoje Italijos byloje.

> Motina ir vaikas buvo Lietuvos piliečiai, įsikūrę Italijoje. Tėvas buvo nežinomas, motina vaiku nesirūpino. Ji keliavo po Italiją, o vaiką tuo tarpu palikdavo be priežiūros, keldama pavojų jo gyvybei. Į teismą kreipėsi prokuratūra su prašymu apriboti motinos teises vaiko atžvilgiu (kaip parengiamąją priemonę įvaikinimui atlikti). Teismas padarė teisingą išvadą, kad vaiko įvaikinimas yra nacionalinės teisės dalykas ir jis nepatenka į Reglamento taikymo sritį (*2008 m. sausio 25 d., Romos nepilnamečių teismas*).

2.3. Taikymo sritis: preliminarūs klausimai dėl vaiko statuso

Reglamento taikymas gali būti probleminis net tose bylose, kurios aiškiai patenka į jo taikymo sritį. Nacionalinėje praktikoje sunkumų kyla tuomet, kai su klausimais, kurie patenka į Reglamento taikymo sritį, susiduriama skirtingo pobūdžio procedūrose (pvz., paveldėjimas, administraciniai klausimai). Tinkamas reikalavimo dalyko atribojimas ir tinkamas papildomų teisinių šaltinių taikymas dažnai įvyksta tik atsižvelgus į platesnį **vaiko interesų atstovavimo** skirtingose procedūrose kontekstą.

Sujungtų reikalavimų pavyzdžių galima rasti, pvz., **paveldėjimo procedūrose**, kurios pagal Reglamento 1 straipsnio 3 dalies c punktą nepatenka į Reglamento taikymo sritį. Klausimų kyla tuomet, kai paveldėjimo procedūra vykdoma vienoje valstybėje narėje, o įpėdiniai (ar bent vienas iš jų, pvz., vaikai) nuolatos gyvena kitoje. Jeigu paveldėtojai sudaro sutartį dėl palikimo padalijimo, tokia sutartis daro poveikį vaiko turtui, todėl atitinkama viešoji įstaiga duodama sutikimą turi pasisakyti dėl šios sutarties galiojimo. Sutikimas tokiai sutarčiai sudaryti yra preliminarus valstybės narės teismo, turinčio jurisdikciją paveldėjimo bylose, veiksmas, atliekamas paveldėjimo procedūrose. Klausimas, ar tokia priemonė priskiriama klausimams, susijusiems su tėvų pareigomis ar su paveldėjimu. Jokių ypatingų teisinių klausimų nekyla, jeigu miręs asmuo ir vaikas abu nuolat gyveno valstybėje narėje, kuri nagrinėja paveldėjimą, nes bet kokios klasifikacijos atveju praktinės pasekmės

lieka tokios pačios. Tačiau jeigu paveldėjimą nagrinėjantis teismas yra toje valstybėje, kur įpėdiniai (vaikai) nuolat negyvena, pirmosios klasifikacijos atveju tai reiškia, kad jurisdikcijos pagrindiniam ir preliminariam klausimui turi būti derinamos.

> Pats ryškiausias pavyzdys yra ESTT byla, kurioje dilema kilo notarei *Matouškova'i* vykdant teismo komisarės įgaliojimus, sprendžiant paveldėjimo klausimus. Paveldėjimo procedūra buvo pradėta Čekijos Respublikoje, nes miręs asmuo buvo jos pilietis. Tačiau visa šeima gyveno Nyderlanduose, ir paveldėtojų vaikų nuolatinė gyvenamoji vieta buvo ten. Nagrinėjant bylą kilo klausimas dėl sutarties dėl paveldėto turto padalijimo, kurią turėjo sudaryti nepilnamečio vaiko atstovas *ad litem,* patvirtinimo.
>
> Turint omenyje, kad Reglamento taikymo sritis sutampa su 1996 m. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos, ESTT rėmėsi P. Lagarde'o aiškinamąja ataskaita dėl 1996 m. Hagos konvencijos, kurios materialinė taikymo sritis tėvų pareigų klausimais sutampa su Reglamento taikymo sritimi. Nors šioje ataskaitoje teigiama, kad iš esmės paveldėjimo klausimams ši konvencija neturėtų būti taikoma, joje pabrėžiama, kad, jeigu pagal teisės aktus, kuriais reglamentuojama paveldėjimo teisė, numatyta įtraukti vaiko įpėdinio atstovą pagal įstatymą, šis atstovas turi būti skiriamas laikantis minėtoje konvencijoje nustatytų taisyklių, ir šie atvejai patenka į tėvų pareigų sritį (32 pastraipa). Tokiam aiškinimui pritarė ir generalinė advokatė Kokkot savo nuomonėje. ESTT sutiko su šia argumentacija, aiškindamas kiekvienos šių procedūrų ir veiksmų pobūdį. Tai, kad buvo pateiktas prašymas dėl pagrindinio (paveldėjimo) klausimo patvirtinimo, Teismo nuomone, negali lemti sprendimo, kad ši priemonė turėtų būti klasifikuojama kaip taikoma paveldėjimo teisei. Priešingai, reikalavimas gauti atstovą paskyrusio teismo patvirtinimą yra nepilnamečių vaikų statuso ir veiksnumo tiesioginė pasekmė ir vaiko apsaugos priemonė (31 dalis).
>
> Teismas nusprendė, kad sutarties dėl paveldėto turto padalijimo, kurią sudarė atstovas *ad litem* nepilnamečio vaiko vardu, patvirtinimas yra priemonė, susijusi su tėvų pareigų vykdymu pagal Reglamento 1 straipsnio 1 dalies b punktą. Todėl byla patenka į Reglamento taikymo sritį ir tai nėra priemonė, susijusi su paveldėjimu, kuris nepatenka į taikymo sritį pagal 1 straipsnio 3 dalies f punktą *(2015 m. spalio 6 d. ESTT sprendimas, C-404/14 Matouškova (ECLI:EU:C:2015:653).*

Remiantis šiuo ESTT sprendimu, skirtingos valstybės gali turėti jurisdikciją preliminariam ir pagrindiniam klausimui. Jurisdikcija preliminariam klausimui spręsti yra susijusi su tėvų pareigomis, todėl tenka teismui, esančiam vaiko nuolatinėje gyvenamojoje vietoje. Faktas, kad paveldėtojas ir jo įpėdinis gali turėti valstybės, atsakingos už paveldėjimo procedūras, pilietybę arba gyvenamąją vietą joje, nedaro įtakos nustatant jurisdikciją.

Panaši situacija gali kilti su vaiku susijusiose **administracinėse procedūrose**. Tokias procedūras vykdančių institucijų požiūriu, šios procedūros laikomos nacionalinėmis, o ne tarptautinėmis. Paprastai asmens dokumentų išdavimo procedūros arba procedūros, susijusios su pavardės vaikui suteikimu, atliekamos tos valstybės, kurios pilietis yra vaikas, institucijose. Problemų kyla, pavyzdžiui, kai tėvų pareigų turėtojai nesusitaria dėl vaiko pavardės, vienas nori ją pakeisti, o kitas nesutinka. Kitas galimas scenarijus gali susidaryti tada, kai vienas iš tėvų išsikėlė ir jo adresas nežinomas, tačiau abu tėvų pareigų turėtojai turi kartu pradėti konkrečią administracinę procedūrą. Nacionalinių teismų praktikoje rasime bylų, susijusių su tapatybės kortelės, paso išdavimu arba su vaiko oficialios gyvenamosios vietos keitimu. Šiose situacijose ir vėl susiduriame su preliminariais klausimais. Ar tokie preliminarūs klausimai turi būti klasifikuojami kaip administracinės bylos dalis, ar kaip atskira byla? Prisimenant ankstesnę ESTT interpretaciją, susijusią su paveldėjimu, atsakymas aiškus: kiekvienas klausimas tiriamas dėl jurisdikcijos atskirai. Kitaip negu paveldėjimas, kuris dabar reguliuojamas Reglamentu Nr. 650/12 ir patenka į ES teisyno taikymo sritį, minėtais atvejais kyla sunkumų dėl Reglamento „Briuselis IIa“ sistemos sąveikos su nacionalinėmis taisyklėmis, kurios nepatenka į ES teisyno sistemą. Taikant *Matouškova* byloje suformuotą interpretaciją, preliminaraus ir pagrindinio klausimo klasifikacija kelia jurisdikcijų konfliktą.

> *Gogova* byloje ESTT patvirtino *Matouškova* klasifikaciją. Šioje byloje Teismas nurodė, kad susijusių procesų prigimtis (šiuo atveju – nacionalinė administracinė procedūra dėl paso išdavimo vaikui, kuris turi tik Bulgarijos pilietybę) nėra lemiama aspektų, aiškiai susijusių su tėvų pareigomis, atžvilgiu. Vaiko gyvenamoji vieta Italijoje lemia Italijos teismų jurisdikciją. Todėl ESTT patvirtino, kad Bulgarijos administracinės institucijos turi atsižvelgti į Italijos teismo sprendimą, kuris pakeičia tėvo sutikimą (*2015 m. spalio 21 d. ESTT sprendimas, C-215/15, Gogova*).

Taikymo srities atskyrimas gali kilti **pripažinimo etape**. Nepaisant fakto, kad teismas priėmė sprendimą dėl atskirų klausimų viename teismo sprendime, šalys, siekdamos sprendimo pripažinimo, kartais turi atsižvelgti į susijusius reglamentus, konvencijas arba nacionalines taisykles.

> Belgijos teisme buvo nagrinėta pripažinimo ir vykdymo byla, susijusi su trimis atskirais klausimais: santuokos nutraukimu, tėvų pareigomis, išlaikymu. Pareiškėjas grindė savo prašymą dėl vykdymo tik Reglamentu „Briuselis IIa". Kadangi tuo metu išlaikymo klausimas pateko į Reglamento „Briuselis I" taikymo sritį, jo nuostatos buvo taikomos ir sprendimo dalies dėl išlaikymo pripažinimui ir vykdymui (*2011 m. vasario 1 d., Haselto teismas, X.-Rb.*).

Klausimai, kurie nepatenka į Reglamento taikymo sritį, visgi neretai minimi nacionaliniuose teismuose, pvz., nagrinėjant klausimus tėvų pareigų srityje. Kalbant apie **tėvystės (motinystės) nustatymą arba nuginčijimą**, kuris pagal Reglamento 1 straipsnio 3 dalies a punktą nepatenka į taikymo sritį, Lietuvos teismas nagrinėjo paprastą faktinę situaciją, kurioje teisingai nusprendė, kad Reglamentas netaikomas tėvystės (motinystės) nustatymui ar nuginčijimui, todėl juo remtis sprendžiant teismingumo klausimą byloje dėl tėvystės nuginčijimo ir nustatymo negalima (*2013 m. rugsėjo 17 d., Kauno apylinkės teismas, 2-1978-918/2013*). Tačiau Anglijoje ir Velse nagrinėtos bylos faktai buvo kur kas sudėtingesni.

> Byla buvo susijusi su DNR tyrimu nustatant vaiko tėvystę, tačiau, kaip apsauginę priemonę, teismas nusprendė apriboti motinos pareigų vykdymą. Motina ignoravo teismo nustatytą draudimą ir su vaiku išvyko į užsienį. Kadangi tėvystės ir motinystės nustatymo priemonės nepatenka į Reglamento taikymo sritį, ji teigė, kad jos išsikėlimas buvo teisėtas. Anglijos teismas laikėsi požiūrio, jog, nepaisant fakto, kad DNR tyrimas nepatenka į Reglamento taikymo sritį, teisiniai veiksmai, susiję su tėvų pareigomis, visiškai patenka į Reglamento taikymo sritį. Teismas nurodė, kad kai motina išvyko su vaiku, ji neturėjo tokios teisės, nes šis konkretus jos tėvų pareigų vykdymo veiksmas buvo uždraustas. Atitinkamai jos išvykimas buvo neteisėtas, todėl, pagal Reglamento 10 straipsnį, vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta išliko Anglijoje, ir nagrinėjami klausimai pateko į Anglijos teismo jurisdikciją (*Tribunal of England and Wales, 13 December 2011, SH v MM, RM [2011] EWHC 3314 (Fam)*).

Dilemų dėl tinkamos Reglamento taikymo srities gali atsirasti ir dėl **vertimo priežasčių**. Įdomioje byloje (dėl netinkamo vertimo) Slovakijos teismui buvo ne-

aišku, ar Jungtinės Karalystės teismas priėmė sprendimą dėl „tėvystės“ ar dėl „tėvų pareigų“. Pirmuoju atveju tokiam pripažinimui būtų taikomos nacionalinės tarptautinės privatinės teisės taisyklės. Jei teismas priėmė sprendimą dėl abiejų klausimų, byla vėlgi būtų buvusi atskirta ir kiekvienas iš klausimų būtų pripažintas pagal atitinkamas nacionalines tarptautinės privatinės teisės taisykles (*2013 m. kovo 3 d., Prievidzos teismas, 17Em/1/2015).*

Papildomų sunkumų gali kilti dėl **surogatinės motinystės sutarčių**. Į Reglamento taikymo sritį aiškiai nepatenka sprendimai dėl įvaikinimo, pasirengimo įvaikinimui priemonės ir įvaikinimo panaikinimas ar atšaukimas (1 straipsnio 3 dalies b punktas), taip pat sprendimai dėl tėvystės (motinystės) nustatymo (1 straipsnio 3 dalies a punktas). Surogatinės motinystės sutartys ir bet kokie procesai, susiję su vaiko, gimusio iš surogatinės motinystės sutarties, tėvystės (motinystės) perleidimo, patektų į pastarąją kategoriją. Tokį klausimą nagrinėjo Jungtinės Karalystės teismai.

> Nagrinėjama byla buvo susijusi su vienerių metų amžiaus berniuku, kurį pagimdė surogatinė motina. Teismui teko atsižvelgti į teisinį sudėtingumą, susijusį su surogatinės motinystės sutartimis. Svarbus išankstinis klausimas buvo, ar šis bylos nagrinėjimas patenka į Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo sritį. Justice'as Theis'as laikėsi šios nuomonės: „<…> jei tėvystės (motinystės) perleidimas pagal surogatinės motinystės sutartį nėra aiškiai nurodytas jokioje <...> Reglamento „Briuselis IIa“ dalyje <...>, tokios taisyklės patenka į Reglamento „Briuselis IIa“ 1 straipsnio 3 dalį, kurioje aiškiai nurodyta, kad bylos, susijusios su tėvystės (motinystės) nustatymu ir įvaikinimu, nepatenka į Reglamento taikymo sritį“ (*Tribunal of England and Wales, 14 February 2014, [21] CC v DD [2014] EWHC 1307 (Fam)*).

2.4. Taikymo sritis: *ratione personae*, *ratione temporis* ir *ratione loci*

Kadangi Reglamento 1 straipsnis apibrėžia tik materialinę taikymo sritį, kartais neaiškumų kyla dėl Reglamento taikymo ***ratione personae*.**

Reglamentas taikomas **neatsižvelgiant į šalių pilietybę**, tiek ES valstybių narių, tiek ir trečiųjų valstybių piliečiams. Tačiau kai kurios nacionalinių teismų bylos patvirtina, kad ESTT argumentavimas *Sundelind Lopez* byloje ne visuomet pateikia pakankamų gairių šiuo požiūriu. Tai iliustruoja toliau aptariamos bylos.

> Į Ispanijos teismą kreipėsi Maroko pilietybę turinti moteris dėl jos santuokos, kuri buvo sudaryta Maroke su Maroko pilietybę turinčiu vyru, nutraukimo. Sutuoktinė ilgiau negu metus prieš prašymo dėl santuokos nutraukimo pateikimą gyveno Ispanijoje. Nepaisant aiškios jurisdikcijos, pagrįstos Reglamento 3 straipsniu, pirmosios instancijos teismas atmetė savo jurisdikciją, paaiškindamas, kad Reglamentas „Briuselis IIa" taikomas tik valstybių narių byloms (*2006 m. lapkričio 6 d., Ispanijos teismas, Constanza prieš Luis Enrique*).

Reikia pastebėti, kad Ispanijos teismo argumentavimas šioje byloje neteisingas. Reglamento taikymas neapribojamas asmenine taikymo sritimi: Reglamentas taikomas ir tuomet, jeigu šalys nėra ES piliečiai. Teismas turi tik patikrinti, ar įvykdytas vienas iš nurodytų jurisdikcijos kriterijų. Tinkama argumentacija pateikiama Belgijos teisme.

> Belgijos teisme buvo pateiktas pareiškimas dėl santuokos, kuri buvo sudaryta Demokratinėje Kongo Respublikoje tarp Kongo pilietybę turinčių sutuoktinių. Teismas nustatė, kad abiejų sutuoktinių nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Belgijoje. Todėl teismas nagrinėjo santuokos nutraukimo bylą, nes buvo nustatytas jurisdikcijos pagrindas pagal Reglamentą (*2009 m. vasario 17 d., Lježo teismas, Nr. 09/243/A*).

Neteisingas asmeninės taikymo srities aiškinimas aptinkamas ir nacionalinių teismų praktikoje sprendimų pripažinimo etape.

> Marokiečio sutuoktinio ir ispanės sutuoktinės gyvenimas skyrium buvo patvirtintas Ispanijoje. Marokietis sutuoktinis pateikė apeliaciją dėl sprendimo, remdamasis keliais skirtingais pagrindais. Apeliacinis teismas (*Audiencia Provincial*) patvirtino savo jurisdikciją pagal Ispanijos teismų įstatymo 22 straipsnio 3 dalį, taip atsisakydamas taikyti Reglamentą „Briuselis IIa", remdamasis tuo, kad Marokas nėra ES valstybė narė (*2010 m. vasario 17 d. Malagos teismo (Audiencia Provincial) sprendimas Nr. 83 1, 3*).

Kai kuriais atvejais kyla klausimų ir dėl Reglamento taikymo ***ratione temporis***. Ryškiausi pavyzdžiai buvo nagrinėjami Kroatijos teismuose, nes tai pati naujausia ES valstybė narė.

> Keletoje Kroatijoje nagrinėtų bylų šalys, remdamosi Reglamentu, inicijavo pripažinimo procedūrą dėl užsienio šalies teismų sprendimų nutraukti santuoką,

kurie buvo priimti prieš Kroatijai įstojant į ES (pvz., *2016 m. kovo 21 d., Zlataro teismas, R1-11/2016-4*). Kitose bylose prašymai teismams buvo pateikti dėl pažymėjimo pagal Reglamento 39 straipsnį išdavimo naudojant standartinę formą, numatytą Reglamento I priede. Kadangi prašymai buvo pateikti dėl Kroatijos teismų sprendimų dėl santuokos nutraukimo, kurie buvo priimti likus nemažai laiko iki Kroatijos įstojimo į ES, jie buvo atmesti (pvz., *2015 m. sausio 21 d., Rijekos teismas, Nr. R-4113/95*). Šiose bylose teismai teisingai pareiškė, kad, pagal Reglamento 64 straipsnį, Reglamentas netaikomas sprendimams, kurie priimti iki jam įsigaliojant. Tokie sprendimai nepatenka į Reglamento taikymo sritį *ratione temporis*.

Geografinė taikymo sritis (*ratione loci*) taip pat buvo aptariama keliuose nacionaliniuose sprendimuose. Kroatijos teismo nagrinėtoje byloje prašymas dėl Šveicarijoje priimto sprendimo dėl santuokos nutraukimo buvo tinkamai išnagrinėtas pagal Kroatijos tarptautinės privatinės teisės įstatymą (*2016 m. kovo 23 d., Zlataro teismas, R1-86/2015*).

ESTT pasinaudojo proga ir pateikė savo išaiškinimą dėl ES reglamentų nagrinėjamoje srityje taikymo *ratione loci* pirmajame prejudiciniame sprendime, priimtame dėl Reglamento „Roma III“.

Miuncheno teismui teko priimti sprendimą dėl prašymo nepripažinti santuokos nutraukimo, kurį paskelbė dvasinis šariato teismas Latakijoje, Sirijoje. Neaiškumas dėl taikytinos teisės santuokos nutraukimo atvejais („Roma III“) lėmė, kad byla pasiekė ESTT. ESTT nutarties 22 dalyje teigiama, kad „kadangi Reglamentas 2201/2003 taikomas tik santykiams tarp valstybių narių, Sąjungos teisė nereglamentuoja trečiojoje valstybėje priimto sprendimo dėl santuokos nutraukimo pripažinimo“ (*2015 m. birželio 2 d., Miuncheno teismas, 34 Wx 146/14, 2016 m. gegužės 12 d. ESTT sprendimas, C-281/15, Sahyouni*).

3. Sąvokų autonomiškumas

Yra plačiai pripažįstama, kad taikant Reglamentą jo sąvokos aiškinamos autonominio aiškinimo principu. Siekiant užtikrinti sisteminį tų pačių terminų taikymą tame pačiame kontekste, bet įvairiose nacionalinėse institucijose, ES teisės aktų leidėjas pateikia skirtingų terminų apibrėžtis. Tačiau ir aiškindamas sąvokas, kurios nėra aiškiai apibrėžtos arba dėl kurių vienodo interpretavimo nebuvo pasi-

sakyta (t. y. nėra ESTT sprendimo), teisėjas turi susilaikyti nuo ES sąvokų turinio tapatinimo su nacionalinių sąvokų aiškinimu.

Į Reglamento 2 straipsnį, pateikiantį apibrėžimus, nebuvo įtraukta keletas reikšmingų sąvokų. Pats ryškiausias pavyzdys yra susijęs su **santuokos** sąvoka. Kadangi pačiame Reglamente aiškiai nenurodoma, kad santuoka turi būti interpretuojama autonomiškai (pagal Reglamentą), daugelyje jurisdikcijų ji aiškinama pagal nacionalinę teisę. Kyla klausimas, ar Reglamentas taikomas tos pačios lyties asmenų santuokoms ir kitokiems negu santuoka teisiniams santykiams, turintiems santuokai analogiškas pasekmes (kaip minėta anksčiau pateiktuose pavyzdžiuose). Nepateikdama aiškios šios sąvokos apibrėžties, ES paliko spragą, kuri sudaro sąlygas skirtingam supratimui ir interpretacijoms skirtingose valstybėse narėse, taip galiausiai sukeliant nepageidaujamas pasekmes.

Reglamente pateikiama terminų „teismas“, „teisėjas“, „valstybė narė“, „teismo sprendimas“, „kilmės valstybė narė“, „vykdymo valstybė narė“, „tėvų pareigos“, „tėvų pareigų turėtojas“, „bendravimo teisės“ ir „neteisėtas išvežimas ar negrąžinimas“ apibrėžtys. Kai kurios šių sąvokų, kurių taikymas pasirodė problemiškas praktikoje, čia aptariamos išsamiau.

Terminas „**teismas**“ apima visas valstybių narių institucijas, turinčias teisę priimti sprendimus dėl klausimų, patenkančių į Reglamento materialinę taikymo sritį. Ši sąvoka apima visas institucijas, teismines ar ne, kurios egzistuoja pagal nacionalinę teisę. Lygiagrečiai su juo vartojamas terminas „**teisėjas**“, nurodantis bet kokį teisėją arba teisėjo įgaliojimams prilyginamus įgaliojimus turintį pareigūną. Turint omenyje Reglamento 2 straipsnio apibrėžtį, terminas „teismas“ iš tiesų yra „santrumpa“, kurią ES teisės aktų leidėjas vartoja nurodydamas bet kokią instituciją, kuri turi įgaliojimus priimti sprendimus dėl Reglamento materialinės taikymo srities atitinkamose teisinėse sistemose.

Tačiau kai kuriose jurisdikcijose terminas „teismas“, kaip apibrėžiama Reglamente, yra suprantamas neteisingai. Kroatijos teisės sistemoje pagal įstatymus įkurta Socialinė tarnyba yra įgaliota priimti sprendimus dėl drausminių priemonių tėvams taikymo (t. y. stebėjimą). Socialinės tarnybos nenoriai imasi taikyti tokius veiksmus tarpvalstybinėse bylose, nes Reglamente vartojamas terminas „teismas“.

Neseniai Prancūzija įvedė naują santuokos nutraukimo formą abipusiu su-

tarimu (vadinamasis privatusis santuokos nutraukimas), kuriai nereikia teisėjo (Įstatymas Nr. 2016-1547). Nuo 2017 m. sausio 1 d. Prancūzijos civilinis kodeksas buvo papildytas nauju straipsniu, pagal kurį sutuoktiniai, kurie susitaria dėl santuokos nutraukimo ir jo pasekmių, gali nutraukti santuoką tiesiog surašę santuokos nutraukimo sutartį, kurioje nurodyti visi santuokos nutraukimo aspektai; po 15 dienų tokia sutartis bus pasirašyta abiejų sutuoktinių ir jų advokatų ir galiausiai bus registruota notaro biure. Teisėjas įsikiša tik tuo atveju, jeigu vaikas nori būti išklausytas. Tačiau šios naujos procedūros pasekmės užsienyje ginčytinos, nes toks „privatusis santuokos nutraukimas" neatitinka pagrindinės sąvokos, apibrėžtos Reglamente. 2017 m. balandžio mėn. grupė Prancūzijos ir Vokietijos piliečių pateikė Europos Komisijai skundą, kaltindami Prancūziją pažeidus keletą pareigų pagal reglamentą „Roma III" ir Reglamentą „Briuselis IIa". Teigiama, kad naujas įstatymas visiškai neatsižvelgia į tarptautinį santuokos nutraukimo aspektą, nes: a) taikant naująją procedūrą niekada nevertinama jurisdikcija, tad Prancūzijoje išsiskirti gali bet kas, nesvarbu, ar sutuoktinis ar sutuoktinė turi kokių nors sąsajų su Prancūzija; b) ignoruojamas vaiko interesų apsaugos principas ir prievolė išklausyti vaiką; c) privatus santuokos nutraukimas sukels sunkumų tokio sprendimo įsigaliojimui kitose valstybėse narėse, kadangi notaro biuras negalės išduoti pažymėjimo pagal Reglamento 41 straipsnį dėl bendravimo teisės.

Nacionalinė teismų praktika patvirtina, kad neaiškumų gali kilti, jeigu byla sprendžiama pasitelkiant administracinę procedūrą.

> Vokietijos teisme nagrinėtoje byloje ginčas kilo tarp dviejų socialinių tarnybų (Vokietijos ir Austrijos) dėl atskirų tėvų pareigų aspektų, laikino jų sustabdymo, išlaikymo ir, galiausiai, dviejų vaikų paskyrimo institucijų priežiūrai užsienyje. Kadangi bylą nagrinėjo administracinis teismas, Reglamentas nebuvo taikomas, nes buvo laikoma, jog byla nepatenka į jo taikymo sritį (*2015 m. balandžio 13 d., Augsburgo teismas, Au 3 E 15.251*).

Daugiausia sunkumų taikant šio Reglamento sąvokų apibrėžtis susiję su terminais „**tėvų pareigos**", „**globa**" ir „**neteisėtas išvežimas ar negrąžinimas**". Nacionalinės materialinės šeimos teisės sąveikai su ES teise čia tenka svarbiausias vaidmuo. Nors ES buvo suteikti įgaliojimai reguliuoti vienos valstybės ribas peržengiančios šeimos teisę, materialinės teisės principai išlieka griežtai nacionaliniai.

Bene daugiausia neaiškumų kyla taikant tėvų pareigų sąvoką. Reglamento 1 straipsnio 7 dalyje pateiktas terminas „tėvų pareigos“ – visos teisės ir pareigos, susijusios su vaiko asmeniu ar turtu, suteikiamos fiziniam ar juridiniam asmeniui teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu. Šis terminas apima globos teises ir bendravimo teises. Atitinkamai „tėvų pareigų turėtojas“ – tai bet kuris asmuo, turintis pirmiau minėtas teises ir pareigas vaiko atžvilgiu (Reglamento 1 straipsnio 8 dalis). Valstybėse esama didelių skirtumų, susijusių su tėvų pareigų įgijimu ir su jas turinčio asmens teisėmis. Tačiau, kaip išaiškino ESTT, jos išlieka tokios, kaip nustatyta nacionalinėje teisėje.

> *McB* byloje tėvas ginčijo nacionalinį režimą, pagal kurį jam nebuvo automatiškai suteiktos tėvų pareigos, kadangi vaikai buvo gimę ne santuokoje. Jis argumentavo EŽTK 8 straipsniu ir šeimos gyvenimo apsauga. ESTT išaiškino, kad Reglamentas nekeičia nacionalinės materialinės teisės ir kad turi būti vadovaujamasi pagal atitinkamos valstybės narės nacionalinę materialinę teisę suteiktomis teisėmis. ESTT aiškiai nurodė, kad Reglamentu „nedraudžiama valstybės narės teisėje numatyti, jog vaiko tėvas, nesusituokęs su jo motina, globos teises įgyja tik jei gauna jas suteikiantį kompetentingo nacionalinio teismo sprendimą, dėl kurio gali būti pripažinta, kad motina išvežė vaiką arba jo negrąžino neteisėtai šio Reglamento 2 straipsnio 11 punkto prasme“ (*2010 m. spalio 5 d. ESTT sprendimas, C-400/10 PPU, McB*).

Reglamento 2 straipsnyje pateikiamame apibrėžime aiškiai teigiama, kad tėvų pareigų turėtoju gali būti ir fizinis, ir juridinis asmuo. Jeigu tėvai nepajėgūs užtikrinti savo vaiko gerovės, reikalingas valdžios institucijų įsikišimas, o tokių tėvų pareigos gali būti laikinai sustabdomos arba apribojamos. Augantis teismų sprendimų skaičius rodo, kad tėvai arba globėjai neretai stengiasi išvengti tokio valdžios įsikišimo persikeldami iš vienos valstybės į kitą arba išvežđami vaiką. 2015 m. Studija dėl Reglamento (EB) Nr. 2201/2003 vertinimo ir galimų jo pakeitimų (*Study on the assessment of Regulation (EC) No 2201/2003 and the policy options for its amendment*) nurodo nemažą tokių bylų procentą. Teismų praktika liudija, kad kartais nesuvokiama, kad tokios priemonės patenka į Reglamento taikymo sritį. Dviejose tyrimo metu nagrinėtose bylose tėvai, iš kurių, kaip vaiko apsaugos priemonė, buvo atimta teisė gyventi su vaikais, išvyko į kitą valstybę narę neturėdami tam leidimo. Kalbant teisine kalba, toks elgesys prilygsta vaiko grobi-

mui. Panašių scenarijų aptiksime, pvz., Kroatijos praktikoje: analizuojant teismų praktiką matoma, kad teismų sprendimai dėl atsisakymo grąžinti vaiką kartais yra pateisinami tuo, kad pareiškėjas yra ne likęs tėvas, o institucija. Toks požiūris neteisingas ir neturėtų būti praktikuojamas.

> Šeima (motina, tėvas ir du vaikai) išvyko iš Kroatijos ir įsikūrė Vokietijoje dėl profesinių priežasčių. Dėl motinos ligos ir tėvo negalėjimo pasirūpinti vaikais šie buvo apgyvendinti globos institucijoje. Vieno lankymo metu tėvai pagrobė vaikus ir grįžo į Kroatiją, negavę išankstinio institucijos leidimo. Teismas atsisakė grąžinti vaikus dėl keleto priežasčių, bet pagrindinis argumentas buvo tai, kad vaikams geriau su tėvais Kroatijoje negu užsienyje, svetimoje institucijoje (*2013 m. birželio 2 d., Dakovo teismas, Posl. br. 8 R1-27/13-5*).

Esama neaiškumų ir dėl sąvokos „globos teisės“ reikšmės, kuri turėtų būti suvokiama kaip teisės ir pareigos, susijusios su asmens vykdoma vaiko priežiūra, o ypač teisė nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą. „Globa“ apima Reglamento 2 straipsnio 11 dalies b punkte nurodytus elementus ir, tarp kitų teisių ir pareigų, apima teisę nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą. Ši apibrėžtis atitinka 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo 5 straipsnį. Laikoma, kad **globa** yra **įgyvendinama kartu**, kai pagal įstatymus vienas tėvų pareigų turėtojas negali spręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos be kito tėvų pareigų turėtojo sutikimo. Primintina, kad Reglamente pateikiamos apibrėžtys yra savarankiškos sąvokos, nepriklausomos nuo valstybių narių teisės, kurias reikia vienodai interpretuoti visoje Europos Sąjungoje.

> ESTT byloje *McB* aiškiai teigiama: *„Taigi šio reglamento taikymo tikslais globos teisės bet kuriuo atveju apima tokios teisės turėtojo teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą“ (*41 punktas).

Ispanijos teismų praktikoje gausu pavyzdžių, kai sąvoka „tėvų pareigų turėtojas“ interpretuojama kartu su globos teisėmis.

> Vienoje bylų Ispanijos apeliacinis teismas nusprendė išaiškinti, kam priklausė teisė nustatyti vaiko gyvenamąją vietą. Buvo pastebėta, kad Ispanijos civilinis kodeksas tokią teisę priskiria vienam iš tėvų arba tėvams, kurie naudojasi tėvų valdžia (*patria potestad*), o tokia pati teisė Reglamentu „Briuselis IIa“ suteikiama asmeniui, kuriam priklauso nepilnamečio globos teisės. Šiuo požiūriu apeliacinis teismas padarė išvadą, kad Reglamento „Briuselis IIa“ kontekste globos

teisės yra aiškinamos plačiai tėvų pareigų kontekste, kita vertus, jos siejamos su kiekvienos valstybės narės teise. Taigi, teismo nuomone, Ispanijoje globos teisės, suprantamos kaip teisė nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, yra tolygios „tėvų pareigoms“ (*2010 m. kovo 12 d., Kadiso teismas, Nr. 125*).

Neteisėtas išvežimas ar negrąžinimas Reglamento 2 straipsnio 11 punkte aiškiai apibrėžtas kaip vaiko išvežimas ar negrąžinimas, kai:

> „a) tuo pažeidžiamos globos teisės, įgytos teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu pagal valstybės narės, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta iki išvežimo ar negrąžinimo;
>
> b) jei išvežimo ar negrąžinimo metu globos teisėmis buvo faktiškai naudojamasi drauge ar jų su niekuo nesidalijant arba jomis taip būtų naudojamasi išvežimui ar negrąžinimui. Laikoma, kad globa yra įgyvendinama kartu, kai pagal teismo sprendimą ar įstatymų nustatyta tvarka vienas tėvų pareigų turėtojas negali spręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos be kito tėvų pareigų turėtojo sutikimo.“

Tokia apibrėžtis nurodo taikyti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos, buvusios prieš išvežimą, materialinę teisę. Kadangi valstybių nacionalinėje materialinėje teisėje „globos“, „vienasmenės globos“ ir „bendros globos“ sąvokos skiriasi savo turiniu, **Reglamente buvo įtvirtinta savarankiška globos sąvoka** ir šios sąvokos reikšmė buvo **susiaurinta** vaiko grobimo kontekste ją susiejant su teise nustatyti vaiko gyvenamąją vietą. Šiuo aspektu 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo ir Reglamento „Briuselis IIa“ „globos teisių“ sąvokos nėra tapačios. Jose numatytas skirtingas turinys, ir sąvoka Reglamente „Briuselis IIa“ yra siauresnė. Reglamento „Briuselis IIa“ sąvoka neapima globos visa šios sąvokos apimtimi – kai faktiškai naudojamasi visu spektru teisių ir pareigų. Vienintelė globos teisių „dalis“, kuri faktiškai reikšminga Reglamento „Briuselis IIa“ kontekste – tai teisė nustatyti gyvenamąją vietą. Jei asmuo turi teisę spręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos, Reglamento prasme laikoma, kad jis turi globos teises.

Galiausiai, tokia teise turi būti naudojamasi ir ji turi būti vykdoma. Jeigu globos teisėmis nesinaudojama, Reglamento 11 straipsnio b punkte teigiama, kad vaiko išvežimo atveju neturima teisės reikalauti vaiko grąžinimo.

> Nyderlandų socialinei tarnybai (*Samen Veilig Midden Nederland*) buvo suteiktos kūdikio, kurį pagimdė motina, esanti viename Vokietijos kalėjime, globos

teisės. Vaiko tėvas tuo metu atliko bausmę Belgijos kalėjime, o senelė kūdikį atvežė į Nyderlandus. Kūdikis buvo perduotas prižiūrėti senelei. Kai mama ir senelė kartu su vaiku išvyko į Kroatiją, Nyderlandų tarnyba inicijavo bylą dėl vaiko pagrobimo. Kroatijos teismas teisingai nustatė, kad globos teisių turėtoja buvo institucija, bet padarė išvadą, kad ši institucija netinkamai naudojosi savo teisėmis. Teismas klaidingai neatsižvelgė į Nyderlandų materialinę teisę, pagal kurią globos teisių turėtojas gali įgalinti kitą asmenį vaiko kasdienei priežiūrai, tačiau globos teisių turėtojas vis tiek nepakinta ir jam išlieka teisė nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, o tai lemiamas dalykas sprendžiant dėl išvežimo neteisėtumo (*2015 m. birželio 12 d., Zagrebo teismas, 2 Gž Ob-103/15-2*).

Jeigu tėvas (motina) sutinka su vaiko išvežimu, toks išvežimas nelaikomas neteisėtu. Tačiau teismui gali būti sudėtinga nustatyti, ar toks sutikimas buvo ir ar jis galiojantis.

Jungtinės Karalystės byloje anglė motina išvežė savo vaiką iš Belgijos, kur gyveno šeima, į Angliją. Tėvas pateikė pareiškimą dėl neteisėto vaiko išvežimo, bet jis buvo atmestas išsiaiškinus, kad jis buvo davęs sutikimą išvežti vaiką (*Tribunal of Newcastle, 22 March 2012, Re C8*).

4. Sąsaja su kitais dokumentais

Reglamento sąsaja su kitais dokumentais ir teisiniais šaltiniais bendrais bruožais jau buvo aptarta. Sąsaja su tarptautinėmis konvencijomis nusipelno ypatingo dėmesio.

Kadangi Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo suteikia ES teisei pirmenybę kitų teisinių šaltinių atžvilgiu, Reglamentas konkrečioje jo taikymo srityje taip pat turi viršenybę. Tačiau tarptautiniai įsipareigojimai, kuriuos anksčiau prisiėmė valstybės narės, taip pat dalyvavimas tarptautiniuose komitetuose ir bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis reikalauja tarptautinius susitarimus vertinti jautriau. ES paveldėjo jau egzistuojantį sutartinių santykių tinklą. Tokie susitarimai yra valstybių narių tarptautinių susitarimų įsipareigojimų dalis, todėl į juos reikia atsižvelgti ir integruoti arba naudoti kaip platformą sustiprintoms taisyklėms kurti ES teritorijoje. Reikšmingiausias tokių tarptautinės teisės aktų rinkinys buvo sukurtas pagal Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencijos (HCCH) schemą.

Pagal Reglamento 60 straipsnį Reglamentas turi viršenybę prieš a–e punktuose nurodytas konvencijas. Prioritetas teikiamas tik tais klausimais, kurie reglamentuojami abiejuose dokumentuose, taigi tais atvejais, kai esama sutapimo. Iš visų šių susitarimų daugiausia dėmesio sulaukia **1980 m. Hagos konvencija dėl vaikų grobimo**. Kaip aiškinama ESTT 2014 m. spalio 14 d. Nuomonėje 1/13 (Trečiųjų valstybių prisijungimas prie Hagos konvencijos; EU:C:2014:2303), „Reglamentas papildo ir paaiškina" tam tikras taisykles, bet abu dokumentai sudaro bendrą taisyklių rinkinį, taikomą vaiko grobimo ES teritorijoje atveju.

Tiesa, Reglamentu niekada nebuvo siekiama pakeisti 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo, bet norėta ją papildyti ir patikslinti. 1980 m. Hagos konvencija dėl vaikų grobimo ir toliau taikoma valstybėse narėse tiems klausimams, kuriems taikoma tik ši konvencija. Tačiau griežtesnis režimas, įvestas ES dėl grobimo, pakeičia atitinkamas 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo nuostatas (t. y. numatoma pareiga išklausyti pareiškėją, pareiga taikyti atitinkamas priemones užtikrinant saugų grąžinimą, numatomas vadinamasis pirmenybės mechanizmas (Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalys) su automatiniu sprendimo dėl grąžinimo įgyvendinimu ir pan.).

Pabrėžtina, kad ES į savo teisę tarptautinius susitarimus integruoja įvairiomis formomis. Viena paprasčiausių, regis, yra Išlaikymo reglamento 15 straipsnyje pateikta aiški nuoroda į 2007 m. Hagos protokolą. Panašu, kad Reglamente numatytas modelis vaikų grobimo bylose nacionalinėms institucijoms yra kur kas sudėtingesnis.

Reglamento ir **1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos** materialinė taikymo sritis tėvų pareigų klausimais didele apimtimi sutampa, o nuostatų turinys daugeliu aspektų analogiškas (kalbant apie jurisdikciją, pripažinimą ir centrines institucijas), išskyrus taikytinos teisės taisykles, kurios Reglamente nenumatomos. ES skatino visas valstybes nares prisijungti prie 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos (Sprendimai 2003/93 ir 2008/431) ir 2017 m., Italijai ratifikavus šią konvenciją, visos ES valstybės narės yra prie jos prisijungusios.

Daugiausia sunkumų kelia tinkamas taisyklių dėl jurisdikcijos taikymas. 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos 52 straipsnio 1 dalies nuostata dėl instrumentų santykio suteikia pirmenybę kitiems tarptautiniams dokumentams, o tai reiškia, kad ši konvencija neturi įtakos Reglamento nustatytam jurisdikcijos

režimui. Tačiau Reglamento 61 straipsnyje numatyta speciali nuostata dėl 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos tiesiogiai nesuteikia prioriteto Reglamentui. Prioritetas išlaikomas tik tais atvejais, kai vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybės narės teritorijoje. Todėl 1996 m. Hagos Konvencija dėl vaikų apsaugos taikoma visada, kai vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra ne ES susitariančiojoje valstybėje arba kai vaikas yra ne ES susitariančiojoje valstybėje, nors ir neturėdamas ten nuolatinės gyvenamosios vietos.

Nacionalinė teismų praktika atskleidžia abiejų dokumentų taikymo specifiką.

> Jungtinės Karalystės teismo nagrinėtoje vaiko globos byloje ieškovas buvo vietos institucija, o ieškinys buvo pateiktas dėl Albanijos pilietybę turinčios mergaitės, kuri gimė ir buvo Jungtinėje Karalystėje ir niekada nebuvo išvykusi iš šios šalies. Albanė motina paliko mažą mergaitę, kad pabėgtų nuo imigracijos institucijos, o tėvas neturėjo tėvų pareigų. Seneliai prašė atvežti vaiką į Albaniją. Teismas svarstė perduoti jurisdikciją pagal Reglamento 15 straipsnį Albanijai, tačiau tai buvo atmesta, nes Albanija nėra ES valstybė narė. Tuomet teismas svarstė perduoti jurisdikciją pagal 1996 m. Konvencijos dėl vaikų apsaugos 8 straipsnį, tačiau tai irgi buvo atmesta, nes Reglamento 61 straipsnio a punkte numatyta, kad jurisdikcija nustatoma tik pagal Reglamentą (*High Court of Justice, Family Division, 27 June 2014, West Sussex County Council v H, 61*)).

Tokia pozicija yra tinkama ir patvirtinta *Reglamento „Briuselis IIa" taikymo praktiniame vadove*. Tačiau gali būti panašių situacijų, kai perėjimas nuo Reglamento prie 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos galėtų būti įmanomas – tai aktualu, jeigu vaikas neturi nuolatinės gyvenamosios vietos ES.

Kita vertus, aptartos nuostatos nepateikia aiškaus sprendimo tokiose situacijose, kai vaikas yra valstybėje narėje, bet neturi ten nuolatinės gyvenamosios vietos. Tokiose situacijose gali būti taikomas ir Reglamentas, ir 1996 m. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos. Žvelgiant formaliai, Reglamentas tokioje situacijoje neturi prioriteto, tačiau jis yra naujesnė teisinė priemonė negu Konvencija, todėl greičiausiai turėtų turėti viršenybę.

Kitas scenarijus – kai vaikas yra valstybėje narėje, bet jo nuolatinė gyvenamoji vieta yra trečiojoje valstybėje, kuri nėra susitariančioji valstybė. Dėl 1996 m. Konvencijos dėl vaikų apsaugos geografinės taikymo srities jos pritaikyti nebūtų

galima. Reglamentas galėtų būti taikomas, jeigu galima prorogacija pagal Reglamento 12 straipsnį, remiantis vaiko buvimo vieta (13 straipsnis), arba jeigu Reglamento 14 straipsnis įgalintų valstybių narių institucijų veiksmus. Jeigu neįvykdyta nė viena šių sąlygų, teismas turi pareikšti, kad jis neturi jurisdikcijos.

Pakankamai nauja Kroatijoje nagrinėta byla liudija, kad, nepaisant noro tinkamai taikyti tarptautinius teisinius šaltinius, tokių šaltinių skaičius ir jų sutapimas bei jų atskyrimas gali kelti sunkumų nacionaliniam teisėjui.

> Ginčas kilo tarp skirtingas pilietybes turinčių sutuoktinių – tėvo kroato ir motinos bosnės, kurie gyveno skyrium savo kilmės valstybėse. Vaikas (dvigubos pilietybės) gyveno su savo motina Bosnijoje. Beveik tuo pačiu metu sutuoktiniai pateikė ieškinius dėl santuokos nutraukimo, tėvų pareigų ir išlaikymo ir Kroatijos, ir Bosnijos teismuose. Kroatijos teismas pritaikė Reglamentą, bet neteisingai jį interpretavo tėvų pareigų klausimo nagrinėjimo atžvilgiu. Jurisdikciją dėl vaiko jis pagrindė Reglamento 12 straipsnio 4 dalimi, nes suprato, kad 4 dalis taikoma vaikams, kurie gyvena valstybėje, kuri nėra ES susitariančioji šalis, bet yra 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos šalis (*2014 m. spalio 15 d., Dubrovniko teismas, Gž.1366/14*).

Kitas koordinavimo tarp Reglamento ir 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos aspektas susijęs su jurisdikcija dėl vaikų grobimo. 1996 m. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos, kitaip negu Reglamentas, nustato taisyklę, kuri sustiprina 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo grąžinimo mechanizmą (1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos 7 straipsnis, Reglamento 10 straipsnis). Žemiau aptariama labai įdomi byla, susijusi su valstybe, kuri nėra ES valstybė, bet kuri yra 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos susitariančioji šalis, taip pat ir 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo šalis, tačiau pastarosios konvencijos atžvilgiu nėra susieta su Jungtine Karalyste.

> Anglijos teismas turėjo priimti sprendimą nagrinėdamas bylą dėl grobimo, susijusią su Maroko ir Anglijos pilietybę turinčiais tėvais, kurių santuoka buvo nutraukta. Maroko teismas nustatė vaiko gyvenamąją vietą su motina ir suteikė tėvui lankymo teises. Kai motina, nepranešusi tėvui, išsikėlė su vaiku į Angliją, Anglijos teisėjas nurodė grąžinti vaiką į Maroką, kad šios valstybės teismai galėtų nuspręsti dėl vaiko gerovės klausimų. Dėl šio sprendimo motina pateikė apeliaciją.

1996 m. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos Anglijos ir Maroko dvišaliuose santykiuose įsigaliojo 2012 m., tačiau 1980 m. Hagos konvencija dėl vaikų grobimo šalių nesaistė, nes Jungtinė Karalystė nepripažino Maroko prisijungimo prie šios konvencijos. Kadangi vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta tuo metu, kai byla pasiekė pirmosios instancijos teismą, nebuvo Anglijoje, pagal Reglamento „Briuselis IIa" 61 ir 62 straipsnius šis atvejis paliekamas spręsti pagal 1996 m. Hagos konvenciją dėl vaikų apsaugos, pagal kurios nuostatas ir turi būti nustatyta jurisdikcija.

Visgi antrosios instancijos teismas atliko galutinį pasikeitusių aplinkybių įvertinimą. Apeliacijos nagrinėjimo metu vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta jau buvo Jungtinėje Karalystėje ir jis jau daugiau kalbėjo anglų kalba. Apeliacinis teismas nustatė, kad vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra Jungtinėje Karalystėje, ir pareiškė turintis jurisdikciją pagal Reglamento „Briuselis IIa" 8 straipsnį (taip pat ir pagal 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos 5 straipsnį) (*Re J (A Child) (1996 Hague Convention) (Morocco) 61 Court of Appeal (Civil Division) 1 April 2015*).

Taikytinos teisės požiūriu situacija gana paprasta, nes Reglamente nėra taisyklių dėl taikytinos teisės. Tačiau tam tikro neaiškumo kelia 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos 15 straipsnio formuluotė dėl taikytinos teisės. Remiantis šia nuostata, taikytinos teisės taisyklės taikomos tik tuo atveju, jeigu susitariančiosios valstybės institucija turi jurisdikciją pagal Konvencijos nuostatas. Nors šis aspektas neįvardijamas kaip probleminis nacionalinėje teismų praktikoje, Reglamento peržiūrėjimas turėtų pasiūlyti aiškesnį sprendimą. Šio tyrimo kontekste nacionalinės teismų praktikos atvejai atskleidžia, kad taikytinos teisės taisyklės taikomos netinkamai, nes teismai vietoj to dažnai naudoja nacionalinės tarptautinės privatinės teisės normas.

Kalbant apie **pripažinimą ir vykdymą**, Reglamento nuostatos suteikia Reglamentui prioritetą teismo sprendimo, priimto valstybėje narėje, pripažinimo ir vykdymo atvejais. Tai taikoma net tokiose situacijose, kai vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybėje, kuri nėra ES valstybė narė.

Prof. **Carola Ricci** (Pavijos universitetas, Italija)

II. Jurisdikcija santuokos bylose (santuokos nutraukimas ir gyvenimas skyrium (separacija). Kita jurisdikcija
(3–7 straipsniai)

Atitinkamų nuostatų tekstai 40

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai 42

1. Nuostatų esmė ir taikymo sritis 43

2. Santuokos bylų nagrinėjimui numatytų alternatyvių ir „išimtinių“ jurisdikcijos pagrindų įvairovė ir palankesnės jurisdikcijos paieškos (angl. *forum shopping*) 44

3. Atskiri jurisdikcijos pagrindai pagal 3 straipsnio 1 dalį 48
- 3.1. Remiantis nuolatine gyvenamąja vieta 48
  - 3.1. a) nuolatinės gyvenamosios vietos samprata 49
  - 3.1. b) nuoroda į „vyraujančią“ nuolatinę gyvenamąją vietą sudėtingose bylose 53
  - 3.1. c) šalių ketinimo svarba 55
- 3.2. Remiantis bendra pilietybe 56

4. Papildomi jurisdikcijos pagrindai pagal 4 ir 5 straipsnius 58

5. Santykis tarp jurisdikcijos pagrindų pagal „Briuselis IIa“ sistemą ir kitų nacionalinių jurisdikcijos pagrindų 59

Atitinkamų nuostatų tekstai

3 straipsnis

Bendroji jurisdikcija

1. Bylose, susijusiose su santuokos nutraukimu, gyvenimu skyrium (separacija) ir santuokos pripažinimu negaliojančia, jurisdikciją turi teismai, esantys toje valstybėje narėje:

a) kurios teritorijoje:

- *yra sutuoktinių nuolatinė gyvenamoji vieta, arba*
- *buvo sutuoktinių paskiausia nuolatinė gyvenamoji vieta, jeigu vienas iš sutuoktinių joje tebegyvena, arba*
- *yra atsakovo nuolatinė gyvenamoji vieta, arba*
- *yra vieno iš sutuoktinių nuolatinė gyvenamoji vieta, jeigu buvo paduotas bendras pareiškimas, arba*
- *yra pareiškėjo nuolatinė gyvenamoji vieta, jeigu jis arba ji ten gyveno ne trumpiau kaip metus iki pareiškimo padavimo, arba*
- *yra pareiškėjo nuolatinė gyvenamoji vieta, jeigu jis arba ji ten gyveno ne trumpiau kaip šešis mėnesius iki pareiškimo padavimo ir yra atitinkamos valstybės narės pilietis arba, kalbant apie Jungtinę Karalystę ir Airiją, jeigu joje yra pareiškėjo nuolatinė gyvenamoji vieta;*

b) kurios pilietybę turi abu sutuoktiniai arba, kalbant apie Jungtinę Karalystę ir Airiją, kurioje yra abiejų sutuoktinių „nuolatinė gyvenamoji vieta".

2. Šiame reglamente „nuolatinė gyvenamoji vieta" turi tokią pat reikšmę kaip Jungtinės Karalystės ir Airijos teisinėse sistemose.

4 straipsnis

Priešpriešinis reikalavimas

Teismas, kuriame pagal 3 straipsnį byla nagrinėjama, taip pat turi jurisdikciją tikrinti priešpriešinį reikalavimą, jeigu pastarasis patenka į šio reglamento taikymo sritį.

5 straipsnis

Gyvenimo skyrium (separacija) pakeitimas santuokos nutraukimu

Nepažeisdamas 3 straipsnio, valstybės narės teismas, kuris priėmė sprendimą dėl gyvenimo skyrium, taip pat turi jurisdikciją tokį sprendimą pakeisti santuokos nutraukimu, jeigu tai numato tos valstybės narės teisė.

6 straipsnis

Išimtinis jurisdikcijos pobūdis pagal 3, 4 ir 5 straipsnius

Sutuoktinis:

a) kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybės narės teritorijoje arba

b) kuris yra valstybės narės pilietis arba, kalbant apie Jungtinę Karalystę ir Airiją, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra vienos iš pastarųjų valstybių narių teritorijoje, gali būti paduotas į teismą kitoje valstybėje narėje tik 3, 4 ir 5 straipsniuose nustatyta tvarka.

7 straipsnis

Kita jurisdikcija

1. Jeigu joks valstybės narės teismas neturi jurisdikcijos pagal 3, 4 ir 5 straipsnius, kiekvienoje valstybėje narėje jurisdikcija nustatoma pagal jos teisę.

2. Atsakovo, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra kitur nei valstybėje narėje ir kuris nėra jos pilietis, arba, kalbant apie Jungtinę Karalystę ir Airiją, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra kitur nei vienos iš pastarųjų valstybių narių teritorijoje, atžvilgiu bet kuris valstybės narės pilietis, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra kitos valstybės narės teritorijoje, gali laikytis toje valstybėje jos piliečiams galiojančių jurisdikcijos normų.

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

2009 m. liepos 16 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-168/08, *Hadadi* (EU:C:2009:474)

2007 m. lapkričio 29 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-68/07, *Sundelind Lopez* (EU:C:2007:740)

2016 m. spalio 13 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-294/15, *Mikołajczyk* (EU:C:2016:772)

1. Nuostatų esmė ir taikymo sritis

Santuokinių ryšių srityje Reglamentu „Briuselis IIa“ nustatomos vienodos jurisdikcijos taisyklės santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) ir santuokos pripažinimo negaliojančia bylose. Valstybės narės jurisdikcijos nustatymo pagrindai grindžiami **objektyvaus ryšio** tarp vieno ar abiejų sutuoktinių ir valstybės, kurios teismas nagrinės bylą, principu. Du pagrindiniai kriterijai šiam ryšiui nustatyti – *nuolatinė gyvenamoji vieta* ir *bendra pilietybė*. Jie vertinami *bylos iškėlimo metu*.

> Dviejų Austrijos piliečių, turėjusių nuolatinę gyvenamąją vietą Prancūzijoje tuo metu, kai žmona padavė prašymą nutraukti santuoką, santuokos nutraukimo bylos nagrinėjimas buvo priskirtas Prancūzijos jurisdikcijai vadovaujantis Reglamento „Briuselis IIa“ 3 straipsnio 1 dalies a punktu. Tai, kad netrukus žmona persikėlė gyventi į Šveicariją su vienu vaiku, o vyras pasiliko Prancūzijoje su kitais trimis jų vaikais, nekeitė teismo jurisdikcijos (*Breso Burgo pirmosios instancijos teismas (Tribunal de grande instance de Bourg en Bress), 2011 m. kovo 30 d. sprendimas byloje Nr. 10/02623*).

Reglamente iš esmės nepaliekama jokios erdvės **sutuoktinių autonomijai.** Vienintelės išimtys – kai jurisdikcija nustatoma pagal nuolatinę gyvenamąją vieno iš sutuoktinių vietą tais atvejais, kai buvo paduotas bendras pareiškimas (Reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punkto ketvirta pastraipa), ir tiek, kiek jie gali pasirinkti iš kelių jurisdikcijos nustatymo pagrindų, numatytų Reglamente.

Tačiau Reglamentu „Briuselis IIa“ nenustatoma konkretaus teisėjo jurisdikcija *ratione loci* ir *ratione materiae* prasme: tai paliekama spręsti kiekvienai valstybei narei pagal jos vidaus taisykles (žr., pavyzdžiui, Miuncheno federalinio tribunolo (*Oberlandesgericht München*) 2013 m. gruodžio 20 d. sprendimą, išsamiau aptariamą 4 poskyryje, kuriame buvo teisingai pritaikytos nacionalinės civilinio proceso normos sprendžiant *lis pendens* bylą tarp dviejų Vokietijos teisėjų, pradėjusių nagrinėti tos pačios sutuoktinių poros santuokos nutraukimo ir gyvenimo skyrium (separacijos) nustatymo prašymus).

Kitaip nei ankstesniajame „Briuselis II“ reglamente (1347/2000), pagal kurį tėvų pareigų bylos buvo nagrinėjamos tik sprendžiant abiejų sutuoktinių bendrų vaikų bylas ir tas sprendimas turėdavo būti priimtas vykstant santuokos bylų teis-

miniam nagrinėjimui, pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ santuokos nutraukimo klausimas privalo būti nagrinėjamas **atskirai nuo tėvų pareigų šeimos vaikams teisminio nagrinėjimo**, tokiu būdu siekiant užtikrinti lygybę visiems vaikams, taip pat ir nesantuokiniams, bei geriau užtikrinti jų interesų apsaugą (žr. Reglamento 5 konstatuojamąją dalį bei toliau tekste esantį 3 poskyrį).

2. Santuokos bylų nagrinėjimui numatytų alternatyvių ir „išimtinių“ jurisdikcijos pagrindų įvairovė ir palankesnės jurisdikcijos paieškos (angl. *forum shopping*)

Reglamento 3–5 straipsniuose yra nustatyti **alternatyvūs** jurisdikcijos pagrindai, grindžiami *vieno arba abiejų sutuoktinių* ***nuolatine gyvenamąja vieta*** arba *abiejų sutuoktinių* ***bendra pilietybe***. Tam tikrais atvejais taikomos ir papildomos sąlygos (Reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punktas), o Jungtinės Karalystės ir Airijos atveju svarbi bendra nuolatinė gyvenamoji vieta *(domicile)* (3 straipsnio 1 dalies b punktas).

Tarp šių jurisdikcijos pagrindų **nėra jokios hierarchijos**, kaip yra nurodęs ESTT *Hadadi* byloje (C-168/08; taip pat žr. žemiau 3.1. b) poskyrį). Šioje byloje Teismas paaiškino, kad Reglamente „Briuselis IIa“ įtvirtintas *favor divortii* principas leidžia nustatyti valstybės narės jurisdikciją esant tik vienam iš objektyvių ryšių, nurodytų Reglamento 3 straipsnyje, taip pat ir tada, kai „ieškovas neturi kitų (artimesnių) sąsajų su šia valstybe“ (45 ir 57 punktai). Taigi, net jeigu ieškovą su teismo vietos valstybe sieja tik, pavyzdžiui, bendra sutuoktinių pilietybė, to pakanka, kad šios valstybės teismas turėtų jurisdikciją (nereikalaujama kitų sąsajų su teismo vietos valstybe).

Reglamento 3–5 straipsniuose nustatyti jurisdikcijos pagrindai yra vienintеliai, kuriais galima remtis Reglamento „Briuselis IIa“ bylose. Pateiktas sąrašas yra **baigtinis** ir **galutinis**, todėl šie jurisdikcijos pagrindai apibrėžiami kaip **„išimtiniai“**, tai ir nurodo Reglamento 6 straipsnio pavadinimas. Jeigu bet kurioje valstybėje narėje yra teismas, turintis jurisdikciją pagal Reglamento 3–5 straipsnius, nebelieka jokių galimybių taikyti jokių kitų nuostatų, ypač nacionalinių (įvardytų kaip „kita jurisdikcija“ pagal Reglamento 7 straipsnį). Nacionalinėmis nuostatomis galima remtis tik tose (gana retose) bylose, kurios nepatenka į Reglamento taikymo sritį.

Šį gana dviprasmiškai skambančių Reglamento 6 ir 7 straipsnio formuluočių aiškinimą ESTT patvirtino *Sundelind Lopez* byloje. Teismas nurodė, kad Reglamento „Briuselis IIa" taikymas, viena vertus, *nepriklauso nuo jokių atsakovo savybių*, tačiau, kita vertus, patvirtinamas iškart, kai tik atsiranda teismas valstybėje narėje, turintis jurisdikciją pagal Reglamento 3–5 straipsnius; taip pat yra ir tais atvejais, kai pareiškimas įteikiamas atsakovui, kuris nėra ES pilietis arba rezidentas. Vadovaujantis šia argumentacija, *Sundelind Lopez* byloje ESTT patvirtino Prancūzijos jurisdikciją pareiškimo dėl santuokos nutraukimo byloje pagal švedės žmonos ieškinį kubiečiui vyrui, kadangi abu sutuoktiniai turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą Prancūzijoje santuokos metu, nepaisant to, jog netrukus po poros išsiskyrimo kubietis vyras grįžo gyventi į Kubą. Tuo pačiu nebeliko jokios galimybės remtis nacionalinėmis Švedijos jurisdikcijos taisyklėmis, kurias prieš tai buvo klaidingai pritaikęs pirmiau bylą nagrinėjęs Švedijos teisėjas (*2007 m. lapkričio 29 d. ESTT sprendimas, C-68/07, Sundelind Lopez*).

Teismas, kuriam pateikta byla, turi **patikrinti** jurisdikciją. Jeigu valstybės narės teismas neturi jurisdikcijos pagal Reglamento 3–5 straipsnius, jis **privalo** savo paties iniciatyva deklaruoti **neturįs jurisdikcijos** konkrečios bylos atžvilgiu. Visgi iš jo nėra reikalaujama perduoti bylą nagrinėti kitam teismui (žr. 7 šio leidinio skyrių). Todėl, jeigu sutuoktinis inicijuoja procedūrą valstybėje narėje, kurios teismai neturi jurisdikcijos nė vienu iš Reglamento 3–5 straipsniuose nurodytų pagrindų, šie teismai negali pareikšti turintys jurisdikciją, net jeigu ir kitas sutuoktinis pasirodo teisme, kad užginčytų pateiktą pareiškimą. Vadovaujantis Reglamentu „Briuselis IIa", jurisdikcijos neturintis teismas privalo atsisakyti priimti nagrinėti pareiškimą.

Vienoje specifinėje byloje Vokietijos teisėjams buvo paduotas prašymas dėl santuokos nutraukimo, kurį įteikė vokietė žmona, drauge su savo sutuoktiniu turėjusi nuolatinę gyvenamąją vietą Maltoje. Vokietijos pirmosios ir antrosios instancijos teismai nusprendė atsisakyti nagrinėti prašymą remdamiesi prielaida, kad Maltos teismai turėjo jurisdikciją šioje byloje pagal Reglamento „Briuselis IIa" 3 straipsnio 1 dalies a punktą, nes abiejų šalių nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Maltoje. Ta aplinkybė, kad Maltos materialinėje teisėje nebuvo numatyta galimybė nutraukti santuoką, buvo palaikyta nesvarbia. Kai byla pasiekė Aukščiausiąjį Teismą, pastarasis taip pat atsisakė nagrinėti bylą nurodydamas, kad per tą laiką Maltos teisinėje sistemoje buvo įtvirtinta teisė pateikti prašymą nutraukti

santuoką (*Vokietijos Aukščiausiasis Teismas (Bundesgerichtshof), 2013 m. vasario 20 d., byla Nr. XII ZR 8/11*).

Iš lyginamosios nacionalinių teismų praktikos analizės matyti, kad pirmaisiais Reglamento taikymo metais jurisdikcijos pagrindų įvairovė, *lis pendens* normos bei santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) ir santuokos pripažinimo negaliojančia *materialinės teisės režimų įvairovė* lėmė tai, kad sau palankesnių materialinės teisės normų ieškojęs sutuoktinis „**skubėdavo pasirinkti prašymą nagrinėsiantį teismą**“, t. y. ieškodamas sau palankesnės jurisdikcijos stengdavosi pirmas pateikti prašymą nutraukti santuoką palankesniame teisme, kuris arba *greičiau nutraukdavo* santuoką, arba, atvirkščiai, *užtęsdavo* šį momentą.

Tokiu būdu sutuoktinis, siekiantis vilkinti santuokos nutraukimo procesą, stengdavosi paskubėti ir visų pirma pateikti prašymą dėl gyvenimo skyrium (separacijos) teismuose, taikančiuose materialinės teisės normas, pagal kurias poros privalo kelerius metus pagyventi skyrium prieš galėdamos inicijuoti santuokos nutraukimo procesą. Būtent toks teisinis kontekstas ir vyravo Italijoje tol, kol nebuvo įvykdyta teisinė reforma, numatanti spartesnes santuokos nutraukimo galimybes.

Kita vertus, sutuoktiniai, siekiantys greičiau nutraukti santuoką, Italijos teismų vengė. Nenuostabu, kad Italijoje gyvenančios italų poros, nusprendusios nutraukti savo santuoką ir pradėti naują gyvenimą, užuot pradėjusios procesą Italijoje ir ilgai laukusios, kol baigsis reikalautas trejų metų gyvenimo skyrium (separacijos) laikotarpis, nuspręsdavo priimti pasiūlymą fiktyviai registruoti savo nuolatinę gyvenamąją vietą kurioje nors valstybėje narėje, kurios įstatymuose buvo numatyta santuokos nutraukimo nedelsiant galimybė. Toliau pateikiama „pašto dėžutės saga“ – puikus tai iliustruojantis pavyzdys.

> Nuo 2010 m. iki 2012 m. drąsus teisininkas sugebėjo užregistruoti daugybės italų sutuoktinių (vieno iš sutuoktinių) gyvenamąją vietą Jungtinėje Karalystėje, kurioje teisėjai, pripažinę savo jurisdikciją pagal Reglamento „Briuselis IIa“ 3 straipsnio 1 dalies a punktą, vienašališkai pritaikydavo Anglijos materialinės teisės normas, leidusias iškart išskirti poras esant pagrįstiems „santuokinės neištikimybės, netinkamo elgesio ir išėjimo“ įrodymams be ankstesnio gyvenimo skyrium (separacijos).
>
> Pagal šį planą buvo išskirta 180 italų porų, tvirtinusių 137 skirtingiems teisėjams visoje Britanijoje, kad kiekvienos poros vienas iš sutuoktinių turėjo nuo-

latinę gyvenamąją vietą Jungtinėje Karalystėje adresu „butas Nr. 201, 5 High Street, Meidenhedas–Berkšyras“. Kaip paaiškėjo, „Nr. 201“ nebuvo butas, o viso labo nedidelė pašto dėžutė Berkšyro pašto skyriuje. Kadangi Jungtinės Karalystės santuokos nutraukimo procesas vyksta rašytine tvarka, nebuvo atlikta jokių patikrinimų, ir taip vos per porą mėnesių Jungtinės Karalystės teismai visas šias poras išskyrė.

Po beveik dvejų metų, išaiškinus šią apgaulingą schemą, visus 180 teismo sprendimų dėl santuokos nutraukimo Aukščiausiasis Teisingumo Teismas anuliavo, kadangi visi jie buvo priimti „pasinaudojant sistemine sukčiavimo ir klastojimo sistema“, „beveik pramoninio masto sąmokslu prieš teisingumo sistemą“ (Seras James'as Munby, Šeimos bylų skyriaus pirmininkas, *Family Division, 30 September 2014, Rapisarda v Colladon (Irregular divorces), (2014) EWFC 35, Case No: AL11D00099 and 179 other petitions* (Jungtinė Karalystė)).

Dar prieš tai, kai „pašto dėžutės saga“ atskleidė galimą *forum shopping*, 2005 m. kovo 14 d. Komisija inicijavo didelio masto viešą konsultaciją dėl galimų sprendimų paskelbdama Žaliąją knygą dėl taikytinos teisės ir jurisdikcijos santuokos nutraukimo bylose, vėliau (2006 m. liepos 17 d.) buvo parengtas ir reglamento projektas, turėjęs pakeisti Reglamentą „Briuselis IIa“ dėl jurisdikcijos bei nustatyti naujas taikytinos teisės normas santuokos bylose. Deja, bet 2008 m. birželio 5–6 d. Liuksemburge posėdžiavusi Taryba padarė išvadą, kad dėl šio pasiūlymo nėra bendro sutarimo ir kad „dėl neįveikiamų sunkumų visiška vienybė neįmanoma“. Nepaisant to, grupė valstybių narių pateikė prašymą Komisijai, nurodydama savo ketinimą nustatyti **tvirtesnį bendradarbiavimą** taikytinos teisės srityje santuokos bylose, kad būtų „išvengta tokios situacijos, kai vienas iš sutuoktinių pateikia prašymą dėl santuokos nutraukimo norėdamas užsitikrinti, kad šiam procesui būtų taikoma konkrečios valstybės teisė, kuri, jo (-s) nuomone, yra palankesnė ir labiau atitinka jo (-s) interesus“ (konstatuojamoji dalis, p. 10). Tarybai pritarus (2010 m. liepos 12 d. Sprendimas 2010/405/ES), 2010 m. gruodžio 20 d. priimtas **reglamentas „Roma III“** (ES) Nr. 1259/2010 įgyvendino tvirtesnį bendradarbiavimą **santuokos nutraukimo ir gyvenimo skyrium (separacijos) taikytinos teisės srityje.** Šiuo metu šis reglamentas taikomas 17 prie jo prisijungusių valstybių narių: Austrijoje, Belgijoje, Bulgarijoje, Estijoje (nuo 2018 m. vasario 11 d.), Prancūzijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Vengrijoje, Italijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Liuksemburge,

Maltoje, Portugalijoje, Rumunijoje, Slovėnijoje ir Ispanijoje. Ateityje prie jų galės prisijungti ir kitos ES valstybės narės pagal SESV 328 straipsnio 1 dalį.

Naujos vienodos taikytinos teisės normos, be abejonės, padės praretinti palankesnio teismo ieškančiųjų gretas (bent jau tose valstybėse narėse, kuriose šis reglamentas yra teisiškai privalomas), tačiau vien tik jo paties *nepakanka* visoms problemoms, išryškėjusioms per daugelį metų praktikoje taikant Reglamentą „Briuselis IIa“, įveikti.

3. Atskiri jurisdikcijos pagrindai pagal 3 straipsnio 1 dalį

3.1. Remiantis nuolatine gyvenamąja vieta

Reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punkte yra pateikti šeši pasirinktini jurisdikcijos pagrindai, pagrįsti nuolatine abiejų ar vieno sutuoktinio gyvenamąja vieta bei kitais svarbiais veiksniais. Remiantis šiuo punktu jurisdikcija gali būti grindžiama:

- **arba bendra nuolatine poros gyvenamąja vieta**: šiuo atveju pakanka, kad sutuoktiniai gyventų toje pačioje valstybėje, net jeigu jie ir gyvena skirtingose vietose, kadangi labai tikėtina, jog jie nebeveda bendro ūkio;
- **arba paskiausia bendra nuolatine gyvenamąja vieta,** su sąlyga, kad vienas jų dar ten *tebegyvena*; kad pasilikusiam gyventi toje valstybėje sutuoktiniui procesas būtų paprastesnis dėl tos valstybės kalbos mokėjimo ir galėjimo pasinaudoti visais turimais kontaktais procesui pradėti;
- **arba nuolatine atsakovo gyvenamąja vieta**, taikant gerai žinomą bendrą principą *actor sequitur forum rei*;
- **arba kurio nors iš sutuoktinių nuolatine gyvenamąja vieta**, jeigu **pateikiamas bendras prašymas**, su sąlyga, kad tai pripažįsta *lex fori*; tai yra *vienintelis* ribotas atvejis, pagal kurį sutuoktiniams leidžiama pasirinkti teismą, kuriame bus nagrinėjama byla;
- **arba nuolatine pareiškėjo gyvenamąja vieta**, jeigu *pareiškėjas* ten gyvena **mažiausiai vienerius metus** iki pareiškimo padavimo;
- **arba nuolatine pareiškėjo gyvenamąja vieta,** jeigu pareiškėjas ten gyveno **mažiausiai šešis mėnesius** iki pareiškimo padavimo ir yra atitinkamos

valstybės narės **pilietis**, arba, kalbant apie Jungtinę Karalystę ir Airiją, turi joje savo „**nuolatinę gyvenamąją vietą**“.

Paskutiniai du kriterijai yra pagrįsti išimtinai *forum actoris* principu drauge su kitomis sąlygomis. Dėl paskutinių dviejų kriterijų valstybės narės labai ilgai diskutavo – priešingai nei dėl pirmųjų keturių, dėl kurių nebuvo jokių abejonių. Jie akivaizdžiai mažiau palankesni tam sutuoktiniui, kuris išsikėlė, nes tam, kad galėtų paduoti pareiškimą savo gyvenamojoje vietoje, toks sutuoktinis privalo laukti iki šešių arba dvylikos mėnesių. Kita vertus, jie palankūs nuolatinėje gyvenamojoje vietoje pasilikusiam sutuoktiniui, jei šis prieštarauja santuokos nutraukimui arba gyvenimui skyrium (separacijai). Be to, jeigu pastarasis pageidauja nutraukti santuoką, ji (-s) gali tučtuojau pradėti procesą (pagal a punkto antrą pastraipą).

Taip pat pažymėtina, kad ESTT yra nurodęs, kad *forum actoris*, įtrauktas į paskutines dvi pastraipas, yra „skirtas *sutuoktinių interesams apsaugoti*“, dėl to „*trečioji šalis* negali remtis šiais jurisdikcijos pagrindais“. Taip ir nutiko per bylos *Mikołajczyk* nagrinėjimą ESTT, kai ankstesnėje santuokoje gimusi duktė, šiuo metu gyvenanti Lenkijoje, negalėjo šioje valstybėje paduoti prašymo dėl antrosios tėvo Prancūzijoje sudarytos santuokos pripažinimo negaliojančia, kadangi antrosios santuokos metu sutuoktiniai niekada nebuvo turėję nuolatinės gyvenamosios vietos Lenkijoje. Visgi šis aiškinimas „neatima iš trečiojo asmens teisės kreiptis į teismą, jeigu jis gali pasiremti kitais šio Reglamento 3 straipsnyje numatytais jurisdikcijos pagrindais“ (*2016 m. spalio 13 d. ESTT sprendimas, C-294/15, Mikołajczyk, 49–52 punktai*).

3.1. a) nuolatinės gyvenamosios vietos samprata

Reglamente „Briuselis IIa“ nėra pateikiamas nuolatinės gyvenamosios vietos apibrėžimas, tačiau, vadovaujantis įsitvirtinusiu principu, pagal kurį reikalaujama vienodai aiškinti ES teisę, reikėtų vengti nuorodų į valstybėse narėse galiojančias šios sąvokos apibrėžtis. Vietoj to būtina vadovautis vienodu **autonominiu aiškinimu,** grindžiamu šio Reglamento nuostatomis ir jomis siekiamais tikslais.

Nors pagunda aiškinti Reglamente „Briuselis IIa“ vartojamą nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoką pritaikant ją prie nacionalinių sąvokų apibrėžčių akivaizdžiai nesuderinama su ES teise, pirmaisiais Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo metais tai pasitaikydavo ne vienoje valstybėje narėje. Anglijos ir Velso teismai bandė adaptuoti Reglamente vartojamą sąvoką prie nacionalinės „įprastinės

gyvenamosios vietos“ sąvokos, aktualios sprendžiant mokesčių ir migracijos klausimus (žr., *Re H-K (Habitual Residence) [2012] 1 FLR 436*). Bulgarijoje teisėjai buvo linkę daryti prielaidą, kad šešis mėnesius viršijusi gyvenamoji vieta traktuotina kaip „nuolatinė“, automatiškai pritaikydami nacionalinį nuolatinės gyvenamosios vietos standartą „Briuselis IIa“ bylose (nors negalima atmesti net ir trumpesnio laikotarpio svarstant apie galimybę pripažinti jį pakankamu nuolatinei gyvenamajai vietai pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ atsirasti, ypač jeigu šią aplinkybę papildo ir kitos aktualios „kokybinės“ sąsajos). Lietuvoje pagrindine vienodo Reglamento taikymo kliūtimi tapo Reglamento vertimas į lietuvių kalbą, kuriame *habitual residence* verčiama analogiškai kaip nacionalinė nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoka. Visai neseniai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas visgi išaiškino, kad nuolatinė gyvenamoji vieta pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ negali būti tapatinama su vidine sąvoka, kuria anksčiau rėmėsi Lietuvos teisėjai, o turėtų būti aiškinama autonomiškai (žr.: *Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės taikymo sprendžiant jurisdikcijos nustatymo klausimą šeimos bylose apžvalga*, *Teismų praktika (43), 2016*).

ESTT nėra išaiškinęs, kaip nustatyti (suaugusių) sutuoktinių nuolatinę gyvenamąją vietą, tačiau yra priėmęs sprendimų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Visgi juose nurodoma, kad kai ši sąvoka taikoma nepilnamečiams, ji yra ypatinga dėl Reglamente numatytos vaikų interesų apsaugos aprėpties tėvų pareigų ir vaikų grobimo bylose. Todėl ši sąvoka negali būti tiesiogiai perkelta vertinant jurisdikciją santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) ir santuokos pripažinimo negaliojančia bylose.

Nepaisant to, šiek tiek gairių galima rasti ankstesniuose ESTT sprendimuose dėl nuolatinės suaugusiųjų gyvenamosios vietos *kitose* (konkrečiai – socialinio draudimo ir mokesčių) teisės srityse, net jeigu ir nėra akivaizdžiai pripažįstama, kad tokia jurisprudencija galėtų būti taikoma santuokos bylose analogijos principu. Tebelaukiant būsimų ESTT išaiškinimų, paminėtinas *Pedro Magdalena Fernández* sprendimas dėl ekspatriacijos išmokos komandiruotam pareigūnui, kuriame Teismas pareiškė:

> „nuolatinė gyvenamoji vieta yra vieta, kurioje atitinkamas pareigūnas yra įsikūręs, **ketindamas** pasilikti šioje vietoje **ilgesniam laikui**, kai ši vieta **yra nuolatinė ar įprastinė jo interesų vieta**. Tačiau nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymo tiks-

> lu privaloma atsižvelgti į **visas** tokią gyvenamąją vietą sudarančias **faktines aplinkybes**“ (*1994 m. rugsėjo 15 d. ESTT sprendimas, C-452/93, Fernández, 22 punktas*).

Iš šios ir panašių bylų išplaukia, kad analizuojant suaugusiojo asmens nuolatinę gyvenamąją vietą **pirmiausia** turėtų būti remiamasi ***objektyviomis*** aplinkybėmis; *subjektyvusis* elementas (*t. y.* sutuoktinių ketinimai) taip pat gali turėti tam tikros reikšmės, netgi jeigu *pats savaime* jis ir nebūtų svarbus.

Kalbant praktiniu aspektu, **stabilumo** ir **reguliarumo** reikalavimą konkrečiu atveju savo nuožiūra įvertina kiekvienos valstybės narės teismai. Paprastai jie remiasi ESTT jurisprudencija, patvirtindami, kad svarbiausia yra faktinė asmeninio ir profesinio gyvenimo vietos analizė: konkrečiai, būtina atsižvelgti į vietą, kuri „**yra svarbiausia atitinkamiems santykiams**“, atspindi „**įprastinį interesų ir santykių centrą**“, vadovaujantis „visų elementų faktinio vertinimo analize, **nepriklausomai nuo geografinės registracijos**, ir taip nustatant vietą, kurioje rutuliojasi asmens gyvenimas“.

Tokią apibrėžtį pateikė Italijos Aukščiausiasis Teismas pareiškimo nutraukti santuoką byloje, kai šį pareiškimą padavė už vokiečio ištekėjusi italė žmona, kurios bei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta ilgą laiką buvo Belgijoje. Teismas paskelbė, kad ši byla priklauso Italijos jurisdikcijai, suteikdamas lemiamą svorį žmonos ketinimui persikelti gyventi į Italiją visam laikui, kad galėtų sekti paskui savo užaugusį sūnų ir jam padėti studijuojant Italijos universitete (*Italijos Aukščiausiojo Teismo* (*Corte di Cassazione, sezioni unite) 2010 m. vasario 17 d. nutartis Nr. 3680*, taip pat patvirtinta paskesnėmis nutartimis – *2010 m. birželio 25 d. nutartimi Nr. 15328* ir *2012 m. vasario 13 d. nutartimi Nr. 1984*).

> Panašų nuolatinės gyvenamosios vietos išaiškinimą galima rasti daugelyje kitų valstybėse narėse priimtų sprendimų (žr. *ex plurimis*, *Jungtinės Karalystės ir Airijos Aukščiausiasis Teismas, Merinos v Merinos 2007, 2 FLR 1008; Apeliacinis teismas, Tan v Choi 2014 EWCA Civ. 251; Di Paolo v Office national de l'emploi (1977) ECR 315 (ESTT)*).

Pagal šį išaiškinimą tiek registracijos adresas, tiek ketinimas neturėtų būti svarbūs patys *savaime*. Tačiau jie galėtų padėti nustatyti nuolatinę gyvenamąją vietą drauge įvertinus ir kitas atitinkamas faktines sąsajas, kaip antai: buvimo trukmė, buvimo kiekvienoje valstybėje reguliarumas, lankymosi sąlygos ir priežastys,

asmens pilietybė ir kalbos mokėjimas, darbo vieta, socialiniai ir šeiminiai santykiai, įskaitant lankymąsi pas gydytojus, draugus, dalyvavimą vietos bažnytinės bendruomenės gyvenime (kartais teismų praktikoje – ypač specifiniais atvejais – vertinama net šeimos automobilio buvimo vieta, kambarių šeimos būste skaičius, didesnis sąskaitų, drabužių ar net batų skaičius konkrečioje valstybėje).

Dėl tų pačių priežasčių nuolatinė gyvenamoji vieta negali būti nustatyta tik pagal tai, kur yra sutelkti ekonominiai interesai.

> Vienoje Jungtinės Karalystės byloje bylos šalys buvo britas vyras ir jo žmona – Rumunijos ir Kanados pilietė. Vyras gyveno Ispanijoje nuo 2002 m., kurioje pora ir susipažino 2005 m. bei susituokė Gibraltare 2009 m. Šeima gyveno Ispanijoje, tačiau po dvejų metų iširus santuokai žmona padavė prašymą nutraukti santuoką Jungtinės Karalystės teisėjams remdamasi Reglamento „Briuselis IIa“ 3 straipsnio 1 dalimi motyvuodama vyro nuolatine gyvenamąja vieta Jungtinėje Karalystėje. Vyras užginčijo tokią išvadą, argumentuodamas, kad jo įprastinė ir nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Ispanijoje. Pirmosios instancijos teismas atsisakė nagrinėti prašymą nurodydamas, kad dominuojanti šalis buvo Ispanija.
>
> Per apeliaciją žmona teigė, kad pirmosios instancijos teismas pernelyg susitelkė ties jos vyro ketinimu gyvenamosios vietos atžvilgiu. Jos nuomone, žymiai didesnį svorį teisėjas turėjo suteikti veiksniams, rodžiusiems, kur yra sutelkti vyro interesai, kaip antai *pajamų šaltiniai* ir *didžioji turimo turto dalis*, o jie visi buvo Jungtinėje Karalystėje; taip pat į tą faktą, kad vieno teisminio proceso Ispanijoje metu jam priteistą *žalos atlyginimą* ir pajamas iš Ispanijoje parduoto turto vyras pervedė į Jungtinę Karalystę; *mokesčių mokėjimą* tarsi jis būtų nuolat gyvenęs Jungtinėje Karalystėje; nuolatinį naudojimąsi *adresu Jungtinėje Karalystėje pačiuose svarbiausiuose teisiniuose dokumentuose* ir galiausiai jo deklaruojamą *ketinimą* grįžti į Jungtinę Karalystę.
>
> Apeliacinis teismas nurodė, kad nuolatinė gyvenamoji vieta Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo tikslu turi autonominę reikšmę ir nėra suprantama taip pat, kaip nuolatinė gyvenamoji vieta pagal nacionalinę teisę. Nuolatinė asmens gyvenamoji vieta yra vieta, kurioje ji (-s) tam tikram apibrėžtam laikotarpiui yra sutelkęs savo nuolatinius ar kasdienius interesus, atsižvelgiant į visus kitus atitinkamus veiksnius tokiai gyvenamajai vietai nustatyti. Teisėjas atsižvelgė į visus veiksnius, kuriais rėmėsi žmona. Tačiau visa tai įvertinęs Apeliacinis teis-

mas konstatavo, kas nėra pagrindo nustatyti Jungtinės Karalystės jurisdikciją ir kad byla priklauso Ispanijos jurisdikcijai, kadangi vyras buvo akivaizdžiai susikūręs savo gyvenimą Ispanijoje (*Court of Appeal (Civil Division), on appeal from the principal Registry, Family Division, 2 July 2013, Saward v Saward [2013] EWCA Civ 1060, Case No: B6/2013/0328*).

3.1. b) nuoroda į „vyraujančią" nuolatinę gyvenamąją vietą sudėtingose bylose

Lyginamoji valstybių narių teismų praktikos analizė liudija, kad, siekiant nustatyti asmens nuolatinę gyvenamąją vietą, atliekamas detalus faktinis tyrimas ir faktinių aplinkybių pasvėrimas. Visgi kartais susiduriama su netipiniu ir sudėtingu šeiminiu gyvenimu, dėl kurio galėtų būti taikoma kelių valstybių narių jurisdikcija, ir vienas ar abu sutuoktiniai selektyviai pasirenka faktus siekdami savų tikslų. Šiai praktikai kol kas nebuvo rasta sprendimo.

Neretai dvejonių kyla, kai nagrinėjama sutuoktinių, gyvenančių daugiau nei vienoje jurisdikcijoje, situacija. Tipinėje situacijoje tokie asmenys panašias laiko dalis gyvena keliose šalyse ar vienas sutuoktinis dažnai komandiruojamas dirbti į skirtingas valstybes nares.

Vienu tokiu atveju Italijos teismas nusprendė pritaikyti **„vyraujančios" nuolatinės gyvenamosios vietos** idėją (kuri šiuo metu abejotina ar yra pagrįsta).

> Teisminio proceso, kuriame santuokos nutraukimo siekė italas vyras ir marokietė-italė žmona, metu teismas turėjo nustatyti poros nuolatinę gyvenamąją vietą pagal Reglamento „Briuselis IIa" 3 straipsnio 1 dalies a punktą. Teismas nustatė, kad prieš ir po santuokos pora praleisdavo po penkis mėnesius per metus Santo Dominge vyrui priklausiusiame name, tris vasaros mėnesius plaukiodavo privačiu vyro laivu Vidužemio jūroje tarp Italijos, Prancūzijos ir Ispanijos, o likusius mėnesius tarp Italijos (Milano) ir Šveicarijos (Lugano). Teismas apibrėžė, kad šios šeimos atveju aktuali *vyraujanti* nuolatinė gyvenamoji vieta (*residenza abituale prevalente*), kuri gali būti nustatyta bendrai analizuojant **kiekybines ir kokybines sąsajas** su konkrečia valstybe nare, faktinio vyravimo kriterijus (*un criterio di attualità e prevalenza*), remiantis ne tik poros, bet ir vaikų bei visos šeimos gyvenimu (*il nucleo familiare*). Sąsajos su Šveicarija buvo vyraujančios, kadangi šioje šalyje *nepilnamečiai vaikai nuolat lanko pradinę mokyklą*, yra vai-

kus prižiūrinti *auklė*, *prašymas nuolat gyventi* ir *išduoti vairuotojo pažymėjimą*, yra *registracijos namų ūkio socialiniam draudimui planas* žmonos naudai.

Visi šie veiksniai drauge paėmus, teismo nuomone, liudijo sutuoktinių susitarimą dėl vietos, kurioje yra sutelkti jų pagrindiniai interesai (tuo tarpu tai, kad Milano ir Lugano apartamentuose rasta drabužių ir žaislų, sąskaitų ir čekių, laikyta nereikšmingu faktu). Visgi vertėtų pažymėti, jog, nepaisant šios nuodugnios analizės, teismas galiausiai pastebėjo, kad šiai bylai gali būti nustatyta Italijos jurisdikcija bendros pilietybės pagrindu (vadovaujantis Reglamento „Briuselis IIa" 3 straipsnio 1 dalies b punktu (*Milano tribunolo* (*Tribunale di Milano) 2014 m. balandžio 16 d. nutartis* (Italija).

Kai kuriose bylose tokie kriterijai kaip **stabilumas, trukmė** bei **ketinimas** gyventi valstybėje narėje susiduria su **laikino darbuotojų komandiravimo dėl darbo priežasčių** faktu. Paprastai tai nutinka didelių tarptautinių bendrovių ar tarptautinių organizacijų darbuotojams, kuriems tenka su visa šeima persikelti į kitas valstybes santykinai trumpam laikotarpiui. Prancūzijos teismai yra nagrinėję panašių bylų, kuriose vertinimas kito priklausomai nuo to, ar pora ar kuris nors vienas iš sutuoktinių *realiai planavo* likti valstybėje, į kurią jie buvo komandiruoti, arba pageidaudavo (planuodavo) grįžti į savo kilmės valstybę narę.

Vienoje byloje du Australijos piliečiai buvo komandiruoti dirbti Prancūzijoje pagal beveik dvejų metų trukmės terminuotą darbo sutartį. Provanso Ekso apeliacinis teismas nustatė, kad ta aplinkybė, jog Prancūzijoje buvo poros namas, yra nereikšminga, kadangi jis buvo apmokamas Australijos valstybės lėšomis, bei nustatė, kad poros interesai ir toliau liko sutelkti jų santuokiniuose namuose Melburne, bei perdavė bylą nagrinėti Australijos teisėjų jurisdikcijai (*Provanso Ekso apeliacinis teismas (Cour d'appel d'Aix-en-Provence), 2007 m. gruodžio 5 d., bylos Nr. 07/11782* (Prancūzija)).

Kitoje byloje azerbaidžanietis buvo komandiruotas dirbti į Prancūziją trejiems metams, kartu vyko žmona. Komandiruotės laikas buvo kelis kartus pratęstas, šalyje per tą laiką gimė ir jų vaikai, buvo įsigytas nekilnojamasis turtas. Įvertinęs visą situaciją, teismas jurisdikciją grindė sąsajomis su Prancūzija ir sutuoktinių bendru ketinimu susikurti nuolatinę gyvenamąją vietą (*Kasacinis teismas (Cour de Cassation), 2016 m. vasario 24 d. – 2016 m. spalio 15 d., bylos Nr. 15-10.288*).

3.1. c) šalių ketinimo svarba

Ką daryti, jeigu šalis manipuliuoja (nutyli) faktines aplinkybes siekdama, kad jos nuolatinė gyvenamoji vieta būtų patvirtinta jai „palankesnėje“ valstybėje?

Atsakymas į šį klausimą galėtų būti aktualus, kai, pavyzdžiui, pagal Reglamento 3–5 straipsnius jurisdikciją turinčioje valstybėje procesas užtrunka daug laiko (žr. „pašto dėžutės sagą“, aptartą anksčiau) ar kažkurios šalies materialinė teisė palankesnė šaliai. Praktikoje rasime nemažai bylų, kur ieškovas manipuliuoja nustatant faktus, siekdamas „pritempti“ jurisdikciją prie tos valstybės, kurioje teismo sprendimas būtų galimai palankesnis. Tą iliustruoja ilga argumentacija, išsakyta žemiau aptariamuose Jungtinės Karalystės teismo sprendimuose, kuriuos priėmė skeptiškas ir atsargus teisėjas.

> Dviejuose vienas po kito priimtuose sprendimuose *Chai v Peng* [2014] EWHC 3518 (Fam), bylos Nr. FD 13 D00747D, ir *Chai v Peng* [2014] EWHC 3519 (Fam), Aukščiausiojo Teisingumo Teismo Šeimos bylų skyrius patvirtino Jungtinės Karalystės jurisdikciją santuokos nutraukimo byloje, kurią iškėlė malaizietė žmona savo malaiziečiui vyrui. Pateikiant begalę detalių, žmonai visgi pavyko įrodyti, jog prieš paduodama savo prašymą nutraukti santuoką paskutinius dvylika mėnesių ji turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą Jungtinėje Karalystėje, nors prieš persikeldama gyventi į Jungtinę Karalystę ji 20 metų gyveno Kanadoje šeimos namuose bei kitose šalyse, o vyras gyveno šeimos namuose Malaizijoje. Šis sprendimas buvo priimtas po ilgai trukusios nuodugnios faktinių aplinkybių ir labai išsamios jos kelionių analizės, remiantis įvairiais šaltiniais. Buvo remiamasi įrašais žmonos pase, elektroniniais bilietais, vizitais pas gydytoją, pirkiniais, Jungtinėje Karalystėje buvusiuose šeimos namuose turimų kambarių skaičiumi tam, kad būtų nustatyta, ar namuose buvo realios galimybės gyventi jų suaugusiems vaikams, ir t. t. Taip teisėjas įvertino „milžinišką kiekį įrodymų“ (žr. pirmojo sprendimo 5 punktą, [2014] EWHC 3518 (Fam)), įskaitant netgi drabužių ir avalynės kiekį Britanijoje ir Malaizijoje buvusiuose namuose, norėdamas įsitikinti žmonos ketinimu susikurti nuolatinę gyvenamąją vietą.
>
> „Praleisto laiko *kokybė* bei to *priežastys* yra labai svarbios“, – nurodė teisėjas, patvirtindamas, kad „asmens motyvai arba ketinimai, susiję su jo (-s) gyvenamąja vieta, yra faktinių aplinkybių matricos dalis, kurią teismas privalo įver-

tinti“. Teisėjas atmetė moters vyro vardu pateiktus argumentus, esą neaiškus žmonos *imigracinis statusas* turėjo būti reikšmingas nustatant jos nuolatinę gyvenamąją vietą. Jungtinės Karalystės teisėjas nurodė, kad *neteisėtas buvimas* valstybėje neatmeta nuolatinės gyvenamosios vietos galimybės, kadangi „nėra legalaus buvimo šalyje kriterijaus; klausimas, ar asmuo nuolat gyveno konkrečioje vietoje, yra faktinių aplinkybių klausimas“ (26 punktas, citata iš *Mark v Mark* [2006] 1 AC 98 (Jungtinė Karalystė)).

Nepaisant to, teisėjas suvokė, kad „vertinant šalies gyvenimo konkrečioje jurisdikcijoje motyvus galima atsižvelgti į tos šalies pateiktus įrodymus; tačiau šis klausimas yra objektyvus ir dėl to turi būti nagrinėjamas bei patikrinamas drauge su visais kitais veiksniais ir aplinkybėmis. Pačios žmonos pareiškimai, teismo nuomone, buvo akivaizdžiai „specialiai argumentuoti, <...> todėl į visus tokius įrodymus būtina žiūrėti su derama skepticizmo ir atsargumo doze“ ypač tose bylose, kuriose slaptas tikrasis gyvenimo Jungtinėje Karalystėje ir priklausymo Jungtinės Karalystės jurisdikcijai motyvas galėtų būti siekimas prisiteisti geresnę finansinę išmoką iš vyro nei pagal Malaizijos įstatymus.

3.2. Remiantis bendra pilietybe

Pagal Reglamento „Briuselis IIa“ 3 straipsnio 1 dalies b punktą, pilietybė lemia jurisdikciją tik tada, kai *tą pačią pilietybę turi abu sutuoktiniai*. Pagal Reglamentą neleidžiama pilietybės pagrindu pateikti prašymą pradėti teismo procesą valstybėje narėje, kurios pilietybę turi tik vienas iš sutuoktinių, kadangi tai tiesiog pripažintų *forum actoris* ir daugeliu atvejų neleistų nustatyti objektyvių sąsajų.

Pagal tarptautinę teisę, kiekviena valstybė narė turi teisę pati nustatyti **pilietybės įgijimo ir praradimo sąlygas** (žr.: 1955 m. Tarptautinis Teisingumo Teismas *Nottebhom* byloje (*Lichtenšteinas prieš Gvatemalą*)), tinkamai atsižvelgusi į ES teisę, konkrečiai siekdama užtikrinti, kad būtų kaip įmanoma mažiau varžomas laisvas asmenų judėjimas (*1992 m. liepos 7 d. ESTT sprendimas, C-369/90, Mario Vicente Micheletti and others prieš Delegación del Gobierno en Cantabria (EU:C:1992:295), 10 punktas*).

Teismas, gavęs santuokos nutraukimo pareiškimą, pritaiko savo valstybės teisę, kad nustatytų, ar bylos šalys turi nurodytą pilietybę. Dėl nuolatinės gyvena-

mosios vietos (*domicile*) sąvokos – aktualu Jungtinės Karalystės ir Airijos atveju – taikoma Jungtinės Karalystės ir Airijos teisės sistemose apibrėžta sąvoka.

Pripažinus bendrą pilietybę kaip jurisdikcijos pagrindą, tas pats santuokos ryšius nagrinėjantis teisėjas turėtų taip pat spręsti ir dėl **sutuoktinio išlaikymo pareigos**. Iš esmės, bendrai taikant Reglamento „Briuselis IIa“ 3 straipsnio 1 dalies b punktą ir 2008 m. gruodžio 18 d. **Reglamento Nr. 4/2009** dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje 3 straipsnio 1 dalies c punktą, teismas, kuris pagal teismo valstybės teisę turi jurisdikciją nagrinėti su asmenų statusu susijusias bylas (įskaitant santuokos nutraukimą), taip pat turi jurisdikciją nagrinėti su išlaikymo prievolėmis susijusias bylas, jei kartu keliamas reikalavimas dėl išlaikymo, išskyrus atvejus, kai ši jurisdikcija grindžiama vien tik vienos iš šalių pilietybe.

To paties negalima pasakyti apie ieškinį dėl **šeimos vaikų išlaikymo pareigos nustatymo**, kaip nurodė ESTT byloje *A prieš B* (2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas, C-184/14 (EU:C:2015:479)). Taip yra todėl, kad toks ieškinys gali būti laikomas susijusiu *tik* su bylomis dėl *tėvų pareigų* nustatymo pagal Reglamento Nr. 4/2009 3 straipsnio d dalį.

Galiausiai, Reglamente nieko nepasakyta dėl **dvigubos bendros pilietybės pasekmių** sprendžiant, kurios iš dviejų valstybių teisėjai turėtų turėti jurisdikciją. Šiuo klausimu ESTT pateikė paaiškinimą *Hadadi* byloje (C-168/08) nurodydamas, kad jeigu abu sutuoktiniai turi dvigubą tų pačių valstybių narių pilietybę (šiuo atveju tai buvo Prancūzijos ir Vengrijos pilietybės), pagal Reglamento 3 straipsnio 1 dalies b punktą draudžiama kuriai nors iš šių dviejų valstybių narių atsisakyti jurisdikcijos remiantis tuo, kad pareiškėjas nenurodė dar vienos „realesnės“ sąsajos su ta valstybe nare (konkrečiu atveju tokia sąsaja buvo Prancūzijoje 22 metus buvusi nuolatinė gyvenamoji vieta). Priešingai – pareiškėjas gali savo nuožiūra kreiptis į bet kurios iš dviejų valstybių narių teismą, kadangi tarp skirtingų jurisdikcijos atsiradimo pagrindų, nurodytų Reglamento 3–5 straipsniuose, nėra jokios hierarchijos.

Verta pažymėti, kad tokia *Hadadi* bylos išvada yra vienintelė suderinama su ankstesne ESTT jurisprudencija dėl dvigubos pilietybės ir laisvo žmonių judėjimo, konkrečiai su *Micheletti* (1992 m. liepos 7 d. ESTT sprendimas, C-369/90, I-4239 punktas), *García Avello* (2003 m. spalio 2 d. ESTT sprendimas, C-148/02

(EU:C:2003:53) ir *Grunkin Paul* (2008 m. spalio 14 d. ESTT sprendimas, C-353/06 (EU:C:2008:559)). Šiuose sprendimuose nurodyta, kad valstybei narei draudžiama „riboti kitos valstybės narės pilietybės suteikimo pasekmes nustatant papildomas sąlygas tos pilietybės pripažinimui siekiant pasinaudoti Sutartyje įtvirtintomis pagrindinėmis laisvėmis“ (*Micheletti*, 10 punktas).

4. Papildomi jurisdikcijos pagrindai pagal 4 ir 5 straipsnius

Pagal Reglamento 4 straipsnį, teismo jurisdikcija, suteikta remiantis Reglamento 3 straipsniu, išplečiama **priešpriešiniam reikalavimui,** jeigu tame teisme nagrinėjama byla pagal Reglamento 3 straipsnį, su sąlyga, kad pats priešpriešinis reikalavimas *patenka į* Reglamento *taikymo sritį* (žr. aukščiau 1 poskyrį).

Ši nuostata yra jurisdikcijos taisyklė ir turėtų būti atsieta nuo nuostatų, susijusių su *lis pendens*, konkrečiai nuo Reglamento 19 straipsnio 1 dalies. *Lis pendens* reguliuoja situaciją, kai kiekvienas sutuoktinis skirtingose valstybėse narėse pradeda procesą arba dėl *to paties* dalyko, arba *susijusį* su tais pačiais santuokos ryšiais.

Galiausiai, Reglamento 5 straipsnyje numatytas dar vienas jurisdikcijos pagrindas, pridėtinas prie Reglamento 3 straipsnyje jau įtrauktų jurisdikcijos pagrindų, nepažeidžiant tos pačios nuostatos, ir konkrečiai nurodantis, kad valstybės narės teismas, priėmęs sprendimą dėl gyvenimo skyrium (separacijos), taip pat turi jurisdikciją tokį sprendimą **pakeisti** santuokos nutraukimu, *jeigu tai numato valstybės narės teisė*. Ne visose valstybėse įmanoma gyvenimą skyrium (separaciją) pakeisti santuokos nutraukimu, nes šios bylos yra laikomos visiškai priešingomis, taip, kaip tai yra, pavyzdžiui, Italijoje ir Vokietijoje.

Dėl pastarosios teisinės sistemos toliau pateikiamas pavyzdys iliustruoja sunkumus, su kuriais gali tekti susidurti kilus papildomiems ar susijusiems ginčams, kuriuos nagrinėja tos pačios valstybės narės skirtingi teisėjai, ryšium su *lis pendens* taisyklėmis ir kiekvienos valstybės narės santuokos nutraukimo ir gyvenimo skyrium (separacijos) įstatymų specifikos.

> Byloje, kurią teko nagrinėti Vokietijos teisėjams, sutuoktiniai – abu Turkijos piliečiai – turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą Vokietijoje. 2013 m. spalio mėn. Vokietijos pirmosios instancijos teismas priėmė sprendimą dėl jų santuokos nutraukimo vyro prašymu (*Miuncheno pirmosios instancijos teismas, byla Nr. 534*

F 6163/13). Buvo pritaikyta Vokietijos teisė. Atsakovė užginčijo sprendimą, teigdama, kad ji padavė prašymą dėl gyvenimo skyrium (separacijos) pagal Turkijos teisę kitame Vokietijos teisme ir todėl, jos teigimu, Miuncheno teismas privalo laikinai sustabdyti santuokos nutraukimo bylos nagrinėjimą. Miuncheno antrosios instancijos teismas pareiškė, kad Vokietijos teismams priklausė tarptautinė jurisdikcija pagal „Briuselis IIa" 3 straipsnio 1 dalies a punktą, kadangi abiejų šalių nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Vokietijoje. Be to, teismas pabrėžė, kad byla dėl gyvenimo skyrium (separacijos) nekliudo nagrinėti bylą dėl santuokos nutraukimo. Konkrečiai šis klausimas nepateko į „Briuselis IIa" 19 straipsnio taikymo sritį, kadangi tokia nuostata taikoma tik skirtingose valstybėse narėse nagrinėjamoms susijusioms byloms, o šiuo atveju abi gyvenimo skyrium (separacijos) ir santuokos nutraukimo bylos buvo nagrinėjamos Vokietijos teismuose. Be to, pagal Vokietijos civilinio proceso kodeksą, sutuoktinių gyvenimas skyrium (separacija) nekliudė nagrinėti bylos dėl santuokos nutraukimo, kadangi pagal Vokietijos teisę abi šios bylos traktuojamos kaip dvi skirtingos teisinės galimybės. Galiausiai teismas pareiškė, kad byloms galiojo Vokietijos teisė pagal reglamento „Roma III" 8 straipsnio a punkto taisyklę, kadangi abiejų šalių nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Vokietijoje (*Miuncheno apeliacinis teismas (Oberlandesgericht München), 2013 m. gruodžio 20 d., bylos Nr. 12 UF 1731/13* (Vokietija)).

5. Santykis tarp jurisdikcijos pagrindų pagal „Briuselis IIa" sistemą ir kitų nacionalinių jurisdikcijos pagrindų

Jau minėtoje *Sundelind Lopez* byloje ESTT išaiškino santykius tarp Reglamento 3–5, 6 ir 7 straipsnių, nurodydamas, kad nacionalinės nuostatos gali būti taikomos tik tada, kai nė vienoje ES valstybėje narėje nėra teismo, turinčio jurisdikciją pagal Reglamento 3–5 straipsnius. Be to, vadovaujantis Reglamento 17 straipsniu, jeigu valstybės narės teisme iškeliama byla, kurią nagrinėti pagal Reglamentą jurisdikciją turi ne jis, o kitos valstybės narės teismas, pirmiau nurodytas teismas savo iniciatyva pareiškia, kad jurisdikcijos neturi.

Po šio labai reikalingo ESTT išaiškinimo daug valstybių ištaisė iki tol daug sumaišties kėlusią Reglamento 6 ir 7 straipsnių taikymo praktiką (žr. *ex plurimis*, *Barselonos apeliacinio teismo (Audiencia Provincial de Barcelona) 2005 m. gruod-*

žio 15 d. sprendimas Nr. 821, pagal kurį Ispanijos teismas, kuriam prašymą nutraukti santuoką su Moldovoje gyvenusiu vyru moldavu įteikė žmona moldavė, turėjusi nuolatinę gyvenamąją vietą Ispanijoje, pareiškė neturįs jurisdikcijos sutuoktinių santuokos nutraukimo byloje vadovaujantis Ispanijos teismų įstatymo (LOPJ) 22 straipsnio 3 dalimi, nes, viena vertus, atsakovas negyveno Ispanijoje, o kita vertus, pareiškėja taip pat nebuvo ispanė).

Deja, ir naujoje praktikoje randama sprendimų, kuriuose ES teismai neteisingai grindžia savo jurisdikciją vadovaudamiesi nacionalinėmis taisyklėmis, nepaisant to, kad turėtų būti taikomas Reglamentas „Briuselis IIa“. Visgi derėtų sutikti, kad kai kuriais atvejais, net ir pritaikius nacionalines taisykles, gaunamas tas pats galutinis rezultatas, kuris būtų buvęs pasiektas taikant ir Reglamentą „Briuselis IIa“, kadangi nacionalinė teisė ir Reglamentas „Briuselis IIa“ remiasi tais pačiais jurisdikcijos nustatymo pagrindais.

> Du Maroko piliečiai susituokė Maroke 1992 m. ir santuokoje susilaukė trijų vaikų. Nuolatinė sutuoktinių gyvenamoji vieta buvo Italijoje. 2015 m. vasario 5 d. žmona, neapsikentusi smurtaujančio vyro elgesio, įteikė prašymą nutraukti santuoką Ravenos tribunolui. Teismas patvirtino turįs jurisdikciją remdamasis ne *Reglamento „Briuselis IIa“* 3 straipsniu, o klaidingai pritaikydamas Italijos tarptautinės privatinės teisės statuto 3 straipsnį (Įstatymo Nr. 218/1995), pagal kurį bylos nagrinėjimo jurisdikcija priklauso Italijos teisėjams, jeigu atsakovas *paprasčiausiai* gyvena Italijoje (*Ravenos tribunolas (Tribunale di Ravenna), 2016 m. kovo 31 d.*).
>
> Panašiai klaidingai mąstė ir *Audiencia Provincial de Murcia*, apeliacinis teismas, vadovaudamasis atitinkamai Ispanijos teismų įstatymo (LOPJ) 22 straipsnio 3 dalimi, 2013 m. spalio 10 d. sprendimu Nr. 598 patvirtinęs Ispanijos jurisdikciją prašymui nutraukti santuoką byloje, kurią Ispanijoje iškėlė ispanas vyras savo žmonai, tebegyvenusiai Prancūzijoje – valstybėje, kurioje buvo bendra nuolatinė sutuoktinių gyvenamoji vieta iki sutuoktinio vyro grįžimo į Ispaniją; Milano tribunolas (*Tribunale di Milano*) 2011 m. gruodžio 22 d. patvirtino Italijos jurisdikciją santuokos nutraukimo byloje, remdamasis tik ieškovo Italijos pilietybe (pagal Italijos PIL Nr. 218/1995 32 straipsnį), nors sutuoktinė buvo Dominikos Respublikos pilietė, o poros nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Italijoje. Visais šiais atvejais teismas turėjo remtis ne nacionaline teise, o Reglamentu.

Galiausiai praverstų apibendrinti ir pavaizduoti ES teisėjo loginės veiksmų sekos schemą, atsižvelgiant į *Sundelind Lopez* bylą.

Kokius klausimus sau turėtų užduoti valstybės narės teismo teisėjas, gavęs pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, separacijos ar anuliavimo

1. ***Ar turiu jurisdikciją pagal „Briuselis IIa" 3–5 straipsnius?***
   TAIP:
   2. Ar jau buvo iškelta <u>analogiška</u> byla kitos valstybės narės teisme dėl santuokos tarp tų pačių bylos šalių nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) ar santuokos anuliavimo (Reglamento 19 straipsnio 1 dalis)?
   TAIP: savo paties iniciatyva aš sustabdysiu bylos nagrinėjimą, kol bus nustatyta pirmojo teismo jurisdikcija
   3. Ar nustatyta pirmojo teismo jurisdikcija?
   TAIP: aš atsisakau jurisdikcijos (Reglamento 19 straipsnio 3 dalis)
   NE: aš toliau nagrinėju bylą
   NE: aš turiu išimtinę jurisdikciją šioje byloje (*Lopez* byla): Reglamento „Briuselis IIa" nuostatos turi viršenybę prieš nacionalinės teisės normas (įskaitant ir nuostatas, susijusias su *lis pendens*)
   NE:
2. ***Ar kitos valstybės narės teismas turi jurisdikciją pagal Reglamentą „Briuselis IIa" (Reglamento 17 straipsnis)?***
   TAIP: <u>savo paties iniciatyva</u> pareiškiu neturįs jurisdikcijos (17 straipsnis)
   NE:
   3. Ar aš vis tiek galiu turėti jurisdikciją pagal nacionalinę teisę (Reglamento 7 straipsnis)?
   Galiu patikrinti savo nacionalinės teisės nuostatas ir pasižiūrėti, ar galiu įrodyti savo jurisdikciją: jeigu nėra nacionalinio teisės akto, kurio pagrindu galėčiau įrodyti turįs jurisdikciją, turiu jurisdikcijos atsisakyti.

Ir, galiausiai, kalbant apie kitas nacionalines normas, paminėtina, kad, vadovaujantis ES nediskriminavimo dėl pilietybės principu, kiekvienas valstybės narės (A valstybės) pilietis, turintis nuolatinę gyvenamąją vietą kitoje valstybėje narėje (B valstybėje), gali pasinaudoti valstybėje narėje (B) galiojančiomis nacionalinėmis jurisdikcijos normomis kaip valstybės narės (B) pilietis kito asmens, atsakovo atžvilgiu, kuris *neturi* nuolatinės gyvenamosios vietos ir *nėra* kitos valstybės narės pilietis (arba, Jungtinės Karalystės ir Airijos atveju, neturi savo gyvenamosios vietos (*domicile*) šiose dviejose valstybėse.

Gali kilti klausimas, ką daryti, jeigu ne ES valstybės teismas pradeda nagrinėti bylą pirmiau nei teisėjas, turintis jurisdikciją pagal „Briuselis IIa" 3–5 straips-

nius? Kaip turėtų būti nustatyta bylos nagrinėjimo pradžia tais atvejais, kai susijusi byla iškeliama trečioje valstybėje? Ar antroji valstybė narė, iškėlusi bylą, turi sustabdyti teisminį nagrinėjimą, kol bus nustatyta, kuris iš šių teismų pradėjo bylą pirmiausia? Atsakant į šiuos klausimus pažymėtina, kad vadovaujantis *Sundelind Lopez* byla, jeigu tik taikomas Reglamentas „Briuselis IIa“, neturėtų būti palikta jokios vietos taikyti kitus jurisdikcijos pagrindus, įskaitant nacionalines taisykles dėl *lis pendens*.

Kad ir kaip paprastai skambėtų šis teiginys, praktikoje kilo keblių klausimų, kuriuos iliustruoja toliau aptariama byla.

> Šveicarijoje nuolatinę gyvenamąją vietą turėjusios prancūzų poros santuokos nutraukimo bylą nagrinėjo Liono apeliacinis teismas (*Liono apeliacinis teismas* (*Cour d'appel de Lyon*), *2011 m. balandžio 11 d., bylos Nr. 10/05347*). Prašymą nutraukti santuoką 2010 m. balandžio mėn. Prancūzijoje padavė vyras, tačiau šį prašymą užginčijo žmona 2010 m. birželio mėn., remdamasi tuo, kad jau buvo iškelta byla Šveicarijos teisme dėl laikinųjų apsaugos priemonių, taikytinų jų santuokai (*mesures de protection de l'union conjugale*). 2010 m. liepos mėn. Prancūzijos pirmosios instancijos teismas, nustatęs, kad Reglamentas „Briuselis IIa“ šioje byloje nėra taikytinas dėl nuolatinės poros gyvenamosios vietos trečiojoje valstybėje, atsisakė jurisdikcijos Šveicarijos teismo naudai.
>
> Apeliacinis teismas panaikino šį sprendimą bei nustatė, kad Prancūzijos teismai turi jurisdikciją pagal Reglamento 3 straipsnio 1 dalies b punktą. Be to, pasiremdamas Reglamento 16 straipsniu, Apeliacinis teismas labai griežtai laikėsi *lis pendens* chronologinės taisyklės ir padarė išvadą, kad dėl bylos esmės pirmiausia buvo kreiptasi į Prancūzijos, o ne į Šveicarijos teismus. Todėl būtent Prancūzijos teismai turėjo išimtinę jurisdikciją nagrinėti santuokos nutraukimo bylą.

Dr. **Agnė Limantė** (Lietuvos teisės institutas),
prof. **Ivana Kunda** (Rijekos universitetas, Kroatija)

III. Bendroji jurisdikcija tėvų pareigų bylose. Nenutrūkstama vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikcija. Vaiko buvimo vieta grindžiama jurisdikcija

(8, 9–13, 14 straipsniai)

Atitinkamų nuostatų tekstai 64

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai 65

1. Nuostatos esmė ir taikymo sritis 65

2. Vaiko „nuolatinė gyvenamoji vieta“ kaip savarankiška sąvoka 66

3. Vaiko „nuolatinė gyvenamoji vieta“ kaip faktais grįsta sąvoka 67

4. Nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymo kriterijai 69
   4.1. Bendrosios aplinkybės 72
   4.2. Fizinis buvimas teritorijoje 74

5. Vaiko amžiaus įtaka nustatant jo nuolatinę gyvenamąją vietą 77
   5.1. Kūdikiai ir maži vaikai 78
   5.2. Vyresni vaikai 83

6. Nenutrūkstama vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikcija 86

7. Vaiko buvimo vieta grindžiama jurisdikcija 88

8. Kita jurisdikcija (14 straipsnis) 93

8 straipsnis

Bendroji jurisdikcija

1. Valstybės narės teismai turi jurisdikciją bylose, susijusiose su tėvų pareigomis vaikui, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta tuo metu, kai byla patenka jų žinion, yra toje valstybėje narėje.

2. Šio straipsnio 1 daliai taikomos 9, 10 ir 12 straipsnių nuostatos.

9 straipsnis

Nenutrūkstama vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikcija

1. Tais atvejais, kai vaikas teisėtai persikelia iš vienos valstybės narės į kitą ir įgyja ten naują nuolatinę gyvenamąją vietą, vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės narės teismai, išimties tvarka nukrypdami nuo 8 straipsnio nuostatų, tris mėnesius nuo persikėlimo išlaiko jurisdikciją, kad pakeistų sprendimą dėl bendravimo teisių, priimtą toje valstybėje narėje iki vaiko persikėlimo, jeigu bendravimo teisių turėtojo pagal tą teismo sprendimą dėl bendravimo teisių nuolatinė gyvenamoji vieta ir toliau išlieka vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje narėje.

2. Šio straipsnio 1 dalis netaikoma, jei šio straipsnio 1 dalyje bendravimo teisių turėtojas pripažino vaiko naujos nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės narės teismų jurisdikciją dalyvaudamas teismų procesuose neginčijant jų jurisdikcijos.

13 straipsnis

Vaiko buvimo vieta grindžiama jurisdikcija

1. Jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta negali būti nustatyta ir jurisdikcija negali būti nustatyta remiantis 12 straipsniu, jurisdikciją turi valstybės narės, kurioje yra vaikas, teismai.

2. Šio straipsnio 1 dalis taip pat taikoma pabėgėlių vaikams arba tarptautiniu mastu dėl neramumų jų šalyje perkeltiems vaikams.

14 straipsnis

Kita jurisdikcija

Jei joks valstybės narės teismas neturi jurisdikcijos pagal 8–13 straipsnius, kiekvienoje valstybėje narėje jurisdikcija nustatoma pagal jos teisę.

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

2009 m. balandžio 2 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-523/07, *A* (EU:C:2009:225)

2010 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-497/10 PPU, *Mercredi* (EU:C:2010:829)

2014 m. spalio 9 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-376/14 PPU, *C. prieš M.* (EU:C:2014:2268)

2017 m. vasario 15 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-499/15 PPU, *W ir V prieš X* (EU:C:2017:118)

2017 m. birželio 8 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-111/17 PPU, *OL. prieš PQ.* (EU:C:2017:436)

1. Nuostatos esmė ir taikymo sritis

Reglamento „Briuselis IIa“ rengėjai, kaip ir 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo ir 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos rengėjai, pasirinko vaiko „nuolatinę gyvenamąją vietą“ kaip **pagrindinį siejantį veiksnį** siekiant nustatyti tarptautinę jurisdikciją bylose dėl tėvų pareigų. Šio pasirinkimo pagrindimas paaiškintas Reglamento preambulės 12 konstatuojamojoje dalyje, kurioje teigiama, kad jurisdikcijos pagrindai, susiję su tėvų pareigomis, suformuluoti **kuo labiausiai atsižvelgiant į vaiko interesus, ypač į artumo kriterijų**. Todėl, išskyrus išimtinius atvejus (9, 10, 12 ir 13 straipsniai), jurisdikciją, susijusią su bylomis dėl tėvų pareigų, turi tos valstybės narės, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta, teismai (8 straipsnis). Valstybė, kurios pilietybę turi vaikas ar jo tėvai, arba valstybė, kurioje gyvena vienas iš tėvų arba abu tėvai (tiek ES valstybė narė, tiek ES nepriklausanti valstybė), šiame kontekste nėra svarbi ir savaime neturi įtakos Reglamento 8 straipsnio taikymui.

Kuomet buvo rengiamos Hagos konvencijos, nuolatinė gyvenamoji vieta buvo laikoma tiesiog faktiniu klausimu bei buvo manoma, kad teisinis jos apibrėžimas neturi praktinės naudos. Tačiau pasirodo, kad nuolatinė gyvenamoji vieta yra vienas labiausiai ginčytinų klausimų, ypač taikant 1980 m. Hagos konvenciją dėl vaikų grobimo. Ta pati tendencija pastebima ir taikant Reglamentą „Briuselis IIa". Tai yra bene svarbiausias šio Reglamento klausimas, o vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymas dažnai yra kebliausias ir labiausiai ginčytinas klausimas valstybių narių teismų praktikoje.

ESTT pateikė paaiškinimą, kaip nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą, nurodydamas keletą bendrų kriterijų. Tačiau nagrinėjant bylas valstybių narių teismuose vis iškyla specifinių ir subtilių klausimų, pavyzdžiui, kokią įtaką vaiko nuolatinei gyvenamajai vietai turi abiejų arba vieno iš tėvų nuolatinė gyvenamoji vieta; kokią įtaką vaiko nuolatinei gyvenamajai vietai turi tėvų aplinkybės arba tėvų ketinimai; kiek reikėtų atsižvelgti į vaiko nuomonę nustatant jo ar jos nuolatinę gyvenamąją vietą; kiek reikia laiko pakeisti nuolatinę gyvenamąją vietą; kaip nustatyti šeimos nuolatinę gyvenamąją vietą, jei ji nuolat keliauja, ir t. t. Šiame skyriuje aptariami įvairūs nuolatinės gyvenamosios vietos aspektai, daugiausia dėmesio kreipiant ne į teorinį pagrindimą, o į praktinį taikymą.

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, kad Reglamento 8 straipsnis kalba apie vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą **tuo metu, kai byla patenka teismų žinion.** Vadovaujantis šiuo principu, kuris dar vadinamas *perpetuatio iurisdictionis*, vėlesnis persikėlimas į kitą valstybę narę, nors ir teisėtas, neturės įtakos jurisdikcijai (*Mercredi*, 42 punktas).

2. Vaiko „nuolatinė gyvenamoji vieta" kaip savarankiška sąvoka

Nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu vartojama daug teisinių terminų, apibrėžiančių asmens sąsajas su valstybės teritorija. Teisiniuose instrumentuose ir jurisprudencijoje randamos tokios sąvokos kaip „gyvenamoji vieta" (angl. *domicile*), „pastovi gyvenamoji vieta" (angl. *permanent residence*), „nuolatinė gyvenamoji vieta" (angl. *habitual residence*), „laikinoji gyvenamoji vieta" (angl. *temporary residence*) ar „buvimo vieta" (angl. *stay*). Daugeliu aspektų šios sąvokos iš dalies sutampa. Tai klaidina nacionalinius teismus, kurie taiko anksčiau savo nacionalinės teisės suformuotus kriterijus, nors šios sąvokos jokiu būdu negali

būti laikomos sinonimiškomis ar sulyginamomis su Reglamente „Briuselis IIa“ vartojama „nuolatinės gyvenamosios vietos“ sąvoka. Be to, nepaisant pagundos pasiskolinti „nuolatinės gyvenamosios vietos“ apibrėžimą iš kitų sričių, netgi ES teisės sričių, pavyzdžiui, šeimos teisės, paveldėjimo teisės, socialinės apsaugos teisės, mokesčių teisės ar migracijos teisės, tai nėra gera praktika. ES lygmeniu nėra vieno „nuolatinės gyvenamosios vietos“ apibrėžimo, nors ši sąvoka, vartojama įvairiose srityse ir teisės instrumentuose, turi tam tikrų bendrų elementų ir yra pagrįsta panašiais principais.

Kaip ir kitų teisinių vadinamosios „Briuselio sistemos“ sąvokų atveju, ESTT išaiškino, kad vaiko „nuolatinės gyvenamosios vietos“ sąvoka, vartojama Reglamente „Briuselis IIa“, turi būti **aiškinama savarankiškai** ir interpretuojama atsižvelgiant į nuostatų, kuriose minima ši sąvoka, ir Reglamento tikslus (žr. *A*, 34 ir 35 punktai; *Mercredi*, 44–46 punktai). Neleidžiama jokia nuoroda į jokią nacionalinę teisę, priešingai – ši sąvoka turi būti apibrėžiama Reglamento nuostatų ir tikslo kontekste. Kaip nurodyta Reglamento 12 konstatuojamojoje dalyje, jurisdikcijos pagrindais turi būti siekiama kuo labiau atsižvelgti į vaiko interesus, ypač artumo kriterijų.

3. Vaiko „nuolatinė gyvenamoji vieta“ kaip faktais grįsta sąvoka

„Nuolatinės gyvenamosios vietos“ sąvoka apibrėžiama vadovaujantis kriterijais, kurie aptariami kitame poskyryje, tačiau „nuolatinės gyvenamosios vietos“ nustatymo užduotis konkrečiu atveju, įskaitant ir vaiko, yra **fakto klausimas.** ESTT praktika nuolat patvirtina, kad atliekamas tik faktų vertinimas, kuris nepriklauso nuo jokio teisinio kvalifikavimo.

Kai kuriose valstybėse narėse, ypač pirmaisiais metais po Reglamento „Briuselis IIa“ įsigaliojimo, registracijos adresas buvo klaidingai siejamas su nuolatine gyvenamąja vieta. Daugelio šalių, įskaitant ir ES valstybes nares, įstatymai numato, kad tos šalies pilietis arba toje šalyje gyvenantis užsienio pilietis turi registruoti adresą, kuriuo gyvena, arba deklaruoti gyvenamąją vietą. Šis adresas reikalingas tam tikriems administraciniams tikslams ir gali būti pateikiamas teismui arba teismas jo gali pareikalauti nagrinėdamas bylą, kai reikia, pavyzdžiui, įteikti dokumentus. Tačiau tai nereiškia, kad šiuo adresu asmuo iš tikrųjų gyvena, jau nekalbant apie tai, kad jis ten gyvena nuolatos.

Valstybių narių teismai greitai suprato, kad registracijos adresas šalyje nereiškia, kad asmuo tuo adresu nuolatos gyvena.

> Liuksemburgo apeliacinio teismo (*Cour d'appel Luxembourg*) byloje nagrinėtas ginčas dėl vaiko, gyvenančio Briuselyje, kur jis lankė lopšelį ir vėliau vaikų darželį, nors vaikas oficialiai buvo registruotas Liuksemburge. Teismas nusprendė, kad registracija Liuksemburgo mieste leidžia daryti prielaidą, kad registruojančioji šalis pirmiausia ketino persikelti ir ten įkurti savo gyvenamąją vietą. Teismo nuomone, net jei nuolatinė gyvenamoji vieta neretai sutampa su registruota gyvenamąja vieta, vis dėlto asmuo gali turėti savo nuolatinę gyvenamąją vietą kitur. Minėtas asmuo iš tiesų persikėlė į naująją vietą ir tuo pat metu liko registruotas senuoju adresu, kol neužsiregistravo persikėlimo į naująją gyvenamąją vietą arba kol įrašo nepanaikino administracinė įstaiga. Kadangi 8 straipsnyje išimtinai nurodoma nuolatinė gyvenamoji vieta, teismas nutarė, jog tai, kad atsakovas yra oficialiai registruotas Liuksemburgo mieste, neturi įtakos teismo jurisdikcijai, jei nustatoma, kad vaiko nuolatinė ir reali gyvenamoji vieta yra kitoje valstybėje narėje (*Liuksemburgo apeliacinis teismas (Cour d'appel Luxembourg), 2010 m. spalio 20 d., byla Nr. 36175* (Liuksemburgas)).

> Pula-Polos apygardos teismas (*Županijski sud u Puli-Pola*) Kroatijoje savo sprendime nurodė, kad sąvoka „nuolatinė gyvenamoji vieta" yra panaši į Kroatijos teisėje vartojamą sąvoką „nuolatinė gyvenamoji vieta", kuri reiškia vietą ir adresą, kuriuo asmuo nuolatos gyvena turėdamas tikslą įgyvendinti savo teises ir pareigas, susijusias su gyvenimo interesais, pavyzdžiui, šeimos, profesiniais, ekonominiais, socialiniais, kultūriniais ir kitais interesais. Tačiau vien tik gyvenamosios vietos užregistravimas tam tikru adresu realiai nesinaudojant ta vieta negali būti laikomas aplinkybe, kuri sąlygotų asmens nuolatinę gyvenamąją vietą. Vadovaujantis tuo pačiu principu, korespondencijos adreso nurodymas teismui pateikiamuose dokumentuose savaime taip pat neturi svarbos (*Pula-Polos apygardos teismas (Županijski sud u Puli-Pola), 2014 m. rugsėjo 16 d., byla Nr. Gž-1532/14-2* (Kroatija)).

> Neseniai pateiktoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalgoje pabrėžiama, kad vien tik faktas, kad asmens deklaruota gyvenamoji vieta yra Lietuvoje (ar čia yra asmens nekilnojamasis turtas), neleidžia daryti prielaidos, kad tai yra nuolatinė gyvenamoji vieta (*Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Tarptautinės ir Euro-*

pos Sąjungos teisės taikymo sprendžiant jurisdikcijos nustatymo klausimą šeimos bylose apžvalga, Teismų praktika (43), 2016).

Siekdamas nustatyti visus svarbius bylos faktus, teismas turi atlikti labai intensyvų tyrimą ir analizę. Tačiau, jei aplinkybės leidžia, teismas gali remtis **kitos valstybės narės teismų išvadomis**, padarytomis ankstesniuose sprendimuose.

> Tokia situacija susiklostė Rijekos apylinkės teisme Kroatijoje (*Općinski sud u Rijeci*) nagrinėtoje byloje, kurioje ieškovė buvo Kroatijos pilietybę turinti motina, o atsakovas buvo Kroatijos pilietybės neturintis tėvas. Motina ir tėvas kartu gyveno Vokietijoje, kur gimė vaikai. Netrukus po skyrybų, įvykusių 2015 m. liepos mėn., ir po Vokietijos teismo 2015 m. spalio mėn. sprendimo patikėti vaikų globą tėvui, motina išsivežė abu mažamečius vaikus L. ir E. į Kroatiją. 2015 m. gruodžio mėnesį ji kreipėsi į Rijekos apylinkės teismą dėl sprendimo dėl tėvų pareigų šiems vaikams. Teismas nurodė neturintis jurisdikcijos dėl to, kad vaikų nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Vokietijoje. Taip buvo nuspręsta, *inter alia*, remiantis faktais, pateiktais 2015 m. Vokietijos teismo sprendimuose dėl skyrybų ir tėvų pareigų (*Rijekos apylinkės teismas (Općinski sud u Rijeci), 2015 m. gruodžio 24 d., byla Nr. pOb-973/2015-10* (Kroatija)).

Remtis kitų teismų išvadomis gali būti labai naudinga, nes praeities faktų nustatymas, laikui bėgant, darosi vis sunkesnis. Tačiau reikia atidžiai stebėti susijusias datas. Nuolatinė gyvenamoji vieta turi būti nustatoma ta data, kuomet pradedama byla.

4. Nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymo kriterijai

Tai, kad nėra tikslaus vaiko „nuolatinės gyvenamosios vietos“ apibrėžimo, sudaro sąlygas teismams atsižvelgti į pokyčius, kurie turi įtakos vaiko socialinei ir šeimos aplinkai. ESTT praktika, nustatydama tam tikrus kriterijus dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymo pagal Reglamentą „Briuselis IIa“, padeda valstybių narių teismams.

Bendrąja prasme vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta nustatoma vadovaujantis **dviem pagrindiniais kriterijais**:

1. **fizinis buvimas** teritorijoje, kuriam būdinga tam tikra integracija socialinėje ir šeimos aplinkoje (objektyvus kriterijus), ir

2. tam tikro masto **įrodymais grįstas ketinimas** susikurti stabilų gyvenimą šalyje (subjektyvus kriterijus).

Šie kriterijai yra išvesti iš ESTT sprendimo byloje *A*, kurioje pirmą kartą pateikta išsami vaiko „nuolatinės gyvenamosios vietos“ sąvokos analizė bylų dėl tėvų pareigų kontekste.

> Byla buvo susijusi su šeima, kuri iš pradžių gyveno Suomijoje, o vėliau persikraustė gyventi į Švediją. Po keleto metų jie iškeliavo į Suomiją namelyje ant ratų, kelionės tikslas iš pradžių buvo atostogos ir jie keliavo po visą šalį. Praėjus keletui mėnesių tėvai kreipėsi į Suomijos institucijas dėl socialinio būsto. Vaikai patraukė valstybinių institucijų dėmesį ir buvo apibūdinti kaip apleisti (jie nelankė mokyklos, jau anksčiau buvo patekę į institucinę globą dėl patėvio smurto ir t. t.), todėl Suomijos institucijos nedelsiant skyrė vaikams globą ir įkurdino juos vaikų globos įstaigoje. Kuomet tėvai kreipėsi dėl tokio sprendimo į teismus, iškilo klausimas, ar vaikų nuolatinė gyvenamoji vieta yra Suomijoje (*2009 m. balandžio 2 d. ESTT sprendimas, C-523/07, A*).

Byloje *A* ESTT pirmiausia atkreipė dėmesį į skirtumą tarp vaiko fizinio buvimo ir „nuolatinės gyvenamosios vietos“ remiantis Reglamento 8(1) straipsniu ir teigė, kad, be vaiko **fizinio buvimo** valstybėje, reikia įvertinti ir **kitus veiksnius**, kurie galėtų parodyti, kad vaiko buvimas valstybėje nėra laikinas ar su pertrūkiais ir kad vaiko gyvenamajai vietai būdinga tam tikro masto integracija socialinėje ir šeimos aplinkoje (*A*, 38 punktas; *OL. prieš PQ.*, 43 punktas).

Be to, ESTT pabrėžė, kad tėvų **ketinimas įsikurti nuolatiniam gyvenimui** su vaiku kitoje valstybėje, kurį **akivaizdžiai parodo tam tikri realūs veiksmai**, pavyzdžiui, būsto įsigijimas arba nuoma priimančioje valstybėje, gali būti rodiklis, kad ketinama perkelti nuolatinę gyvenamąją vietą. Kitas rodiklis galėtų būti paraiškos dėl socialinio būsto pateikimas susijusioms tos valstybės tarnyboms (*A,* 40 punktas).

Lyginant fizinį buvimą ir ketinimą, akivaizdu, kad fizinis buvimas yra objektyvus kriterijus, todėl juo vadovaujantis daug lengviau nustatyti faktą, nei vadovaujantis antruoju kriterijumi. Kadangi ketinimas yra subjektyvus kriterijus, jį sunku įrodyti ir jis aktualus tik tuomet, kai jį galima pagrįsti apčiuopiamais veiksmais, t. y. materialia pareikšto ketinimo išraiška. Paprastai vien tik bylos šalių pareiški-

mų neužtenka. Todėl kuomet viena šalis pareiškia, kad ketino persikelti į užsienį ir nebegyventi esamoje gyvenamojoje vietoje, bet šio pareiškimo negali pagrįsti realiais apčiuopiamais veiksmais, toks ketinimas yra nereikšmingas. Tai yra būtina teisinio tikrumo principo išraiška, nes priešingu atveju būtų pakenkta šio esminio jurisdikcijos pagrindo nuspėjamumui.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad **nėra būtinos laiko trukmės**, kurią turi vaikas praleisti vienoje valstybėje, kad įgautų nuolatinės gyvenamosios vietos statusą toje valstybėje. Šiuo atžvilgiu **fizinio buvimo ir ketinimo kriterijai papildo vienas kitą**: jei vaiko buvimo trukmė yra trumpesnė, ketinimo svarumas tai gali kompensuoti ir suteikti pagrindo palankiam sprendimui dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymo. Kuo ilgesnį laikotarpį vaikas praleidžia tam tikroje teritorijoje, tuo mažiau galima remtis ketinimo kriterijumi. Tokiu atveju ketinimas būtų akivaizdus, jei nebūtų įrodyta priešingai. Ir, *vice versa*, kuo trumpiau vaikas yra tam tikroje teritorijoje, tuo didesnė būtinybė parodyti aiškų ketinimą nuolatos joje gyventi. Tokia būtų situacija, kuomet ką tik persikeliama iš vienos valstybės į kitą. Pavyzdys galėtų būti ESTT sprendimas *Mercredi* byloje.

> Byloje buvo nagrinėjamas Prancūzijos pilietybę turinčio dviejų mėnesių kūdikio Chloé, kuri gimė nesusituokusiai porai Anglijoje, atvejis (motina prancūzė, o tėvas britas). Chloé tėvai išsiskyrė, kai jai buvo du mėnesiai, ir motina kūdikį išsivežė į Prancūzijai priklausančią Reunjono salą. Praėjus keletui dienų tėvas pateikė dokumentus dėl vaiko grąžinimo, tėvų pareigų, bendros gyvenamosios vietos ir bendravimo teisių. Pripažįstant, kad pagal Jungtinės Karalystės įstatymus vaiko išvežimas buvo teisėtas (nebuvo vaiko pagrobimo atvejo, nes tėvas neturėjo šio vaiko globos teisių), esminės svarbos klausimas buvo tai, ar pasikeitė Chloé nuolatinė gyvenamoji vieta nuo tos dienos, kai ji išvyko į Prancūziją (*2010 m. gruodžio 22 d. ESTT sprendimas, C-497/10 PPU, Mercredi (EU:C:2010:829)*).

Pakartodamas anksčiau byloje *A* suformuluotus principus ir kriterijus, ESTT pripažino galimybę, kad vaikas gali įgyti nuolatinę gyvenamąją vietą naujoje valstybėje per labai **trumpą laikotarpį**, iškart į ją atvykęs, jei įrodomas aiškus ketinimas toje valstybėje įsikurti ir nurodomi visi parengiamieji veiksmai šį ketinimą įvykdyti (*Mercredi*, 53–55 punktai). Tokį ketinimą lengviau įrodyti tais atvejais, kai motina (arba tėvas) grįžta „namo“ į šalį, kurios pilietybę turi, ir imasi aiškių žings-

nių ten įsikurti (grįžta pas šeimą ir draugus, susiranda būstą, pradeda ieškoti darbo ir t. t.). Akivaizdu, kad galima prarasti ankstesniąją nuolatinę gyvenamąją vietą ir įgyti naująją iškart persikėlus į kitą šalį, jei yra aiškus ketinimas į tą šalį imigruoti (ir, be abejo, tą padaryti lengviau, kai asmuo grįžta į šalį, kurioje anksčiau gyveno ir ten turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą). Papildomas klausimas, kurį galima įžvelgti *Mercredi* byloje, yra tai, kokiu lygmeniu motinos faktinė situacija ir jos ketinimas turi įtakos vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymui.

4.1. Bendrosios aplinkybės

Kuomet abu anksčiau aptartus pagrindinius kriterijus reikia taikyti praktikoje, iškyla klausimas, į kokias faktines aplinkybes reikia atsižvelgti. ESTT aiškiai nurodė, kad vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta turi būti nustatoma remiantis **visomis kiekvienam individualiam atvejui būdingomis aplinkybėmis** (*A*, 37 punktas; t. p. žr. *Mercredi*, 47–56 punktai, ir *C prieš M.*, 45 punktas). Taip pat buvo pateiktas konkrečių aplinkybių, į kurias reikėtų atsižvelgti, sąrašas, kuriame paminėtos tokios aplinkybės kaip buvimo valstybės narės teritorijoje trukmė, reguliarumas, šeimos persikėlimo į tą valstybę sąlygos ir priežastys, vaiko pilietybė, mokyklos lankymo vieta ir sąlygos, kalbos žinios bei vaiko šeiminiai ir socialiniai santykiai toje valstybėje narėje (*A*, 39 punktas).

Įvertinus nacionalinių teismų praktiką, galima pastebėti, kad valstybių narių teismai, spręsdami dėl vaiko integracijos, paprastai teisingai atsižvelgia į tokius veiksnius kaip:

- vaiko fizinio buvimo šalyje trukmė ir reguliarumas,
- vaiko pilietybė,
- mokyklos ar darželio lankymas,
- popamokinės veiklos užsiėmimų lankymas,
- gyvenamosios vietos registravimas siekiant gauti socialines išmokas,
- gyvenamosios vietos registravimas siekiant gauti sveikatos priežiūros paslaugas ir realus naudojimasis jomis,
- vaiko šeimos ryšiai tam tikroje valstybėje,

- vartojamos kalbos ir tų kalbų mokėjimo lygis,
- draugai ir kiti socialiniai ryšiai.

Tačiau vien tai, kad vaikas neužrašomas į mokyklą ar neregistruojama gyvenamoji vieta siekiant gauti sveikatos priežiūros paslaugas, nereiškia, kad vaikas toje šalyje negyvena, jei yra nustatomos kitos aplinkybės, patvirtinančios ketinimą šalyje įsikurti nuolatiniam gyvenimui.

> Jungtinėje Karalystėje nagrinėtoje byloje (*Re CK*) svarbus veiksnys buvo laikas, kuris praėjo nuo persikėlimo iš Lietuvos į Jungtinę Karalystę ir ypač užrašymas į mokyklą bei valstybės remiamas būstas (*Family Court Sitting at Newcastle-Upon-Tyne, Re CK (Care Proceedings: Habitual Residence: Art 15) [2015] EWHC 2666 (Fam) (2015 m. rugpjūčio 16 d.)*).
>
> Bylos *G and A* atveju motina neužregistravo G gauti vietą mokykloje (A buvo per mažas) bei nepriregistravo abiejų vaikų G ir A į sveikatos priežiūros įstaigą. Jungtinės Karalystės teismas nurodė, jog tai, kad motina neužrašė vaiko į mokyklą ir neužregistravo valstybės sveikatos apsaugos sistemoje, nebūtinai reiškia, kad nebuvo ketinimo pasilikti šalyje. Teismo nuomone, motina tiesiog aplaidžiai žiūrėjo į vaikų išsilavinimą ir sveikatos poreikius. Visos kitos aplinkybės rodė, kad jų nuolatinė gyvenamoji vieta yra Jungtinėje Karalystėje (*Family Court sitting at East London, judgment in G&A (Children: Habitual Residence and Article 15 Transfer) [2015] EWFC B41 (2015 m. balandžio 14 d.)*).

Su nuolatine gyvenamąja vieta susijusių ginčų dažnai kyla situacijose, kai tėvai dėl profesinių ar kitų sumetimų persikelia į valstybę narę, kuri nėra jų pilietybės šalis. Paprastai skyrybų ar su vaikais susijusių ginčų atveju kreipiamasi į gimtinės teismus teigiant, kad šeima vis dar nuolatos gyvena toje šalyje. Tačiau kol šeima dirba ir gyvena priimančioje valstybėje narėje, laikui bėgant ji toje valstybėje socialiai integruojasi ir galiausiai šeimos nuolatinė gyvenamoji vieta taip pat persikelia į tą valstybę.

> Neseniai *Lietuvos Aukščiausiasis Teismas* turėjo galimybę pakomentuoti tokią situaciją. Šeima gyveno Airijoje kelerius metus; tačiau 2016 m. motina pateikė ieškinį Lietuvos teismui siekdama, *inter alia*, nustatyti poros dukters gyvenamąją vietą su ja (skyrybų klausimas nenagrinėtas, nes pora buvo nesusituokusi). Pirmosios instancijos teismas nurodė, kad neturi kompetencijos spręsti bylą,

teigdamas, kad visos bylos šalys nuolatos gyvena Airijoje. *Lietuvos apeliacinis teismas* sutiko su žemesnės instancijos teismo išvadomis. Teismas pažymėjo, kad motina, su kuria gyveno vaikas, nuomojasi būstą Airijoje, moka būsto komunalinius mokesčius, nuolatos dirba Airijoje nuo 2010 m. ir ten gauna socialinę paramą. Anot Apeliacinio teismo, tai, kad mergaitė Airijoje nelanko mokyklos ar darželio, o ją prižiūri auklė, ir kad, anot motinos, ji neturi jokių socialinių ryšių su Airija, nekeičia fakto, kad mergaitė gyvena Airijoje nuo gimimo.

Kreipdamasi į Aukščiausiąjį Teismą motina pateikė tipinius lietuvių emigrantų argumentus ir bandė įtikinti teismą, kad jos ir jos dukters nuolatinė gyvenamoji vieta turėtų būti Lietuvoje. Ji teigė, kad abi turi Lietuvos pilietybę, motina oficialiai deklaruoja gyvenamąją vietą Lietuvoje, čia turi nekilnojamojo turto ir lankosi Lietuvoje gana dažnai. Be to, motina teigė, kad jos gyvena Airijoje tik dėl ekonominių priežasčių ir tai nereiškia, kad jų interesų centras yra Airija, ir kad jos ateities planai yra susiję su Lietuva. Tačiau Aukščiausiasis Teismas nepriėmė šių argumentų konstatuodamas, jog akivaizdu, kad motinos ir vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra Airija. Aukščiausiasis Teismas pakartojo visus žemesniųjų instancijų teismų argumentus teigdamas, kad visi šie argumentai yra aktualūs ir teisiškai svarbūs nustatant nuolatinę gyvenamąją vietą. Be to, Teismas atkreipė dėmesį, kad žemesniosios instancijos teismai taip pat turėjo atsižvelgti į motinos ir mergaitės pilietybę, turimą nekilnojamąjį turtą Lietuvoje ir motinos tvirtinimą, kad ji su dukterimi dažnai grįžta į Lietuvą. Tačiau Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad tai nebūtų pakeitę išvadų dėl nuolatinės gyvenamosios vietos (*Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2016 m. spalio 20 d., Nr. 3K-3-426/2016*).

4.2. Fizinis buvimas teritorijoje

Dviejose naujose bylose, nagrinėtose ESTT, Teismas pripažino, kad vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymas tam tikroje valstybėje narėje **reikalauja vaiko fizinio buvimo toje valstybėje bent tam tikrą laikotarpį**. Kitais žodžiais tariant, nuolatinė gyvenamoji vieta negali būti nustatyta valstybėje, kurioje vaikas nėra buvęs.

Pirmoji byla, kurioje pateiktas šis išaiškinimas, buvo byla *W ir V prieš X*.

ESTT byla *W ir V prieš X* buvo susijusi su nuožmiu ginču tarp lietuvio tėvo ir motinos, turėjusios Nyderlandų ir Argentinos pilietybes. Pora buvo susituoku-

si ir turėjo vaiką. Vaikas gimė Nyderlanduose, gyveno su abiem tėvais Nyderlanduose, Italijoje, Kanadoje. Kai tėvai 2010 m. gruodžio mėn. išsiskyrė, tėvas grįžo į Lietuvą, o vaikas su motina išvyko į Nyderlandus (2011 m. liepos mėn.). Nuo to laiko vaikas gyveno Nyderlanduose, be to, jis niekada nėra gyvenęs ar lankęsis Lietuvoje.

Skyrybų metu tėvai itin daug bylinėjosi Kanadoje, Lietuvoje ir Nyderlanduose. Kadangi Kanados teismų sprendimai buvo nepripažįstami nei Lietuvoje, nei Nyderlanduose, pagrindinis procesas vyko Europoje. Tiek Lietuvos, tiek Nyderlandų teismai priėmė įvairių sprendimų, susijusių su šia šeima. Galutinis sprendimas dėl globos ir išlaikymo buvo priimtas Lietuvoje 2013 m. spalio mėn. ir Nyderlanduose 2014 m. sausio mėn., bet abi valstybės nepripažino viena kitos teismų sprendimų. 2014 m. rugpjūčio mėn. tėvas vėl kreipėsi į Lietuvos teismą su prašymu pakeisti 2013 m. spalio mėn. sprendimą. Teismas atmetė ieškinį remdamasis jurisdikcijos trūkumu, bei pasiūlė kreiptis į teismą Nyderlanduose. Tėvui pateikus apeliaciją, Lietuvos teismas nusprendė sustabdyti bylą ir pasinaudoti prejudicinio kreipimosi galimybe. Lietuvos teismas iš esmės klausė ESTT, ar Reglamento 8 straipsnį reikia interpretuoti ir jis reiškia tai, kad valstybių narių teismai, kurie priėmė galutiniu tapusį sprendimą dėl tėvų pareigų ir išlaikymo įsipareigojimo nepilnamečio vaiko atžvilgiu, išlaiko jurisdikciją nagrinėti kreipimąsi dėl tame sprendime pateiktų nurodymų keitimo, net jei vaikas nuolatos gyvena kitoje valstybėje narėje. ESTT labai aiškiai atsakė, kad tokiu atveju jurisdikciją turi teismas, esantis valstybėje, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta (*2017 m. vasario 15 d. ESTT sprendimas, C-499/15 PPU, W ir V prieš X (EU:C:2017:118)*).

Remdamasis visa savo praktika dėl nuolatinės gyvenamosios vietos interpretavimo, ESTT priėmė sprendimą, kad siekiant nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą tam tikroje valstybėje narėje būtinas fizinis vaiko buvimas toje valstybėje narėje. *W ir V prieš X* byloje buvo akivaizdu, kad vaikas niekada nėra lankęsis Lietuvoje, taip pat nebuvo jokių faktų, kurie leistų nukrypti nuo taisyklės, kad jurisdikcija priklauso valstybei, kurioje yra nuolatinė gyvenamoji vieta.

Neseniai priimtas ESTT sprendimas byloje *OL. prieš PQ.* tik patvirtino šią poziciją bei išsklaidė abejones, susijusias su situacijomis, kuomet šeima susitaria, kad motina gimdys ne valstybėje, kurioje yra šeimos nuolatinė gyvenamoji vieta, ir motina vėliau atsisako grįžti į šalį.

Italas tėvas OL ir graikė motina PQ 2013 m. susituokė Italijoje ir ten kartu gyveno. Kai motina buvo aštuntą mėnesį nėščia, pora kartu išvyko į Graikiją, kad ji galėtų ten gimdyti. 2016 m. vasarį PQ Graikijoje pagimdė dukterį, ir nuo gimimo ši su motina gyveno Graikijoje. Po vaiko gimimo tėvas grįžo į Italiją. Jis tvirtina, kad jie susitarė, jog motina gyvens Graikijoje su jųdviejų vaiku iki 2016 m. gegužės, o tada abi atvyks pas tėvą į Italiją. Tačiau 2016 m. birželį motina su vaiku nusprendė pasilikti Graikijoje. Ji tvirtina, kad jie niekada nenustatė tikslios grįžimo datos ir kad jie sutarė kartu praleisti vasaros atostogas rugpjūčio mėnesį Graikijoje. 2016 m. liepos mėn. tėvas kreipėsi į Ankonos teismą (*Tribunale di Ancona*) dėl skyrybų ir prašė suteikti jam išimtinę vaiko globos teisę. Jis taip pat pareikalavo, kad būtų imtasi visų reikalingų priemonių užtikrinti vaiko grąžinimą į Italiją.

2016 m. lapkričio mėn. Ankonos teismas priėmė sprendimą, kad jis neturi jurisdikcijos dėl prašymo dėl vaiko grąžinimo į Italiją, nes vaikas visą laiką gyveno ir tebegyvena kitoje valstybėje narėje. Pateikus apeliaciją, Ankonos apeliacinis teismas (*Corte d'Appello di Ancona*) patvirtino sprendimą dėl jurisdikcijos trūkumo. 2016 m. spalio mėn. tėvas kreipėsi į Atėnų pirmosios instancijos teismą (*Monomeles Protodikeio Athinon*) dėl dukters grąžinimo į Italiją. Teismas, kuriame iškelta ši byla, kreipėsi su prejudiciniu sprendimu į ESTT klausdamas, ar būtinas vaiko fizinis buvimas šalyje siekiant nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą (*2017 m. birželio 8 d. ESTT sprendimas, C-111/17 PPU, OL. prieš PQ. (EU:C:2017:436)*).

Byla *OL. prieš PQ.* ESTT priminė, kad, vadovaujantis Teismo praktika, tėvų ketinimas paprastai negali būti esminiu veiksniu nustatant vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą; jis yra „rodiklis", galintis papildyti kitus nuoseklius įrodymus. Teismas nusprendė, kad jei kūdikis **gimė ir nenutrūkstamą laikotarpį buvo** (*OL. prieš PQ.* bylos atveju – keletą mėnesių) tam tikroje valstybėje abiejų tėvų valia, pirminis tėvų ketinimas dėl gyvenamosios vietos ateityje neturės įtakos esamos vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymui. Teismas dar kartą atkreipė dėmesį, kad „nuolatinės gyvenamosios vietos" sąvoka iš esmės atspindi fakto klausimą. Taigi manymas, kad pirminis tėvų ketinimas dėl vaiko gyvenamosios vietos yra pranašesnis už faktą, kad vaikas nuo gimimo nenutrūkstamai gyveno kitoje valstybėje, sunkiai suderinamas su šia samprata.

Šis sprendimas išsprendė tam tikrus klausimus, tačiau atvėrė ir naujų, pavyzdžiui, ar sprendimas būtų toks pats, jei vaikas toje valstybėje narėje būtų gimęs atsitiktinai arba dėl *force majeure*, arba jei motina persikėlė siekdama apeiti jurisdikcijos taisykles.

Bet kuriuo atveju ESTT patvirtino, kad fizinis buvimas yra reikalinga sąlyga nustatant nuolatinę gyvenamąją vietą. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tokią poziciją anksčiau išreiškė ir nacionaliniai teismai.

> 2011 m. Jungtinėje Karalystėje nagrinėtoje byloje afganų kilmės britas tėvas išvyko į Afganistaną susituokti su vietos moterimi. Jo žmona planavo atvykti į Angliją, tačiau vis dar gyveno Afganistane, kai gimė jų pirmasis vaikas. Vėliau ji paliko naujagimį giminėms ir persikėlė į Jungtinę Karalystę pas vyrą. Netrukus ji vyrą paliko siekdama prieglobsčio nuo smurto šeimoje. Kuomet vaikui suėjo maždaug pusantrų metų, motina suprato, kad vaiko nebėra giminaičių namuose Afganistane, ir ji įtarė vyrą jį pagrobus. Ji kreipėsi į Jungtinės Karalystės teismą dėl vaiko grąžinimo į Jungtinę Karalystę. Kilo klausimas, ar galima vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą kildinti iš jo motinos nuolatinės gyvenamosios vietos. Teismas atsisakė jurisdikcijos darydamas išvadą, kad vaikas, kuris gyvena Afganistane visą savo gyvenimą, negali turėti nuolatinės gyvenamosios vietos Jungtinėje Karalystėje nepaisant to, kad tėvų nuolatinė gyvenamoji vieta yra šioje šalyje ir kad tėvai ketino su vaiku čia gyventi (*Court of Appeal, judgment in H v H (Jurisdiction to Grant Wardship) [2011] EWCA Civ 796 (2011 m. liepos 8 d.)*).

5. Vaiko amžiaus įtaka nustatant jo nuolatinę gyvenamąją vietą

ESTT yra nurodęs, kad vaiko socialinė ir šeiminė aplinka, kuri yra esminė nustatant jo nuolatinę gyvenamąją vietą, sudaryta iš įvairių veiksnių, kurie skirtingi, nelygu vaiko amžius. Taigi veiksniai, į kuriuos reikia atsižvelgti mokyklinio amžiaus vaiko atveju, yra kitokie nei tie, į kuriuos reikia atsižvelgti, kalbant apie studijas baigusį nepilnametį, arba tie, kurie yra svarbūs kūdikio atveju (*Mercredi*, 53 punktas).

Vaiko amžius turi įtakos tam, kokią reikšmę turės **faktiškai vaiką prižiūrinčio vieno iš tėvų nuolatinė gyvenamoji vieta** nustatant paties vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą. Kaip atskleidžia anksčiau pateikta citata iš *Mercredi* bylos, ši

reikšmė kinta keičiantis vaiko amžiui. Kitas svarbus klausimas yra tai, kokiu mastu **paties vaiko požiūris** gali būti svarbiu veiksniu: šiuo atveju taip pat svarbus vaiko amžius.

5.1. Kūdikiai ir maži vaikai

Sąsają tarp vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos ir **faktiškai vaiką prižiūrinčio vieno (abiejų) iš tėvų nuolatinės gyvenamosios vietos** nurodė ESTT *Mercredi* byloje. Šioje byloje ESTT pripažino, kad mažamečio vaiko aplinka iš esmės yra šeiminė aplinka, kurią lemia asmuo ar asmenys, su kuriais vaikas gyvena ir kurie jį iš tiesų globoja ir juo rūpinasi (*Mercredi*, 54 punktas). ESTT konstatavo, kad tai ypač aktualu, kai vaikas yra kūdikis. Kūdikis neišvengiamai yra socialinės ir šeiminės aplinkos, kuriai priklauso, dalis. Todėl kai kūdikį tiesiogiai globoja motina, reikia įvertinti jos integraciją į socialinę ir šeiminę aplinką. Šiuo klausimu gali būti atsižvelgiama į Teisingumo Teismo praktikoje nustatytus kriterijus, kaip antai vaiko ir motinos persikėlimo į kitą valstybę narę priežastys, motinos kalbų žinios arba jos geografinė ar šeimos kilmė (*Mercredi*, 55 punktas).

Todėl *Mercredi* byloje ESTT padarė išvadą, kad nagrinėjant kūdikio, kuris kitoje valstybėje narėje, nei yra jo nuolatinė gyvenamoji vieta, į kurią buvo išvežtas, su motina gyvena tik kelias dienas, situaciją, be kita ko, reikia atsižvelgti, viena vertus, į gyvenimo šios valstybės narės teritorijoje ir motinos persikėlimo į šią valstybę trukmę, teisėtumą, sąlygas ir priežastis ir, kita vertus, būtent dėl vaiko amžiaus, į motinos geografinę bei šeiminę kilmę ir šeiminius bei socialinius jos ir vaiko ryšius toje valstybėje narėje (*Mercredi, 56 punktas).*

Taip pat ir byloje *A* ESTT konstatavo, kad tėvų ketinimas įsikurti su vaiku kitoje valstybėje narėje, išreikštas tam tikromis konkrečiomis priemonėmis, kaip antai būsto priimančiojoje valstybėje narėje įsigijimas arba išsinuomojimas, gali būti nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimo rodiklis; kitas rodiklis gali būti prašymo gauti socialinį būstą pateikimas atitinkamoms tos valstybės tarnyboms (*A*, 40 punktas). Todėl kūdikio ar mažo vaiko atveju yra itin svarbus **faktiškai vaiką prižiūrinčio vieno iš tėvų ketinimas** įsikurti tam tikroje valstybėje. Kuo mažesni vaikai, tuo labiau jų nuolatinė gyvenamoji vieta yra susijusi su vienu ar abiem iš tėvų, kurie jį prižiūri. Kūdikių fizinio ir protinio išsivystymo lygis neleidžia jiems patiems integruotis į visuomenę ar patiems „ketinti“ įkurti nuolatinę gyvenamąją

vietą tam tikroje valstybėje. Todėl faktiškai kūdikį prižiūrintis vienas iš tėvų tampa pagrindu nustatant vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą.

Taikant *Mercredi* byloje ESTT naudotą loginį pagrindimą kitose bylose itin svarbu atminti, kad šioje byloje motina buvo vienintelė šio kūdikio tėvų pareigų turėtoja. Todėl bylose, kuriose abu tėvai yra tėvų pareigų turėtojai, situaciją reikėtų vertinti iš **abiejų tėvų** bei kitų susijusių aplinkybių perspektyvos. Tokią išvadą galima daryti iš kito ESTT sprendimo, susijusio su vaiko nuolatine gyvenamąja vieta.

> Byloje *C. prieš M.* prancūzas tėvas ir britė motina susituokė 2008 m. gegužės mėn. Prancūzijoje. Netrukus po to, kai gimė jų vaikas, santuoka subyrėjo ir motina Prancūzijoje paprašė skyrybų, kurios buvo suteiktos 2012 m. balandžio mėn. Prancūzijos teismas priėmė laikiną nurodymą, pagal kurį vaikas turėjo likti su motina, kuriai buvo leista persikelti į Airiją. Buvo paskelbta, kad sprendimas yra laikinai vykdomas, ir motina su vaiku išvyko į Airiją 2012 m. liepos mėn. Prancūzijos apeliacinis teismas, į kurį kreipėsi tėvas, 2013 m. gegužės mėn. nurodė, kad vaikas turi gyventi su tėvu. Tėvas kreipėsi į Airijos teismus dėl vaiko grąžinimo į Prancūziją ir pripažinimo, kad motina neteisėtai laikė vaiką Airijoje. Airijos aukštasis teismas atmetė šį ieškinį remdamasis tuo, kad vaikas jau nuolatos gyveno Airijoje, kuomet Prancūzijos apeliacinis teismas priėmė savo sprendimą, taigi vaikas nebuvo neteisėtai laikomas Airijoje, jis ten nuolatos gyveno. Tėvas kreipėsi į Airijos Aukščiausiąjį Teismą, kuris pateikė tris klausimus ESTT, kad šis priimtų prejudicinį sprendimą (*2014 m. spalio 9 d. ESTT sprendimas, C-376/14 PPU, C. prieš M. (EU:C:2014:2268)*).

Neteisėto išvežimo ar negrąžinimo klausimai bus aptariami kitame šio leidinio skyriuje, tačiau šiame kontekste aktualu, ar vaikas įgijo nuolatinę gyvenamąją vietą Prancūzijoje, kol Prancūzijos apeliacinis teismas priėmė sprendimą. ESTT nurodė, kad vaiko „nuolatinės gyvenamosios vietos“ sąvoka Reglamento „Briuselis IIa“ 2(11) ir 11 straipsniuose apibrėžiama taip pat, kaip ir Reglamento 8 ir 10 straipsniuose. Atitinkamai šiuo atveju valstybės narės, į kurią išvežtas vaikas, teismas, kai į jį kreipėsi dėl vaiko grąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvenciją dėl grobimo ir Reglamento 11 straipsnį, turėjo nustatyti, ar vaikas nuolatos gyveno kilmės valstybėje narėje iki įtariamo neteisėto išvežimo ar negrąžinimo atsižvelgiant į nagrinėjamo atvejo faktines aplinkybes ir pritaikant *A.* ir *Mercredi* bylose pateiktus vertinimo kriterijus (*C. prieš M.*, 54 punktas). Kaip vieną iš svarbių

veiksnių, į kuriuos reikėtų atsižvelgti nustatant vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą, Teismas paminėjo Prancūzijos sprendimo, leidžiančio vaiką išvežti iš Prancūzijos, **laikiną pobūdį** ir tėvo apeliaciją. Šie elementai buvo panaudoti parodyti, kad vaiko išvežimo metu motina negalėjo būti tikra, kad vaiko buvimas kitoje valstybėje narėje nebus laikinas (*C. prieš M.*, 55 punktas). Vertinant visas nagrinėjamo atvejo aplinkybes šiuos kriterijus reikia lyginti su kitais faktinėmis aplinkybėmis grindžiamais kriterijais, kuriais remiantis galima būtų įrodyti tam tikrą vaiko integraciją į socialinę ir šeiminę aplinką jį išvežus, ypač į laikotarpį tarp šio išvežimo ir Apeliacinio teismo sprendimo. ESTT taip pat pažymėjo, kad į laikotarpį po šio sprendimo priėmimo negalima atsižvelgti (*C. prieš M.*, 56 punktas).

ESTT buvo **kritikuojamas** už tai, kad laikė apeliaciją dėl sprendimo dėl globos teisių svarbiu veiksniu nustatant vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą. Buvo teigiama, kad tebevykstantys teismo procesai dėl globos neturėtų daryti įtakos nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymui, ypač jei yra laikomasi į vaiką orientuoto, faktiniu vertinimu paremto požiūrio, akcentuojančio vieno iš tėvų, kuriam priklauso globos teisės, ketinimą, kaip nurodyta *Mercredi* byloje. Tačiau remiantis dabartine ESTT pozicija, kartu su visais kitais bylos faktais, tebevykstantys teismo procesai vertinami kaip svarbus faktas.

Nacionalinė teismų praktika laikosi ESTT gairių.

> Airijos apeliacinio teismo nagrinėtoje byloje airė motina ir prancūzas tėvas dirbo ir gyveno kartu nesusituokę Prancūzijoje nuo 2008 m. 2013 m. Prancūzijoje jiems gimė vaikas N. Praėjus keliems mėnesiams nuo dukters gimimo, motina, kuri tuo metu buvo vaiko priežiūros atostogose, kartu su dukra apsilankė Airijoje. Motina ir vėliau vykdavo į Airiją ir vieno vizito metu ji nusprendė su vaiku ten pasilikti. Todėl ji užregistravo nuomos sutartį, kreipėsi dėl vienišo tėvo (motinos) pašalpos ir užregistravo N. pas šeimos gydytoją. Tėvas teigė, kad vaikas pagrobtas, ir Aukštasis teismas (vėliau – Airijos apeliacinis teismas) turėjo nustatyti, ar buvo visos vaiko pagrobimo sąlygos. Taip iškilo šio labai mažo vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos klausimas.
>
> Airijos apeliacinis teismas vadovavosi trimis ESTT sprendimais *A.*, *Mercredi* ir *C. prieš M.* bylose ir teigė, kad, vertinant N. motinos išvykimą iš Prancūzijos į Airiją, šio išvykimo sąlygos ir priežastys tirtinos turint omenyje tai, kad tėvas, kuris turi tėvų pareigas ir globos teises, davė sutikimą tik trumpalaikei vaiko iš-

vykai į Airiją, manydamas, kad motina tiesiog nori pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis; jis niekada nesutiko keisti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos. Teismas įvertino šiuos faktus bei kitas aplinkybes, kurios galėtų atskleisti vaiko integracijos į socialinę ir šeimos aplinką mastą. Teismas padarė išvadą, kad toks mažas vaikas kaip N. yra priklausomas nuo motinos kaip faktiškai vaiką prižiūrinčio vieno iš tėvų bei per motiną yra integravęsis į socialinę ir šeimos aplinką Airijoje, tačiau per tėvą vaikas taip pat buvo integravęsis į socialinę ir šeimos aplinką Prancūzijoje. Teismas nusprendė, kad N. nuolatinė gyvenamoji vieta tebebuvo Prancūzijoje. Teismas taip pat pabrėžė, kad šio vaiko situacija skiriasi nuo vyresnių mokyklinio amžiaus vaikų, kurie, priklausomai nuo aplinkybių, gali būti integravęsi į kitą, ne tik artimiausių giminių, socialinę aplinką (*Irish Court of Appeal, D.E. v E.B. [2015] IECA 104 (2015 m. gegužės 15 d.)*).

Prancūzijos teismuose buvo nagrinėjami tokie bylos faktai. Pora gyveno atskirai: motina kartu su poros dukterimi (jauniausias vaikas) ir kitais dviem vaikais iš ankstesnių santykių gyveno Prancūzijoje, o tėvas Belgijoje. Jie nusprendė pabandyti pagyventi kartu, todėl motina su trimis vaikais persikėlė į Belgiją. Vyresnieji vaikai pradėjo lankyti mokyklą Belgijoje ir lankė pamokas pirmąjį trimestrą; poros duktė pradėjo lankyti darželį. Tačiau motina vis dar nuomojosi būstą Prancūzijoje, o vaikai buvo užregistruoti ir mokykloje Prancūzijoje. Praėjus keturiems mėnesiams motina nusprendė grįžti į Prancūziją su visais vaikais. Tėvas pradėjo teismo procesą dėl savo vaiko pagrobimo ir iškilo klausimas dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos – ar ji tebėra Prancūzijoje, ar persikėlė į Belgiją. Limožo apeliacinis teismas (*Cour d'appel de Limoges*) atsisakė grąžinti vaiką teigdamas, kad vaikas vis dar nuolatos gyvena Prancūzijoje dėl to, kad Belgijoje pabuvo trumpai.

Prancūzijos Aukščiausiasis Teismas (*Cour de Cassation*) panaikino Limožo apeliacinio teismo sprendimą tuo pagrindu, kad jis neišnagrinėjo situacijos iš esmės ir tiktai atsižvelgė į buvimo Belgijoje laikotarpį (vaiko ir motinos). Remdamasis ESTT sprendimu *Mercredi* byloje, teismas nurodė, kad, siekiant nustatyti nuolatinę gyvenamąją vietą, reikia išsamesnio vertinimo. Šiuo atveju toks vertinimas apimtų faktą, kad motina pasiliko galimybę grįžti į Prancūziją ten neatsisakydama būsto nuomos ir vaikų mokyklos, jei nepavyktų, kaip ketinta, gyventi kartu su partneriu Belgijoje. Pasak teismo, šios aplinkybės, sudėjus

kartu su trumpalaikiu buvimu Belgijoje, buvo pakankamai svarios, kad galima būtų teigti, jog nuolatinė gyvenamoji vieta nepasikeitė, nes nebuvo pasiektas stabilumas (*Prancūzijos Aukščiausiasis Teismas (Cour de Cassation), 2015 m. kovo 4 d., Nr. 14-19015*).

Šios bylos atskleidžia, kad, nustatant vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą, svarbūs tėvų ketinimai dėl jos. Tačiau reikia būti atsargiems ir **nepainioti klausimo, kuris iš tėvų turi teisę spręsti dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos, su klausimu, kur ta nuolatinė gyvenamoji vieta yra**. Toks supainiojimas itin galimas situacijose, kai vienas iš tėvų yra vienintelis vaiko globos teisių turėtojas, kaip atskleidžia toliau aptariama byla.

Du Švedijos piliečiai A. W. ir M. B. turėjo sūnų O., gimusį 2003 m. Kuomet šeima išsiskyrė, Apeliacinis teismas paskyrė vaiko globą vienam iš O. tėvų – motinai A. W., kuri vėliau nusprendė išvykti kartu su O. į Balį Indonezijoje. Ji pardavė visą savo nuosavybę Švedijoje, gavo vienų metų Indonezijos vizą ir išvyko iš Švedijos 2009 m. gruodį. Nuo 2010 m. sausio mėn. O. lankė tarptautinę mokyklą Balyje. Netrukus tais pačiais 2010 m. tėvas kreipėsi į Švedijos teismus. Kai byla pasiekė Švedijos Aukščiausiąjį Teismą (*Högsta domstolen*), jis turėjo nustatyti, ar Švedijos teismai turi jurisdikciją nagrinėti M. B. ieškinius. Švedijos Aukščiausiasis Teismas pirmiausia pabrėžė, kad Reglamentas „Briuselis IIa“ dėl tėvų pareigų yra skirtas ne tik koordinavimui tarp ES valstybių narių, tad klausimas, ar vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra Švedijoje, turi būti nagrinėjamas vadovaujantis Reglamento „Briuselis IIa“ 8(1) straipsniu, nors ši byla neturi sąsajų su kita ES valstybe nare.

Aukščiausiasis Teismas, remdamasis ESTT praktika ir ten išdėstytais principais, nurodė, kad motina buvo vienintelė O. globos teisių turėtoja, tad ji turėjo teisę spręsti dėl jų gyvenamosios vietos; todėl O. nuolatinė gyvenamoji vieta yra tokia pati, kaip jo motinos. Teismas nusprendė, kad nepaisant trumpo laiko tarpo, praėjusio nuo išvykimo į Indoneziją, motina ir O. neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos pagal Reglamento 8 straipsnį Švedijoje tuo metu, kai tėvas kreipėsi į teismą. Teismas toliau vertino, ar yra kitų teisinių pagrindų, leidžiančių nustatyti šios bylos jurisdikciją Švedijoje, ir nustatė, kad tokių nėra (*Švedijos Aukščiausiasis Teismas (Högsta domstolen), 2011 m. liepos 5 d., Nr. Ö5155-11 (alt NJA 2011:42)*).

Aukščiau aprašyta byla įspėja apie galimą painiojimą. Kuomet vaiko globos teisės priklauso abiem tėvams, tai, kad sprendimo dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos negali vienašališkai priimti vienas iš tėvų, turės įtakos bendram konkrečios bylos faktų vertinimui. Atitinkamai tai, kad vaiko globos teisės priklauso vienam iš tėvų, *gali* būti svarbiu veiksniu nustatant vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą, nes šis faktas gali turėti įtakos vieno iš tėvų ketinimo vertinimui. Tačiau **tiesioginė išvada, kad vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra ta pati, kaip ir vieno iš tėvų, kuriam vieninteliam priklauso globos teisės, būtų neteisinga**, nepaisant to, kad daugeliu atvejų po svarbių aplinkybių, susijusių su vaiko socialinės ir šeimos integracijos mastu, įvertinimo rezultatas būtų toks pats. Iš tiesų natūralus siekis sieti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą su faktiškai vaiką prižiūrinčio vieno iš tėvų nuolatine gyvenamąja vieta **neturėtų lemti**, kaip teigiama ESTT praktikoje, kad kūdikio nuolatinė gyvenamoji vieta visada yra ta pati kaip ir jo tėvų nuolatinė gyvenamoji vieta (*OL. prieš PQ.*, 50 punktas).

5.2. Vyresni vaikai

Vaikams augant ir vystantis, faktiškai vaiką prižiūrinčio vieno iš tėvų svarba sumažėja, nes vaikų socialinė ir šeimos integracija apima platesnį spektrą ir tampa įvairesnė. Daugiau reikšmės suteikiama kriterijams, susijusiems su paties vaiko socialine ir šeimos integracija, atskirai nuo kriterijų, susijusių su vaiką prižiūrinčio vieno iš tėvų integracija.

Teismas Jungtinėje Karalystėje panaudojo išraiškingą metaforą norėdamas paaiškinti skirtumą nustatant kūdikio ir vyresnio vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą: „Vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos nustatymas yra orientuotas į vaiką. Svarbiausias dalykas yra vaiko amžius. Tėvų ir vaikus prižiūrinčių asmenų veiksmų ir ketinimų svarba priklauso nuo vaiko amžiaus. Moters ir naujagimio siluete kūdikio gali ir visai nesimatyti, tačiau vaikui augant jo siluetas vis labiau išryškėja ir nutolsta nuo tėvų“ (46 punktas). Šioje byloje buvo svarstoma šešerių metų mergaitės nuolatinė gyvenamoji vieta. Teismas nusprendė, kad tokio amžiaus vaikas kasdieniame gyvenime jau turi tam tikro savarankiškumo, tačiau šiaip yra priklausomas nuo jį prižiūrinčio asmens. Todėl tėvų veiksmai ir ketinimai yra faktiškai svarbūs, tačiau jie nėra patys svarbiausi, kaip būtų naujagimio atveju. Tai itin reikšminga tais atvejais, kai abiejų tėvų ketinimai ir gyvenimo filosofijos skiriasi (*Family Court, Derbyshire County Council v F., C. and A. [2014] EWFC 26 (2014 m. liepos 30 d.)*).

Kūdikiai iš esmės palaiko socialinį kontaktą su šeimos nariais, o maži vaikai labiau integruoti už šeimos ribų priklausomai nuo šeimos aplinkybių, tokių kaip gyvenimo būdas, darželio lankymas ir t. t. Kai vaikai sulaukia maždaug mokyklinio amžiaus, jie tampa vis labiau savarankiški ir integruojasi į platesnę socialinę aplinką. Jie lanko pamokas mokykloje ir dalyvauja popamokinėje veikloje, kur nuolat susipažįsta su naujais vaikais ir suaugusiaisiais bei perima socialinės bendruomenės, kurioje gyvena, įpročius. Todėl **teismai turėtų analizuoti vyresnio vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą atskirai nuo faktiškai jį prižiūrinčio asmens nuolatinės gyvenamosios vietos**, atsižvelgdami į tikimybę, kad vaikas galėtų nuolatos gyventi kitur, pavyzdžiui, su vienu iš tėvų, kuris neturi globos teisių, su seneliais ar kitais giminėmis. Be to, taip pat gali būti svarbus ir paties **vaiko požiūris** į savo nuolatinę gyvenamąją vietą.

> Byla *In the matter of LC (Children) (No. 2)*, kurią nagrinėjo Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas, buvo susijusi su keturiais vaikais: T (13 metų mergaitė), L (11 metų berniukas), A (9 metų berniukas) ir N (5 metų berniukas). Visi jie gyveno kartu su abiem tėvais Jungtinėje Karalystėje iki 2012 m., kol subyrėjo tėvų santykiai. Tėvui sutikus, vaikai kartu su motina išsikraustė gyventi į Ispaniją. Ten praleidę 5 mėnesius, vaikai grįžo į Jungtinę Karalystę pas tėvą Kalėdų atostogų ir atsisakė grįžti į Ispaniją. Jie liko gyventi su tėvu, todėl motina kreipėsi į teismą dėl vaikų grąžinimo. Teismui iškilo klausimas dėl visų vaikų nuolatinės gyvenamosios vietos.
>
> Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad jei vaikas teisėtai išvyksta su vienu iš tėvų į valstybę narę, kurioje šis gyvena nuolatos, būtų labai neįprasta, jei ir vaikas ten neįgytų nuolatinės gyvenamosios vietos. Tačiau teismas taip pat nusprendė, kad netipiniais atvejais reikia palikti erdvės ir kitokiai išvadai, o tam tikro masto integracijos reikalavimas (pagal nuolatinės gyvenamosios vietos testą) būtent ir suteikia šios erdvės. Teismas nurodė, kad kol vaikas tam tikrą laiką gyvena šalyje, jo požiūris į tai, ar jis ten gyvena nuolatos, galėtų būti svarbus. Teismas atkreipė dėmesį, kad šis principas taikytinas, kuomet vaikas yra vyresnis, ypač paauglys arba pasiekęs paauglio brandą, ir jei vaiko gyvenimas su vienu iš tėvų yra trumpalaikis.
>
> Vadovaujantis šiais argumentais, buvo galima teigti, kad vyriausiasis vaikas T., priešingai nei jos motina, galėjo neturėti nuolatinės gyvenamosios vietos Ispa-

nijoje. Teismas pabrėžė, kad Ispanijoje vaikai gyveno su savo močiute iš motinos pusės jos bute, o netoliese gyveno daug giminaičių iš motinos pusės. Jie tame rajone, kuriame gyveno, lankė mokyklą ir pirmąjį trimestrą pasiekė gerų rezultatų. Tačiau T. įsivaizdavo savo namus ir gyvenimą (draugus, mokyklą ir aplinką) ateityje Anglijoje, kur ji buvo gimusi ir gyveno visą gyvenimą išskyrus penkis mėnesius. Tai nustatęs, Aukščiausiasis Teismas grąžino bylą Aukštajam teismui su reikalavimu toliau svarstyti, ar T. gyvenamoji vieta yra Jungtinėje Karalystėje. Byla taip pat buvo grąžinta, kad būtų priimtas sprendimas dėl likusių trijų vaikų; ne dėl jų požiūrio į nuolatinę gyvenamąją vietą (jie nebuvo pasiekę paauglystės brandos), bet tuo pagrindu, kad keturių vaikų išskyrimas gali būti netoleruotinas, nes iš įrodymų galima suprasti, kad visi vaikai itin artimi. Taip pat padaryta įdomi užuomina, kad galimai T. nuolatinė gyvenamoji vieta galėtų būti svarbesnė už motinos sprendžiant dėl trijų jaunesniųjų brolių nuolatinės gyvenamosios vietos (*UK Supreme Court, LC (Children) (No.2) [2014] UKSC 1 (2014 m. sausio 15 d.)*).

Yra labai mažai sprendimų, kuriuose teismas suteikia svarbos vaiko požiūriui nustatant jo nuolatinę gyvenamąją vietą. Tačiau reikia atminti, kad paprastai bylose, kurios susijusios su jų ateitimi, reikia išklausyti ir vaikus. Reglamentas yra paremtas principu, kad **reikia išklausyti vaiko nuomonę ir atsižvelgti į ją** su vaikais susijusiose bylose, jei tą galima padaryti atsižvelgiant į vaiko amžių ir brandą ir jei tai suderinama su geriausiais vaiko interesais. Išsami analizė apie vaiko išklausymą pateikta 5 šio leidinio skyriuje.

Anksčiau pateikti paaiškinimai yra bendro pobūdžio ir padės rasti sprendimą daugelyje bylų. Tačiau būna tam tikrų netradicinių situacijų, kai šeima ar jos dalis neapsistoja nuolatiniam gyvenimui jokioje vietoje. Tai gali pailiustruoti **vaiko, kuris turi stiprių ryšių su dviem valstybėmis**, atvejis; pavyzdžiui, vaikas dalijasi nuolatine gyvenamąja vieta su abiem tėvais, kurie gyvena skirtingose valstybėse. Tokiais atvejais teismas greičiausiai turėtų siekti nustatyti, kurioje vietoje yra veiksnių dauguma. Tokias teismo pastangas iliustruoja žemiau pateikta byla.

Motina pateikė ieškinį Zagrebo municipaliniam civiliniam teismui (*Općinski građanski sud u Zagrebu*) siekdama pakeisti ankstesnį 2013 m. kovo mėn. sprendimą dėl tėvų pareigų ir bendravimo teisių, pagal kurį vaikas E. turėtų gyventi trisdešimt dienų su motina ir trisdešimt dienų su tėvu. Netrukus tėvas

išvyko gyventi į Novi Sadą Serbijoje, o motina liko gyventi Zagrebe Kroatijoje. Taikydamas Reglamento 8 straipsnio nuostatą, Kroatijos teismas nusprendė, kad turi jurisdikciją nagrinėti bylą. Savo aiškinime teismas nurodė, jog tai, kad vaikas gyvena trisdešimt dienų su motina ir trisdešimt dienų su tėvu, reiškia, jog jis turi dvi nuolatines gyvenamąsias vietas. Vaikas taip pat turėjo abi pilietybes. Remdamasis kitomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, tuo, kad E. lankė darželį ir reguliariai buvo gydoma Zagrebe tuo metu, kai buvo pradėta byla, teismas padarė išvadą, kad vaikas gyveno organizuotą kasdienį ir socialinį gyvenimą Kroatijoje, čia turėdamas stiprius socialinius santykius ir psichologinę paramą (*Zagrebo municipalinis civilinis teismas (Općinski građanski sud u Zagrebu), 2013 m. gruodžio 3 d., Nr. P2 2256/13*).

Taip pat gali susiklostyti tokia situacija, kai veiksniai pasiskirsto vienodai tarp dviejų valstybių ir teismas negali nustatyti vienos nuolatinės gyvenamosios vietos. Ar tokiais atvejais galima vertinti, kad vaikas turi dvi nuolatines gyvenamąsias vietas? Nors kai kurių šalių teismų praktika rodo, kad yra tokia tikimybė, jog asmuo gali turėti daugiau nei vieną nuolatinę gyvenamąją vietą, vadovaujantis vyraujančiu požiūriu, įskaitant ir oficialią *Borras ataskaitą*, tai būtų neįmanoma, ypač vaikų atžvilgiu. Galima abejoti, ar vienos nuolatinės gyvenamosios vietos požiūris pakankamai atsižvelgia į kai kurių vaikų gyvenimo realybę. Kita vertus, Reglamento 13 straipsnio nuostata numato tikimybę, kad ne visuomet bus galima nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą.

6. Nenutrūkstama vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikcija

Reglamento 9 straipsnis aiškiai nurodo, kad jei teisėtai pakeičiama vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta, vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės narės teismai tris mėnesius nuo persikėlimo išlaiko **jurisdikciją, kad pakeistų sprendimą dėl bendravimo teisių**, priimtą toje valstybėje narėje iki vaiko persikėlimo. Tokia nuostata išreiškiamas praktinis požiūris į situacijas, kuomet vaikas persikelia iš vienos valstybės narės į kitą ir reikia persvarstyti bendravimo teises ir kitus susitarimus dėl bendravimo juos pritaikant prie naujųjų aplinkybių. Reikia pabrėžti, kad ši nuostata taikoma tik tais atvejais, kai reikia keisti jau galiojantį sprendimą dėl bendravimo teisių, tačiau ji neužkerta kelio naujosios valstybės

narės teismams priimti sprendimus dėl kitų tėvų pareigų klausimų, nesusijusių su bendravimo teisėmis.

Tad Reglamento 9 straipsnyje yra pateikiamos šios sąlygos, reikalingos tam, kad būtų galima taikyti nenutrūkstamą vaiko buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos jurisdikciją:

1. Kilmės valstybės narės teismai turi būti priėmę sprendimą dėl bendravimo teisių

Reglamento 9 straipsnis taikomas tik tuo atveju, kai kilmės valstybės narės teismas yra priėmęs sprendimą dėl bendravimo teisių ir, vaikui išvykus, kilmės valstybėje narėje likęs vienas iš tėvų nori šį sprendimą pakeisti. 9 straipsnis netaikomas, jei teismo sprendimu bendravimo teisės nebuvo suteiktos.

2. Reglamento 9 straipsnis taikomas tik „teisėto" persikėlimo atvejais, jis nėra taikomas vaiko pagrobimo kontekste

Vaikas teisėtai persikelia, kai vienam iš tėvų yra leidžiama išsivežti vaiką į kitą valstybę narę be kito tėvų pareigų turėtojo sutikimo arba kai toks sutikimas yra duodamas (žr. šio leidinio 4 skyrių dėl pagrobimo sąvokos).

Jei manoma, kad vaiko išvykimas yra neteisėtas, Reglamento 9 straipsnis nėra taikomas ir teismas turėtų remtis Reglamento 10 straipsniu. Žr. šio leidinio 4 skyrių dėl 10 straipsnio taikymo.

3. Šis straipsnis taikomas tik trijų mėnesių laikotarpiu po vaiko išvykimo; laikotarpis turi būti skaičiuojamas nuo tada, kai vaikas fiziškai išvyko iš kilmės valstybės narės

Svarbu pažymėti, kad laikotarpis turi būti skaičiuojamas nuo tada, kai vaikas fiziškai išvyko iš vienos valstybės narės (ankstesnės nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės narės) į kitą.

> *Vilniaus apygardos teismo* nagrinėtoje byloje tėvas kreipėsi dėl jo turimų bendravimo teisių su vaiku keitimo (detalesnių bendravimo teisių nustatymo). Tačiau prašymas pateiktas praėjus 5 metams po to, kai vaikas išvyko gyventi į Jungtinę Karalystę. Lietuvos teismas padarė teisingą išvadą, kad, vadovaujantis 9 straipsniu, jis neturi jurisdikcijos, nes jau praėjęs 3 mėnesių laikotarpis ir dabar jurisdikcija priklauso vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės

teismams, kaip tai apibrėžta 8 straipsnyje (*Vilniaus apygardos teismas, 2015 m. liepos 10 d., Nr. 2A-2204-467/2015*).

4. Per trijų mėnesių laikotarpį naujojoje valstybėje narėje vaikas turi būti įgijęs nuolatinę gyvenamąją vietą. Jei taip nėra, vadovaujantis 8 straipsniu, kilmės valstybė narė išlaiko jurisdikciją

Tai yra labai logiškas reikalavimas, nes jei vaikas dar nėra įgijęs nuolatinės gyvenamosios vietos, vadovaujantis Reglamento 8 straipsniu kilmės valstybės narės teismai iš esmės išlaiko jurisdikciją. Kaip nurodyta *Reglamento „Briuselis IIa" taikymo praktiniame vadove*, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad jei vaikas išvyko iš „senosios" valstybės narės ir ten nebeturi nuolatinės gyvenamosios vietos, bet dar nėra įgijęs nuolatinės gyvenamosios vietos „naujojoje" valstybėje narėje, netaikomas ne tik Reglamento 9 straipsnis, bet jurisdikcija negali būti grindžiama ir 8 straipsniu. Tokiu atveju gali tekti vadovautis Reglamento 13 straipsnio nuostatomis ir suteikti jurisdikciją tos valstybės narės teismams, kurioje vaikas yra tuo metu (žr. tolesnį šio skyriaus poskyrį).

5. Bendravimo teisių turėtojas turi vis dar turėti nuolatinę gyvenamąją vietą kilmės valstybėje narėje

Tuo atveju, jei likęs vienas iš tėvų taip pat išsikelia į kitą valstybę narę ar kitokiomis aplinkybėmis nebegyvena pirmojoje vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje narėje, nėra tenkinamos sąlygos taikyti Reglamento 9 straipsnį ir jurisdikcija priklauso vaiko naujosios nuolatinės gyvenamosios vietos teismams.

6. Bendravimo teisių turėtojas turi būti nesutikęs su jurisdikcijos pasikeitimu

Reglamento 9 straipsnis neužkerta kelio bendravimo teisių turėtojui kreiptis į teismus tos valstybės, į kurią išsikėlė vaikas, su prašymu peržiūrėti jo ar jos bendravimo teises. Jei bendravimo teisių turėtojas sutinka su jurisdikcijos pasikeitimu (t. y. dalyvauja teismo procesuose toje valstybėje narėje, į kurią išsikėlė vaikas, ir neužginčija jurisdikcijos), 9 straipsnis nėra taikomas.

7. Vaiko buvimo vieta grindžiama jurisdikcija

Vadovaujantis Reglamento 13 straipsniu, kai neįmanoma nustatyti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos ir kartu negalima grįsti jurisdikcijos Reglamento 12

straipsniu dėl jurisdikcijos prorogacijos (žr. šio leidinio 6 skyrių), tos valstybės narės, **kurioje yra vaiko buvimo vieta,** teismai turi jurisdikciją.

Svarbu pabrėžti, kad 13 straipsnis yra „**likutinis“** lyginant su jurisdikcijos pagrindais, nustatytais ankstesniuose straipsniuose; juo galima vadovautis tik tuomet, kai yra tinkamai išnagrinėjama ir įvertinama, kad joks kitas teismas visoje ES neturi jurisdikcijos pagal Reglamento 8 ir 12 straipsnius.

> Dėl tėvų fizinio smurto prieš savo vaikus buvo kreiptasi į Jungtinės Karalystės teismus su klausimu dėl būsimo keturių vaikų įkurdinimo ir jų gerovės. Du vyresnieji vaikai gyveno Jungtinėje Karalystėje kartu su savo tėvu, kuris daugelį metų Jungtinėje Karalystėje turėjo gyvenamąją vietą. Du jaunesnieji vaikai taip pat buvo to paties tėvo, tik kitos motinos, kurios nuolatinė gyvenamoji vieta, kaip buvo nustatyta, buvo Nigerijoje. Jungtinės Karalystės teismai akivaizdžiai turėjo jurisdikciją dėl dviejų vyresnių vaikų (jie akivaizdžiai nuolatos gyveno Jungtinėje Karalystėje), tačiau jurisdikcija dėl dviejų jaunesnių vaikų buvo ne tokia aiški. Viena mergaitė (ketverių metų) buvo gimusi Jungtinėje Karalystėje, tačiau didesniąją savo neilgo gyvenimo dalį praleido su motina Nigerijoje, kita mergaitė (7 mėnesių) gimė Jungtinėje Karalystėje netrukus po to, kai prasidėjo teisminis procesas, ir niekada nebuvo Nigerijoje. Tėvai teigė, kad jie gyvena tarp dviejų valstybių ir toks gyvenimo būdas jiems visiems tinka.
>
> Svarstant pirmosios mergaitės nuolatinę gyvenamąją vietą, teismas detaliai nagrinėjo situaciją siekdamas nustatyti, kurioje valstybėje – Jungtinėje Karalystėje ar Nigerijoje – jos socialinė ir šeimos integracija yra didesnė ir kur būtų galima nustatyti jos nuolatinę gyvenamąją vietą. Nors ji daugiau laiko leido Nigerijoje ir ten lankė darželį, teismas taip pat nustatė, kad pagrindiniai šeimos namai yra Jungtinėje Karalystėje, vaikas juos laikė savo namais ir bendravo su kitais giminaičiais. Daugybė tvirtinimų, kad mergaitė turi tvirtų saitų su Nigerija ir ten esančiais giminaičiais, nepasitvirtino ir istorija tapo miglota. Teismas padarė išvadą, kad jis negali nustatyti mergaitės nuolatinės gyvenamosios vietos, nes ji turi ryšių ir yra integruota į socialinį ir šeimos gyvenimą tiek Anglijoje, tiek Nigerijoje.
>
> Jaunesnioji mergaitė gimė Jungtinėje Karalystėje ir niekada nėra buvusi Nigerijoje. Pasak teismo, jei kūdikis būtų buvęs įkurdintas kartu su motina ir tėvu nuo pat jos gimimo, tai būtų buvęs svarus argumentas nustatyti jos nuolatinę gyvenamąją vietą Jungtinėje Karalystėje. Tačiau ji gyveno tik su motina, kurios

nuolatinė gyvenamoji vieta yra Nigerijoje. Teismas nemanė, jog būtų galima teigti, kad vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra Nigerijoje vadovaujantis vien tik šiuo pagrindu, nei teigti, kad mergaitė nuolatos gyvena Jungtinėje Karalystėje remiantis jos buvimu šioje šalyje. Teismas pripažino, kad kūdikis yra priklausomas nuo motinos, tačiau tuo pat metu pažymėjo, kad mergaitė gyvena Londone, ir tai tam tikra prasme atitinka tėvo gyvenamąją vietą ir yra artima jo, o drauge ir mergaitės, socialinei ir šeimos aplinkai.

Todėl teismas negalėjo nustatyti nuolatinės gyvenamosios vietos nė vienoje valstybėje. Jurisdikcija pagal 12 straipsnį buvo negalima, nes Jungtinės Karalystės teisėjas nebuvo tikras, kad visos bylos šalys pritarė jurisdikcijai. Tačiau abiejų vaikų buvimo vieta buvo Jungtinės Karalystės jurisdikcijoje ir šioje valstybėje išliko teismui priėmus bylą savo žinion. Todėl teismas padarė išvadą, kad jis turi jurisdikciją vadovaujantis Reglamento 13 straipsniu (*High Court of Justice, London Borough of Lambeth v JO & Others [2014] EWHC 3597 (Fam) (2014 m. spalio 31 d.)*).

Kitoje Jungtinėje Karalystėje nagrinėtoje byloje teismas siekė nustatyti šešerių metų mergaitės, kuri didžiąją savo gyvenimo dalį praleido keliaudama, nuolatinę gyvenamąją vietą. *Mercredi* testas šiai situacijai netiko. Kaip pažymėjo teisėjas, „mergaitės šeimos gyvenimu, ypač jos tėvo, maksimaliai išbandoma nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoka. Jokiame žinomame sprendime nebuvo nagrinėjama analogiška situacija“.

A. gimė Zimbabvėje, kur gyveno iki jai suėjo treji metai. Jos tėvas buvo JAV pilietis, o motina – Zimbabvės pilietė, jie taip pat turėjo dar tris vaikus. 2010 m., kai mergaitei suėjo treji, jos tėvai išvyko iš Zimbabvės į Pietų Afriką, o iš ten jos tėvas ją išsivežė į JAV. Motina ir kiti vaikai liko Pietų Afrikoje laukdami, kol tėvas suorganizuos jų visų kelionę į JAV; tačiau tėvas to nepadarė. Persikrausčiusi į JAV, mergaitė praleido daug laiko keliaudama po visą pasaulį kartu su tėvu; ji nepalaikė kontakto nei su motina, nei su broliais ir seserimis. JAV mergaitė palaikė šeimos ryšius tik su savo tėvu ir močiute (kuri mirė 2012 m.); kiti ryšiai buvo labai silpni, ji neturėjo draugų ir nelankė darželio. Kai į jos situaciją atkreipė dėmesį JAV vaikų apsaugos tarnybos, jos tėvas išsivežė ją į Angliją ir paprašė suteikti jam Didžiosios Britanijos pilietybę. Tuo metu tėvas ir A. gyveno palapinėje. Jungtinės Karalystės socialinės tarnybos pradėjo domėtis vaiko gyvenimo

sąlygomis ir netrukus vaikas buvo įkurdintas vaikų globos namuose. Jungtinės Karalystės teismas priėmė savo žinion bylą dėl globos.

Teismas pažymėjo, kad akivaizdu, jog A. nuolatos gyveno Zimbabvėje iki trejų metų. Taip pat buvo akivaizdu, kad vienintelės realios galimybės nustatyti jos nuolatinę gyvenamąją vietą tuo metu, kai teismas pradėjo nagrinėti bylą, buvo JAV, Anglijoje ir Velse, arba nutarti, kad vaikas neturi jokios nuolatinės gyvenamosios vietos. Tačiau teismas nenustatė jokios vaiko integracijos nei JAV, nei Jungtinėje Karalystėje – ryšiai su abiem valstybėmis buvo labai silpni dėl tėvo klajokliško gyvenimo būdo. Todėl mergaitės nuolatinės gyvenamosios vietos nebuvo įmanoma nustatyti, ji niekur negyveno nuolatos. Jungtinės Karalystės teismas prisiėmė jurisdikciją pagal Reglamento 13 straipsnį (*Family Court, Derbyshire County Council v F., C. and A. [2014] EWFC 26 (2014 m. liepos 30 d.)*).

Reglamento 13 straipsniu taip pat galima remtis siekiant nustatyti jurisdikciją paliktų vaikų bylose.

In Re JL byla buvo susijusi su situacija, kai Estijos pilietybę turintis kūdikis, gimęs Jungtinės Karalystės teritorijoje, buvo paliktas tik gimęs. Teismas pripažino, kad kūdikio motina akivaizdžiai nuolatos gyveno Anglijoje, kuomet pagimdė kūdikį. Tačiau tik gimęs kūdikis buvo atskirtas nuo motinos, tad vaikas neturėjo galimybės integruotis su motina į šeimos aplinką. Situacija dar labiau komplikavosi dėl to, kad byla pradėta dar iki vaiko gimimo, taigi tuo metu, kai teismas paėmė savo žinion bylą, mergaitė dar nebuvo gimusi (*en ventre sa mere*). Dėl šių priežasčių teismas nusprendė, kad gali būti sudėtinga nustatyti jurisdikciją vadovaujantis Reglamento 8 straipsniu, todėl toliau rėmėsi Reglamento 13 straipsniu. Teismas argumentavo, kad vaikas niekur kitur gyvenamosios vietos neturi, taigi jei ji teisiškai neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos Anglijoje ir Velse, kuomet pradėta byla, teismas gali, remdamasis vaiko buvimo vieta, įgyvendinti jurisdikciją siekdamas priimti sprendimus dėl vaiko globos ir gerovės (*The High Court of Justice, Family Division, In Re JL [2016] EWHC 440 (Fam) (2016 m. kovo 3 d.)*).

Be to, reikėtų nepamiršti, kad Reglamento 13(2) straipsnis (t. p. žr. 1996 m. **Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos** 6 straipsnį) numato, kad ši nuostata taip pat taikoma **pabėgėlių vaikams arba tarptautiniu mastu** dėl neramumų jų šalyje **perkeltiems vaikams**. Vadovaujantis šia taisykle, vien tik vaiko buvimas valstybės

narės teritorijoje yra pakankama sąlyga šios valstybės teismui įgyvendinti jurisdikciją vaiko atžvilgiu.

Panašu, kad terminas „pabėgėlių vaikai ar tarptautiniu mastu perkelti vaikai“ numato platesnę reikšmę ir turėtų būti suprantamas atsižvelgiant į straipsnio dalyką ir tikslą. Jo nereikėtų taikyti vien tik prieglobsčio prašytojams.

> Sąvokų „pabėgėlių vaikai“ ir „tarptautiniu mastu dėl neramumų jų šalyse perkelti vaikai“ vartojimas Reglamento 13(2) straipsnyje iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti problemiškas tais atvejais, kai vaikai nėra prieglobsčio prašytojai arba kurių prieglobsčio prašymas buvo atmestas, įskaitant ir vaikus, kurie atvyksta dėl ekonominių priežasčių iš trečiųjų šalių arba dažnai net iš kitų valstybių narių, ypač Rumunijos ir Bulgarijos, ir turi ES pilietybę.
>
> Šiuos Reglamento 13(2) straipsnyje vartojamus terminus reikia suprasti plačiąja prasme atsižvelgiant į straipsnio dalyką ir tikslą. Ši nuostata sukurta pagal 1996 m. Hagos konvencijos 6(1) straipsnio pavyzdį – šio straipsnio formuluotė yra lygiai tokia pat. Hagos konvencijos 6(1) straipsnio aiškinamojoje ataskaitoje nurodyta, kad ne visi vaikai sieks prieglobsčio, tad kategorija nėra taikoma tik prieglobsčio prašytojams. Mūsų nuomone, tai yra platus pagrindas jurisdikcijai, galintis suteikti apsaugą taip pat ir tiems vaikams, kurie nesikreipė dėl jokių oficialių procedūrų.
>
> Gali kilti sunkumų siekiant apibrėžti „neramumus“, kad vaikas būtų laikomas perkeltu vadovaujantis esama taisykle. Tekstiniu aspektu ši taisyklė, panašu, neaprėpia vaikų, kurie anksčiau gyveno šalyse, kuriose „neramumai“ neišsirutuliojo iki riaušių, pilietinio karo ar didžiulės diskriminacijos dėl rasės, lyties, religijos ar kitais pagrindais. Tačiau čia siūloma šią taisyklę interpretuoti plačiau, nes akivaizdu, kad ji buvo suformuluota siekiant apsaugos visiems vaikams, nepaisant priežasčių, kodėl jie „keliauja“. Taigi ši taisyklė turi būti aiškinama taip, kad būtų suteikiama jurisdikcija tai valstybei, kurioje yra šių vaikų buvimo vieta, kuomet jie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos jokioje ES valstybėje narėje ir kuomet jiems reikia teisinės apsaugos, nes jiems teisiškai neatstovauja nei tėvai, nei kiti suaugusieji, nors jie yra teisiškai atsakingi už jų apsaugą (*Europos Parlamento tyrimas „Keliaujantys vaikai: tarptautinės privatinės teisės perspektyva“*).

Vaiko buvimo vieta grindžiama jurisdikcija reiškia visišką teismo jurisdikci-

ją. Teismas šiuo atveju gali priimti ne tik laikinąsias ar apsaugos priemones (vadovaudamasis Reglamento 20 straipsniu), bet taip pat turi jurisdikciją priimti sprendimą bet kokiu su vaiku susijusiu klausimu.

Tačiau svarbu atminti, kad visgi ši jurisdikcija yra laikina, nes teismas jos netenka vos tik vaikas įgyja nuolatinę gyvenamąją vietą.

8. Kita jurisdikcija (14 straipsnis)

Siekiant atsižvelgti į visas galimas situacijas ir spręsti likusius atvejus, Reglamente numatyta kitų atvejų jurisdikcija, pagal kurią tais atvejais, kai nustatyti jurisdikcijos pagal Reglamentą neįmanoma, vadovaujamasi nacionaliniais šalies įstatymais. Šiuo atžvilgiu Reglamento 14 straipsnyje numatoma, kad jei joks valstybės narės teismas neturi jurisdikcijos pagal Reglamento 8–13 straipsnius, kiekvienoje valstybėje narėje jurisdikcija nustatoma pagal jos teisę.

Kaip jau anksčiau minėta, tos valstybės narės, kurioje tuo metu, kai byla patenka teismo žinion, yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta, teismas paprastai turi jurisdikciją tėvų pareigų klausimais dėl vaiko (Reglamento 8 straipsnis). Jei vaikas buvo pagrobtas, turėtų būti taikomi Reglamento 10–11 straipsniai. Be to, jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra kitoje valstybėje, galima taikyti valstybės narės jurisdikciją, jei tėvai aiškiai sutinka ja vadovautis ir ji atitinka vaiko interesus (Reglamento 12 straipsnis). Jei tai neįmanoma, bet vaikas vis dar yra ES teritorijoje, jurisdikcija nustatoma pagal Reglamento 13 straipsnyje numatytą tvarką atsižvelgiant į vaiko buvimo vietą.

Šiomis aplinkybėmis Reglamento 14 straipsniu vadovaujamasi **tik tada, kai** teisme nagrinėjama byla, susijusi su vaiku, kurio **gyvenamoji vieta yra už ES ribų**, kuris **neprašo pabėgėlio statuso** ir kuris **nėra laikomas perkeltu** dėl neramumų jo šalyje ir kai **nėra galimybės susitarti dėl jurisdikcijos**.

Todėl, vadovaujantis Reglamento 14 straipsniu, bylą nagrinėjantis teismas turi įvertinti – tai yra būtina sąlyga, ar negalima nustatyti jurisdikcijos pagal Reglamento 8–13 straipsnius. **Tik tokiu atveju, jei teismas negali nustatyti jurisdikcijos pagal Reglamentą, leidžiama taikyti jurisdikciją vadovaujantis šalies įstatymais, kaip numatoma 14 straipsnyje**.

Vienoje Jungtinės Karalystės teismų nagrinėjamoje byloje tėvai, kilę iš Pakista-

no, ir jų trys vaikai gyveno Jungtinėje Karalystėje, tėvas ir vaikai turėjo dvigubą pilietybę (Didžiosios Britanijos ir Pakistano). Santykiams šeimoje ėmus blogėti, vyras dažnai vykdavo į Pakistaną, o motina su trimis vaikais paprašė prieglobsčio, teigdama, kad šeimoje buvo smurtaujama. Vėliau motina trims savaitėms su vaikais išvyko į Pakistaną aplankyti savo tėvo. Ten jai buvo daromas spaudimas susitaikyti su vyru ir atimti jos ir vaikų pasai. Motina buvo įkalinta vyro namuose, ten pastojo ir pagimdė ketvirtą vaiką. Galiausiai jai pavyko pabėgti ir grįžti į Jungtinę Karalystę, kur ji kreipėsi į teismą, kad visi keturi jos vaikai būtų sugrąžinti iš Pakistano.

Šioje byloje buvo dvi skirtingos teisinės situacijos: trijų vyresnių vaikų, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta, iki išvykstant į Pakistaną, buvo Jungtinė Karalystė, situacija ir ketvirtojo vaiko, gimusio Pakistane, kol jo motina buvo priverstinai ten laikoma, niekada nebuvusio Jungtinėje Karalystėje, situacija. Motinai pradėjus vaikų grąžinimo procesą Jungtinėje Karalystėje, vaikas buvo šešių mėnesių amžiaus. Pirmosios situacijos atveju teismas nusprendė, kad motinos, jos priverstinio buvimo Pakistane metu, nuolatinė gyvenamoji vieta liko Jungtinė Karalystė. Tokiu pačiu principu vyresniųjų vaikų nuolatinė gyvenamoji vieta taip pat buvo Jungtinė Karalystė, todėl Jungtinės Karalystės teismas prisiėmė jurisdikciją ir nusprendė, kad vaikai turi būti grąžinti į Jungtinę Karalystę.

Ketvirtojo vaiko, gimusio Pakistane, atveju, teismas padarė išvadą, kad jo nuolatinė gyvenamoji vieta negalėjo būti Jungtinė Karalystė, nes jis ten niekada nebuvo. Todėl teismas negalėjo nustatyti jurisdikcijos, remdamasis Reglamento 8 straipsniu. Taip pat nebuvo pagrindo vadovautis Reglamento 9–13 straipsniais. Todėl teismas, pažymėdamas, kad vaikas neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos jokioje ES valstybėje narėje, vadovaudamasis Reglamento 14 straipsniu rėmėsi šalies nacionaline teise ir priėmė sprendimą pagal vaiko Didžiosios Britanijos turimą pilietybę (*In the matter of A (Children) [2013] UKSC 60 (2013 m. rugsėjo 9 d.)*).

Be to, svarbu pažymėti, kad Reglamento 14 straipsniu galima vadovautis tik tada, kai vaiko **nuolatinė gyvenamoji vieta nėra trečiojoje šalyje, pasirašiusioje 1996 m. Hagos konvenciją dėl vaikų apsaugos** (ši konvencija taikoma visoms ES valstybėms narėms).

> Neseniai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo paskelbtoje apžvalgoje teisingai pažymima, kad 1996 m. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos papildomai riboja *lex fori* taikymą, nes tuo atveju, kai pagal Reglamentą „Briuselis IIa" nė viena ES valstybė narė neturi jurisdikcijos, reikėtų įvertinti kitų valstybių, pasirašiusių 1996 m. Hagos konvenciją dėl vaikų apsaugos, jurisdikciją (*Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės taikymo sprendžiant jurisdikcijos nustatymo klausimą šeimos bylose apžvalga, Teismų praktika (43), 2016*).

Todėl jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybėje, kuri nėra ES valstybė narė, bet kuri yra pasirašiusi 1996 m. Hagos konvenciją dėl vaikų apsaugos, pirmiausia reikėtų vadovautis šia konvencija.

> Romos tribunolo (*Tribunale di Roma*) nagrinėjamoje byloje tėvas pateikė prašymą peržiūrėti prieš ketverius metus šio teismo priimtus sprendimus dėl globos. Motina ginčijo Italijos jurisdikciją, nes vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra Australijoje. Romos tribunolas atsisakė savo jurisdikcijos, nes negalėjo jos pagrįsti Reglamento 8–13 straipsniais. Tada buvo remtasi šalies įstatymais, pagal kuriuos teismas privalėjo taikyti 1961 m. Hagos konvenciją (joje numatoma, kad reikia vadovautis šalies, kuri yra nuolatinė vaiko gyvenamoji vieta, jurisdikcija). Teismas taip pat pažymėjo, kad 2016 m. Italija tapo 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos šalimi ir nors *ratione tempori* šiuo atveju ji nebuvo taikoma, ja numatomos tokios pačios taisyklės (*Romos tribunolas (Tribunale di Roma), 2016 m. vasario 17 d.*).

Prof. **Costanza Honorati** (Milano-Bicocca universitetas, Italija),
dr. **Agnė Limantė** (Lietuvos teisės institutas)

IV. **Jurisdikcija vaikų grobimo bylose. Vaiko grąžinimas**
(10 ir 11 straipsniai)

Atitinkamų nuostatų tekstai **97**

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai **99**

1. Bendroji vaikų grobimo bylų nagrinėjimo sistema: 1980 m. Hagos konvencija ir jos santykis su Reglamentu „Briuselis IIa“ **100**

2. Vaiko grobimo apibrėžtis: išvežimas į kitą valstybę ar negrąžinimas iš jos **102**
   2.1. Išvežimas iš nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės ar negrąžinimas į ją **102**
   2.2. Globos teisių sąvoka **103**
   2.2. a) „globos teisės, suteiktos pagal galiojančią nacionalinę teisę“ **105**
   2.2. b) nesusituokę tėvai ar seneliai, neturintys tėvų pareigų, ir „nepilnos“ globos teisės? **107**
   2.3. Reikalavimas, kad globos teisėmis būtų faktiškai naudojamasi **109**

3. Jurisdikcijos taisyklės vaikų grobimo atvejais **110**
   3.1. Bendroji taisyklė **110**
   3.2. Bendrosios taisyklės išimtys: jurisdikcijos perdavimas **112**

4. Grąžinimas ir 11 straipsnis **115**

4.1. Bendroji sistema **115**
   4.2. Vaiko laikymo valstybės pareigos: grąžinimo klausimas **116**
   4.2. a) pareiga veikti skubiai **117**
   4.2. b) vaiko ir palikto tėvo (motinos) išklausymas **120**
   4.3. Grąžinimo išimtys **122**
   4.3. a) nesinaudojimas globos teisėmis **123**
   4.3. b) sutikimas ir tylus pritarimas **123**
   4.3. c) didelės rizikos išimtis **123**
   4.3. d) draudimas atsisakyti grąžinti, jei imtasi „priemonių“ **129**
   4.3. e) vaiko prieštaravimai **132**
   4.3. f) prašymas dėl grąžinimo, pateiktas praėjus daugiau nei vieneriems metams po vaiko išvežimo **133**

4.3. g) neatitikimas pagrindiniams valstybės, į kurią kreipiamasi, principams (1980 m. Hagos konvencijos 20 straipsnis) 134
4.4. „Vaiko interesų“ aiškinimas grąžinimo procese 134

5. Nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės pareigos: Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalys ir „pirmenybės mechanizmas“ 137
5.1. Atsisakymas grąžinti, grindžiamas Hagos konvencijos 13 straipsniu 138
5.2. Skubus sprendimo perdavimas nuolatinės gyvenamosios vietos valstybei 143
5.3. Procesas nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje 145
5.4. Nuolatinės gyvenamosios vietos teismo kompetencijos sritis 147
5.5. Globos teisių vertinimas Reglamento 11 straipsnio 7 dalyje numatytame procese: pagrobęs tėvas (motina), globos teisės ir laiko klausimas 151

Atitinkamų nuostatų tekstai

10 straipsnis

Jurisdikcija vaikų grobimo atvejais

Vaiką neteisėtai išvežus ar negrąžinus, valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negrąžinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teismai išlaiko savo jurisdikciją iki tol, kol vaikas įgyja nuolatinę gyvenamąją vietą kitoje valstybėje narėje ir:

a) išvežimui ar negrąžinimui tylėjimu pritaria kiekvienas globos teises turintis asmuo, institucija ar kita organizacija;

arba

b) vaikas toje kitoje valstybėje narėje pragyvena bent vienerius metus nuo to, kai globos teises turintis asmuo, institucija ar kita organizacija sužinojo arba turėjo sužinoti apie vaiko buvimo vietą, ir vaikas susigyvena su nauja aplinka, ir įvykdoma bent viena iš sąlygų:

(i) per vienerius metus nuo to, kai globos teises turintis asmuo, institucija ar kita organizacija sužinojo arba turėjo sužinoti apie vaiko buvimo vietą, valstybės narės, kurioje vaikas buvo išvežtas ar yra laikomas, kompetentingoms valdžios institucijoms nebuvo pateiktas prašymas jį grąžinti;

ii) globos teisių turėtojo prašymas grąžinti buvo atsiimtas ir per i papunktyje nustatytą laikotarpį nebuvo pateiktas naujas prašymas;

iii) byla valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negrąžinimo

turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teisme buvo užbaigta pagal 11 straipsnio 7 dalį;

iv) valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negrąžinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teismai priėmė sprendimą dėl globos, nereikalaujantį vaiką grąžinti.

11 straipsnis

Vaiko grąžinimas

1. Tais atvejais, kai globos teises turintis asmuo, institucija ar kita organizacija prašo valstybės narės teismą priimti sprendimą remiantis 1980 m. spalio 25 d. Hagos konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų (toliau – 1980 m. Hagos konvencija), sugrąžinti neteisėtai išvežtą ar kitoje nei jis nuolat gyveno valstybėje narėje laikomą vaiką, taikomos šio straipsnio 2–8 dalys.

2. Taikant 1980 m. Hagos konvencijos 12 ir 13 straipsnius, užtikrinama, kad proceso metu vaikui būtų suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio.

3. Teismas, kuriam pateikiamas pareiškimas dėl vaiko grąžinimo pagal šio straipsnio 1 dalį, skubiai išnagrinėja tą pareiškimą taikydamas skubiausias procedūras, kurias leidžia nacionalinė teisė.

Nepažeisdamas pirmos pastraipos, teismas ne vėliau kaip per šešias savaites nuo pareiškimo pateikimo, išskyrus atvejus, kai išimtinės aplinkybės neleidžia to daryti, priima sprendimą.

4. Teismas negali atsisakyti grąžinti vaiką remdamasis 1980 m. Hagos konvencijos 13b straipsniu, jei nustatoma, kad imtasi priemonių užtikrinti vaiko apsaugą jį sugrąžinus.

5. Teismas negali atsisakyti grąžinti vaiką, jei asmeniui, kuris prašė sugrąžinti vaiką, nebuvo suteikta galimybė būti išklausytam.

6. Jei teismas priėmė nutartį dėl vaiko negrąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnį, tas teismas turi tiesiogiai arba per savo centrinę instituciją perduoti teismo nutarties dėl negrąžinimo ir atitinkamų dokumentų, visų pirma teismo posėdžio protokolo, kopiją valstybės narės, kurioje tas vaikas iki neteisėto išvežimo ar negrąžini-

mo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, jurisdikciją turinčiam teismui arba centrinei institucijai, kaip nustatyta pagal nacionalinę teisę. Teismas turi gauti visus nurodytus dokumentus per mėnesį nuo sprendimo dėl vaiko negrąžinimo priėmimo dienos.

7. Jei viena iš šalių į valstybės narės, kurioje vaikas iki neteisėto išvežimo ar negrąžinimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teismus dar nesikreipė, šio straipsnio 6 dalyje minėtą informaciją gavęs teismas ar centrinė institucija turi pranešti šalims ir pakviesti jas pagal nacionalinę teisę per tris mėnesius nuo pranešimo teikti teismui teikimus, kad teismas galėtų apsvarstyti vaiko globos klausimą.

Nepažeisdamas šiame reglamente pateikiamų jurisdikcijos taisyklių, teismas užbaigia bylą, jei per tą laikotarpį negauna jokių teikimų.

8. Nepaisant sprendimo dėl negrąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnį, bet kuris vėlesnis vaiką grąžinti reikalaujantis sprendimas, kurį priėmė pagal šį reglamentą jurisdikciją turintis teismas, siekiant užtikrinti vaiko grąžinimą yra vykdomas pagal III skyriaus 4 skirsnį.

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

2008 m. liepos 11 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-195/08 PPU, *Rinau* (EU:C:2008:406)

2010 m. liepos 1 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-211/10 PPU, *Povse prieš M. Alpago* (EU:C:2010:400)

2010 m. spalio 5 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-400/10 PPU, *J. McB. prieš L. E.* (EU:C:2010:582)

2010 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-497/10 PPU, *Mercredi* (EU:C:2010:829)

2010 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-491/10 PPU, *Zarraga prieš Pelz* (EU:C:2010:828)

2014 m. spalio 9 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas C-376/14 PPU, *C. prieš M.* (EU:C:2014:2268)

2015 m. sausio 9 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas C-498/14 PPU, *Bradbrooke prieš Aleksandrowicz* (EU:C:2015:3)

1. Bendroji vaikų grobimo bylų nagrinėjimo sistema: 1980 m. Hagos konvencija ir jos santykis su Reglamentu „Briuselis IIa“

Tarptautinio vaikų grobimo bylos yra labai subtilios bei reikalauja neatidėliotinų ir tikslių veiksmų, kurių paprastai reikia imtis daugiau nei vienoje valstybėje. Tarptautinė bendruomenė jau seniai nustatė ir sustiprino priemones tarptautiniam bendradarbiavimui pasiekti, norėdama atgrasinti nuo tokios nederamos praktikos ir sumažinti jos padarinius.

Svarbiausias tarptautinis šios srities dokumentas – beveik prieš 40 metų, 1980 m. priimta Hagos konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų. Konvencija galioja beveik 100 valstybių (2017 m. rugpjūčio mėn. duomenimis – 98 valstybėse), yra labai sėkminga ir buvo ratifikuota visų ES valstybių narių. Rengiant Reglamentą „Briuselis II“, Europos Sąjungoje buvo nuspręsta ne tik remtis šia konvencija kaip ES valstybių narių savitarpio bendradarbiavimo pagrindu, bet ją dar labiau sustiprinti.

Taigi, nors Reglamentas „Briuselis IIa“ daugiausia aiškinamas remiantis 1980 m. Hagos konvencijos taikymu, Konvencijos nuostatas papildo tam tikros Reglamente numatytos taisyklės. Reglamente įtvirtintos šios papildomos apsaugos priemonės: skubus bylų nagrinėjimas, įpareigojimas išklausyti vaiką ir likusį tėvą (motiną), draudimas atsisakyti grąžinti vaiką, užtikrinus tinkamas apsaugos priemones, taip pat specialus mechanizmas, skirtas užtikrinti, kad paskutinis žodis bus suteiktas „natūraliam teisėjui“, t. y. nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismui.

Reglamentui „Briuselis IIa“ **suteikiama pirmenybė prieš konvencijos nuostatas valstybių narių santykių atžvilgiu** visais Reglamente aptariamais klausimais (žr. Reglamento 60 straipsnį). Vis dėlto 1980 m. Hagos konvencija išlieka svarbiu dokumentu ES atžvilgiu ir toliau galioja, papildyta Reglamento nuostatomis (visų pirma Reglamento 11 straipsniu).

Taikytinas instrumentas priklauso nuo to, iš kokios šalies vaikas buvo pagrobtas (tai yra, vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės), ir šalies, į kurią buvo nugabentas. ES valstybių narių teisėjai gali susidurti su bet kuria iš šių trijų situacijų:

1. abi šalys yra ES valstybės narės → taikoma tiek 1980 m. Hagos konvenci-

ja, tiek Reglamentas „Briuselis IIa“;

2. viena šalis yra ES valstybė narė, o kita šalis nėra ES valstybė narė, tačiau yra prisijungusi prie 1980 m. Hagos konvencijos → taikoma 1980 m. Hagos konvencija;

3. viena šalis yra ES valstybė narė, o kita šalis nėra 1980 m. Hagos konvencijos dalyvė → taikoma dvišalė teisinės pagalbos sutartis (jei tokia pasirašyta) ir nacionalinė teisė.

Pagrindinis Reglamento 10 ir 11 straipsniuose įtvirtintų taisyklių dėl jurisdikcijos vaikų grobimo ir grąžinimo atvejais tikslas – įtvirtinti, kad vaiko grobimas neturėtų būti laikomas pateisinamu, kad tai yra nederama praktika, t. y. **atgrasinti nuo grobimo**. Be to, vaiko grobimo atveju Reglamente įtvirtintomis taisyklėmis siekiama atkurti buvusią padėtį ir reikalaujama **nedelsiant grąžinti** vaiką **į jo kilmės valstybę**.

> Vieno Jungtinės Karalystės teisėjo išdėstyta pozicija kalbant apie 1980 m. Hagos konvenciją galioja ir Reglamentui: „Pagrindinis Konvencijos tikslas – užtikrinti neatidėliotiną neteisėtai iš savo kilmės šalies išvežto vaiko grąžinimą ne tik tam, kad vaikas galėtų grįžti į savo „namus“, bet ir sudaryti galimybę bet kokius ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos ateityje spręsti vaiko kilmės šalies teismuose, vadovaujantis vaiko kilmės šalies įstatymais ir atsižvelgiant į įrodymus, kurių daugelis bus toje šalyje, o ne šalyje, į kurią vaikas buvo išvežtas“ (*UK Supreme court in Re D (A child) (Abduction: Custody Rights) [2006] UKHL 51*).

Šiame skyriuje detaliau aptariamas Reglamento 10 ir 11 straipsnių taikymas Europos Sąjungos Teisingumo Teisme (toliau – ESTT) bei nacionaliniuose teismuose. Vis dėlto prieš imantis šios analizės svarbu apibrėžti sąlygas, kurioms esant kalbama apie vaiko grobimo atvejus.

2. Vaiko grobimo apibrėžtis: išvežimas į kitą valstybę ar negrąžinimas iš jos

Pagal Reglamentą vaiko grobimas apima neteisėtą vaiko išvežimą ir neteisėtą negrąžinimą. Reglamento 2 straipsnio 11 dalyje grobimo sąvoka apibrėžiama trimis

sąlygomis, kurioms esant pripažįstamas vaiko grobimas:

- vaikas buvo išvežtas iš valstybės narės, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta, arba nebuvo grąžintas į ją;
- buvo pažeistos „globos teisės“;
- globos teisėmis buvo faktiškai naudojamasi drauge ar asmeniškai, arba jomis taip būtų buvę naudojamasi, jei vaikas nebūtų išvežtas ar negrąžintas.

Šios sąlygos yra kumuliatyvios, todėl kurios nors iš jų neįvykdžius, teismas nepripažįsta vaiko grobimo.

2.1. Išvežimas iš nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės ar negrąžinimas į ją

Vaiko grobimo atvejams priskiriamas vaiko išvežimas iš vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos šalies arba vaiko negrąžinimas į ją. Jei teismas, kuriam pateiktas pareiškimas dėl vaiko grąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvenciją, nustato, kad vaikas faktiškai nuolat gyveno toje valstybėje, į kurią, kaip nurodyta pareiškime, jis buvo pagrobtas, tuomet apie vaiko pagrobimą kalbėti ir kelti bylą dėl vaiko grąžinimo nėra pagrindo.

Nuolatinė gyvenamoji vieta yra **fakto klausimas**, kurį privalo spręsti bylą nagrinėjantis nacionalinis teismas kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją. Kalbant apie „nuolatinės gyvenamosios vietos“ sąvoką vaikų grobimo kontekste, derėtų remtis ESTT pateiktu Reglamento 8 ir 10 straipsnių išaiškinimu svarbiausiose bylose: *A* (C-523/07) ir *Mercredi* (C-497 PPU).

Vadovaujantis ESTT praktika, be vaiko fizinio **buvimo** valstybėje narėje, būtina nustatyti, ar šis buvimas nėra laikino pobūdžio, be to, ar vaikas gyvenamojoje vietoje yra **integravęsis į socialinę ir šeimos aplinką** (vertinama buvimo konkrečios valstybės narės teritorijoje trukmė, reguliarumas, sąlygos ir priežastys, vaiko pilietybė, mokyklos lankymas, kalbos mokėjimas ir vaiko šeimos ir socialiniai ryšiai toje valstybėje ir kt.). Papildomai, spręsdamas klausimą dėl vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos, teismas privalo atsižvelgti į tėvų ar vieno iš jų **ketinimą** nuolat persikelti su vaiku į kitą valstybę narę, o tai rodo tam tikros konkrečios aplinkybės (pavyzdžiui, būsto įsigijimas ar nuoma toje valstybėje narėje).

Išsamiau nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoka aptariama šio leidinio 3 skyriuje.

2.2. Globos teisių sąvoka

Sprendime *McB* ESTT išaiškino, kad „globos teisių“ sąvoka, pateikiama Reglamento 2 straipsnio 9 dalyje, yra **savarankiška (autonomiška)** ir nepriklauso nuo valstybių narių teisės.

> Teismas pažymėjo: „Kadangi „globos teisių“ sąvoka taip apibrėžta Reglamente Nr. 2201/2003, ji yra savarankiška ir nepriklauso nuo valstybių narių teisės. Iš tiesų tiek iš vienodo Sąjungos teisės taikymo, tiek iš lygybės principo reikalavimų išplaukia, kad Sąjungos teisės nuostatos, kurioje jos prasmės bei apimties nustatymo klausimu nedaroma aiški nuoroda į valstybių narių teisę, sąvokos visoje Sąjungoje paprastai turi būti aiškinamos autonomiškai ir vienodai, atsižvelgiant į nuostatos kontekstą ir nagrinėjamu teisės aktu siekiamą tikslą (žr. 2008 m. liepos 17 d. sprendimo *Kozłowski*, C-66/08, Rink. p. I-6041, 42 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką). Taigi šio reglamento taikymo tikslais globos teisės bet kuriuo atveju apima tokios teisės turėtojo teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą.“

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tokia pozicija neatitinka Reglamento 2 straipsnio 11 dalies nuostatos, kurioje numatyta, kad atitinkamu išvežimu pažeidžiamos **globos teisės, įgytos galiojančių nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka**. Kita vertus, kaip aptariama toliau, derėtų nepamiršti, kad vaikų grobimo kontekste yra svarbus tik vienas konkretus globos teisių aspektas, tai yra teisė nustatyti vaiko gyvenamąją vietą.

> Kilusį klausimą, ar užsienio šalies teisė suteikia pareiškėjui globos teises, teismas sprendžia pagal jam pateiktus įrodymus (žr. *Re JB (Child Abduction) (Rights of Custody: Spain) [2004] 1 FLR 796*). Tuo tikslu teismas galėtų paprašyti šios srities ekspertų pateikti teisinę išvadą. Jei teismui pateiktos ekspertų išvados yra prieštaringos, pareiškėjui dažniausiai tenka pareiga įrodyti savo teises pagal atitinkamos užsienio šalies teisę.

Tiek pagal Reglamentą, tiek pagal 1980 m. Hagos konvenciją, „globos teisės“ apima teises ir pareigas, susijusias su vaiko priežiūra, ypač teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą (1980 m. Hagos konvencijos 5 straipsnio a dalis; Reglamento 2 straipsnio 9 dalis). Nors iš esmės Hagos konvencijoje ir Reglamente „globos

teisės“ apibrėžiamos kaip teisių ir pareigų visuma („teisės ir pareigos, susijusios su vaiko priežiūra“), kurios turi būti ne tik numatytos pagal įstatymus, bet jomis turi būti tinkamai naudojamasi, grobimo atvejais tampa svarbūs **tik** tam tikri globos teisių elementai, konkrečiai – **teisė nustatyti vaiko gyvenamąją vietą**. Taigi, Reglamente pateikiamas savarankiškas globos teisių apibrėžimas vaikų grobimo bylose, todėl teisėjas, nagrinėdamas galimą vaiko pagrobimo atvejį, privalo išnagrinėti tik konkretų globos teisių elementą – teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą (teisę prieštarauti vaiko išvežimui).

Be kelių išimčių, laikoma, kad visi asmenys, kuriems suteiktos tėvų pareigos (įskaitant valdžios institucijas ir net teismus, jei šios institucijos įgyvendina tėvų pareigas vaiko atžvilgiu), turi globos teises pagal Konvenciją, vadinasi, ir pagal Reglamentą.

> Ispanijos apeliacinis teismas (*Audiencia Provincial*) rėmėsi Reglamento tekstu, norėdamas išsiaiškinti, kas turi teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą. Nors pagal Ispanijos civilinį kodeksą tokia teisė suteikiama tėvų valdžią (*patria potestad*) įgyvendinantiems tėvams (ar vienam iš jų), pagal Reglamentą ši teisė suteikiama tam asmeniui, kuriam patikėta vaiko globa. Apeliacinis teismas padarė išvadą, kad pagal Reglamentą globos teisės patenka į platesnę tėvų pareigų sąvoką, o pastaroji aiškinama pagal konkrečios valstybės narės taisykles (*Ispanijos apeliacinio teismo (Audiencia Provincial, Cádiz (Sección 5ª)) 2010 m. kovo 12 d. sprendimas Nr. 125*).

Nutartis dėl gyvenamosios vietos nustatymo, kuria nustatoma, su kuo gyvens vaikas, **neturėtų būti tapatinama su nutartimi dėl vienasmenės globos.** Dažniausiai laikoma, kad tokia nutartimi dėl gyvenamosios vietos nustatymo gali būti suteikiamos tėvų pareigų teisės (tai gali būti svarbu, pavyzdžiui, tais atvejais, jei nutartis dėl gyvenamosios vietos nustatymo priimama senelių atžvilgiu, anksčiau neturėjusių globos teisių). Kita vertus, tai nereiškia, kad, tėvams gyvenant skyrium arba nutraukus santuoką, nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu tėvų, kitas tėvas (motina) praras turėtas globos teises, nes dažniausiai (išskyrus retas išimtis) tokiomis globos teisėmis dalijamasi ir toliau. Todėl jei tėvas (motina), su kuriuo gyvena vaikas, pageidauja persikelti gyventi į kitą šalį, jis turėtų gauti tiesioginį likusio tėvo (motinos) sutikimą arba teismo nutartį, leidžiančią persikelti.

Kaip yra nusprendęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, teismo sprendimas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš tėvų nereiškia, kad tam tėvui (motinai) priskiriama vienasmenė tėvų valdžia (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-443-969/2016*).

Prancūzijoje nagrinėtoje byloje Paryžiaus apeliacinio teismo buvo prašoma spręsti dėl dviejų mergaičių grąžinimo. Šeima gyveno Belgijoje. 2010 m. nutraukus santuoką, globos teisės liko bendros, tačiau mergaičių gyvenamoji vieta buvo nustatyta su Belgijoje gyvenančiu tėvu. 2011 m. tėvas kartu su mergaitėmis persikėlė gyventi į Prancūziją. Teismas nusprendė, kad atsižvelgiant į tai, jog globos teisės priklausė abiem tėvams, o motina prieštaravo persikėlimui, mergaičių išvežimas buvo neteisėtas (*Paryžiaus apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 13 d. sprendimas Nr. RG 12/0617*).

Bendravimo teisės pačios savaime nesuteikia globos teisių. Bendravimo teisių paskirtis – užtikrinti vaiko teisę bendrauti ir susitikti su tėvu (motina) ar kitu asmeniu, su kuriuo vaikas nuolat negyvena.

2.2. a) „globos teisės, suteiktos pagal galiojančią nacionalinę teisę“

ESTT byloje *McB* nusprendė, kad vaiko išvežimas yra neteisėtas tais atvejais, kai tuo pažeidžiamos „globos teisės, įgytos teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu pagal valstybės narės, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta iki išvežimo ar negrąžinimo, teisę“. Taigi, jei asmuo pagal nacionalinę teisę nėra įgijęs globos teisių, jis neturi jokio pagrindo tikėtis, kad jo pareiškimas dėl vaiko grobimo ir sugrąžinimo bus patenkintas.

ESTT buvo perduota byla, kurioje kilo ginčas tarp tėvo, Airijos piliečio, ir britų pilietybę turinčios motinos, kai pastaroji tris jų vaikus išsivežė gyventi į Angliją. Tėvai nebuvo susituokę. Kadangi pagal Airijos teisę ponas McB. neturėjo savo vaikų globos teisių jų išvežimo metu (jis nebuvo susituokęs su vaikų motina ir jam nebuvo išduotas pažymėjimas ar teismo nutartis, kuria jam būtų patikėta vaikų globa), Airijos teismai laikėsi nuomonės, kad toks vaikų išvežimas nebuvo „neteisėtas“. Vis dėlto Aukščiausiasis Teismas klausimą perdavė ESTT ir kreipėsi dėl prejudicinio sprendimo priėmimo tokiam požiūriui patikrinti.

ESTT patvirtino Airijos teismų poziciją ir nurodė, kad valstybei narei nebuvo draudžiama savo teisės aktuose numatyti, kad vaiko tėvas, nesusituokęs su jo motina, turi gauti kompetentingo teismo nutartį, kuria jam pripažįstama tokio vaiko globa, kad jis būtų laikomas turinčiu „globos teises“, dėl ko vaiko išvežimas iš jo nuolatinės gyvenamosios vietos šalies taptų neteisėtas, kaip tai numatyta Reglamente. Kadangi tėvas neturėjo globos teisių pagal Airijos teisę, vaikų išvežimas nebuvo neteisėtas pagal Reglamentą.

Daugelyje ES šalių nustatyta, kad jei vaiko tėvai buvo susituokę iki vaiko gimimo, vaiko globa suteikiama jiems abiem. Jei vaiko motina nėra susituokusi, paprastai jai suteikiama vienasmenė globa, o tėvas *ex lege* neturi jokių teisių vaiko atžvilgiu (tai pasakytina, pavyzdžiui, apie Vokietijos, Nyderlandų, Anglijos, Airijos, Lietuvos teisę). Tuo pagrindu nesusituokęs tėvas turi susitarti su vaiko motina ir kreiptis į notarą ar kitą valdžios instituciją dėl tėvystės pripažinimo arba kreiptis į teismą dėl sprendimo dėl tėvystės nustatymo ir bendros globos. Vėliau globos teisės gali būti keičiamos teismo nutartimi arba nacionalinės teisės nustatytais atvejais – tėvų tarpusavio susitarimu, kurį turi patvirtinti socialinės arba kitos institucijos.

Atėnų apeliacinis teismas nagrinėjo bylą tarp tėvo, Graikijos piliečio, ir Lenkijos pilietybę turinčios vaiko motinos. Nors tėvai nebuvo susituokę, tėvas buvo savanoriškai pripažinęs tėvystę notarine tvarka. Tėvai susitarė dėl bendros vaiko globos ir nustatė vaiko gyvenamąją vietą Graikijoje. Vėliau, kai motina vienašališkai išsivežė vaiką į Lenkiją, tėvas kreipėsi į teismą dėl vaiko grąžinimo. Atėnų apeliacinis teismas nusprendė, kad vaiką išvežus buvo pažeistos tėvui suteiktos globos teisės. Teismas taip pat nustatė, kad pagal galiojančią Graikijos šeimos teisę buvo numatyta, kad, tėvams nesusituokus, tačiau tėvui pripažinus vaiką ir tėvams sudarius tarpusavio susitarimą, tėvui buvo suteiktos globos teisės. Tėvo teisės tokiais atvejais, *inter alia*, apėmė teisę nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą (*Atėnų apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 18 d. sprendimas Nr. 2019*).

Pagal Portugalijos teisę santuokos nutraukimo arba separacijos atveju tėvų pareigos nustatomos teismo arba gimimų, santuokų ir mirčių registro tvarkytojo sprendimu. Jei tėvai taikiai susitaria dėl tėvų pareigų įgyvendinimo, teismas sprendimu tai patvirtina, o priešingu atveju išnagrinėjus bylą iš esmės dėl tėvų pareigų įgyvendinimo priimamas privalomas vykdyti sprendimas. Regis-

tro tvarkytojas taip pat gali sprendimu patvirtinti tėvų tarpusavio susitarimą. Šiuo atveju iškilo konfliktas vienoje Portugalijos Aukščiausiajame Teisme nagrinėtoje byloje. Nuolat Portugalijoje gyvenančios šalys sudarė taikos sutartį dėl tėvų pareigų ir perdavė motinai vaiko vienasmenės globos teises. Praėjus dvejiems su puse metų, motina su dukterimi persikėlė gyventi į Prancūziją. Kilus ginčui dėl vaiko, Portugalijos Aukščiausiasis Teismas patvirtino, kad Portugalijos teismai neturėjo jurisdikcijos. Teismas pastebėjo, kad vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Prancūzijoje, nes vaikas buvo išvežtas teisėtai, kadangi motina buvo vienasmenė vaiko globėja ir turėjo teisę nustatyti vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą (*Portugalijos Aukščiausiojo Teismo (Supremo Tribunal de Justiça, Secçao Cível) 2013 m. spalio 10 d. sprendimas Nr. 1211/08*).

Derėtų paminėti dar vieną konkretų klausimą. Tuo atveju, kai tėvas (motina), kuriam suteiktos vienasmenės tėvų pareigos, išsiveža vaiką į kitą valstybę, nėra pagrindo reikšti pareiškimo dėl vaiko pagrobimo, nes globos teisės nėra pažeistos. Vis dėlto jei paliktas tėvas (motina) kreipiasi į teismą dėl globos bylos iškėlimo per labai trumpą laiką nuo vaiko išvežimo ir galima teigti, kad vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta dar nepasikeitė, tokios valstybės teismai gali būti pripažinti turinčiais jurisdikciją pagal Reglamento 8 straipsnį. Jei išnagrinėjus bylą būtų priimtas sprendimas patikėti vienasmenę arba bendrą globą paliktam tėvui (motinai), paliktas tėvas (motina) galėtų kreiptis į teismą dėl vaiko grąžinimo.

2.2. b) nesusituokę tėvai ar seneliai, neturintys tėvų pareigų, ir „nepilnos“ globos teisės?

Pastaraisiais metais Jungtinės Karalystės teismai dėmesio skyrė faktiniam biologinių tėvų ir senelių, kuriems formaliai tėvų pareigos nėra suteiktos, globos teisių įgyvendinimui ir numatė **„nepilnų“ globos teisių** (angl. *“inchoate” custody rights*) nustatymo kriterijus. Vis dėlto toks požiūris beveik niekur kitur išskyrus Jungtinę Karalystę nesulaukė palaikymo. „Nepilnų teisių atvejais“ laikomi atvejai, kai tvirtinama, jog pareiškėjas dėl bendravimo su vaiku ir (arba) savo turimo vaidmens vaiko atžvilgiu įgyja *pakankamai* „globos teisių“, kad jam galiotų Konvencijoje numatyta apsauga.

Vienoje Jungtinės Karalystės Aukščiausiajame Teisme neseniai išnagrinėtoje byloje iškilo klausimas, ar asmenys, kuriems formaliai tėvų pareigos nėra

suteiktos, bet kurie faktiškai laikinai įgyvendina tėvų teises, gali reikalauti Konvencijoje ir Reglamente numatytų globos teisių. Situacija buvo susijusi su Lietuvoje 2005 m. gimusiu berniuku. Jo tėvai išsiskyrė dar prieš jam gimstant, o netrukus po vaiko gimimo motina jį paliko berniuko seneliams iš motinos pusės. Berniuku rūpinosi jo močiutė, kurią šis laikė savo motina, be to, berniukas nereguliariai internetu bendravo su savo motina (ši gyveno Jungtinėje Karalystėje). 2012 m. motina nusprendė pasiimti vaiką gyventi su savimi. Kadangi seneliai tam prieštaravo, berniuką jo motina su partneriu (kurio berniukas beveik visai nepažinojo) fiziškai, jėga pagrobė iš jo močiutės ir kartu išvyko iš Lietuvos į Šiaurės Airiją. Motina pranešė Lietuvos valdžios institucijoms nutraukianti laikinąją vaiko močiutei suteiktą globą, be to, ji nuvyko pas notarą ir panaikino visus 2006 m. močiutei suteiktus įgaliojimus vaiko globos klausimu.

Netrukus po vaiko išvežimo močiutė kreipėsi į Vaiko teisių apsaugos tarnybos teritorinį skyrių pagal savo gyvenamąją vietą Lietuvoje, o šis savo ruožtu paprašė Šiaurės Airijos institucijų ištirti vaiko gyvenimo sąlygas. Vaiko seneliai taip pat kreipėsi į Lietuvos centrinę instituciją, o ši ėmėsi priemonių jiems padėti atnaujinti ryšius su berniuku. Lietuvos institucijos vaiko senelius informavo, kad jie neturėjo teisės reikalauti grąžinti berniuką. Vis dėlto 2013 m. vasario mėn. seneliai pateikė dokumentus Šiaurės Airijoje, siekdami pripažinti, kad vaikas buvo laikomas neteisėtai, pažeidžiant senelių turimas globos teises. Taip kilo klausimas dėl senelių „nepilnų“ globos teisių, ir byla nukeliavo į Aukščiausiąjį Teismą. Šis teismas nuodugniai susipažino su Jungtinės Karalystės teismų praktika, taip pat su kai kuriomis užsienio šalių bylomis, taikant 1980 m. Hagos konvenciją. Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „nepilnas“ globos teises galima pripažinti tais atvejais, kai: a) teisių reikalaujantis asmuo vykdė pareigas ir naudojosi teisėmis, susijusiomis su pagrindine vaiko priežiūra; b) toks asmuo šiomis teisėmis nesidalino su kitu asmeniu, turinčiu įstatymais pripažintą teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą ir rūpintis vaiko auklėjimu; c) įstatymo paskirtas globėjas atsisakė vaiko arba perdavė jo pagrindinę globą kitiems asmenims; d) asmenų padėtis nuolatinės gyvenamosios vietos šalyje buvo teisiškai ar oficialiai pripažinta (tokiu būdu atskiriant teisėtai vaiką globojančius asmenis nuo kitų asmenų); ir e) yra pagrindo manyti, kad jei tokie asmenys kreiptųsi dėl apsaugos į tos šalies teismus, laikinai būtų palikta *status quo*, o dėl ilgalaikės vaiko ateities būtų sprendžiama teismuose atsižvelgiant į vaiko interesus.

Aukščiausiasis Teismas priėjo prie išvados, kad močiutės statusas suteikė jai „globos teises“ berniuko atžvilgiu jo išvežimo dieną tiek pagal Konvenciją, tiek ir pagal Reglamentą. Jos statuso teisinis elementas buvo grindžiamas kompetentingų institucijų priimtais sprendimais, kadangi anksčiau motina buvo patikėjusi jai pagrindinę vaiko globą. Toks statusas nebuvo visiškai panaikintas tuomet, kai motina informavo institucijas. Taigi, išvežus berniuką iš šalies be jo močiutės sutikimo, buvo pažeistos šios teisės ir toks elgesys buvo neteisėtas tiek pagal Konvenciją, tiek ir pagal Reglamentą. Taigi teismas (remdamasis Konvencijos 12 straipsniu ir Reglamento 11 straipsniu) nurodė nedelsiant grąžinti vaiką į Lietuvą (*In the Matter of K (A Child) (Northern Ireland) [2014] UKSC 29*).

2.3. Reikalavimas, kad globos teisėmis būtų faktiškai naudojamasi

Tam, kad vaiko išvežimas arba negrąžinimas būtų pripažintas neteisėtu, keliamas dar vienas papildomas reikalavimas – tai yra reikalavimas, kad globos teisėmis (vienasmeniškai arba bendrai) būtų faktiškai naudojamasi nurodytu grobimo metu arba būtų buvę naudojamasi, jei vaikas nebūtų pagrobtas.

Nacionaliniai teismai šį reikalavimą aiškina gana griežtai ir iš esmės tik realiai palikus vaiką galima išvada, kad globa nebuvo faktiškai įgyvendinama. Todėl, pavyzdžiui, jei asmuo patiki savo vaiko globą vaiko seneliams arba švietimo įstaigai, bet ir toliau priima pagrindinius su vaiko ateitimi susijusius sprendimus, tai nereiškia, kad toks asmuo faktiškai neįgyvendina savo globos teisių (šiuo klausimu žr. *Austrijos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 30 d. sprendimą Nr. 8Ob121/03g*). Be to, susitarimas su globėju dėl to, su kuo gyvens vaikas, savaime dažnai laikomas tolesniu asmens turimų globos teisių įgyvendinimu (*Re W. (Abduction: Procedure) [1995] 1 FLR 878*). Kita vertus, tėvas (motina), kuris yra ne pagrindinis vaiku besirūpinantis asmuo, savo globos teises įgyvendina palaikydamas ryšį su vaikais arba mėgindamas jį užmegzti.

Vienoje pagal 1980 m. Hagos konvenciją nagrinėtoje byloje buvo sprendžiama dėl trijų vaikų, kurių tėvai nutraukė santuoką Izraelyje. Vadovaujantis šalies rabinų teismo patvirtinta sutartimi dėl santuokos nutraukimo pasekmių, motinai buvo patikėta vienasmenė vaikų globa, o jų gyvenamoji vieta buvo nusta-

tyta su motina Izraelyje. Kartą, kai vaikai per Velykų atostogas apsilankė pas Prancūzijoje gyvenantį tėvą, jie į Izraelį nebegrįžo. Motina kreipėsi į teismą dėl vaikų grąžinimo. Kaip vieną iš argumentų tėvas nurodė tai, kad motina faktiškai nesinaudojo globos teisėmis, nes vaikai didžiąją laiko dalį leido ne šeimos namuose.

Paryžiaus apeliacinis teismas nesutiko su tėvo reikalavimais ir įpareigojo vaikus grąžinti. Du vaikai iš tiesų mokėsi internatinėje mokykloje ir į šeimą grįždavo tik savaitgaliais ir per atostogas. Vis dėlto jie toje mokykloje buvo apgyvendinti ne valdžios institucijų (norint, tėvo teigimu, vaikus apsaugoti nuo nepriežiūros), tačiau motinos sprendimu, atsižvelgiant į jiems kylančius psichologinius ir mokymosi sunkumus. Trečiasis vaikas penkis mėnesius buvo patikėtas rabino globai, tačiau nebuvo pateikta įrodymų, kad motina būtų ketinusi jį palikti. Teismas priėjo prie išvados, kad nebuvo įrodyta, jog motina, atėjus laikui grąžinti vaikus, faktiškai nesinaudojo globos teisėmis (*Paryžiaus apeliacinio teismo (Cour d'appel de Paris, Pôle 1, chambre 1) 2013 m. balandžio 2 d. sprendimas Nr. RG 13/03926*).

3. Jurisdikcijos taisyklės vaikų grobimo atvejais

3.1. Bendroji taisyklė

Reglamento 10 straipsnyje numatyta, kad vienašalis **vaiko pagrobimas (tai yra vaiko išvežimas į kitą valstybę (ne nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę) ar negrąžinimas be globos teisių turėtojo sutikimo) neturi įtakos jurisdikcijai tėvų pareigų bylose**. Kitaip tariant, neteisėtai išvežus arba negrąžinus vaiko, jurisdikciją spręsti bylą **iš esmės** (tai yra nustatyti globos teises, tėvą (motiną), su kuriuo gyvens vaikas, lankymo ar bendravimo teises, priimti nutartį dėl bendravimo tvarkos ir pan.) išsaugo vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismas (iki vaiko pagrobimo). Tik esant itin griežtoms sąlygoms (išimties iš bendrosios taisyklės tvarka) jurisdikcija gali būti perduota valstybės narės, į kurią buvo nuvežtas pagrobtas vaikas, teismams. Taigi, artimumo principą, pagal kurį vaiko poreikius privalo vertinti arčiau vaiko esantis teismas, atsveria būtinybė užkirsti kelią vaikų grobimui ir sutrukdyti šalims ieškoti palankiausio teismo.

> Pagal 1980 m. Hagos konvencijos 16 straipsnį, valstybės, į kurią vaikas yra išvežtas arba kurioje jis laikomas, institucijos nesprendžia dėl vaiko globos teisių iš esmės, kol nenustatoma, kad vaikas neturi būti grąžinamas pagal šią konvenciją, arba sprendžia dėl globos teisių iš esmės tik jei nepateikiamas prašymas pagal šią konvenciją.

Taigi, jei vaikas pagrobiamas ir neišvežamas už ES ribų, pagal bendrąją Reglamento 10 straipsnyje įtvirtintą taisyklę jurisdikciją spręsti iš esmės išlaiko valstybės, kurioje vaikas iki pagrobimo turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą, teismas. Šią taisyklę papildo 1996 m. Hagos konvencijos (prie kurios yra prisijungusios visos ES valstybės narės) 7 straipsnis, kuriame patikslinama, kad ta pati taisyklė taikoma ir pagrobus bei išvežus vaiką į „kitą valstybę".

Tokiu būdu vertinant iš ES teisėjo perspektyvos, nepriklausomai nuo to, ar vaikas buvo pagrobtas ir išvežtas į kitą ES valstybę, kitą valstybę, 1996 m. Hagos konvencijos dalyvę, ar bet kurią kitą pasaulio valstybę, vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos iki pagrobimo valstybės teismas išsaugo jurisdikciją spręsti bylą iš esmės.

> Portugalijos teismuose buvo išnagrinėta pakankamai tipiška su Reglamento 10 straipsnio taikymu susijusi byla. Tėvai su vaiku nuolat gyveno Portugalijoje; vėliau motina nusprendė pasiimti vaiką ir persikelti gyventi į Liuksemburgą. Tėvas pareiškė ieškinį Portugalijoje dėl tėvų pareigų. Portugalijos pirmosios instancijos teismas pareiškė, kad pagal Portugalijos nacionalinės teisės normas Portugalijos teismai neturėjo jurisdikcijos. Vis dėlto sprendimą apskundus, Portugalijos apeliacinis teismas jį panaikino tuo pagrindu, kad vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Portugalijoje. Šis teismas padarė išvadą, kad pagal Reglamento 10 straipsnį kompetencija nagrinėti šią bylą priklausė Portugalijos teismams (*Lisabonos apeliacinio teismo (Tribunal da Relação de Lisboa, Secçao Cível) 2012 m. kovo 27 d. sprendimas Nr. 703/11*).

3.2. Bendrosios taisyklės išimtys: jurisdikcijos perdavimas

Jurisdikcija gali būti suteikta tos valstybės narės, į kurią buvo nuvežtas pagrobtas vaikas, teismams tik esant **labai griežtoms sąlygoms**, įtvirtintoms Reglamento 10 straipsnio a ir b punktuose (išimties iš bendrosios taisyklės tvarka). Iš esmės jurisdikcija perduodama tik tuomet, jei vaikas įgijo nuolatinę gyvenamąją vietą

kitoje valstybėje narėje ir, be to, įvykdyta viena iš alternatyvių Reglamento 10 straipsnyje nurodytų sąlygų.

Reglamento 10 straipsnio a punkte numatytas jurisdikcijos pagrindiniame procese perdavimas vaiko laikymo valstybei tokiais atvejais, kai: i) vaikas yra įgijęs nuolatinę gyvenamąją vietą šioje naujoje valstybėje; **ir** ii) grobimui tylėjimu pritarė visi globos teises turintys asmenys.

> Vienoje Belgijos teisme nagrinėtoje byloje tėvas, Maroko pilietis, nurodė, kad jo vaikas buvo pagrobtas, o vaiko motina, turinti Lenkijos pilietybę, tvirtino, kad tėvas buvo davęs sutikimą išvežti vaiką į kitą valstybę. Vaikas gimė Lenkijoje 2006 m., o vėliau su tėvais gyveno Belgijoje. 2007 m. rugpjūčio mėn. motina vaiko tėvo sutikimu išsivežė jį į Lenkiją, o tėvas po kurio laiko nurodė davęs sutikimą tik vaikui laikinai ten apsilankyti. Vis dėlto tėvas nesikreipė į teismą dėl vaiko grąžinimo. Kai tėvas 2007 m. gruodžio mėn. suprato, kad jo vaiko motina ketina pasilikti Lenkijoje, jis pateikė pareiškimą Belgijos teisme dėl tėvų pareigų. Motina nesutiko su Belgijos teismų jurisdikcija. Šios šalies pirmosios instancijos teismas pripažino turįs jurisdikciją, tačiau Belgijos apeliacinis teismas manė kitaip. Apeliacinis teismas pastebėjo, kad 2008 m. vaiko tėvas sudarė 2 sutikimus vaikui gyventi Lenkijoje. Nors šie dokumentai neabejotinai buvo sudaryti vaiko motinos pageidavimu, tėvas nė karto nereikalavo grąžinti vaiką į Belgiją, net priešingai – pats pasisiūlė vykti į Lenkiją ir rūpintis vaiku. Todėl Apeliacinis teismas priėjo prie išvados, kad tėvui, tyliai išreiškus pritarimą neteisėtam sūnaus negrąžinimui, Belgijos teismai neturėjo tarptautinės jurisdikcijos Reglamento 10 straipsnio pagrindu (*Briuselio apeliacinio teismo (Cour d'appel de Bruxelles) 2009 m. gegužės 5 d. sprendimas Nr. 2008/JR/177*).

Kalbant apie sutikimo ar tylaus pritarimo išreiškimą, pažymėtina, kad pagal 1980 m. Hagos konvenciją išnagrinėtose bylose dėl sutikimo reikalaujama **tikro ir nedviprasmiško sutikimo**. Kita vertus, tai nereiškia, kad toks sutikimas turėtų visais atvejais būti išreikštas oficialiu rašytiniu dokumentu, nes tiek sutikimą, tiek ir tylų pritarimą **galima nustatyti pagal bylos aplinkybes**. Pareiga įrodyti sutikimą ar tylų pritarimą tenka apie tai pareiškusiai šaliai.

> Byloje *Re P-J* Jungtinės Karalystės teismas pateikė tokias sutikimo aiškinimo gaires: „Sutikimas gali būti duotas vaikui išvežti tam tikru nenustatytu laiku ateityje arba įvykus tam tikram įvykiui ateityje. Kartu toks išankstinis sutikimas turi

galioti faktinio išvežimo metu. Turi būti pagrįsta galimybė patikrinti, ar įvykis ateityje įvyks. Sąlyga negali būti išreikšta pernelyg miglotai ar neaiškiai, o abi šalys turi žinoti, ar sąlyga bus įvykdyta. Sąlygos įvykdymas negali priklausyti nuo subjektyvios šalies valios, pavyzdžiui, „nesvarbu, ką tu manai, priėjau prie nuomonės, kad mūsų santuoka iširo, todėl galiu laisvai išvykti su vaiku“. Turi būti galimybė objektyviai patikrinti įvykį. Sutikimas (arba jo nebuvimas) turi būti vertinamas, atsižvelgiant į realias šeimos gyvenimo aplinkybes arba tiksliau – pagal šeimos gyvenimo iširimo aplinkybes. Toks sutikimas nevertintinas pagal sutarčių teisės reikalavimus ir jam netaikoma sutarčių teisė. Todėl sutikimą galima atšaukti bet kuriuo metu iki jo faktinio išvežimo. Tokiu atveju derėtų ginčą dėl išvežimo perduoti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos iki išvežimo šalies teismams. Pareiga įrodyti sutikimą ar tylų pritarimą tenka juo besiremiančiai šaliai. Tyrimo metu atsižvelgiama į bylos aplinkybes, kurios kiekvienu atveju skiriasi. Svarbiausia užduoti šį nesudėtingą klausimą, nors atsakymas priklauso nuo įvairiausių aplinkybių: ar kitas tėvas (motina) davė aiškų ir vienareikšmišką sutikimą išvežti vaiką?“ (*In Re P-J (Abduction Habitual Residence: Consent) [2009], 2 FLR 1051*).

Lilio pirmosios instancijos teismo (*Tribunal de grande instance Lille*) nagrinėjamoje byloje kilo klausimas, ar tam tikri tėvo atlikti veiksmai vertintini kaip jo tylus pritarimas. Byloje dalyvavo tėvas, Graikijos pilietis, ir Prancūzijos pilietybę turinti motina; abu sutuoktiniai su dviem savo vaikais gyveno Belgijoje. Vėliau motina nusprendė pasiimti vaikus ir persikėlė gyventi į Prancūziją. Kai ji grįžo į Belgiją pasiimti dalies savo daiktų, vieną vaiką vienai nakčiai paliko vaiko tėvui. Kitą dieną tėvas atvežė vaiką motinai prie Prancūzijos ir Belgijos sienos. Vis dėlto vėliau jis kreipėsi į Belgijos centrines institucijas su prašymu grąžinti abu vaikus. Proceso metu motina tvirtino, kad tėvas tyliai išreiškė pritarimą vaikų išvežimui. Prancūzijos teismas su motinos argumentais nesutiko ir įpareigojo nedelsiant grąžinti vaikus į Belgiją. Teismo nuomone, tėvas nepareiškė tylaus pritarimo vaikų išvežimui. Ta aplinkybė, kad tėvas savo sūnų atvežė prie Prancūzijos ir Belgijos sienos, norėdamas jį perduoti motinai, reiškė tik tėvo veiksmus vaiko interesais (*Lilio pirmosios instancijos teismo* (*Tribunal de grande instance Lille*) *2008 m. sausio 31 d. sprendimas*).

Reglamento 10 straipsnio b punkte numatytas jurisdikcijos pagrindiniame procese perdavimas vaiko laikymo valstybei šiais atvejais: i) vaikas yra įgiję

nuolatinę gyvenamąją vietą naujoje valstybėje; **ir** ii) vaikas yra pragyvenęs vaiko laikymo valstybėje ne mažiau nei vienerius metus, kai globos teises turintis asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie vaiko buvimo vietą; **ir** iii) buvo įvykdyta viena iš keturių 10 straipsnio b punkte numatytų sąlygų.

> Pavyzdžiui, pagal 10 straipsnio b punkto i papunktį jurisdikcija pereina vaiko laikymo valstybei šiais atvejais: i) vaikas yra įgijęs nuolatinę gyvenamąją vietą vaiko laikymo valstybėje; (ii) nuo persikėlimo praėjo vieneri metai; ir (iii) per vienerius metus (sužinojus apie vaiko buvimo vietą) nebuvo pateikta prašymo grąžinti. Pagal šią nuostatą naujos gyvenamosios vietos šalis gali perimti pareigas vaiko atžvilgiu vaikui gyvenant vaiko laikymo valstybėje ir paliktam tėvui (motinai) nepareiškus noro susigrąžinti vaiką per pagrįstą vienerių metų laikotarpį. Tai atitinka vaiko interesus ir artumo principą.

ESTT turėjo galimybę pasisakyti dėl Reglamento 10 straipsnio b punkto iv papunkčio taikymo, pagal kurį jurisdikcija pagrindiniame procese gali pereiti vaiko laikymo valstybei, įvykdžius i) ir ii) papunkčiuose numatytas sąlygas, ir kompetentingam kilmės šalies teismui priėmus sprendimą dėl globos, kuriame nenumatytas vaiko grąžinimas. *Povse* sprendime ESTT pažymėjo: „Vaiko neteisėto išvežimo pasekmė iš principo neturėtų būti valstybės narės, kurioje buvo vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta prieš pat jį neteisėtai išvežant, teismų turimos jurisdikcijos perleidimas valstybės narės, kurioje po išvežimo yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta, teismams. Todėl Reglamento 10 straipsnio b punkto iv papunktyje esančią sąlygą reikia aiškinti siaurai.“ Taigi turi būti priimtas galutinis teismo sprendimas. Laikinąsias apsaugos priemones nustatantis sprendimas šios sąlygos neatitinka; be to, tokiu sprendimu negalima perduoti jurisdikcijos valstybės narės, į kurią buvo išvežtas pagrobtas vaikas, teismams.

Pasiūlyme dėl Reglamento „Briuselis IIa“ išdėstymo nauja redakcija numatomos iš esmės tos pačios taisyklės kaip ir galiojančio Reglamento 10 straipsnyje. Vis dėlto Pasiūlymo 9 straipsnyje (kuris turėtų pakeisti dabartinio Reglamento 10 straipsnį) išplečiami atvejai, kai jurisdikciją pagrindiniame procese galima suteikti valstybės narės, į kurią išvežtas pagrobtas vaikas, teismams. Pasiūlyme papildomos dabartinio 10 straipsnio b punkto i–iv papunkčiuose įtvirtintos sąlygos ir numatoma, kad jurisdikcija gali pereiti vaiko laikymo valstybei ir penktuoju atveju: jei vaikas įgyja nuolatinę gyvenamąją vietą šioje naujoje valstybėje **ir** vaikas jo laikymo

valstybėje narėje pragyvena bent vienerius metus nuo to, kai globos teises turintys subjektai sužinojo arba turėjo sužinoti apie vaiko buvimo vietą; **ir** *globos teisių turėtojo prašymas grąžinti buvo atmestas dėl kitų priežasčių nei 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnis.*

4. Grąžinimas ir 11 straipsnis

4.1. Bendroji sistema

Itin svarbu pabrėžti, kad pagrobus vaiką **gali būti pateikiami du skirtingi pareiškimai**: i) pareiškimas grąžinti vaiką (kurio pagrindu iškeliamas grąžinimo procesas pagal Hagos konvenciją); ir ii) pareiškimas dėl tėvų pareigų ir globos.

Nors vadovaujantis Reglamento 10 straipsniu dažniausiai bylą iš esmės nagrinėja vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos iki pagrobimo teismai, vaiko laikymo valstybės teismams teikiamas pareiškimas dėl vaiko grąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvenciją. Šiuo klausimu daugelyje šalių yra numatyta, kad jei vienoje valstybėje yra pradėtas grąžinimo procesas, o kitoje – pagrindinis procesas, pagrindinis procesas sustabdomas iki nutarties dėl grąžinimo priėmimo dienos (pavyzdžiui, Lietuvoje, Nyderlanduose). Daugelyje šalių nustatoma koncentruota jurisdikcija grąžinimo bylose (Austrijoje, Belgijoje, Bulgarijoje, Kipre, Čekijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Slovakijoje, Švedijoje, Rumunijoje, Jungtinėje Karalystėje).

Reglamento 11 straipsnis grindžiamas Hagos konvencija ir joje įtvirtintu „skubaus grąžinimo“ principu, o jo tikslas – užtikrinti geresnę dviejų procesų koordinaciją ir išsaugoti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės kompetenciją.

Todėl Reglamento 11 straipsnyje įtvirtinamos taisyklės, taikomos tais atvejais, kai pareiškimas dėl vaiko grąžinimo pateikiamas pagal 1980 m. Hagos konvenciją, tačiau kartu jos nuostatos patobulinamos. Konkrečiai šiame straipsnyje:

- įtvirtinta konkreti pareiga išklausyti vaiką ir paliktą tėvą (motiną);
- ribojama 1980 m. Hagos konvencijoje numatyta galimybė atsisakyti grąžinti vaiką (įpareigojama išklausyti vaiką ir grąžinimo prašančią šalį, taip pat imtis tinkamų priemonių, jei pareiškiama gynyba pagal Konvencijos 13 straipsnio b punktą);

- pagreitinamas grąžinimas įpareigojant imtis kuo skubesnių procedūrų, ir nustatant ne ilgesnį kaip šešių savaičių terminą ir kitus terminus;
- įpareigojama perduoti visus dokumentus nuolatinės gyvenamosios vietos valstybei;
- nustatoma procedūra tuo atveju, jei vėliau sprendimą vaiką grąžinti priima jurisdikciją pagal Reglamentą turintis teismas.

4.2. Vaiko laikymo valstybės pareigos: grąžinimo klausimas

Pagal bendrąją taisyklę, pareiškimas dėl vaiko grąžinimo pateikiamas vaiko laikymo valstybės teismams, kurie ir nagrinėja grąžinimo procesą. Tam yra pakankamai paprastas pagrindas – tos valstybės, kurioje šiuo metu gyvena vaikas, teismai gali greičiau ir veiksmingiau įvykdyti nutartį (jei tokia priimta) dėl vaiko grąžinimo.

Nacionalinis teismas, gavęs prašymą grąžinti, kaip teigiama, pagrobtą ir šio teismo valstybėje narėje laikomą vaiką, iš esmės **privalo priimti sprendimą grąžinti vaiką** pagal 1980 m. Hagos konvenciją. Vis dėlto prieš tai teismas turėtų įsitikinti, ar vaikas iš tiesų buvo pagrobtas ir ar nėra pagrindo atsisakyti jį grąžinti.

> Gali kilti klausimas, ar galima pradėti grąžinimo procesą vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos šalyje iki vaiko pagrobimo. 1980 m. Hagos konvencijoje įtvirtinamas principas, kad vaiko grąžinimo procedūra (teismo procesas) turėtų būti pradedama toje valstybėje, kurioje tuo metu yra vaikas (šiuo klausimu žr., pavyzdžiui, Konvencijos 12 straipsnį). Taigi, ES vidaus atvejais arba bylose, susijusiose su kita šalimi, 1980 m. Hagos konvencijos dalyve, grąžinimo procesas turėtų vykti toje valstybėje, kurioje vaikas buvo pagrobtas. Vis dėlto pareiškimą dėl vaiko pagrobimo pateikęs asmuo gali kreiptis į centrinę instituciją pagal vaiko (ankstesnę) nuolatinę gyvenamąją vietą ir prašyti padėti užtikrinti vaiko grąžinimą (Konvencijos 8 straipsnis).
>
> Nepaisant to, pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybei priklauso galutinio sprendimo dėl vaiko grąžinimo teisė. Jei užbaigus globos procesą priimama nutartis palikto tėvo (motinos) naudai ir išduodamas Reglamento 42 straipsnyje numatytas pažymėjimas, toks sprendimas tampa vykdytinas nedelsiant (šiuo klausimu žr. šio skyriaus 5 poskyrį).

Vaiko laikymo valstybės teismams, gavusiems pareiškimą dėl vaiko grąžinimo pagal Hagos konvenciją, derėtų nepamiršti, kad procese jiems tenka spręsti klausimą **ne dėl vaiko ateities, bet dėl vaiko grąžinimo į jo pradinę kilmės valstybę, kurioje ir turėtų būti sprendžiami su vaiko globa susiję klausimai**. Vaiko grąžinimas nebūtinai reiškia, kad vaikas bus patikėtas palikto tėvo (motinos) globai; tai reiškia tik vaiko grąžinimą į vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę iki vaiko pagrobimo.

Jei grįžus į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę vaikui gali kilti žalos rizika, galima imtis tinkamų priemonių pagal Reglamento 11 straipsnio 4 dalį. Be to, vaiko grąžinimas gali būti traktuojamas kaip „laikinoji priemonė“, grąžinama tik „laikinai“, nes tokių veiksmų tikslas – grąžinti vaiką į jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę iki teismui išsprendžiant klausimą dėl vaiko globos ir gyvenamosios vietos nustatymo.

Grąžinimo pagrindai yra nustatyti 1980 m. Hagos konvencijoje, į kurią pateikiama tiesioginė nuoroda Reglamento 11 straipsnio 1 dalyje, t. y. 1980 m. Hagos konvencija išlieka grąžinimo teisiniu pagrindu. Vis dėlto Reglamente nustatytos ir papildomos vaiko laikymo valstybėms narėms taikomos taisyklės ir pareigos, pagrobus vaikus ES viduje (jos aptariamos toliau šiame skyriuje).

4.2. a) pareiga veikti skubiai

Pareiga veikti skubiai nagrinėjant grąžinimo klausimą yra įtvirtinta tiek 1980 m. Hagos konvencijoje, tiek ir Reglamente. Vis dėlto šios pareigos intensyvumas šiuose dokumentuose skiriasi.

Vadovaujantis 1980 m. Hagos konvencijos 11 straipsniu, vykstant vaiko grąžinimo procesui, teismo ir administracinės institucijos turi veikti kuo sparčiau. Jei sprendimas nepriimamas per šešias savaites, atitinkamų administracinių institucijų gali būti pareikalauta nurodyti vėlavimo priežastis.

Reglamente įtvirtinta gerokai griežtesnė pareiga skubiai veikti nagrinėjant grąžinimo klausimą. Pagal Reglamento 11 straipsnio 3 dalį reikalaujama skubiai priimti sprendimą dėl vaiko grąžinimo taikant skubiausias procedūras, kurias leidžia nacionalinė teisė. Tam patikslinti minėtame straipsnyje nustatoma, kad teismas turėtų priimti sprendimą **ne vėliau kaip per šešias savaites** nuo pareiškimo pateikimo, išskyrus atvejus, kai išimtinės aplinkybės neleidžia to daryti.

Nors toliau kyla mokslinių ginčų ir pareiškiama skirtingų teismų nuomonių dėl to, ar šešių savaičių terminas taikomas procesui kiekvienoje teismo instancijoje, ar jis apima ir apskundimo terminą ar net sprendimo vaiką grąžinti vykdymą, *Reglamento „Briuselis IIa" taikymo praktiniame vadove* reikalaujama užtikrinti, kad sprendimas grąžinti vaiką, priimtas per nustatytą šešių savaičių terminą, būtų „vykdomas".

> „Kalbant apie sprendimus, kuriais liepiama grąžinti vaiką, pažymėtina, kad 11 straipsnio 3 dalyje aiškiai nenurodoma, kad tokie sprendimai, kurie turi būti priimti per šešias savaites, yra vykdomi per tą patį terminą. Tačiau tai vienintelis aiškinimas, kuris galėtų veiksmingai garantuoti siekį užtikrinti skubų vaiko grąžinimą griežtai laikantis termino. Šis siekis žlugtų, jei nacionalinėje teisėje būtų numatyta galimybė sprendimą dėl vaiko grąžinimo apskųsti apeliacine tvarka ir kartu sustabdyti to sprendimo vykdymą, nenustatant jokio apeliacinės procedūros termino. Dėl šių priežasčių valstybės narės turėtų siekti užtikrinti, kad per nustatytą šešių savaičių terminą priimtas sprendimas dėl grąžinimo būtų vykdomas. Kaip pasiekti šį tikslą, paliekama spręsti nacionalinėje teisėje."

Vis dėlto labai dažnai šio šešių savaičių termino nesilaikoma. Toks delsimas kenkia tiek vaiko, tiek šalių interesams. Jei procedūra tęsiasi pernelyg ilgai, vaikas gali spėti integruotis naujoje aplinkoje, todėl vaikui ir sprendimą turinčiam priimti teismui grąžinimas tampa sudėtingesnis. Statistikos duomenys rodo, kad vidutiniškai grąžinimas tęsiasi iki 165 dienų.

> Vienoje Ispanijoje nagrinėtoje byloje teismas nurodė grąžinti vaiką, nors šis buvo atvežtas į Ispaniją daugiau nei prieš ketverius metus. Teismas pažymėjo, kad motina tyčia mėgino vilkinti procesą (*Ispanijos apeliacinio teismo (Audiencia Provincial, Baleares (Seccion 4ª)) 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimas Nr. 160*).
>
> Kitoje byloje vaiko motina jį pagrobė Jungtinėje Karalystėje ir išsivežė į Ispaniją. Tėvas nedelsdamas kreipėsi dėl grąžinimo į Ispanijos teismus, tačiau, praėjus 18 mėnesių, Ispanijos teismas priėmė nutartį ir atsisakė vaiką grąžinti, nes per praėjusį laiką vaikas įsitvirtino Ispanijoje. Kai tėvas pateikė pareiškimą Anglijos teismams pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį, Jungtinės Karalystės teismas teisingai pažymėjo, kad „Ispanijos teismų atsisakymas grąžinti vaiką į jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę sunkiai suderinamas su Hagos konvencijoje įtvirtintais principais" (*High Court of England and Wales, decision in H (A Child) [2009] EWHC 2280 (Fam)*).

Pažymėtina, kad, be Reglamento nuostatų, nacionaliniai teismai savo pareigas grąžinimo procese turėtų vertinti pagal Europos žmogaus teisių konvenciją (toliau – EŽTK), visų pirma **EŽTK 6 straipsnio 1 dalį**. Uždelstas grąžinimas gali reikšti šio EŽTK straipsnio pažeidimą.

> Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau – EŽTT) išnagrinėtoje byloje *Hoholm prieš Slovakiją* kilo klausimas dėl dviejų atitinkamai 2000 m. ir 2002 m. gimusių vaikų, kurių tėvas buvo Norvegijos pilietis, o motina – Slovakijos pilietė. Santuoka buvo sudaryta Norvegijoje 2000 m. Šeima kartu gyveno Norvegijoje iki skyrybų 2004 m. 2004 m. rugsėjo mėn. Norvegijos teismas priėmė laikinąją nutartį ir nurodė, kad atsakomybė už vaikus tenka abiem tėvams, o vaikais rūpinsis motina, suteikiant tėvui teisę juos lankyti. Teismas uždraudė tėvams išvežti vaikus iš šalies be kito tėvo (motinos) sutikimo. Vis dėlto 2005 m. liepos mėn. motina išsivežė vaikus į Slovakiją.
>
> 2005 m. rugsėjo mėn. Norvegijos teismas nutartimi pripažino vienasmenes globos teises tėvui. Tų pačių metų gruodžio mėn. tėvas kreipėsi į Slovakijos teismą pagal 1980 m. Hagos konvenciją dėl vaikų grąžinimo nutarties priėmimo. 2006 m. gegužės 23 d. Slovakijos teismas atsisakė vaikus grąžinti ir po šio sprendimo abi šalys pareiškė skundus ir apeliacinius skundus. Byla pasiekė Slovakijos Konstitucinį Teismą, vėliau ją iš naujo keletą kartų nagrinėjo šalies Aukščiausiasis Teismas ir žemesnės instancijos teismai iki pat 2013 m. gegužės mėn., kai tėvas pavargo bylinėtis ir jis EŽTT pateikė skundą prieš Slovakijos Respubliką.
>
> EŽTT vienbalsiai pripažino, kad Slovakijos Respublika pažeidė EŽTK 6 straipsnio 1 dalį atskirai ir kartu su 13 straipsniu, nes procesas tęsėsi pernelyg ilgai ir nebuvo pritaikytos veiksmingos teisių gynimo priemonės. Teismas nurodė, kad nors grąžinant būtina atlikti patikrinimą pagal EŽTK įtvirtintus standartus, proceso apimtis apsiribojo nagrinėjimu, ar vaikas buvo neteisėtai išvežtas, ar negrąžintas ir ar buvo kokių nors kliūčių vaikui grįžti į nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę. Teismas pažymėjo, kad bet kokius kitus reikšmingus klausimus, pavyzdžiui, klausimus dėl tėvų teisių, turėtų nagrinėti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismai (*2015 m. sausio 13 d. EŽTT sprendimas byloje Hoholm prieš Slovakiją, pareiškimo Nr. 35632/13*).

Pasiūlyme dėl Reglamento išdėstymo nauja redakcija patikslinamas galiojantis Reglamentas ir nustatoma vadinamoji „6+6+6“ taisyklė. Pagal Pasiūlymą procesas tiek pirmosios instancijos, tiek apeliaciniame teisme negalėtų viršyti šešių savaičių. Be to, Pasiūlyme numatoma centrinių institucijų pareiga priimti ir išnagrinėti pareiškimą per šešias savaites (63 straipsnio 1 dalies g punktas). Todėl visiems etapams skirtas laikotarpis negalėtų viršyti 18 savaičių.

Be to, pagal Pasiūlymą valstybės narės privalo koncentruoti jurisdikciją – perduoti jurisdikciją vaikų grobimo atvejais ribotam teismų skaičiui (tai užtikrintų, kad prašymus dėl grąžinimo nagrinėtų šios labai specifinės procedūros patirties turintys teisėjai). Pasiūlyme taip pat paliekama tik viena galimybė apskųsti sprendimą (25 straipsnio 4 dalis) ir tiesiogiai siūloma teisėjui apsvarstyti, ar sprendimas dėl grąžinimo turėtų būti vykdomas laikinai.

4.2. b) vaiko ir palikto tėvo (motinos) išklausymas

Reglamento 11 straipsnio 2 ir 5 dalyse pabrėžiama, kad svarbu suteikti vaikui (bei prašymą pateikusiai šaliai) galimybę proceso metu būti išklausytiems. Reglamento „Briuselis IIa“ 11 straipsnio 2 dalyje reikalaujama, taikant 1980 m. Hagos konvencijos 12 ir 13 straipsnius, užtikrinti, kad proceso metu vaikui būtų suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio.

Pažymėtina, kad suteikti galimybę vaikui būti išklausytam privaloma visais atvejais, ir to atsisakyti leidžiama tik tuomet, jei, teismo vertinimu, vaikui trūksta amžiaus arba brandos. Sprendimą atsisakyti vaiką išklausyti reikėtų deramai įvertinti ir tinkamai pagrįsti. Daugelyje ES teismų, parenkant įvairius vaiko išklausymo metodus, taip pat sprendžiant dėl vaiko nuomonės svorio, atsižvelgiama į vaiko amžių ir brandą. Vis dėlto tai neatleidžia teismo nuo pareigos vaiką išklausyti. Draudžiama atsisakyti išklausyti vaiką dėl laiko stygiaus arba skubaus grąžinimo pobūdžio.

Taip pat pabrėžtina, kad grąžinimo proceso metu vaiko nuomonės derėtų atsiklausti dėl jo grąžinimo į valstybę, kurioje jis gyveno anksčiau, o ne dėl globos ar to, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi (tokie argumentai bus svarbūs globos klausimą nagrinėjančiam teismui).

Šiuo klausimu reikšmingą bylą išnagrinėjo Jungtinės Karalystės apeliacinis teismas. Ginčas byloje kilo dėl keturiolikos metų amžiaus berniuko, kuris, tėvams nutraukus santuoką, su tėvu gyveno Vengrijoje. Tėvui persikėlus į Jungtinę Karalystę darbo reikalais, vaikas atvyko kartu su juo. Tuomet motina kreipėsi į teismą dėl vaiko grąžinimo.

Pirmosios instancijos teismas atsisakė grąžinti vaiką, nes šis tam prieštaravo. Teismas nustatė, kad berniukas „išreiškė aiškų prieštaravimą jo atskyrimui nuo nedalomos tėvo globos". Motina sprendimą apskundė ir apeliacinis teismas pažymėjo, kad nebuvo pakankamai pagrindo pripažinti, kad vaiko pageidavimas būti Anglijoje su tėvu būtų pripažintas prieštaravimu grąžinti jį į Vengriją Hagos konvencijos 13 straipsnio prasme. Taigi, vaiko nuomonė nebuvo išklausyta esminiu klausimu – ar vaikas prieštarauja jo grąžinimui į Vengriją, ir vaikas buvo išklausytas tik dėl savo pageidavimo gyventi su tėvu (*Court of Appeal of England and Wales in Re M (Abduction: Child's Objection: Appeal) [2014] EWCA Civ 1519*).

Vien tik vaiko pageidavimo likti buvimo valstybėje gali nepakakti prieštaravimui pagal Hagos konvencijos 13 straipsnio c punktą pagrįsti (šiuo klausimu žr. *Austrijos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 8 d. sprendimą Nr. 9Ob102/03w*).

Išsamiau vaiko išklausymas aptariamas 5 šio leidinio skyriuje.

Nors paprastai teisme išklausomi vaikai, **derėtų išklausyti ir paliktą tėvą (motiną)** (arba kitą grąžinimo prašančią šalį). Jei vaiko grąžinimo prašanti šalis lieka neišklausyta, teismo sprendimas gali būti apskųstas ir panaikintas.

Ispanijos teismų nagrinėtoje byloje motina Lenkijos pilietė išsivežė savo vaiką į Maljorką 2006 m. birželio mėn. Tėvas kreipėsi į teismą prašydamas grąžinti vaiką ir nurodė, kad pagal Lenkijos teisę jis turėjo teisę dalyvauti nustatant vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą, nepaisant to, kad santuoka buvo nutraukta ir vaikas gyveno su motina. Per pirmąjį teismo posėdį 2007 m. spalio mėn. vaikas, kuriam tuo metu buvo septyneri metai, pareiškė pageidavimą likti Ispanijoje, be to, paminėjo atvejus, kai prieš motiną buvo naudojamas fizinis smurtas. Tačiau tėvo teismas neišklausė ir pirmosios instancijos teismas atsisakė grąžinti vaiką.

Apeliacinis teismas nutartį dėl atsisakymo grąžinti vaiką panaikino ir pareiškė,

kad vaikas dar nebuvo sulaukęs pakankamo amžiaus ir brandos. Be to, teismas, nesuteikęs galimybės tėvui pasisakyti, pažeidė Reglamento 11 straipsnio 5 dalį (*Ispanijos apeliacinio teismo (Audiencia Provincial, Baleares (Seccion 4ª) 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimas Nr. 160*).

4.3. Grąžinimo išimtys

Nors pagrindinis Reglamente ir 1980 m. Hagos konvencijoje įtvirtintas principas – tai, kad vaiko laikymo valstybės teismas turėtų nurodyti nedelsiant grąžinti vaiką, šis teismas vis dėlto privalo patikrinti, ar yra pagrindo priimti nutartį atsisakyti grąžinti vaiką. Šie pagrindai (grąžinimo išimtys) yra išvardyti 1980 m. Hagos konvencijoje; jų sąrašas yra baigtinis.

1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnyje išvardijamos išimtys, kurioms esant leidžiama priimti nutartį, kuria atsisakoma grąžinti vaiką.

> Pagal 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnį, leidžiama atsisakyti grąžinti vaiką, jei:
>
> a) asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri rūpinosi vaiku, vaiko išvežimo ar laikymo metu iš tiesų nesinaudojo globos teisėmis arba neprieštaravo ar vėliau sutiko, kad vaikas būtų išvežtas ar laikomas; arba
>
> b) yra didelė rizika, kad vaiką grąžinus jam būtų padaryta fizinė ar psichinė žala arba kad vaikas paklius į kitą netoleruotiną situaciją;
>
> c) vaikas prieštarauja grąžinimui ir jau yra sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę.

Be to, **1980 m. Hagos konvencijos 12 ir 20 straipsniuose** numatyti papildomi atsisakymo pagrindai. Konvencijos 12 straipsnyje kalbama apie atvejus, kai paliktas tėvas (motina) nepateikia pareiškimo dėl vaiko grąžinimo ir apgyvendinimo naujoje aplinkoje, o Konvencijos 20 straipsnyje numatyta, kad gali būti atsisakyta grąžinti vaiką, jei to neleistų valstybės, į kurią kreipiamasi, pagrindiniai žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos principai.

Taip pat pažymėtina, kad nors tai formaliai ir nėra pagrindas atmesti pareiškimą dėl vaiko grąžinimo, labai dažnai teismas neįpareigoja vaiko grąžinti, nes nustato, kad vaikas nuolat negyveno ankstesnėje valstybėje (neturėjo ten nuolatinės gyvenamosios vietos) (žr. pirmiau esantį 2.1 poskyrį). Todėl nėra pa-

grindo konstatuoti vaiko pagrobimo, o vaiko išvežimas ar negrąžinimas pripažįstamas teisėtu.

4.3. a) nesinaudojimas globos teisėmis

Pagal 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio a punktą leidžiama atsisakyti vaiką grąžinti, jei galimo išvežimo metu globos teisėmis iš tiesų nebuvo naudojamasi. Tai jau buvo aptarta analizuojant grobimo sampratą, žr. 2.3 poskyrį (*Reikalavimas, kad globos teisėmis būtų faktiškai naudojamasi*).

4.3. b) sutikimas ir tylus pritarimas

Taip pat galima atsisakyti grąžinti, jei paliktas tėvas (motina) sutiko ar tyliai pritarė vaiko išvežimui arba negrąžinimui. Šiuo klausimu žr. pirmiau esančiame 3.2 poskyryje pateiktą komentarą dėl 10 straipsnio a punkto.

4.3. c) didelės rizikos išimtis

1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkte numatyta „didelės rizikos“ gynyba – itin dažnai šalių nurodomas argumentas prieštaraujant vaiko grąžinimui. Vis dėlto ji **aiškintina siaurai**, susiejant didelės rizikos vertinimą su galimos žalos vaiką grąžinus sunkumu. Todėl rizika turi būti ne tik „reali“, bet ir „didelė“.

> Kaip Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs su 1980 m. Hagos konvencija susijusiame procese, nors žodis „didelė“ taikomas rizikai, o ne žalai, kasdienėje kalboje šie du dėmenys yra susiję. Todėl palyginti nedidelė mirties ar sunkaus sužalojimo rizika gali būti tinkamai pripažinta „didele“, o ne tokiai didelei žalai reikėtų didesnės rizikos (*UK Supreme Court decision in Re E (Children) [2011] UKSC 27*).

ES kontekste **šios išimties taikymą riboja** Reglamento **11 straipsnio 4 dalis**, kurioje teismui draudžiama atsisakyti grąžinti vaiką šiuo pagrindu, jei nustatoma, kad imtasi (tinkamų) **priemonių** užtikrinti vaiko apsaugą jį sugrąžinus (žr. tolesnį 4.3. d) poskyrį). Jei vaiko laikymo valstybės teismas ketina atsisakyti grąžinti vaiką dėl didelės pavojaus rizikos, ES vidaus grobimų atvejais visų pirma reikalaujama nustatyti, ar imtasi tinkamų priemonių. Taigi teismas turi atlikti 2 žingsnius, t. y. vaiko laikymo valstybės teismas turėtų: i) nustatyti su vaiko grąžinimu susijusią riziką ir, jai esant, ii) įvertinti, ar yra imtasi tinkamų priemonių

užtikrinti vaiko apsaugą jį sugrąžinus.

> Neseniai išnagrinėtoje byloje Austrijos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis Reglamento 11 straipsnio 4 dalyje išdėstytomis sąlygomis, nurodė, kad tuo atveju, jei vaiko laikymo valstybės teismas ketina atsisakyti grąžinti vaiką (arba vykdyti tokį sprendimą) dėl didelės pavojaus rizikos, visų pirma teismas turi *sua sponte* įsitikinti, ar nėra galimybės imtis reikalingų apsaugos priemonių grąžinimui užtikrinti. Teismas negali vien tik laukti pasiūlymų iš tėvo (motinos), kurio globos teisėms tokie pasiūlymai turėtų įtakos (*Austrijos Aukščiausiojo Teismo (Oberster Gerichtshof) 2013 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas Nr. 6Ob134/13v*).

Iš esmės 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkte numatyta, kad atsisakyti grąžinti vaiką leidžiama šiais trimis atvejais: kai yra didelė rizika, kad vaiką grąžinus jam būtų padaryta

1. fizinė žala; arba
2. psichologinė žala; arba
3. vaikas paklius į kitą netoleruotiną situaciją.

Dažnai vaikus grobiantys tėvai remiasi šia išimtimi, kad nereikėtų grąžinti pagrobtų vaikų smurto artimoje aplinkoje, nederamo elgesio, seksualinės prievartos pagrindu, arba nurodo, kad vaikas yra stipriai emociškai prisirišęs prie jį pagrobusio tėvo (motinos). ES vidaus grobimų atvejais gerokai rečiau nurodomi regioniniai konfliktai, sunkių infekcinių ligų ar teroristinių išpuolių rizika.

> Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkte nurodyta didelė rizika apima kraštutinius atvejus, kai vaikas negalės normaliai vystytis kilmės valstybėje dėl to, kad tėvų teisių ir pareigų turėtojas nevykdo ar nederamai atlieka tėvų teises ir pareigas bei yra pagrindo manyti, kad toks jo elgesys nepasikeis ateityje (nederamai elgiasi vaiko akivaizdoje, piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis ar psichotropinėmis priemonėmis ar pan.) arba dėl objektyvių sąlygų kilmės valstybėje vaikui vystytis nebuvimo (pvz., karo padėties) (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 25 d. nutartis Nr. 3K-3-403/2008*).

Vienas subtiliausių klausimų, susijusių su didele smurto rizika – jos **įrodymai**.

Tiek iš Hagos konvencijos, tiek ir iš Aiškinamosios ataskaitos aiškiai matyti, kad **įrodinėjimo pareiga** pagal Konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punktą **tenka grąžinimui prieštaraujančiam asmeniui**. Ši šalis privalo įrodyti didelę riziką. Taigi pareiga įrodyti „didelės rizikos" buvimą dažniausiai teks vaiką pagrobusiam tėvui (motinai) (tuo klausimu žr. *UK Supreme Court decision in Re E (Children) [2011] UKSC 27*).

Pažymėtina, kad derėtų **įvertinti su konkretaus vaiko** grąžinimu susijusią riziką. **Bendro pobūdžio žalos** rizika **neturėtų būti pagrindu** atsisakyti grąžinti vaiką 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkto pagrindu.

> Byloje *Re S* teismas vertino žalos riziką dėl teroristinių išpuolių ir pripažino, kad reikėjo atsakyti į klausimą, ar buvo konkrečios žalos rizika konkrečiam vaikui, o ne dėl to, ar apskritai buvo kilusi žalos rizika. Todėl Palestinos ir Izraelio santykiuose susiklosčiusi politinė situacija nesutrukdė grąžinti vaiko pagal Hagos konvenciją (*Re S (Abduction: Custody Rights) [2002] 2 FLR 815*).

Šalyse, 1980 m. Hagos konvencijos dalyvėse, yra išnagrinėta daug bylų, susijusių su šios Konvencijos 13 straipsnio b punkto taikymu; vis dėlto dėl tam tikrų klausimų lieka neaiškumų, nes jie skirtingai sprendžiami skirtingose šalyse. Tuo klausimu Hagos tarptautinės privatinės teisės konferencija sudarė darbo grupę ir pavedė jai parengti Konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punkto **gerosios praktikos vadovą** (žr.: *https://www.hcch.net/en/projects/post-convention-projects/article-13-1b*). Tuo tarpu tikslinga aptarti tam tikras bendrąsias ES valstybių teismų praktikoje matomas tendencijas.

Fizinė žala

Fizinės žalos (paprastai – smurto artimoje aplinkoje) rizika ir agresija praeityje gali būti pagrindas taikyti 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punktą. Tipiškas pavyzdys – motina pagrobia savo vaiką ir grįžta į savo kilmės šalį, bėgdama nuo smurtaujančio vaiko tėvo.

> Lietuvos apeliacinio teismo nagrinėtoje byloje nekilo abejonių, kad motina iš tiesų pagrobė vaiką iš Jungtinės Karalystės (kur šeima gyveno) ir persikėlė į savo kilmės šalį Lietuvą. Vis dėlto motina įrodė, kad vaiko tėvas smurtavo jos ir kitų asmenų atžvilgiu, dažnai – vaikui matant, be to, jis elgėsi neprognozuojamai. Todėl buvo priimta nutartis dėl atsisakymo grąžinti vaiką 1980 m.

spalio 25 d. Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punkto pagrindu, atkreipiant dėmesį, kad yra didelė fizinės ar psichologinės žalos rizika (*Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. sausio 31 d. nutartis Nr. 2-753/2013*).

Jei fizinės žalos rizika įrodyta, nacionalinis teismas turėtų pripažinti „didelės rizikos" buvimą pagal 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punktą ir apsvarstyti galimybę taikyti apsaugos priemones pagal Reglamento 11 straipsnio 4 dalį.

Šios išlygos taikymas ir jos įrodinėjimo sunkumai detaliau aptariami 2011 m. Hagos konferencijos nuolatinio biuro parengtoje ataskaitoje dėl *Smurto artimoje aplinkoje ir šeimoje bei 13 straipsnyje numatytos „didelės rizikos" išimties* (2011 m. gegužės mėn. parengiamasis dokumentas Nr. 9, žr. pirmiau pateiktą nuorodą).

„Psichologinė žala" arba „netoleruotina situacija"

ES vidaus grobimų bylose vaikus pagrobę tėvai dažniau remiasi „didelės rizikos" išimtimi ir nurodo psichologinę žalą arba netoleruotiną situaciją, o ne fizinės žalos riziką. Pagal bendrąją taisyklę, **derėtų atsižvelgti tik į tokius nepatogumus, kurie gerokai viršija su persikėlimu į kitą gyvenamąją vietą susijusius sunkumus**. Taigi, pavyzdžiui, tvirtinimo, kad psichologinė žala bus padaryta, nes vėl reikės persikelti gyventi kitu adresu kitoje šalyje, nepakanka šiai išimčiai pagrįsti.

> „<…> šį klausimą taip pat reikia vertinti, atsižvelgiant į Konvencijoje įtvirtintą tikslą. Čia nekalbama apie ilgalaikę riziką. Čia nekalbama apie ilgalaikę žalą. Kalbama apie riziką ir žalą, kuri galėtų būti padaryta tik per tą laikotarpį, kurio vaiko kilmės šalies teismui reikia nustatyti tolimesnę vaiko ateitį ir laikinai priimti sprendimą dėl reikalingų laikinųjų apsaugos priemonių" (*High Court of England and Wales, decision in B v B [2014] EWHC 1804 (Fam)*.

Pavyzdžiui, apie psichologinę žalą galima kalbėti tais atvejais, kai paliktas tėvas (motina) agresyviai elgiasi ne su pačiu vaiku, bet su vaiko motina ar vaiko broliais ar seserimis.

Viena iš tipiškų situacijų, kai vaikus pagrobę tėvai mėgina remtis psichologinės žalos išimtimi – **vaiko** (visų pirma – kūdikio arba labai mažo vaiko) **atsky-**

rimas nuo jo pagrindinio globėjo, jei vaikas būtų grąžintas. Jei vaikas dar visai mažas, jį pagrobusi motina dažnai pareiškia, kad pati negrįš ir kad vaiką grąžinus be jos šiam būtų padaryta fizinė ar psichologinė žala arba jis atsidurtų kitoje netoleruotinoje situacijoje.

> Bulgarijos teismai sulaukė pareiškimo dėl kūdikio grąžinimo į Slovėniją. Žmonai, Bulgarijos pilietei, ir jos vyrui, Slovėnijos piliečiui, vaikas gimė šeimai gyvenant Slovėnijoje. Kai motina pasiėmė vaiką ir išvyko į Bulgariją, vyras kreipėsi į teismą dėl vaiko grąžinimo.
>
> Teismas atsisakė grąžinti vaiką tuo pagrindu, kad vaiko atskyrimas nuo motinos pakenktų vaiko fiziniam ir protiniam vystymuisi, be to, kūdikis neturi jokių ryšių su savo gimimo vietos šalimi (*Sofijos apeliacinio teismo 2013 m. vasario 8 d. sprendimas Nr. 4529/2013*). Taip pat žr. *Sofijos teismo 2012 m. sausio 9 d. sprendimą Nr. 14566/2011*, kuriame patvirtinta, kad Bulgarijos teismai retai įpareigoja tėvą grąžinti kūdikį ar labai mažą vaiką.

Vis dėlto teismai turėtų tokį gynybos argumentą vertinti itin atidžiai. Jei būtų vadovaujamasi vien šiais argumentais, motinos įgytų labai didelės galios ir tai reikštų, kad motinai pagrobus savo mažą vaiką arba kūdikį jis niekada nebūtų grąžintas. Toks požiūris prieštarautų 1980 m. Hagos konvencijos ir Reglamento tikslui.

Vis dar neaišku, kokiais dar atvejais tiktų šis pagrindas, nes teismų praktika skiriasi ir dažnai priklauso nuo konkrečios situacijos (pavyzdžiui, svarbus vaiko teisių institucijų ir psichologų pateikiamas vertinimas).

> Vienoje Jungtinės Karalystės teisme nagrinėjamoje byloje vienas iš argumentų, kuriuos motina, Bulgarijos pilietė, nurodė prieštaraudama vaiko grąžinimui į Bulgariją (buvo akivaizdu, kad savo vaiką ji pagrobė ir išsivežė į Jungtinę Karalystę), buvo galima psichologinė žala, kuri būtų padaryta vaikui, jei tėvams tektų ilgai ir intensyviai bylinėtis.
>
> Teismo neįtikino, kad berniukui kiltų „didesnė psichologinės žalos rizika“ jį grąžinus į aplinką Bulgarijoje (kur jo tėvai bylinėjasi), palyginti su tolesniu vaiko gyvenimu Jungtinėje Karalystėje. Teismas apgailestaudamas pažymėjo neišvengiamą aplinkybę, kad motina, vienašališkai pagrobusi vaiką ir išsivežusi jį į Jungtinę Karalystę, tuo pat metu smarkiai paaštrino tėvų tarpusavio ginčą, todėl ji

negali remtis tokiu scenarijumi ir tvirtinti, kad šiuo atveju taikoma Konvencijos 13 straipsnio b punkto išimtis (*High Court of England and Wales, decision in Re L (Grave risk of harm) (Children's objections) [2015] EWHC 3300 (Fam)*).

Netoleruotinos situacijos išimtis dažnai yra glaudžiai susijusi su psichologine žala. Tai gali būti pasakytina ir apie smurto artimoje aplinkoje situacijas, kai vaikas, nors ir nėra tiesioginės fizinės ar psichologinės prievartos auka, visgi neišvengia jos įtakos. Tačiau šią išimtį galima aiškinti ir gerokai plačiau, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, ir, pavyzdžiui, netoleruotinai situacijai priskirti vaiko nepriežiūrą ar net brolių ir seserų išskyrimą (tačiau pasakytina, kad tokiu atveju teismams svarbūs itin artimi brolių ir seserų tarpusavio santykiai, todėl šis argumentas dažniausiai atmetamas). Bet kokiu atveju svarbu tiksliai identifikuoti ir subtiliai įvertinti faktinę situaciją.

Paryžiaus apeliaciniam teismui buvo pavesta spręsti klausimą dėl 3 metų amžiaus mergaitės, kurią motina pagrobė ir išsivežė iš Portugalijos į Prancūziją, grąžinimo. Be kita ko, motina vaiko grąžinimui prieštaravo ir tuo pagrindu, kad vaiko grąžinimas į Portugaliją pakenktų vaiko interesams, nes mergaitė būtų staiga atskirta nuo savo įbrolio. Teismas nurodė, kad jei motina nuspręstų likti Prancūzijoje su savo pirmuoju vaiku, dėl vaikų išskyrimo mergaitei, atsižvelgiant į jos amžių, nekiltų didelė psichinio sukrėtimo rizika. Buvo priimta nutartis dėl grąžinimo (*Paryžiaus apeliacinio teismo 2013 m. liepos 5 d. nutartis Nr. RG 13-11509*). Taip pat žr. *High Court of England and Wales, decision in Re L (Grave risk of harm) (Children's objections) [2015] EWHC 3300 (Fam)*, *High Court of England and Wales, decision in WA (A Child) (Abduction) (Consent; Acquiescence; Grave Risk of Harm or Intolerability) [2015] EWHC 3410 (Fam)*. Šiose Jungtinės Karalystės išnagrinėtose bylose teismai taip pat nenorėjo pripažinti brolių ir seserų išskyrimo „didele rizika", nors ir pripažino, kad taip galėjo atsitikti esant specifinėms aplinkybėms.

Konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punktas ir ekonominiai veiksniai

Vertinant „didelės rizikos" išimtį, nėra tinkama atsižvelgti į iš esmės palankesnes gyvenimo sąlygas vaiko laikymo valstybėje.

Liono apeliaciniame teisme nagrinėjamoje byloje kilo klausimas dėl dviejų

vaikų, kurių nuolatinę gyvenamąją vietą teismas nustatė su Vokietijoje gyvenančiu tėvu. 2010 m. rugpjūčio mėn. motina, pasinaudojusi savo teise bendrauti su vaikais, neleido vaikams grįžti į Vokietiją ir jie liko Prancūzijoje. Tėvas kreipėsi į teismą dėl vaikų grąžinimo. Motina tvirtino, kad vaikus grąžinus į Vokietiją jiems kiltų didelė rizika. Vis dėlto šiuo klausimu ji nurodė tik skurdžias tėvo gyvenimo sąlygas Vokietijoje. Apeliacinis teismas pastebėjo, kad sprendžiant šį klausimą nebuvo pagrindo atsižvelgti į argumentą, kad vaikų gyvenimo sąlygos Prancūzijoje buvo geresnės (*Liono apeliacinio teismo 2011 m. rugsėjo 19 d. sprendimas Nr. RG 11/02919*).

Vis dėlto tam tikrais atvejais į ekonominius veiksnius galima atsižvelgti (kartu su kitais veiksniais), visų pirma tuomet, kai, be sunkios turtinės padėties, kyla ir fizinės ar psichologinės žalos rizika.

Paryžiaus apeliaciniame teisme nagrinėtoje byloje buvo nustatyta, kad tėvas pagrobė dvi savo dukteris ir išsivežė jas iš Belgijos į Prancūziją. Nors mergaičių gyvenamoji vieta buvo nustatyta su juo, abu tėvai turėjo globos teises. Tėvas kartu su partnere ir visais jų vaikais persikėlė į Prancūziją ir ten įsidarbino. Todėl, teismo manymu, nebuvo pagrindo tikėtis, kad tėvas grįš į Belgiją su savo dukterimis. Taigi, vaikus grąžinus jie gyventų tik su motina arba juos tektų patikėti institucinei globai. Vis dėlto, teismo nuomone, motinos būsto materialinės sąlygos nebuvo tinkamos mergaitėms (ji gyveno dviejų kambarių bute kartu su dviem pilnamečiais broliais, o vienas iš jų buvo linkęs smurtauti). Teismas padarė išvadą, kad motinos gyvenamojoje vietoje nebuvo sudaryta tinkama aplinka vystymuisi, todėl nusprendė, kad vaikus grąžinus motinai jiems kiltų didelė fizinė ir protinė rizika. Taip pat nebuvo nustatyta, kad buvo imtasi tinkamų Reglamento 11 straipsnio 4 dalyje numatytų priemonių vaikams apsaugoti po jų grąžinimo (*Paryžiaus apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 13 d. sprendimas Nr. RG 12/0617*).

4.3. d) draudimas atsisakyti grąžinti, jei imtasi „priemonių“

Savitarpio pasitikėjimas, kuriuo grindžiama Europos teisingumo, laisvės ir saugumo erdvė, paskatino Komisiją ieškoti priemonių didelės rizikos išimties taikymo atvejų skaičiui sumažinti. Todėl Reglamentas „Briuselis IIa“ buvo papildytas 11 straipsnio 4 dalimi.

Reglamento 11 straipsnio 4 dalyje apribojama 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkte numatyta „didelės rizikos“ išimtis. Joje iš esmės nustatoma, kad **vaikas visuomet grąžinamas** – net jei yra rizika, kad vaiką grąžinus jam būtų padaryta fizinė ar psichologinė žala arba kad vaikas paklius į kitą netoleruotiną situaciją, **jei** nustatoma, kad **imtasi priemonių užtikrinti vaiko apsaugą** jį sugrąžinus.

> Ispanijos teismas nagrinėjo bylą, kurioje vaikas buvo išvežtas iš Paryžiaus į Barseloną. Prašymą grąžinti pateikė Prancūzijos viešoji įstaiga, atsakinga už vaiko globą. Teismas atsisakė taikyti 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punktą ir pažymėjo, kad Prancūzijos viešoji įstaiga imsis tinkamų priemonių vaikui apsaugoti (*Ispanijos apeliacinio teismo (Audiencia Provincial, Pontevedra (Seccion 1ª)) 2010 m. liepos 5 d. sprendimas Nr. 715*).

Tinkamomis priemonėmis laikomos priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti, kad vaikas galėtų grįžti į savo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę ir jam nekiltų jokios rizikos. Tinkamai parinktos ir taikomos priemonės turėtų visais atvejais užtikrinti saugų vaiko grįžimą.

Tinkamoms priemonėms, priklausomai nuo konkrečios situacijos, gali būti priskiriamas saugus motinos ir (arba) vaiko būstas (tai pakankamai įprasta, jei motina savo vaiką pagrobia bėgdama nuo smurto artimoje aplinkoje arba agresyviai besielgiančio vaiko tėvo); užtikrinimas, kad paliktas tėvas, kuris, kaip manoma, kelia grėsmę, nesiartintų prie motinos ir vaiko jiems grįžus; įpareigojimas paliktam tėvui (motinai) padengti su grąžinimu susijusias išlaidas (arba dalį jų); ikiteisminio tyrimo ar proceso pagrobusio tėvo (motinos) atžvilgiu sustabdymas (jei tokiais atvejais nacionalinėje teisėje numatytas baudžiamojo proceso iškėlimas).

> Vienoje Austrijos Aukščiausiajame Teisme nagrinėjamoje byloje kilo klausimas dėl dvynių, kurių motina turėjo Prancūzijos ir Austrijos pilietybę, o tėvas buvo Prancūzijos pilietis, grąžinimo. Šeima gyveno Prancūzijoje. Nors tėvas smurtavo vaikų motinos atžvilgiu, tačiau nebuvo įrodyta, kad jis smurtavo ar seksualiai priekabiavo prie savo vaikų. 2008 m. gruodžio mėn. motina išsivežė vaikus į Austriją. 2009 m. vasario mėn. tėvas kreipėsi į teismą dėl vaikų grąžinimo, ir jo pareiškimas buvo patenkintas. 2010 m. rugpjūčio mėn. Austrijoje tėvui buvo iškeltas baudžiamasis procesas dėl galimo seksualinio priekabiavimo prie vaikų. Motinai Prancūzijoje buvo išduotas arešto orderis.

> Aukščiausiasis Teismas manė, kad šiuo atveju grąžinus vaikus jiems kiltų didelė pavojaus rizika, todėl buvo atsisakyta besąlygiškai vykdyti nutartį dėl vaikų grąžinimo. Tuomet Aukščiausiasis Teismas ėmėsi galimų tinkamų priemonių klausimo. Teismo manymu, reikėjo įsitikinti: i) ar vaikų globą tikrai galima būtų patikėti vaikų apsaugos tarnybai; ii) dėl tarnybos tipo, ar vaikai ten galėtų būti apgyvendinti kartu su suaugusiuoju ir ar tokių vietų buvo netoli nuo tėvo gyvenamosios vietos; iii) ar ir jei taip – kokį sprendimą galima rasti dėl motinai išduoto arešto orderio, trukdančio jai grįžti į Prancūziją su vaikais; iv) ar vaikų močiutė iš motinos pusės buvo pasirengusi savo vaikaičių gerovės sumetimais konstruktyviai prisidėti ieškant teisinių ir praktinių problemų, trukdančių motinai su vaikais grįžti, sprendimo (*Austrijos Aukščiausiojo Teismo (Oberster Gerichtshof) 2013 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas Nr. 6Ob134/13v*).

Vaiko laikymo valstybės teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, įvertina, ar tokios tinkamos priemonės iš tiesų egzistuoja, o ne yra vien jų teorinė galimybė. Kaip yra paaiškinta *Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo praktiniame vadove*, nepakanka to, kad kilmės valstybėje narėje apskritai yra vaiko apsaugos tvarka, o turi būti nustatyta, kad kilmės valstybės narės institucijos **ėmėsi konkrečių priemonių tam vaikui apsaugoti.**

> Vienoje byloje, kai vaikas buvo pagrobtas Vengrijoje ir išvežtas į Prancūziją, šios šalies teisėjas pripažino, kad vaiko išvežimas buvo neteisėtas, tačiau kartu atsisakė vaiką grąžinti dėl didelės rizikos, kurią lėmė praeityje smurtavęs ir ne kartą grasinęs tėvas. Teismo sprendimas buvo apskųstas, nurodant, kad Vengrijoje galiojo nepilnamečių apsaugos įstatymai. Vis dėlto apeliacinis skundas buvo atmestas, nes buvo būtina nurodyti konkrečias tinkamas priemones, kurių buvo imtasi vaikui šiuo atveju apsaugoti (*Paryžiaus apeliacinio teismo 2005 m. spalio 5 d. sprendimas Nr. 05/16526*).

Kadangi tinkamos priemonės įgyvendinamos ar taikomos vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje (iki vaiko pagrobimo), visais atvejais reikalinga vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos centrinių institucijų pagalba ir apskritai kitų valdžios institucijų bendradarbiavimas. Kilmės valstybės centrinės institucijos arba kitos institucijos toje šalyje gali gerokai geriau nei vaiko laikymo valstybės institucijos nustatyti, ar buvo faktiškai imtasi apsaugos priemonių, taip pat jas įvertinti iš vaiko apsaugos perspektyvos.

Pažymėtina, kad tinkamos priemonės taikomos tik iki sprendimo globos procese priėmimo ir su vaiko globa susijusių klausimų išsprendimo dienos. Taigi šios priemonės išlieka **laikino pobūdžio**. Jų paskirtis – apsaugoti vaiką, kol vaiko kilmės valstybės teismas galutinai nuspręs dėl vaikui ateityje taikomų priemonių.

Vis dėlto šias priemones faktiškai taikyti gali būti sudėtinga visų pirma todėl, kad globos bylų nagrinėjimas dažnai užsitęsia. Todėl, pavyzdžiui, jei pagrobusiam tėvui nurodoma grįžti kartu su vaiku, tai tėvui gali reikšti didelę naštą, nes jam gali tekti palikti turimą darbą vaiko laikymo valstybėje; be to, pagrobęs tėvas vaiko laikymo valstybėje gali būti sukūręs naują šeimą. Dėl šios priežasties vaiko laikymo valstybės teisėjo laukia sunki užduotis – rasti tinkamas priemones.

Dėl šių (ir kitų priežasčių) iš nacionalinės teismų praktikos matyti, kad tinkamos priemonės ne taip dažnai taikomos, o nacionaliniai vaiko laikymo valstybės teismai retai pripažįsta siūlomas priemones tinkamomis. Iš tiesų dažnai pasitaiko, kad teismas, nustatęs didelės rizikos buvimą, atsisako grąžinti vaiką, net neatlikęs tyrimo dėl galimo apsaugos priemonių taikymo arba kreipimosi dėl jų į vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę.

Šiame kontekste derėtų turėti omenyje, kad **1996 m. Hagos konvencijos 11 straipsnyje** yra numatyta papildoma galimybė užtikrinti saugų vaiko grąžinimą. Pagal šį straipsnį vaiko laikymo valstybės teismai gali neatidėliotinais atvejais imtis **bet kokių reikalingų apsaugos priemonių**. Tokios vaiko laikymo valstybės nustatytos priemonės būtų vykdomos kilmės valstybėje iki tol, kol vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos šalies institucijos imsis pagal situaciją reikalingų priemonių.

4.3. e) vaiko prieštaravimai

Pagal 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio c punktą leidžiama atsisakyti grąžinti vaiką, jei jis tam prieštarauja.

Kaip pirmiau pažymėta 4.2.2 poskyryje, argumentai, kuriais grindžiamas prieštaravimas, turėtų būti labiau susiję su pačiu grąžinimu, o ne su klausimu, su kuo vaikas norėtų gyventi. Be to, nors į vaikų nuomonę reikia atsižvelgti taikant 1980 m. Hagos konvenciją ir Reglamentą, vaikų prieštaravimų ne visuomet pakanka grąžinimui išvengti (žr., pavyzdžiui, *2013 m. kovo 7 d. EŽTT sprendimą*

Raw prieš Prancūziją, pareiškimo Nr. 10131/11).

Išsamesnė pareigų išklausyti vaiką ir galimybės įvertinti vaiko nuomonę analizė pateikiama 5 šio leidinio skyriuje.

4.3. f) prašymas dėl grąžinimo, pateiktas praėjus daugiau nei vieneriems metams po vaiko išvežimo

Pagal 1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnį prašymas grąžinti vaiką taip pat gali būti atmestas, jei: i) nuo tos dienos, kai vaikas buvo pagrobtas, iki proceso pradžios vaiko laikymo valstybėje yra praėję daugiau nei **vieneri metai;** ir ii) įrodoma, kad vaikas jau **prisitaikė** prie naujos aplinkos. Kitaip tariant, tokioje situacijoje vaiko laikymo valstybės teismas, siekdamas užtikrinti vaiko interesus, **turi teisę savo nuožiūra** nustatyti, ar grąžinti vaiką.

> Neseniai Lietuvos apeliaciniame teisme išnagrinėtoje byloje tėvas pateikė prašymą grąžinti vaiką praėjus trylikai mėnesių nuo vaiko išvežimo dienos. Iš bylos aplinkybių buvo matyti, kad tėvas nuo pat pirmosios vaiko išvežimo dienos tiksliai žinojo naują vaiko gyvenamąją vietą. Teismas nurodė, jog vaikas buvo išvežtas dar kūdikystėje ir vienerius metus praleido Lietuvoje, jis šioje šalyje integravosi ir buvo padaryta išvada, kad vaikas įgijo nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvoje. Todėl teismas priėjo prie išvados, kad jis turėjo teisę atsisakyti vaiką grąžinti pagal 1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnį (*Lietuvos apeliacinio teismo 2017 m. sausio 27 d. nutartis, bylos Nr. e2-473-516/2017*).
>
> Prancūzijos apeliacinio teismo nagrinėtoje byloje motina neteisėtai išsivežė savo vaiką iš Ispanijos ir persikėlė gyventi į Prancūziją. Byloje buvo įrodyta, kad ne vėliau kaip 2010 m. lapkričio mėn. ji nedviprasmiškai išreiškė savo ketinimą likti su vaiku Prancūzijoje. Vis dėlto grąžinimo procesas buvo pradėtas tik 2012 m. gegužės mėn. Apeliacinio teismo nuomone, buvo taikytinas 1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnis „nepriklausomai nuo tos dienos, kai [tėvas] kreipėsi į Ispanijos institucijas“. Teismo nuomone, vaikas integravosi naujoje aplinkoje Prancūzijoje (jis nuo 2010 m. toje šalyje lankė darželį, dalyvavo papildomoje veikloje, gerai kalbėjo prancūziškai ir turėjo draugų) (*Paryžiaus apeliacinio teismo 2012 m. gruodžio 11 d. sprendimas Nr. RG 12/13919*).

4.3. g) neatitikimas pagrindiniams valstybės, į kurią kreipiamasi, principams (1980 m. Hagos konvencijos 20 straipsnis)

1980 m. Hagos konvencijos 20 straipsnyje numatyta, kad gali būti atsisakyta grąžinti vaiką, „jei to neleistų valstybės, į kurią kreipiamasi, pagrindiniai žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos principai“. Tokiu būdu pagal 20 straipsnį galima lanksčiai išvengti nacionalinių konstitucinių normų ir 1980 m. Hagos konvencijoje įtvirtintų tarptautinių įsipareigojimų tarpusavio prieštaravimų.

Nors toks pagrindas pagrįstai įtrauktas į tarptautinę konvenciją, kuri yra privaloma beveik šimtui skirtingų valstybių, jis nevartotinas saugumo, laisvės ir teisingumo erdvėje, kurios valstybės gerbia tas pačias vertybes ir pasitiki viena kita. Iš praktikos matyti, kad ES vidaus grobimų bylose teismai retai remiasi vien tik šia nuostata, t. y. ji nebent nurodoma papildomai prie 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkto.

4.4. „Vaiko interesų“ aiškinimas grąžinimo procese

Kitas šiame kontekste iškylantis labai delikatus klausimas, kurį būtina tinkamai pasverti – vaiko interesų įvertinimas grąžinimo procese.

> Kai kurių ES valstybių (pavyzdžiui, Prancūzijos, Suomijos ir Jungtinės Karalystės) nacionaliniai teismai tiesiogiai atsižvelgia į „vaiko interesus“, taikydami „didelės rizikos“ išimtį pagal Hagos konvencijos 13 straipsnio b punktą.

Vadovaujantis Niujorko vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalimi, imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų, *inter alia,* teismai, svarbiausia – vaiko interesai. Vaiko interesai taip pat laikomi pagrindiniu principu tiek pagal 1980 m. Hagos konvenciją, tiek ir pagal Reglamentą (čia tai įtvirtinta preambulėje ir kitose Reglamento nuostatose).

Vadovaujantis nacionaline teismų praktika ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, vaikų pagrobimo kontekste vaikų interesus galima traktuoti dviem aspektais: i) kuo greičiau vėl būti su savo tėvais, kad nė vienas iš tėvų laikui bėgant neįgytų nesąžiningos pirmenybės; ii) augti „sveikoje aplinkoje“, kurioje nebūtų jokios žalos rizikos. Žvelgiant iš asmens raidos perspektyvos, vaiko interesai priklauso nuo įvairių individualių aplinkybių, visų pirma vaiko amžiaus ir brandos

laipsnio, tėvų buvimo (ar nebuvimo) ir vaiko aplinkos bei patirčių.

Vaiko interesai buvo tinkamai išaiškinti keliose Europos Žmogaus Teisių Teismo nagrinėtose bylose. Šio Teismo sprendimai teikia keletą **papildomų minčių dėl galimybės priimti sprendimus, kuriais atsisakoma grąžinti vaikus**. Iš kitos pusės, šio Teismo sprendimais dar kartą patvirtinama **trapi vaiko interesų ir 1980 m. Hagos konvencijos tikslo – užkirsti kelią vaikų grobimui, pusiausvyra**.

Viena pirmųjų EŽTT išnagrinėtų bylų, kurioje daugiau dėmesio skirta vaiko interesų klausimui – byla *Maumousseau ir Washington prieš Prancūziją*.

> Byloje buvo sprendžiama dėl tėvo, JAV piliečio, ir Prancūzijos pilietybę turinčios motinos dukros. Tėvai buvo susituokę ir gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose. Vis dėlto, kai mergaitei suėjo dveji metai, motina ją pasiėmė atostogauti su savimi į Prancūziją ir atsisakė grįžti į JAV. Netrukus po to JAV teismas mergaitės globą laikinai (o vėliau ir visa apimtimi) suteikė mergaitės tėvui, ir šis kreipėsi į teismą dėl pagrobto vaiko grąžinimo. Perėjus visas bylinėjimosi stadijas Prancūzijos kasacinis teismas įpareigojo grąžinti mergaitę į JAV. Galiausiai vaikas buvo grąžintas tėvui, o motina pateikė pareiškimą dėl jos teisių pagal EŽTK pažeidimo. Pagrindinis EŽTT iškilęs klausimas – nustatyti, ar Prancūzijos teismai, nurodę grąžinti mergaitę į JAV, užtikrino tinkamą byloje dalyvaujančių asmenų prieštaringų interesų pusiausvyrą, tai yra vaiko ir abiejų tėvų interesų ir viešosios tvarkos pusiausvyrą.
>
> EŽTT laikėsi nuomonės, kad vaiko globos bylose „vaiko interesų“ vertinimu gali būti siekiama dviejų tikslų: pirma, užtikrinti, kad vaikas augtų normalioje aplinkoje ir kad nė vienas iš tėvų negalėtų imtis priemonių, kurios pakenktų vaiko sveikatai ir raidai; antra, išlaikyti vaiko ryšius su šeima, išskyrus atvejus, kai šeima yra itin tam netinkama, nes ryšių su šeima nutraukimas vaikui prilygsta jo šaknų nutraukimui. Teismas visiškai sutiko su Hagos konvencijos pagrindu esančia filosofija ir pagrindine mintimi, kad svarbu kaip įmanoma greičiau atkurti iki vaiko pagrobimo buvusią *status quo*. Teismo nuomone, tinkamai taikant Hagos konvencijos 12, 13 ir 20 straipsnius, vaikas nebus automatiškai ar mechaniškai sugrąžintas. Teismas buvo įsitikinęs, kad nacionaliniai teismai, nagrinėję pateiktą pareiškimą dėl vaiko grąžinimo pagal Hagos konvenciją, tinkamai atsižvelgė į mergaitės „interesus“, kuriems svarbus skubus vaiko grąžinimas į jam įprastą aplinką (*2007 m. gruodžio 6 d. EŽTT*

sprendimas byloje Maumousseau ir Washington prieš Prancūziją, pareiškimo Nr. 39388/05).

Šioje byloje EŽTT nustatė tam tikras tinkamo „vaiko interesų" vertinimo gaires ir pirmą kartą aptarė **išsamią vaiko asmeninės situacijos kriterijų analizę**. Visgi vėlesnėse praktikose, X prieš Latviją bylose, šis reikalavimas buvo apribotas. EŽTT nurodė, kad nereikalaujama detaliai analizuoti bendrą vaiko situaciją, tik reikia kruopščiai įvertinti faktorius, kurie gali lemti atsisakymą grąžinti vaiką.

Vėlesnėje EŽTT byloje *Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją* buvo įvesti papildomi **praėjusio laiko ir integracijos kriterijai**.

> Byloje buvo sprendžiama dėl vaiko, kurio 2003 m. susilaukė motina, Šveicarijos pilietė, ir Izraelio pilietybę turintis tėvas (visi jie gyveno Izraelyje). Vaikui gimus, motina pareiškė, kad vaiko tėvas prisijungė prie vienos radikalios ultraortodoksų pažiūrų žydų sekto. Kadangi motina nuogąstavo, kad vaiko tėvas išsiveš jį į užsienį, motina kreipėsi į teismą ir gavo nutartį, draudžiančią išvežti vaiką iš šalies. Vėliau sutuoktiniai nutraukė santuoką, abiem buvo skirta vaiko globa (pagal Izraelio teisę vaiko globa apima teisę prieštarauti vaiko išvežimui), o vaiko gyvenamoji vieta buvo nustatyta su motina. 2005 m. motina kartu su vaiku persikėlė į Šveicariją. Tėvas kreipėsi į teismą dėl vaiko grąžinimo. Šveicarijos žemesnės instancijos teismai atsisakė įpareigoti vaiką grąžinti, vadovaudamiesi 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punktu. Vis dėlto 2007 m. Šveicarijos Federalinis Teismas įpareigojo vaiką grąžinti. Motina su vaiku kreipėsi į EŽTT. EŽTT kolegija, išnagrinėjusi bylą, nenustatė EŽTK pažeidimų, tačiau jos sprendimą panaikino šio Teismo Didžioji kolegija.
>
> Didžioji kolegija atkreipė dėmesį, kad pagal EŽTK 8 straipsnį tais atvejais, kai taikytina Hagos konvencija, draudžiama automatiškai ar mechaniškai nurodyti grąžinti vaiką. Žvelgiant iš asmens raidos perspektyvos, vaiko interesai priklauso nuo įvairių individualių aplinkybių, visų pirma vaiko amžiaus ir brandos laipsnio, tėvų buvimo (ar nebuvimo) ir vaiko aplinkos bei patirčių. Dėl šios priežasties šiuos interesus būtina vertinti kiekvienu atskiru atveju. Teismas taip pat pakartojo savo sprendimą, priimtą *Maumousseau* byloje. Vėliau Teismas įvertino papildomus kriterijus, kurie liko neaptarti *Maumousseau* byloje, tai yra praėjusio laiko ir integracijos kriterijus (*2010 m. liepos 6 d. EŽTT*

Didžiosios kolegijos sprendimas byloje Neulinger ir Shuruk prieš Šveicariją, pareiškimo Nr. 41615/07).

Sprendime *Neulinger* byloje, vertindamas vaiko interesus, Teismas atkreipė dėmesį, kad vaikas atvyko į šalį 2005 m., kai jam buvo dveji. **Nuo tada jis nuolat gyveno toje šalyje ir yra gerai įsikūręs** (iki Didžiosios kolegijos sprendimo praėjo maždaug 5 metai). Teismas taip pat pažymėjo, kad nors vaikas pagal amžių vis dar gali prisitaikyti, jei jam tektų vėl persikelti iš įprastos aplinkos, vaikas greičiausiai neišvengtų sunkių pasekmių, visų pirma tuomet, jei jis grįžtų vienas (kaip rodo sveikatos pažymos). Todėl, Teismo manymu, grįžimas į Izraelį jam nebūtų į naudą. Teismas taip pat atsižvelgė į tėvo gyvenimo būdą (įskaitant tą aplinkybę, kad per tą laiką tėvas buvo du kartus susituokęs, jam buvo iškelta byla, o jo teisės bendrauti su berniuku buvo ribotos) ir sunkumus, galimus motinai grįžus gyventi į Izraelį.

Byloje *Šneersone ir Kampanella prieš Italiją* EŽTT taip pat pažymėjo, kad vaiko apsaugos priemonės taip pat turėtų atitikti vaiko interesus. Šiuo atveju Italijos teismas neįvertino vaiką grąžinus kylančios psichologinės žalos, kurią nustatė Latvijos institucijos, rizikos (*2012 m. liepos 12 d. EŽTT sprendimas Šneersone ir Kampanella prieš Italiją, pareiškimo Nr. 14737/09*).

5. Nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės pareigos: Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalys ir „pirmenybės mechanizmas“

Vykstant procesui pagal Hagos konvenciją, kai vaiko laikymo valstybė (nepaisant bendrojo pobūdžio pareigos grąžinti pagrobtą vaiką) atsisako grąžinti vaiką, tai dažnai reiškia proceso pabaigą. Tai – vienas iš Hagos konvencijos trūkumų. Iš tiesų, net jei *de jure* vaiko laikymo valstybė neturėtų turėti kompetencijos spręsti dėl globos teisių iš esmės, būtent taip atsitinka *de facto*, priėmus sprendimą ir atsisakius grąžinti vaiką.

Siekiant išvengti tokių pasekmių, nesuderinamų su svarbiais Konvencijoje įtvirtintais principais, pavyzdžiui, vaiko grąžinimu ir nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės kompetencijos išsaugojimu, Reglamentas buvo papildytas nauja nuostata – **11 straipsnio 6–8 dalimis,** vadinamuoju *pirmenybės mechanizmu* (angl. *'overriding mechanism', 'overruling procedure'*). Jį lėmė Reglamento ir

1980 m. Hagos konvencijos tarpusavio sąveika, siekiant sustiprinti teismų tarpusavio bendradarbiavimą ir komunikaciją ir suteikiant galimybę paskutinį žodį tarti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos (iki pagrobimo) teismams.

Šio teisinio mechanizmo veikimą trumpai galima paaiškinti taip. Vaiko laikymo valstybės teismas, atsisakęs grąžinti vaiką, privalo vaiko ankstesnės nuolatinės gyvenamosios vietos valstybei perduoti priimtą sprendimą ir kitus susijusius dokumentus. Tokiu būdu apie šiuos dokumentus pranešama (žr. 5.2 poskyrį) bylos šalims, kurios savo ruožtu gali kreiptis dėl globos proceso iškėlimo į vaiko ankstesnės gyvenamosios vietos teismą. Šis teismas tuomet įvertina bylą iš esmės ir priima sprendimą dėl globos, gyvenamosios vietos ir bendravimo teisių. *Jei* teismas nusprendžia vaiką grąžinti, **toks teismo sprendimas „pakeičia" ankstesnę vaiko laikymo valstybėje priimtą nutartį, kuria atsisakyta tai padaryti**, nes vėlesnis teismo sprendimas įgyja pirmenybę prieš ankstesnį sprendimą, kuriuo atsisakyta vaiką grąžinti. Įvykdžius papildomus reikalavimus, tokį sprendimą taip pat galima patvirtinti, ir jis gali būti **vykdomas be *exequatur*** ar kitos papildomos bet kurioje valstybėje narėje nustatytos procedūros.

Konkretus šios nuostatos įgyvendinimas sukėlė daugelį problemų. Kai kurie autoritetingi autoriai net siūlė jos atsisakyti. Vis dėlto Komisija, išdėsčiusi Reglamentą nauja redakcija, nusprendė šį mechanizmą, laikomą ES būdinga ypatybe, užtikrinančia geresnę vaikų apsaugą, išlaikyti.

5.1. Atsisakymas grąžinti, grindžiamas Hagos konvencijos 13 straipsniu

Pirmoji pirmenybės mechanizmui reikalinga sąlyga – **vaiko laikymo valstybės teismo sprendimas, kuriuo atsisakoma grąžinti** vaiką. Šį Reglamento tekste aiškiai įtvirtintą reikalavimą ESTT patvirtino pirmajame pagrobto vaiko grąžinimo proceso klausimu priimtame prejudiciniame sprendime 2008 m. pabaigoje, žymiojoje *Rinau* byloje. Nors ESTT sprendime daugiausia buvo kalbama apie pažymėjimą, reikalaujantį nedelsiant vykdyti sprendimus vaiką grąžinti (Reglamento 42 straipsnis), pirmą kartą pati procedūra atsidūrė dėmesio centre, ir Teismui pasitaikė proga paaiškinti daugelį subtilių su visa procedūra susijusių klausimų.

> Byloje buvo sprendžiama dėl motinos, Lietuvos pilietės, sudariusios santuoką su Vokietijos pilietybę turinčiu vaiko tėvu; tėvai nuolat gyveno Vokietijoje kar-

tu su vaiku. Kai pora iširo, ponia Rinau išvyko iš Vokietijos ir įsikūrė Lietuvoje kartu su dukra. Tėvas kreipėsi į Lietuvos teismą su prašymu vaiką grąžinti; pirmosios instancijos teismas Lietuvoje vaiką grąžinti atsisakė, tačiau vėliau, apskundus teismo sprendimą, apeliacinis teismas jį panaikino ir nurodė grąžinti vaiką į Vokietiją. Vis dėlto šios nutarties vykdymas Lietuvoje buvo apskųstas ir keletą kartų sustabdytas. Tuo tarpu pirmosios instancijos teismo sprendimas, kuriuo atsisakyta perduoti vaiką, buvo pateiktas Vokietijos teismui, o šis priėmė nutartį pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį, tačiau nutartis nebuvo įvykdyta. Galiausiai Vokietijos teismas nutraukė ponios Rinau ir pono Rinau santuoką, pavedė nuolatinę mergaitės globą jos tėvui ir įpareigojo motiną vaiką grąžinti į Vokietiją. Tuo tikslu šis Vokietijos teismas išdavė Reglamento 42 straipsnyje numatytą pažymėjimą. Motina kreipėsi į Lietuvos teismus, prašydama nepripažinti Vokietijos teismo priimto sprendimo dėl vaiko grąžinimo. Kai byla pasiekė Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, šis kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą (*2008 m. liepos 11 d. ESTT sprendimas, C-195/08 PPU, Rinau*).

Visų pirma ESTT išaiškino, kad numatyta procedūra taikoma tik tuomet, kai **vaiko laikymo valstybėje priimtas sprendimas dėl negrąžinimo** (sprendimas *Rinau*, 73 punktas). Vis dėlto, kai priimamas ir nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismui pateikiamas sprendimas dėl negrąžinimo, „**nėra svarbu**, ar šio sprendimo vykdymas sustabdytas, buvo priimtas naujas sprendimas, sprendimas buvo panaikintas arba bet kuriuo atveju jis neįgijo įsiteisėjusio sprendimo galios, ar buvo pakeistas sprendimu dėl grąžinimo, **jei vaikas iš tikrųjų nebuvo grąžintas**“ (sprendimas *Rinau*, 89 punktas).

Vis dėlto Reglamento 11 straipsnio 8 dalyje numatytas procesas galimas ne dėl visų sprendimų, kuriais atsisakoma grąžinti vaikus. Iš tiesų ši procedūra ribojama sprendimais, kuriais atsisakoma grąžinti 1980 m. Hagos konvencijos **13 straipsnio pagrindu**.

Visiškai akivaizdu ir logiška, kad „pirmenybės mechanizmas“ taikomas pagal Hagos konvencijos **13 straipsnio 1 dalį** priėmus sprendimą atsisakyti grąžinti vaiką, tai yra tuo pagrindu, kad vaiką grąžinus jam kils „didelė rizika“. Kaip jau aptarta anksčiau, šis pagrindas yra bendro pobūdžio ir suteikia teismui didelę laisvę veikti savo nuožiūra, o tai praktiškai taikant Hagos konvenciją sudarė tam tikrų keblumų.

Kiek sunkesnis pasirinkimas susijęs su sprendimo, kuriuo atsisakyta grąžinti vaiką, pakartotiniu patikrinimu, kai sprendimas grindžiamas Hagos konvencijos **13 straipsnio 2 dalimi**, tai yra **vaiko prieštaravimu**. Iš esmės bet kuris vaikas, kuris yra laikomas pakankamo amžiaus ir brandos, kad jį būtų galima išklausyti ir jo nuomonę priimti, ir kuris prieštarauja grąžinimui, neturėtų būti grąžintas. Vaiko teisė būti išklausytam priimant visus su jo gyvenimu susijusius sprendimus yra visuotinai pripažinta, taip pat įprasta rimtai vertinti vaiko išreikštą nuomonę. Be to, daugelyje valstybių narių būtų labai sudėtinga (ar net neįmanoma) vykdyti sprendimą vaiką grąžinti prieš paties vaiko valią.

Nepaisant to, kas pirmiau išdėstyta, vis dėlto pažymėtina, kad vaiko išreikšta nuomonė dėl jo grąžinimo savo esme skiriasi nuo vaiko nuomonės, pareikštos vaiko globos procese. Grąžinimo procese į klausimą galima atsakyti „taip“ arba „ne“ (tai yra, vaiką grąžinti arba jo negrąžinti), o globos procese, atliekant bendrą visų vaiko interesų vertinimą, gali tekti išsiaiškinti kompleksinę vaiko nuomonę su visais niuansais. Globos procesui vykstant vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teisme vaikas turi būti išklausytas asmeniškai, o teisėjas turi visapusiškai ir išsamiai susipažinti su visomis vaiko gyvenimo aplinkybėmis. To galima pasiekti, be kita ko, išnagrinėjant visą vaiko laikymo valstybėje surinktą medžiagą ir įrodymus (toliau žr. 5.2 poskyrį).

Nors vaiką išklausyti yra privaloma, tai jokiu būdu neturėtų reikšti, kad teisėjas nebetenka savo kaip sprendimus priimančio asmens vaidmens. Faktiškai pareiga išklausyti vaiką (jei šis yra pasiekęs brandą) neturėtų tapti pasiteisinimu ir padėti išvengti pareigos priimti sprendimus (taip pat ir sunkius) nusprendžiant vien vaiko pareikštos nuomonės pagrindu. Dėl šių priežasčių, nors Reglamente aiškiai kalbama apie prioritetinę vaiko nuomonės svarbą, vis dėlto vaiko nuomonę privalo **išsiaiškinti ir įvertinti** vaiko gyvenamosios vietos valstybės **teismas**. Tai neabejotinai gali sukelti valstybių narių tarpusavio trintį, jei gyvenamosios vietos valstybėje priimamas sprendimas vaiką grąžinti, o šiam prieštarauja vaiko laikymo valstybėje gyvenantis vaikas.

„Pirmenybės mechanizmas“ netaikomas kitiems atsisakymo grąžinti vaiką pagrindams. Pavyzdžiui, šis mechanizmas neveikia, jei sprendimas atsisakyti grąžinti vaiką grindžiamas **tuo, kad vaikas kitoje šalyje yra pragyvenęs daugiau nei vienerius metus nuo pagrobimo** (1980 m. Hagos konvencijos 12 straipsnio

2 dalis). Tinkamai taikoma minėta nuostata leidžia negrąžinti vaiko įvykdžius tokias sąlygas: praėjus laikui (daugiau nei vieneriems metams po pagrobimo) ir vaikui įsikūrus. Šios sąlygos pagal Reglamento 10 straipsnį taip pat pagrindžia jurisdikcijos perdavimą vaiko laikymo valstybei. Todėl suprantama, kad, atsižvelgiant į tokias faktines aplinkybes, kai galima perduoti kompetenciją kitai valstybei, pirmenybės mechanizmas netaikomas. Jis taip pat netaikomas, kai nutartis, kuria atsisakoma grąžinti vaiką, **grindžiama išvada, kad vaikas nebuvo pagrobtas** (pavyzdžiui, todėl, kad teismas nustatė, kad vaikas buvo išvežtas ne iš savo nuolatinės gyvenamosios vietos).

Atsisakymas vaiką grąžinti, remiantis galimu **pagrindinių teisių pažeidimu,** ir leidžiamas pagal Hagos konvencijos 20 straipsnį, yra subtilesnis. Jau buvo kalbėta, kad šis atsisakymo pagrindas ES valstybėse narėse nėra itin tinkamas (žr. pirmiau esantį 4.3. g) poskyrį). Taip pat pažymėtina, kad šis pagrindas buvo nurodytas vos keliose bylose, tačiau visose iš tiesų buvo kalbama apie galimą vaiko teisės būti išklausytam pažeidimą. Tokie atvejai atskleidžia plačių nuostatų trūkumą. Kyla rizika, kad vaiko laikymo valstybė pasinaudos tokiu pagrindu, norėdama išvengti „pirmenybės mechanizmo“ galimybės ir vien tik siekdama suteikti nutarčiai, kuria atsisakoma grąžinti vaiką, daugiau stabilumo. Kitaip tariant, atsisakymas grąžinti vaiką gali būti grindžiamas Hagos konvencijos 20 straipsniu, o ne 13 straipsniu, vien tik norint išvengti „pirmenybės mechanizmo“.

Iš čia kyla paskutinis klausimas, į kurį reikia atsakyti: kaip reikėtų spręsti bylą, kai sprendimas yra: a) grindžiamas **keliais pagrindais**, kaip dažnai pasitaiko realiose bylose; b) jei sprendimas nėra pagrįstas **konkrečiu pagrindu**, tačiau jame kalbama apie kelias faktines ir teisines aplinkybes; c) grindžiamas aiškiai **neteisingu** atsisakymo **pagrindu**.

Reglamente tiesiogiai į šiuos klausimus neatsakoma. Atsižvelgiant į bendrą Reglamento „Briuselis IIa“ struktūrą, tokias bylas turėtų nagrinėti vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismas. Vis dėlto šiais atvejais minėtas teismas turėtų elgtis itin atsargiai ir pagarbiai. Kai nurodoma **keletas pagrindų**, vienas jų paprastai yra svarbesnis, o likusieji nurodomi tik argumentacijai sustiprinti. Pavyzdžiui, jei vaiką atsisakoma grąžinti pirmiausia dėl vaiko įsikūrimo šalyje, nors užsimenama ir apie tam tikrus nedidelius įrodymus dėl palikto tėvo (motinos) galimo tylaus pritarimo, vaiko gyvenamosios vietos valstybės teismas neturėtų

iš naujo nagrinėti bylos. Priešingą sprendimą būtų galima priimti tuomet, kai pagrindinė priežastis yra didelė fizinės ar psichologinės žalos rizika, be to, nurodomas papildomas su įsikūrimu susijęs pagrindas.

Kai vaiko laikymo valstybės teismas **aiškiai nenustato** atsisakymo grąžinti vaiką **pagrindų** arba kurį nors pagrindą formaliai nurodo, tačiau motyvų nepateikia, vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismui, kuriam pateikiamas pareiškimas, tenka pareiga atkurti galimai pateiktus argumentus ir padaryti savo išvadas. Nors nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismo sprendime bet kokiu atveju neturėtų būti peržiūrimi sprendimo atsisakyti vaiką grąžinti pagrindai (žr. 5.4 poskyrį toliau), šis teismas yra neabejotinai kompetentingas įvertinti situaciją apskritai, visų pirma tuomet, kai vaiko laikymo valstybės teismas nesiima tokių veiksmų. Be to, jei vaiko laikymo valstybės teismas galėtų išvengti Reglamento 11(8) straipsnio mechanizmo naudojimo paprasčiausiai nenurodydamas tinkamų argumentų dėl atsisakymo grąžinti vaiką, specialioji Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalyse įtvirtinta norma prarastų prasmę.

Galiausiai, tas pats pasakytina ir tuo atveju, kai vaiko laikymo valstybės teismas **akivaizdžiai klysta dėl pagrindo** atsisakyti grąžinti vaiką **buvimo**. Pavyzdžiui, tai gali pasitaikyti vertinant, ar paliktas tėvas (motina) tinkamai naudojosi globos teisėmis.

> Toks klausimas buvo sprendžiamas byloje, kurioje Italijos teisėjui buvo pateiktas tėvo, Italijos piliečio, pareiškimas pagal Reglamento 11 straipsnio 7 dalį, kai Lenkijos teisėjas atsisakė grąžinti motinos pagrobtą ir į Lenkiją išvežtą vaiką. Vaiką atsisakyta grąžinti keliais pagrindais: Konvencijos 12 straipsnio 2 dalimi (nes pareiškimas dėl vaiko grąžinimo buvo pateiktas praėjus 14 mėnesių nuo vaiko išvežimo); dėl vaiko prieštaravimo grąžinimui (vaikas buvo išklausytas netiesiogiai, dalyvaujant socialinėms tarnyboms); ir dėl tėvo netinkamo naudojimosi savo globos teisėmis (nustatyta, kad tėvas neužtikrino nuolatinės vaiko priežiūros, kuri teko motinai). Italijos teisėjas iš naujo įvertino visą susidariusią situaciją ir teismo nurodytus pagrindus. Visų pirma teisėjas pažymėjo, kad šiomis konkrečiomis bylos aplinkybėmis diena *ad quem*, nuo kurios skaičiuojamas dvylikos mėnesių laikotarpis, yra tuomet, kai paliktas tėvas sužinojo apie vaiko motinos sprendimą vaiko negrąžinti, o ne momentas, kai vaikas faktiškai išvyko iš šalies. Teisėjas taip pat nustatė, kad

pagal Italijos teisę abu tėvai (nepriklausomai nuo santuokos sudarymo) visais atvejais dalijasi vaiko globos teisėmis ir teise nustatyti vaiko gyvenamąją vietą; sprendžiant dėl globos teisių buvimo, neatsižvelgiama į tai, kas vykdo nuolatinę vaiko priežiūrą.

Įdomu tai, kad, nepaisant to, Italijos teismas patvirtino sprendimą atsisakyti grąžinti vaiką priėjęs prie išvados, kad nuo galutinio teismo sprendimo dėl globos priėmimo buvo praėję daug laiko, vaikas jau buvo įsikūręs su motina Lenkijoje, todėl grąžinus vaiką į Italiją būtų pakenkta jo interesams (*Salerno nepilnamečių bylų teismo 2011 m. kovo 30 d. sprendimas (neskelbtas)*). Dėl laiko įtakos procesui pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį žr. tolesnį 5.6 poskyrį.

5.2. Skubus sprendimo perdavimas nuolatinės gyvenamosios vietos valstybei

Vaiko laikymo valstybės teismas, priėmęs sprendimą atsisakyti grąžinti vaiką, turėtų jį su kitais dokumentais **perduoti** vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybei. Perduoti reikalaujama **„nedelsiant“**. Nors pagal Reglamentą reikalaujama, kad priimtas sprendimas būtų perduotas vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismui per trisdešimt dienų, tačiau šis terminas apima ir laiką kreipiantis į centrines institucijas ir galiausiai dokumentams išversti reikalingą laiką. Perduoti reikalaujama ne tik patį teismo sprendimą, bet ir **visus kitus dokumentus, reikalingus** sprendimui atsisakyti grąžinti vaiką paaiškinti. Todėl taip pat derėtų perduoti ir teismo posėdžių protokolus, socialinių tarnybų ir psichologų ataskaitas, šalių deklaraciją, dokumentų vertimus ir pan.

Šie dokumentai yra itin svarbūs, nes jie suteikia medžiagą vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismui ir padeda suprasti atsisakymo grąžinti vaiką priežastis bei galiausiai patvirtinti ir nepanaikinti nutarties esmės. Šie dokumentai padeda valstybės, kurioje vaikas anksčiau gyveno, bet iš kurios buvo pagrobtas, teismui aiškiai įvertinti faktinius vaiko poreikius ir nuomonę. Todėl šie dokumentai sudaro savitarpio bendradarbiavimo vaiko interesų labui pagrindą.

Dokumentai perduotini per vaiko laikymo valstybės **centrinę instituciją** arba iš teismo **tiesiogiai** nuolatinės gyvenamosios vietos valstybei (jurisdikciją turinčiam teismui arba centrinei tokios valstybės institucijai). Todėl suteikiama galimybių elgtis kaip įmanoma lanksčiau, norint atsižvelgti į skirtingą valstybių

narių praktiką. Vis dėlto ES pageidautina, kad teismai palaikytų ryšius tiesiogiai (tai ne tik paspartina procesą ir padidina jo efektyvumą, bet ir skatina bendradarbiavimą ir savitarpio pasitikėjimą).

Konkreti galimybė palaikyti tiesioginį ryšį smarkiai padidėja, kai ankstesnės gyvenamosios vietos valstybėje byla jau nagrinėjama iš esmės (tačiau net ir tokiu atveju reikia perduoti dokumentus. Nors šalims veikiausiai jau bus žinoma apie teismo sprendimą, vaiko gyvenamosios vietos valstybės teismas turėtų gauti išsamius dokumentus, taip pat ir tuos, kurių pačios šalys neturi). Iš tiesų, pagrobus vaiką, paliktam tėvui (motinai) geriausia išeitis – vienu metu kreiptis dėl dviejų atskirų ir lygiagrečių procesų iškėlimo (be kita ko, tai leidžia tikėtis sklandesnio teismų tarpusavio bendradarbiavimo). Tokiais atvejais visuomet pageidautina, kad dokumentus teisėjai tarpusavyje persiųstų tiesiogiai. Tuo tikslu, taip pat prireikus kitos naudingos informacijos, teismai gali pasinaudoti įvairiomis priemonėmis, pavyzdžiui, *Europos teisminiu tinklu civilinėse ir komercinėse bylose* (EJN-civil, adresas: *https://e-justice.europa.eu/contactPoint.do*) arba – konkrečiai grobimo atvejais – *Hagos teisėjų tarptautiniu tinklu* (IHNJ, adresas: *https://www.hcch.net/en/news-archive/details/?varevent=426*). Kontaktinis asmuo (arba *liaison judge*) padės rasti tinkamą teismą ir suteiks išsamesnės informacijos. Be to, pravartu pasinaudoti Europos el. teisingumo portalu (buvusiu Teisminiu atlasu, adresas: *https://e-justice.europa.eu/home.do?plang=en&action=home*), kuriame pateikiami kiekvienai valstybei skirti duomenys.

Reglamentas nenustato jokių sąlygų, **kuris teismas turėtų būti kompetentingas** spręsti pagrindinę bylą, o kaip kiekviena valstybė turėtų organizuoti savo teisminę sistemą – nacionalinės teisės reikalas. Iš tiesų sprendime *Bradbrooke* (2015 m. sausio 9 d., C-498/14 PPU) ESTT pažymėjo, kad nei Reglamento 11 straipsnio 5 dalyje, nei jo 11 straipsnio 6–8 dalyse nenurodytas nacionalinis teismas, turintis jurisdikciją nagrinėti vaiko globos klausimą priėmus sprendimą negrąžinti vaiko. Priešingai, tiesioginė nuoroda į **nacionalinę teisę** rodo, kad tik valstybės narės, atsižvelgdamos į Reglamento tikslus, gali nustatyti, kokiam teismui priklauso jurisdikcija priimti sprendimą šiuo klausimu. Tokia kompetencija gali būti suteikta specializuotiems teismams (vadovaujantis proceso koncentracija, įprastai taikoma priimant sprendimus pagal Hagos konvenciją), arba ją gali įgyvendinti bendrosios kompetencijos teismai, paprastai nagrinėjantys vaikų

globos bylas. Kitas nacionalinės teisės klausimas – ar teismas, turintis jurisdikciją atlikti šį vertinimą, turėtų ją perduoti kitiems tos pačios valstybės narės teismams, esant specifinių aplinkybių (pavyzdžiui, *Bradbrooke* byloje, kur procesas dėl globos jau vyko apeliaciniame teisme). Taip pat įdomu pažymėti, kad tame pačiame sprendime ESTT nurodė, kad Reglamento 11 straipsnio 7 dalis yra ne norma, skirta jurisdikciją turinčiam teismui nustatyti, o veikiau „techninio pobūdžio taisyklė, kurios pagrindinis tikslas – nustatyti informacijos apie sprendimo negrąžinti vaiko pranešimo tvarką“ (46 dalis).

Pagal Reglamentą sprendimo ar prie jo pridedamų dokumentų **versti** nereikalaujama (žr. *Reglamento „Briuselis IIa“ taikymo praktinio vadovo* 4.4.3 skirsnį); vis dėlto dažniausiai to prireikia. Iš praktikos matyti, kad tai – viena daugiausia lėšų ir laiko sąnaudų reikalaujanti pareiškimą gavusios valstybės centrinės institucijos veiklos sritis.

5.3. Procesas nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje

Teismui gavus dokumentus, **„šalys“** gali pateikti savo teikimus. Tam tikrų sunkumų kyla dėl pasirinkto netechninio ir dviprasmiško „šalių“ termino. Visų pirma valstybėje gali nevykti jokio proceso, todėl – techniškai – gali nebūti ir proceso šalių. Vis dėlto nederėtų šio termino aiškinti kaip reiškiančio vien tik proceso pagal 1980 m. Hagos konvenciją vaiko laikymo valstybėje šalis. Priešingai, nors terminas neabejotinai taikomas abiem tėvams, *in primis* paliktam tėvui (motinai), jį derėtų aiškinti plačiau ir įtraukti visus kitus subjektus, kuriems suteiktos tėvų pareigos vaiko atžvilgiu (pavyzdžiui, senelius, valstybės instituciją arba patį teismą). Vis dėlto abejotina, ar **prokuroras**, kuris kai kuriose teisės sistemose yra privaloma su vaikais susijusio proceso šalis, laikytinas „šalimi“ šiuo atveju ir ar jis turi teisę pareikšti pareiškimą pagal Reglamento 11 straipsnio 7 dalį.

Paprastai vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teisme jau turėtų būti nagrinėjamas globos procesas. Pasirinkus pažodinį Reglamento teksto aiškinimą, teismas neprivalo šiuo atveju informuoti arba pranešti šalims apie jų galimybę pateikti pareiškimą pagal Reglamento 11 straipsnio 7 dalį. Vis dėlto tuomet lieka neaišku, iki kada tokį pareiškimą leidžiama pateikti. Todėl tinkamesnis aiškinimas būtų **vis dėlto šalims pranešti** ir nustatyti naują trijų mėnesių terminą teikimams teismui pateikti.

Jei procesas dar nevyksta, gali būti sudėtingiau nustatyti trijų mėnesių termino pabaigą. Tinkamai **„pranešti“** galima tik tuomet, kai teismui yra žinoma šalis ir jos gyvenamoji vieta. Priešingu atveju terminas yra netikslus ir kelia tam tikrų keblumų. Tokiais atvejais, pavyzdžiui, centrinė institucija gali **informuoti** šalis (be jokių formalumų) apie vaiko laikymo valstybėje vykusio proceso rezultatus ir šalių turimas Reglamente numatytas procesines teises nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje. Vis dėlto toks informavimas neprilygsta oficialiam „pranešimui“.

> Vienoje Katanijos nepilnamečių bylų teisme nagrinėtoje byloje teismas gavo Reglamento 11 straipsnio 8 dalyje numatytą tėvo, Italijos piliečio, pareiškimą dėl jo vaiko grąžinimo, nes prieš tai Vokietijos teisėjas priėmė nutartį ir atsisakė vaiką grąžinti. Pareiškimas buvo pateiktas praėjus maždaug 18 mėnesių nuo vaiko pagrobimo ir daugiau nei trims mėnesiams nuo sprendimo, kuriuo atsisakyta grąžinti vaiką, priėmimo. Tėvas tvirtino pareiškimą pateikęs laiku, nes jis nebuvo gavęs oficialaus centrinės institucijos „pranešimo“, ir paprasčiausiai buvęs „informuotas“.
>
> Teismas nustatė, kad atsižvelgiant į bendruosius nuostatos poreikius ir tokiai procedūrai reikalingus skubius veiksmus, taip pat aplinkybę, kad tėvui buvo neabejotinai žinoma apie Vokietijos teismo sprendimą ir apie jam Reglamentu suteiktas teises, paties „informavimo“ pakako termino skaičiavimo eigai pradėti (*Katanijos nepilnamečių bylų teismo 2014 m. birželio 19 d. sprendimas*).

Jei globos byla nebuvo iškelta ir nė viena iš šalių neprašo taikyti Reglamento 11 straipsnio 7 dalies, teismas **bylą užbaigia**. Vadinasi, valstybės, į kurią buvo išvežtas vaikas, teismas tampa nuolatinės vaiko gyvenamosios vietos teismu ir įgyja visapusišką kompetenciją spręsti visus su globa susijusius klausimus, įskaitant dėl teisių bendrauti. Tai patvirtina ir Reglamento 10 straipsnio b punkto iii papunktis. Pažymėtina, kad šiuo atveju paliktas tėvas (motina) yra priverstas pareikšti naują ieškinį dėl **bendravimo teisių** naujos nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje.

5.4. Nuolatinės gyvenamosios vietos teismo kompetencijos sritis

Vienas iš subtilesnių klausimų, iškylančių procese pagal Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalis, yra susijęs su nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismo kompetencijos apimtimi. Kyla klausimas: ar ši kompetencija turėtų apimti tik vaiko

grąžinimo klausimą, ar procesas turėtų vykti dėl „visapusiškos globos“, įskaitant visapusišką ir nuodugnų visos vaiko situacijos tyrimą.

Neabejotina, kad, atsižvelgiant į bendrąją Reglamento struktūrą, vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismas yra „natūralus“ teismas, turintis kompetenciją spręsti dėl **visų** vaiko **globos teisių**. Tai aiškiai įtvirtinta Reglamento 10 straipsnyje ir visas loginis pagrindas, kuriuo grindžiamos jurisdikcijos taisyklės vaikų grobimo atvejais, neturi šios teismo kompetencijos susilpninti arba atimti. Faktiškai šis teismas, taip pat ir gavęs nutartį, priimtą pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį, turi kompetenciją imtis bet kokių priemonių, susijusių su visais vaiko gyvenimo klausimais, įskaitant vaiko globą, apsigyvenimą ir bendravimo teises. Taigi nutartis dėl vaiko grąžinimo yra tik viena iš galimų platesnės apimties tyrimo pasekmių.

Atrodo, kad tokią poziciją patvirtina Reglamento 11 straipsnio 7 dalyje įtvirtintos nuostatos tekstas, kuriame tiesiogiai numatyta, kad „teismas gali apsvarstyti vaiko globos klausimą“. Vis dėlto tam tikrų neaiškumų neišvengta dėl dviprasmiškos ESTT pasirinktos formuluotės žymiojoje *Povse* byloje, kurioje ESTT nusprendė, kad vėlesnė nutartis dėl vaiko grąžinimo **neturi būti galutine nutartimi dėl vaiko globos**. Tokiu atveju esant itin išimtinėms aplinkybėms, Teismas faktiškai aiškiai pareiškė, kad Reglamento 11 straipsnio 8 dalyje nustatyta tvarka priimto sprendimo galia taikoma „*bet kokiam* vėlesniam vaiką grąžinti reikalaujančiam sprendimui“.

> Byloje buvo sprendžiama dėl 2006 m. gimusios mergaitės, kurios tėvas buvo Italijos pilietis, o motina turėjo Austrijos pilietybę. Tėvai nebuvo susituokę ir kartu gyveno Italijoje iki 2008 m. Pagal Italijos teisę jie bendrai dalijosi dukters globa. Tėvams išsiskyrus vaiko motina kartu su vaiku išvyko į Austriją, nepaisydama teismo nutarties, draudžiančios jai išvežti vaiką iš Italijos. Vėliau Italijoje ir Austrijoje vyko keletas procesų. 2008 m. balandžio mėn. tėvas kreipėsi į Austrijos teismą dėl vaiko grąžinimo. Tų pačių metų gegužės mėn. Italijos teismas panaikino draudimą išvežti vaiką iš Italijos, abiem tėvams suteikė laikiną bendrą globą ir laikinai leido apgyvendinti vaiką su motina Austrijoje, kol bus baigtas jo globos procesas. 2008 m. liepos mėn. Austrijos teismas atmetė tėvo pareiškimą dėl vaiko grąžinimo; apeliacinis teismas vėliau šį atsisakymą patvirtino. 2009 m. balandžio mėn. tėvas pareikalavo Italijos teismo priimti nutartį dėl vaiko grąžinimo Reglamento 11 straipsnio 8 dalies pagrindu, tai ir

buvo padaryta tų pačių metų liepos mėn. Tuo tarpu 2009 m. rugpjūčio mėn. Austrijos teismas priėmė *ex parte* nutartį, suteikiančią motinai laikinąją vaiko globą. Rugsėjo mėn. tėvas kreipėsi į Austrijos teismą dėl Reglamento 11 straipsnio 8 dalies pagrindu priimtos nutarties dėl vaiko grąžinimo vykdymo. Austrijos teismas atsisakė tai padaryti tuo pagrindu, kad vaikui kiltų didelė žalos rizika. Tuomet tėvas šį atsisakymą apskundė ir byla pasiekė ESTT.

ESTT, *inter alia*, nusprendė, kad Reglamento 11 straipsnio 8 dalį reikia aiškinti taip, kad jurisdikciją turinčio teismo sprendimas grąžinti vaiką patenka į šios nuostatos taikymo sritį, net jei prieš tai nepriimtas to paties teismo galutinis sprendimas dėl vaiko globos teisių (*2010 m. liepos 1 d. ESTT sprendimas, C-211/10 PPU, Povse prieš M. Alpago*).

Dėl šio ESTT sprendimo kyla tam tikras nesusipratimas, nes atrodo, jog procesinė autonomija, būdinga grąžinimo sprendimams, taip pat išplečiama nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismų priimamiems grąžinimo sprendimams, priimtiems globos proceso kontekste. Vis dėlto sprendimą derėtų vertinti atsižvelgiant į šią konkrečią bylą ir ESTT iškeltą tikslą – užtikrinti pirmenybės mechanizmo *effet utile*. Teismas iš tiesų pakartoja, kad „galutinis administracinių ir teismo procedūrų tikslas – vaiko padėties reglamentavimas“. Vis dėlto Teismas laikosi nuomonės, kad „iš to negalima daryti išvados, kad sprendimas dėl vaiko globos yra išankstinė sąlyga sprendimui grąžinti vaiką priimti. Toks tarpinis sprendimas taip pat leidžia siekti galutinio tikslo, būtent išspręsti vaiko globos klausimą“ (53 dalis). Todėl, aiškinant tinkamai, ESTT **nepasakė**, kad nuolatinės gyvenamosios vietos teismas, kurio prašoma priimti nutartį pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį, turi **spręsti tik grąžinimo klausimą**. Priešingai, įprastinė ir galutinė šio teismo pareiga – neabejotinai spręsti dėl globos teisių. Vis dėlto tuo tikslu ir (arba) dėl tokio priimto sprendimo teismas **taip pat** privalo spręsti dėl vaiko grąžinimo ir todėl suteikti savo sprendimui specialią galią pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį. Todėl vienintelis vaiko laikymo valstybės teismo grąžinimo nutarčiai suteiktos procesinės autonomijos tikslas – išvengti bet kokio delsimo grąžinant neteisėtai išvežtą vaiką ir suteikti teismui, galutinai atsakingam už vaiko teisių globos nustatymą, teisę nustatyti bet kokias kitas reikalingas laikinąsias priemones, įskaitant teisę nustatyti vaiko gyvenamąją vietą, o tam gali būti reikalinga vaiką grąžinti.

Šiame kontekste įdomus 2011 m. Italijos Aukščiausiojo Teismo priimtas sprendimas byloje, kuri vėliau išgarsėjo ir kurioje buvo siaurinamai išaiškintas Reglamento 11 straipsnio 8 dalies taikymas.

Byloje kilo klausimas dėl motinos, Ispanijos pilietės, kuri pagrobė savo vaiką ir persikėlė iš Italijos, kurioje ji gyveno su vaiko tėvu ir vaiku, į Ispaniją. Kai Ispanijos teisėjas atsisakė priimti nutartį dėl vaiko grąžinimo didelės rizikos išimties pagrindu, tėvas kreipėsi į Palermo nepilnamečių bylų teismą pagal Reglamento 11 straipsnio 7 dalį. Šio teismo sprendimas, kuriame buvo patvirtinta Ispanijos teismo nutartis atsisakyti vaiką grąžinti, buvo apskųstas Aukščiausiajam Teismui, tačiau ir šis patvirtino nutartį atsisakyti grąžinti vaiką.

Teismas nustatė, kad pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismas turi savarankišką teisę „peržiūrėti" nutartį dėl atsisakymo grąžinti vaiką, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, tačiau Reglamento 11 straipsnio 8 dalis taikytina tik sprendžiant dėl vaiko grąžinimo. Sprendimas buvo pagrįstas tuo, kad pagal Reglamentą „globos" sąvoka aiškintina savarankiškai ir reiškia tik teisę nustatyti gyvenamąją vietą. Todėl Reglamento 11 straipsnio 7 dalyje nurodytas „globos klausimas" aiškintinas tik kaip susijęs su vaiko išvežimo ir jo grąžinimo teisėtumu (*Italijos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 14 d. sprendimas Nr. 16549*).

Kaip minėta, toks aiškinimas nevisiškai atitinka „pirmenybės mechanizmo" tikslą. Nors nuolatinės gyvenamosios vietos teismas neabejotinai *taip pat* gali įpareigoti vaiką grąžinti kaip tarpinę priemonę (ir tokia nutartis pakeičia ankstesnę nutartį, kuria atsisakoma vaiką grąžinti), galiausiai priimtas įsiteisėjęs sprendimas nustato pilnas globos teises.

Pažymėtina, kad toks aiškinimas, jog vienos valstybės teismas turėtų **„peržiūrėti"** kitoje valstybėje tuo pačiu klausimu priimtą sprendimą, iš pažiūros neatitinka Reglamento struktūros ir savitarpio pasitikėjimo, kuriuo grindžiama visa teisminė erdvė. Kita vertus, visiškai pagrįsta ir racionalu iš vaiko poreikių apsaugos perspektyvos yra tai, kad nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismas, atlikdamas platesnės apimties vaiko gyvenimo sąlygų ir būsimo apsigyvenimo tyrimą, apsvarstytų ir tinkamai pasvertų vaiko laikymo valstybėje priimto sprendimo atsisakyti vaiką grąžinti pagrindus ir panaudotus įrodymus. Tokiu būdu vaiko grąžinimo klausimas išnagrinėjamas du kartus (nors ir iš skirtingos pers-

pektyvos), o tai užtikrina, kad sprendimas yra labiau pagrįstas, o vaiko interesai yra geriau apsaugoti.

> Reglamento 11 straipsnio 7–8 dalyse numatyta procedūra neseniai buvo sėkmingai pritaikyta byloje, susijusioje su Lenkija ir Jungtine Karalyste. Byloje buvo sprendžiama dėl ketverių metų amžiaus berniuko, kurį jo motina pagrobė ir iš Anglijos parsivežė į Lenkiją. Tėvas kreipėsi dėl vaiko grąžinimo ir jo pareiškimą išnagrinėjo Lenkijos teismas. Motina pasinaudojo Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkte numatyta gynyba ir pareiškė neketinanti grįžti į Angliją, o vaiką atskyrus nuo jos, jam būtų padaryta psichologinė žala. Tai patvirtino ir psichologinis vertinimas. Lenkijos teismas nustatė, kad vaikas buvo pagrobtas, tačiau Hagos konvencijos 13 straipsnio b punkto pagrindu priėmė nutartį ir atsisakė vaiką grąžinti.
>
> Tėvas kreipėsi į Jungtinės Karalystės teismą pagal Reglamento 11 straipsnio 7 dalį. Jungtinės Karalystės teisme motina visgi pripažino, kad jei šios šalies teismas priimtų nutartį ir įpareigotų vaiką grąžinti, ji, nors ir nenoromis, grįžtų su vaiku į Jungtinę Karalystę. Jungtinės Karalystės teismas nurodė vaiką grąžinti ir pažymėjo, kad nebeliko atsisakymo vaiką grąžinti pagrindo (*High Court of England and Wales, In R v D [2016] EWHC 1164 (Fam)*).

Galiausiai pabrėžtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat reikalauja atlikti **išsamų ir nuodugnų viso vaiko šeimos gyvenimo tyrimą**. Pagal nusistovėjusią šio Teismo praktiką apsaugant vaiko interesus, bet kokie su vaiku susiję sprendimai gali būti priimami tik tinkamai įvertinus ir pasvėrus visą aplinkybių visumą. Šis principas buvo taip pat pritaikytas *Kampanella* byloje, iškeltoje pagal Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalis.

> Motina, Latvijos pilietė, pagrobė savo vaiką ir parsivežė jį iš Italijos, kur ji gyveno su vaiku ir vaiko tėvu, Italijos piliečiu, į Latviją. Nors Latvijos teismas atsisakė grąžinti vaiką dėl didelės psichologinės žalos rizikos, kurios nepavyktų išvengti vaiką atskyrus nuo motinos, Romos (Italija) teismas, į kurį jau buvo kreiptasi dėl vaiko globos, įpareigojo vaiką grąžinti.
>
> EŽTT, gavęs motinos pareiškimą (kurio pagrindu Italijos teismo priimta nutartis buvo sustabdyta) nustatė, kad Italija pažeidė Hagos konvencijos 8 straipsnį (teisę į šeimos gyvenimą), nes nacionalinis teismas nesikreipė į psichologijos ekspertą

išvados, norėdamas įvertinti psichologinės žalos riziką (*2012 m. liepos 12 d. EŽTT sprendimas Šneersone ir Kampanella prieš Italiją, pareiškimo Nr. 14737/09*).

5.5. Globos teisių vertinimas Reglamento 11 straipsnio 7 dalyje numatytame procese: pagrobęs tėvas (motina), globos teisės ir laiko klausimas

Atsižvelgiant į bendrą teismo atliekamą vertinimą Reglamento 11 straipsnio 6–8 dalyse numatytame procese, iškyla du itin subtilūs klausimai.

Pirmasis klausimas susijęs su **pagrobusio tėvo (motinos) globos teisėmis**, įskaitant teisę apsigyventi su vaiku. Net jei vaikas faktiškai pagrobiamas, visgi toks (neabejotinai neteisėtas) pagrobusio tėvo (motinos) elgesys **neturėtų** (jį vertinant atskirai) **būti laikomas pakankamu pagrindu atimti vaiko globą iš tokio tėvo (motinos)**. Teismas, įvertinęs vaiko interesus ilgesnėje perspektyvoje, galėtų padaryti išvadą, kad vaikui būtų geriau gyventi su jį pagrobusiu tėvu (motina).

> Kaip tik toks sprendimas buvo priimtas neseniai Italijos Aukščiausiajame Teisme (*Corte di Cassazione*) išnagrinėtoje byloje, kai tėvas, siekdamas pagrobto vaiko globos, kreipėsi į teismą. Šį vaiką pagrobė ir į Lenkiją neteisėtai išvežė jo motina. Lenkijos teismai Hagos konvencijos 13 straipsnio 1 dalies b punkto pagrindu atmetė prašymą vaiką grąžinti. Tuomet tėvas dėl vaiko globos kreipėsi į Italijos teismą (*Florencijos nepilnamečių bylų teismą*), tačiau šis, išnagrinėjęs bylą iš esmės, tėvo pareiškimą atmetė. Teismas, atsižvelgęs į visas bylos aplinkybes, priėjo prie išvados, kad vaikui buvo geriau gyventi su savo motina. Aukščiausiasis Teismas šį teismo sprendimą paliko nepakeistą, nes, nors pats vaiko išvežimas buvo neteisėtas, dėl vaiko globos teisių reikia spręsti atsižvelgiant į vaiko interesus (*Italijos Aukščiausiojo Teismo (Corte di Cassazione) 2015 m. gegužės 12 d. sprendimas Nr. 9632*).

Antrasis itin subtilus klausimas, susijęs su globos klausimų sprendimu procese pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį – tai **praėjusio laiko reikšmė**. Iš praktikos matyti, kad tokie pareiškimai paprastai pateikiami gana vėlai, kartais jau apskundus vaiko laikymo valstybės pirmosios instancijos teismo sprendimą, kuriuo atsisakoma grąžinti vaiką. Be to, kai kuriose valstybėse tokie pareiškimai teikiami bendrosios kompetencijos teismams, kuriuose nesilaikoma proceso koncentracijos principo, dažnai tokie teismai neturi specialios tarptautinio vaikų grobimo bylų nagrinėjimo patirties ir gautus pareiškimus nagrinėja pagal standartinius

terminus ir procedūras. Dėl to galutinis sprendimas dažnai priimamas jau praėjus daug laiko nuo vaiko faktinio išvežimo iš jo (ankstesnės) gyvenamosios vietos.

Vaikų grobimo atvejais laiko veiksnys yra itin svarbus, nors jis reikšmingas ir visose su vaikais susijusiose bylose apskritai. Nepriklausomai nuo užsitęsusio pareiškimo nagrinėjimo priežasčių ar vaiko išvežimo priežasčių, vien pati aplinkybė, kad nuo vaiko išvežimo į kitą valstybę praėjo daug laiko ir kad vaikas jau pradėjo ten prisitaikyti, skatina į visą situaciją pažvelgti kitaip. Priimant bet kokius sprendimus dėl vaiko interesų vertinimo į tai būtina atsižvelgti. Vaiko „grąžinimas“, net jei tam yra teisinis pagrindas ir, žvelgiant teoriškai, grąžinimas būtų pagrįstas, vis dėlto gali prilygti „atgaliniam pagrobimui“. Nors, vadovaujantis bendruoju principu, kad pagrobimas negali turėti įtakos jurisdikcijai, vaiko laikymo valstybės teismas ir neatsižvelgia į praėjusį laiką (taigi ir vaiko įsikūrimą), gyvenamosios vietos valstybės teismas į praėjusį laikotarpį privalo atsižvelgti.

Nekyla abejonių, kad vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos iki pagrobimo teisėjui – kuriam tenka spręsti bylą dėl neteisėto pagrobimo, kai vaikas turėjo būti grąžintas, tačiau to nebuvo padaryta, o dabar paliktas tėvas (motina) prašo vaiką grąžinti, – priimti sprendimą atsisakyti grąžinti vaiką vien todėl, kad yra praėję daug laiko ir vaikui būtų geriau likti su pagrobusiu tėvu (motina) (taigi atsisakyti grąžinti vaiką), nėra lengva ir tai reikalauja sudėtingo apsisprendimo ir atsakingumo.

> Tačiau būtent tokį sprendimą priėmė Sasario nepilnamečių bylų teismas, nagrinėdamas vaiko pagrobimo ir išvežimo iš Italijos į Vengriją bylą. Kai Vengrijos teismas (tuo pagrindu, kad tėvas tinkamai nesinaudojo turimomis globos teisėmis) priėmė nutartį ir atsisakė vaiką grąžinti, tėvas kreipėsi į Italijos teismą dėl vaiko grąžinimo nutarties priėmimo Reglamento 11 straipsnio 8 dalies pagrindu. Italijos teisėjas nustatė, kad nebuvo pagrindo atsisakyti vaiką grąžinti, nes tėvas turėjo globos teises ir jomis naudojosi. Vis dėlto teismas priėjo prie išvados, kad tuo tarpu praėjo ilgas laiko tarpas ir vaikas tvirtai įsikūrė Vengrijoje (*Sasario nepilnamečių bylų teismo 2013 m. rugpjūčio 5 d. sprendimas*).
>
> Analogiškai kitoje vaiko pagrobimo ir išvežimo iš Italijos į Slovėniją byloje Turino apeliacinis teismas nusprendė, kad nors vaikas iš tiesų buvo pagrobtas ir nebuvo teisėto pagrindo atsisakyti jį grąžinti, vis dėlto vaikas Slovėnijoje jau buvo pragyvenęs 4 metus, todėl jam būtų geriausia likti toje šalyje (*Turino apeliacinio teismo 2013 m. liepos 1 d. sprendimas (neskelbtas)*).

Kalbant apie *Pasiūlymą dėl Reglamento išdėstymo nauja redakcija*, pastebėtina, kad yra pateikta keletas esminių su „pirmenybės mechanizmu“ susijusių pakeitimų (Pasiūlymo 26 straipsnis) Visų pirma, jei vaiką grąžinti atsisakoma, pagal Pasiūlymą reikalaujama aiškiai nurodyti atsisakymo grąžinti vaiką pagrindus (26 straipsnio 1 dalis). Taip pat paaiškinamas prieštaringas klausimas, susijęs su Reglamente įtvirtinta kompetencija. 30 konstatuojamojoje dalyje paaiškinama, kad sprendimas atsisakyti grąžinti vaiką gali būti pakeičiamas „paskesniu vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos iki neteisėto išvežimo ar negrąžinimo valstybės narės teismo sprendimu, *priimtu byloje dėl globos, atidžiai įvertinus vaiko interesus*“. Galiausiai, Pasiūlyme vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos šalies teismo pareiga atsižvelgti į atsisakymo grąžinti vaiką priežastis ir tokį sprendimą pagrindžiančius įrodymus keičiama, o vietoje reikalavimo patvirtinti, kad teismo sprendimas gali būti vykdomas (kaip yra dabar), atsiranda nuostata, kad bet kuris sprendimas yra vykdomas (žr. 26 straipsnio 4 dalį).

Prof. **Benedetta Ubertazzi** (Milano-Bicocca universitetas, Italija)

V. **Vaiko išklausymas**
(11 straipsnio 2 dalis, 23 straipsnis, 41 straipsnio 2 dalies c punktas, 42 straipsnio 2 dalies a punktas)

Atitinkamų nuostatų tekstai **154**

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai **155**

Susiję Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai **155**

1. Vaiko teisė būti išklausytam pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ **156**

2. Vaiko išklausymo reikalavimas Reglamente „Briuselis IIa“ išvardytose žmogaus teisių sutartyse **157**

3. Vaiko išklausymas pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ vaiko grobimo procese **166**
   - 3.1. Vaiko išklausymas Reglamento 11 straipsnio taikymo kontekste **167**
   - 3.2. Vaiko išklausymas kaip sprendimų pripažinimo sąlyga **169**
   - 3.3. Vaiko išklausymas kaip bendravimo teisių įgyvendinimo ir vaiko grąžinimo sąlyga **170**

4. Vaiko teisė būti išklausytam pagal valstybių narių nacionalinę teisę **174**

Atitinkamų nuostatų tekstai

11 straipsnio 2 dalis

Vaiko grąžinimas

2. Taikant 1980 m. Hagos konvencijos 12 ir 13 straipsnius, užtikrinama, kad proceso metu vaikui būtų suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio.

23 straipsnis

Teismo sprendimų, susijusių su tėvų pareigomis, nepripažinimo pagrindai

Teismo sprendimas, susijęs su tėvų pareigomis, nepripažįstamas, jeigu:

a) toks pripažinimas akivaizdžiai prieštarauja valstybės narės, kurioje prašoma jį pripažinti, viešajai tvarkai, atsižvelgiant į tai, kas naudingiausia vaikui;

b) išskyrus skubius atvejus, jis buvo priimtas nesuteikus vaikui galimybės būti išklausytam teisme, pažeidžiant pagrindinius valstybės narės, kurioje prašoma pripažinti teismo sprendimą, proceso principus.

41 straipsnis

Bendravimo teisės

2. Kilmės valstybės narės teisėjas išduoda šio straipsnio 1 dalyje nurodytą pažymėjimą, naudodamas III priedo tipinę formą (bendravimo teisių pažymėjimas) tik jeigu:

c) vaikui buvo suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio.

42 straipsnis

Vaiko grąžinimas

2. Kilmės valstybės narės teisėjas, priėmęs 40 straipsnio 1 dalies b punkte nurodytą teismo sprendimą, išduoda šio straipsnio 1 dalyje nurodytą pažymėjimą tik tuo atveju, jeigu:

a) vaikui buvo suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio.

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

2010 m. gruodžio 22 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz* (EU:C:2010:828)

Susiję Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

2003 m. liepos 8 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Sahin prieš Vokietiją*, Nr. 30943/96

2004 m. birželio 22 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Pini, Bertani, Manera ir Atripaldi prieš Rumuniją*, Nr. 78028/01 ir 78030/01

2000 m. liepos 13 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Elsholz prieš Vokietiją*, Nr. 25735/94

2016 m. vasario 2 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *N.Ts. ir kt. prieš Gruziją*, Nr. 71776/12

2016 m. spalio 11 d. sprendimas *Affaire Iglesias Casarrubios ir Cantalapiedra Iglesias prieš Ispaniją*, Nr. 23298/12

2013 m. kovo 7 d. sprendimas *Raw ir kt. prieš Prancūziją*, Nr. 10131/11

2010 m. liepos 6 d. sprendimas *Neulinger prieš Šveicariją*, Nr. 41615/07

2013 m. lapkričio 26 d. sprendimas *X prieš Latviją*, Nr. 27853/09

1. Vaiko teisė būti išklausytam pagal Reglamentą „Briuselis IIa"

Dar visai neseniai kai kuriose ES šalyse vaikui nebūdavo suteikiama teisė būti išklausytam teismo procese, nes buvo preziumuojama, kad vaiko situaciją geriausiai žino tėvai ir jie veikia savo vaikų interesų labui. Manyta, kad vaikus reikia apsaugoti nuo traumuojančios patirties, kai tenka palaikyti kurią nors tėvų pusę tarpusavio ginče, ir laikytasi nuomonės, kad vaikai nesubrendę teismui. Naujausi tyrimai visgi rodo, kad atsisakymas išklausyti vaikus su jais susijusiame teismo procese jiems daro daugiau žalos nei vaikų išklausymas, be to, vaikai nori būti išklausyti. Atsižvelgus į vaikų nuomonę jiems ne tik suteikiamos teisės, bet ir procesas tampa patikimesnis.

Taigi praktika keičiasi ir vaikai vis dažniau pripažįstami teisių subjektais, be to, vis dažniau įtvirtinamas reikalavimas juos išklausyti teismo procese. Vaiko teisė būti išklausytam pripažįstama pagrindine žmogaus teise, įtvirtinta Jungtinių Tautų organizacijos, Europos Tarybos ir ES, nes ji atitinka geriausius vaiko interesus ir laikoma itin svarbia priemone, padedančia teisėjui geriau įvertinti faktinę padėtį. Užtikrinti vaiko teisę būti išklausytam spendžiant visus su juo susijusius klausimus, taip pat tinkamai atsižvelgti į vaiko nuomonę – aiški ir tiesioginė valstybių, 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos dalyvių, teisinė pareiga. Tam reikia pašalinti teisines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrines kliūtis, trukdančias suteikti vaikui galimybę būti išklausytam, taip pat trukdančias vaikui dalyvauti sprendžiant visus su juo susijusius klausimus. Svarbus ir nusistatymų dėl ribotų vaiko gebėjimų paneigimas bei aplinkos, kurioje vaikai galėtų formuoti ir išreikšti savo mintis, kūrimas. Tam taip pat reikalingi ištekliai ir mokymai.

Šiame kontekste svarbus Reglamentas „Briuselis IIa“. Jame pripažįstama pagrindinė vaiko teisė būti išklausytam teismo procese, nagrinėjant tarpvalstybinius ginčus dėl tėvų pareigų. Vis dėlto Reglamente „Briuselis IIa“ yra tam tikrų trūkumų.

Šiame skyriuje šis Reglamentas būtent ir analizuojamas iš vaiko išklausymo pusės bei aptariami jo trūkumai.

2. Vaiko išklausymo reikalavimas Reglamente „Briuselis IIa“ išvardytose žmogaus teisių sutartyse

Reglamento „Briuselis IIa“ 33 konstatuojamojoje dalyje pabrėžiama, kad „šis reglamentas pripažįsta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos principus ir jų laikosi. Visų pirma juo siekiama užtikrinti pagarbą pagrindinėms vaiko teisėms, išdėstytoms Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnyje“. Taigi Reglamente „Briuselis IIa“ aiškiai pripažįstamos vaikų teisės ir tai, kad jų teisė būti išklausytiems yra pagrindinė žmogaus teisė, įtvirtinta geriausių vaiko interesų labui tiek Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, tiek keliose kitose žmogaus teisėms skirtose sutartyse.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnyje nurodoma, kad:

> „1. Vaikai turi teisę į jų gerovei užtikrinti būtiną apsaugą ir globą. Jie gali laisvai reikšti savo nuomonę. Sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, į jų nuomonę atsižvelgiama pagal jų amžių ir brandą.
>
> 2. Visuose valstybės ar privačių institucijų veiksmuose, susijusiuose su vaikais, pirmiausia turi būti vadovaujamasi vaiko interesais.
>
> 3. Kiekvienas vaikas turi teisę reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, jei tai neprieštarauja vaiko interesams.“

Tarp pagrindinių žmogaus teisių sutarčių, kuriose įtvirtinama vaiko teisė būti išklausytam ir kurios išvardytos Reglamento „Briuselis IIa“ 33 konstatuojamojoje dalyje, randama ir **1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija**. Joje įtvirtinama vaiko teisė būti išklausytam kaip pagrindinė žmogaus teisė ir kaip vienas iš keturių bendrųjų šios konvencijos principų. Likę trys principai – tai teisė

nebūti diskriminuojamam, teisė gyventi ir sveikai vystytis, taip pat vaiko interesų svarba. 1989 m. Jungtinių Tautų konvencijos **12 straipsnyje** įtvirtinta, kad:

> „1. Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio.
>
> 2. Todėl vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka."

Kaip matyti iš Konvencijos formuluotės, 1989 m. Jungtinių Tautų konvencijos 12 straipsnio 1 dalyje įtvirtinamos tam tikros sąlygos, kurioms esant galima pasinaudoti teise būti išklausytam, t. y. amžius ir gebėjimas formuluoti pažiūras. Taip pat svarbu suteikti vaikui teisę laisvai reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais. Be to (ir tai ne mažiau svarbu), įtvirtinamas reikalavimas skirti deramą dėmesį vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą.

Jungtinių Tautų komitetas pabrėžia, kad **sąlygos dėl vaiko amžiaus ir gebėjimo formuluoti pažiūras** neturėtų būti vertinamos kaip ribojimai, bet veikiau kaip valstybėms narėms nustatytos pareigos kaip įmanoma geriau įvertinti vaiko gebėjimą reikšti savarankišką nuomonę. Vadinasi, valstybės negali vadovautis prielaida, kad vaikas negali išreikšti savo nuomonės. Priešingai, valstybės narės turėtų preziumuoti, kad vaikas geba reikšti savo nuomonę, ir pripažinti, kad vaikas tam turi teisę. Vaikas neprivalo visų pirma įrodyti savo veiksnumo. Be to, Konvencijos 12 straipsnyje nėra nustatoma jokių vaiko amžiaus (nuo kada vaikas gali pareikšti savo nuomonę) apribojimų, ir valstybėms narėms nerekomenduojama įstatymuose ar praktikoje nustatyti amžiaus apribojimus, kuriais būtų ribojama asmens teisė būti išklausytam visais su juo susijusiais klausimais.

Sąlyga, kad vaikas **laisvai reikštų savo nuomonę**, reiškia, kad vaikas neturėtų patirti spaudimo ar manipuliavimo, be to, vaikas turėtų turėti galimybę pasirinkti, ar įgyvendinti savo teisę būti išklausytam. Valstybės, Konvencijos dalyvės, privalo užtikrinti sąlygas nuomonei išreikšti, atsižvelgdamos į vaiko individualią ir socialinę padėtį, taip pat sudaryti aplinką, kurioje vaikas jaustųsi gerbiamas ir saugus, laisvai reikšdamas savo nuomonę. Vaiko nederėtų klausinėti dažniau, nei reikalinga, visų pirma aiškinantis skausmingus įvykius, kadangi vaiko „išklausymas"

yra sudėtingas ir gali vaiką traumuoti. Tam, kad vaikas galėtų laisvai reikšti savo nuomonę, jam reikia pranešti apie klausimus, pasirinkimo galimybes, galimus sprendimus ir jų pasekmes. Šią informaciją vaikui turi suteikti už vaiko išklausymą atsakingi asmenys, taip pat vaiko tėvai ar globėjai. Todėl teisė gauti informaciją yra itin svarbi, nes nuo jos priklauso vaiko sprendimas.

Sąlygą, kad vaikas geba **reikšti** savo pažiūras **visais jį liečiančiais klausimais,** derėtų suprasti plačiai. Iš tiesų plačiai aiškinant vaiką liečiančius klausimus lengviau įtraukti vaikus į socialinius jų bendruomenėje ir visuomenėje vykstančius procesus.

Sąlyga, kad į vaiko nuomonę turi būti **tinkamai atsižvelgta**, priklausomai nuo vaiko amžiaus ir brandumo, reiškia, kad nepakanka vien tik išklausyti vaiką. Jei vaikas geba pareikšti nuomonę, reikia ją deramai įvertinti. Vaiko nuomonės svarba priklauso ne vien nuo jo amžiaus, kadangi vaikų supratimas nevienodai susijęs su jų biologiniu amžiumi. Priešingai – vaiko gebėjimų reikšti savo nuomonę vystymąsi formuoja informacija, patirtis, aplinka, socialiniai ir kultūriniai lūkesčiai, taip pat gautos pagalbos lygis. Dėl šios priežasties vaiko nuomonės svarba vertintina kiekvienu konkrečiu atveju.

1989 m. Jungtinių Tautų konvencijos 12 straipsnio 2 dalyje nustatoma, kad vaikui būtina suteikti galimybę būti išklausytam visų pirma **bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu**. Be to, išklausyti vaiką galima tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka.

Formuluotė „bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu“ reiškia, kad vaikas turėtų būti išklausytas bet kokio jį liečiančio proceso metu, įskaitant nagrinėjamame kontekste svarbius procesus, pavyzdžiui, dėl tėvų gyvenimo skyrium ar santuokos nutraukimo ir vaiko globos. Visi šie procesai gali būti susiję su alternatyviais ginčų sprendimo mechanizmais, pavyzdžiui, mediacija ir arbitražu, kurie taip pat turėtų būti **prieinami ir tinkami vaikui**. Moksliniai tyrimai liudija, kad vaiką galima tinkamai išklausyti tik tuomet, jei aplinka nėra bauginanti, priešiška, nejautri ar netinkama pagal vaiko amžių. Todėl itin daug dėmesio reikia skirti vaikui draugiškos informacijos pateikimui, tinkamai pagalbai vaikui pačiam ginti savo teises, kvalifikuotiems darbuotojams, teismo posėdžių salės interjerui, teisėjų ir advokatų aprangai, vaizdinės informacijos ekranams ir atskiriems laukiamiesiems.

Vaiką derėtų išklausyti „tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą“. Jei įmanoma, būtina suteikti galimybę vaikui tiesiogiai pasisakyti bet kokiame procese. Priešingu atveju vaikui gali atstovauti vienas (ar abu) jo tėvų, advokatas ar kitas asmuo, pavyzdžiui, socialinis darbuotojas. Jei kyla vaiko ir jo aiškiausių atstovų (tėvų) interesų konflikto rizika, itin svarbu, kad vaiko nuomonę teismui tinkamai perduotų vaiko atstovas (paprastai ne vaiko tėvai). Vaiko atstovai turi turėti pakankamai žinių ir išmanyti įvairius sprendimų priėmimo aspektus bei turėti darbo su vaikais patirties.

Formuluotė „**nacionalinių įstatymų numatyta tvarka**“ reiškia, kad vaiko išklausymo tvarką paprastai nustato pačios valstybės. Vis dėlto draudžiama naudotis procesiniais teisės aktais, ribojančiais ar užkertančiais kelią įgyvendinti šią pagrindinę teisę. Valstybės raginamos laikytis svarbiausių sąžiningo teismo proceso principų, įskaitant teisę ginti savo argumentus ir poziciją. Jei vaiko teisė būti išklausytam pažeidžiama teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu, vaikui turi būti suteikta galimybė sprendimą apskųsti ir tokiu būdu apginti savo pažeistas teises.

1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos **12 straipsnis ir 3 straipsnis** yra glaudžiai tarpusavyje susiję. Pastarajame straipsnyje įtvirtinta, kad „imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, **svarbiausia – vaiko interesai**“. Jungtinių Tautų komitetas pabrėžė, kad 3 ir 12 straipsnis vienas kitą papildo. Pirmesnio straipsnio tikslas – užtikrinti vaiko interesus, o paskesniame įtvirtinama metodika dėl vaiko nuomonės išklausymo ir vaikų įtraukimo į bet kokius juos liečiančius klausimus, pavyzdžiui, vertinant vaiko interesus. Visų pirma, sprendžiant dėl vaiko interesų ir teisės būti išklausytam, svarbu atsižvelgti į besivystančius vaiko gebėjimus. Taigi priimant konkrečiam vaikui svarbų sprendimą būtina įvertinti galimą jo poveikį atitinkamam vaikui. Vaiko interesams įvertinti ir nustatyti reikalingos procesinės garantijos. Be to, pagrindžiant sprendimą būtina parodyti, kad į šią teisę buvo tiesiogiai atsižvelgta. Šiuo aspektu visuomet reikia paaiškinti, kaip ši teisė buvo įgyvendinta priimant sprendimą, t. y. kas buvo pripažinta vaiko interesais; kokiais kriterijais buvo vadovaujamasi ir kaip vaiko interesai buvo palyginti su kitais interesais ir aplinkybėmis.

Vaiko teisę būti išklausytam teismo procese yra pripažinusi ir Europos Taryba. **1950 m. EŽTK** tiesiogiai nekalbama apie vaiko teisę būti išklausytam. Vis dėlto Europos Žmogaus Teisių Teismas laikosi nuomonės, kad vaiko teisė būti išklausytam patenka į EŽTK **8 straipsnį**, kuriame teigiama, kad: „1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo <...> šeimos gyvenimas <...>. 2. Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje <...> žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“ Be to, EŽTT nusprendė, kad vaiko teisė būti išklausytam patenka į EŽTK 6 straipsnį, kuriame numatyta, kad „kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismas“.

Taigi pagal EŽTK 6 ir 8 straipsnius kompetentingi nacionaliniai teismai įpareigojami tinkamai suderinti vaiko ir jo tėvų interesus, be to, pirmenybė teikiama pirmiesiems, o ne tėvų interesams. Siekiant išsiaiškinti vaiko interesus, itin svarbu, kad vaiką asmeniškai apklaustų nacionalinis teismas. Vaiką gali išklausyti teismas tiesiogiai, arba vaikas gali būti išklausytas netiesiogiai per ekspertą, kuris vėliau pateikia teismui ataskaitą. Vis dėlto negalima reikalauti nacionalinių teismų vaiką išklausyti kiekvienu atveju; teismui derėtų palikti laisvės savo nuožiūra spręsti, kada ir kaip reikėtų išklausyti vaiką (priklausomai nuo konkrečių bylos aplinkybių ir atitinkamo vaiko amžiaus ir brandumo).

2004 m. birželio 22 d. sprendime *Pini, Bertani, Manera ir Atripaldi prieš Rumuniją* EŽTT priėjo prie išvados, kad nacionalinės institucijos neviršijo joms suteiktos nuožiūros teisės, nustatydamos, kad įvaikinant būtina gauti 10 metų amžiaus sulaukusio vaiko sutikimą.

> Byla buvo iškelta, kai keturi Italijos piliečiai pateikė EŽTT du pareiškimus prieš Rumuniją. Pareiškėjai buvo gavę teismo nutartis dėl dviejų Rumunijos pilietybę turinčių mergaičių įvaikinimo, kurioms įvaikinimo metu buvo suėję devyneri metai ir kurios gyveno Pojanos Soarelujo ugdymo centre Rumunijoje. Pareiškėjai kreipėsi dėl nutarčių dėl įvaikinimo vykdymo, tačiau auklėjimo centras atsisakė pateikti vaikų gimimo liudijimus arba perduoti vaikus pareiškėjų globon. Mergaitės su įvaikinimu nesutiko ir kreipėsi dėl įvaikinimo nutarčių panaikini-

mo bylos iškėlimo tuo pagrindu, kad jos nepažinojo savo įtėvių ir nepageidavo išvykti iš Rumunijos.

Konkrečiai pareiškėjai skundėsi tuo, kad buvo pažeista jų teisė į šeimos gyvenimą pagal EŽTK 8 straipsnį, nes galutiniai Brašovo apygardos teismo sprendimai dėl dviejų mergaičių įvaikinimo nebuvo įvykdyti. Kaip nurodė EŽTT, pareiškėjų ir jų atitinkamai įvaikintų dukterų tarpusavio santykiai prilygo šeimos ryšiams, kurie yra saugomi EŽTK 8 straipsniu. Vis dėlto nacionaliniai teismai, leidę įvaikinti vaikus, negavo jų pačių sutikimo. Kadangi sprendimo dėl jų įvaikinimo metu vaikai buvo sulaukę devynerių su puse metų amžiaus, jie dar nebuvo sulaukę amžiaus, kai jų sutikimas yra reikalingas teisėtai įvaikinimo nutarčiai priimti (pagal nacionalinius teisės aktus tam vaikai turėjo sulaukti dešimties metų amžiaus). Faktiškai vaikų nuomonę išklausė nacionalinės institucijos, tačiau tik tuomet, kai vaikai sulaukė 10 metų amžiaus, tai yra jau po galutinių sprendimų dėl įvaikinimo priėmimo. Tuomet paaiškėjo, kad vaikai pageidavo likti toje pačioje socialinėje ir šeimos aplinkoje, kurioje jie išaugo Pojanos Soarelujo ugdymo centre Brašove, nes manė, kad jos buvo visiškai įsitraukusios į centrą, kuriame buvo sudarytos tinkamos sąlygos jų fizinei, emocinei ir socialinei raidai, ir nepageidavo persikelti į kitokią aplinką užsienyje. Taigi EŽTT pažymėjo, kad Rumunijos institucijos teisingai įvertino nuoseklų vaikų atsisakymą persikelti į Italiją pas savo įtėvius. Iš tiesų „dėl jų sąmoningo prieštaravimo įvaikinimui joms būtų buvę sunku integruotis juos įvaikinančioje šeimoje“. EŽTT priėjo prie išvados, kad nacionalinės institucijos „turėjo teisę pagrįstai manyti, kad pareiškėjų teisę plėtoti ryšius su įvaikintais vaikais ribojo vaikų interesai, nepaisant pareiškėjų teisėto siekio sukurti šeimą“. Todėl, EŽTT nuomone, nebuvo padaryta EŽTK 8 straipsnio pažeidimo (*2004 m. birželio 22 d. EŽTT sprendimas Pini, Bertani, Manera ir Atripaldi prieš Rumuniją, Nr. 78028/01 ir 78030/01, ECHR 2004-V, 165 punktas*).

2000 m. liepos 13 d. sprendime *Elsholz prieš Vokietiją* EŽTT pabrėžė, kad nacionaliniai teismai įvykdo EŽTK 8 straipsnio reikalavimus net ir tais atvejais, kai vaikas nėra išklausytas, su sąlyga, kad nacionalinio teismo sprendimas atsisakyti išklausyti vaiką grindžiamas eksperto išvada, kurioje teigiama, kad tiesioginis išklausymas teisme (ir netiesioginė apklausa) vaikui būtų psichologiškai sunki patirtis.

Šioje byloje EŽTT buvo pateiktas klausimas dėl EŽTK 8 straipsnio pažeidimo, kai Vokietijos teisme nutraukiant santuoką suinteresuotas vaikas buvo išklausytas apylinkės teisme. Šis teismas pažymėjo, kad vaikas nebenorėjo matytis su tėvu, kuris, pasak vaiko, elgėsi nederamai ir dažnai mušė vaiko motiną (13 punktas). Vis dėlto apeliacinis teismas sprendimą priėmė pakartotinai vaiko neišklausęs. Pasak apeliacinio teismo, kadangi buvo praėję nedaug laiko, pakartotinai išklausyti vaiką nebuvo reikalinga, nes nebuvo pagrindo manyti, kad pareiškėjas iš tokio išklausymo galėtų tikėtis palankesnių išvadų (*2000 m. liepos 13 d. EŽTT sprendimas Elsholz prieš Vokietiją, Nr. 25735/94, ECHR 2000-VIII, 18 punktas*).

2016 m. vasario 2 d. sprendime *N. Ts. ir kt. prieš Gruziją* EŽTT pripažino EŽTK 8 straipsnio pažeidimą, nes per visą Gruzijoje vykusį procesą dėl trijų brolių grąžinimo nutarties priėmimo nacionaliniai teismai nė karto jų asmeniškai neišklausė.

Šioje byloje pareiškėjai buvo teta iš motinos pusės ir jos trys nepilnamečiai sūnėnai. 2009 m. lapkričio mėn. mirus vaikų motinai, berniukai persikėlė gyventi pas motinos giminaičius, nes vaikų tėvas, anksčiau jau teistas už narkotikų vartojimą, tuo metu gydėsi nuo šios priklausomybės. 2010 m. pradžioje tėvas kreipėsi į teismą dėl jo sūnų grąžinimo. Bylą išnagrinėjus buvo priimta nutartis, įpareigojanti grąžinti vaikus tėvui, neatsižvelgiant į eksperto išvadą, kurioje rekomenduojama nekeisti vaikų gyvenamosios aplinkos, nes jiems nustatytas atsiskyrimo nerimo sutrikimas, be to, vaikai buvo neigiamai nusiteikę tėvo atžvilgiu. Nors, nepaisant skundų, nutartis dėl berniukų grąžinimo buvo palikta galioti, ji nebuvo įvykdyta, nes berniukai atsisakė persikelti gyventi pas tėvą. Pareiškėjai iš esmės skundėsi tuo, kad nacionalinės institucijos atliekamų procedūrų metu neatsižvelgė į vaikų interesus ir pažeidė EŽTK 8 straipsnį. Konkrečiai, pasak pareiškėjų, nebuvo užtikrintas tinkamas berniukų dalyvavimas procese, kadangi jiems nebuvo tinkamai atstovaujama, o nacionaliniai teismai atsisakė juos asmeniškai išklausyti.

EŽTT atkreipė dėmesį, kad pirmosios instancijos teismas paprašė skirti Gruzijos socialinių paslaugų tarnybą berniukų atstove. Vis dėlto tarnyba oficialiai įstojo į procesą tik apeliacinėje stadijoje ir tik kaip „suinteresuota šalis“, taigi ji neturėjo oficialaus vaidmens procese. Be to, daugiau nei dvejus metus nagrinėjant pareiškėjų bylą tarnybos atstovai tik kelis kartus susitiko su berniukais,

norėdami parengti ataskaitą dėl jų gyvenimo sąlygų ir emocinės būklės, tačiau tarnyba nemėgino užmegzti nuolatinių ryšių, kad galėtų stebėti berniukus ir suformuoti pasitikėjimu grįstus santykius. Be to, nacionaliniai teismai atsisakė asmeniškai išklausyti berniukus ir jų (taip pat vyriausio 2002 m. gimusio vaiko) tiesiogiai neįtraukė į procesą. Vis dėlto pagal Gruzijos įstatymus nepilnamečiai asmenys nuo septynerių iki aštuoniolikos metų galėjo tiesiogiai dalyvauti procese, sprendžiant su jų teisėmis susijusius klausimus.

EŽTT atkreipė dėmesį, kad nacionalinės institucijos atsisakė išklausyti vaikus asmeniškai dėl galimo šeimos iš motinos pusės manipuliavimo ir vaikų nuteikimo prieš jų tėvą. Vis dėlto kadangi vaikams nebuvo tinkamai atstovaujama, buvo akivaizdu, kad reikėjo į procesą tiesiogiai įtraukti berniukus, visų pirma vyriausią iš jų. Be to, nepriklausomai nuo to, ar šeima iš motinos pusės mėgino vaikais manipuliuoti, nacionaliniams teismams buvo pateikti vienareikšmiški įrodymai dėl priešiško berniukų nusiteikimo tėvo atžvilgiu. Taigi EŽTT padarė išvadą, kad nacionalinės institucijos paprasčiausiai ignoravo berniukų interesus ir jų emocinę būklę, tokiu būdu pažeisdamos vaikų teisę į šeimos ir privatų gyvenimą pagal EŽTK 8 straipsnį (*EŽTT 2016 m. vasario 2 d. sprendimas N.Ts. ir kt. prieš Gruziją, Nr. 71776/12, 73 ir kt. punktai*).

2016 m. spalio 11 d. sprendime *Iglesias Casarubios ir Cantalapiedra Iglesias prieš Ispaniją* EŽTT taip pat patvirtino, kad EŽTK 6 straipsnis buvo pažeistas, nes Ispanijos teismas, nagrinėdamas santuokos nutraukimo bylą, atsisakė išklausyti vaikus.

Šioje byloje 1999 m. ponios Casarubios vyras (vaikų tėvas) kreipėsi dėl gyvenimo skyrium. 2000 m. birželio mėn. teismas priėmė sprendimą ir nustatė poros gyvenimą skyrium bei patikėjo dviejų nepilnamečių dukterų globą mergaičių motinai, abiem sutuoktiniams suteikė bendras tėvų pareigas, o tėvui nustatė bendravimo su mergaitėmis teisę. Vėliau buvo nustatyta, kad tėvas sužalojo motiną ir dukteris bei joms grasino, o motina grasino bei manipuliavo dukterimis. Taigi tėvo teisės bendrauti buvo sustabdytos 2003 m., 2004 m. ir 2005 m. 2006 m. tėvas kreipėsi į teismą dėl santuokos nutraukimo. Motina prieštaravo skyryboms dėl ekonominių priežasčių ir prašė, kad jai būtų nustatytos vienasmenės tėvų pareigos. Nepaisant to, motinos reikalavimai buvo atmesti.

Nacionaliniame teisme nagrinėjant bylą dėl santuokos nutraukimo, motina ne kartą tiesiogiai prašė teisėjo išklausyti jos dukteris. Pagal Ispanijos įstatymus

išklausyti vaiko nuomonę privaloma vaikui sulaukus 12 metų, jei vaikas yra pasiekęs pakankamą brandą. Iškėlus bylą dėl santuokos nutraukimo, vaikai buvo atitinkamai sulaukę 13 ir 11 metų. Priėmus sprendimą dėl santuokos nutraukimo, vaikai buvo sulaukę atitinkamai 14 ir beveik 12 metų. Kai motina apskundė sprendimą dėl santuokos nutraukimo, vaikams buvo atitinkamai beveik 15 ir beveik 13 metų. Vis dėlto teisėjas atsisakė asmeniškai apklausti vaikus ir pavedė tai padaryti teismui priskirtam psichologiniam padaliniui. Vyresnioji mergaitė paprašė padaryti jos apklausos psichologiniame padalinyje garso įrašą. Šį prašymą tarnyba atmetė, todėl galiausiai vaikai nebuvo išklausyti.

Vaikai du kartus raštu kreipėsi į teisėją ir paaiškino, kad, nagrinėjant jų tėvų santuokos nutraukimo bylą, teisėjas jų asmeniškai neapklausė ir kad teisėjui apie vaikų santykius su jų tėvu buvo žinoma tik iš kitų asmenų. Į šiuos laiškus teisėjas neatsakė. Tuomet motina su dukterimis kreipėsi į EŽTT ir skundėsi EŽTK 6 straipsnyje numatytos teisės į teisingą teismą pažeidimu, nes nacionaliniai teismai atsisakė asmeniškai išklausyti vaikus, nagrinėjant jų tėvų santuokos nutraukimo bylą, be to, nacionaliniai teismai neatsakė ir į pareiškėjų pateiktą prašymą.

EŽTT, nagrinėdamas bylą iš esmės, vienbalsiai pripažino EŽTK 6 straipsnio pažeidimą. Vadovaudamasis ankstesne savo praktika, EŽTT patvirtino, kad nacionaliniai teismai neprivalo visais atvejais asmeniškai išklausyti vaiko. Šį klausimą teismai sprendžia atsižvelgdami į konkrečias kiekvienos bylos aplinkybes bei į procese dalyvaujančio vaiko amžių ir brandumą. Vis dėlto, jei vaikas pageidauja, kad jį išklausytų teisėjas, atsisakymas tai padaryti turi būti tinkamai pagrįstas. Apibendrinant, teismas gali atsisakyti suteikti vaikui tikrą ir realią galimybę pareikšti savo nuomonę proceso metu. Taip gali atsitikti tuomet, kai, pavyzdžiui, tinkamą amžių ir brandumą pasiekęs vaikas dar negali išreikšti savo nuomonės, nes vienas iš tėvų juo sėkmingai manipuliuoja. Vis dėlto tokiais atvejais teismas, atsisakęs vaiką išklausyti, sprendime privalo nurodyti motyvus (36 punktas). Taip EŽTT padarė išvadą, kad nacionaliniai teismai pažeidė pagrindinę motinos teisę – kad jos dukros būtų asmeniškai išklausytos (*2016 m. spalio 11 d. EŽTT sprendimas Affaire Iglesias Casarrubios ir Cantalapiedra Iglesias prieš Ispaniją, Nr. 23298/12, 42 punktas*).

Be to, pažymėtina, kad vaiko teisė reikšti savo nuomonę yra įtvirtinta **1996 m.** Europos Tarybos priimtos ir 20 valstybių (be kita ko, ir kelių ES šalių) ratifikuotos

Europos konvencijos dėl vaikų teisių įgyvendinimo 3 straipsnyje. Šios konvencijos tikslas – apsaugoti vaiko interesus, todėl joje numatyta nemažai procesinių priemonių, kad vaikai galėtų įgyvendinti savo teises, pavyzdžiui, teisę būti išklausytiems teismo institucijose. Konkrečiai 6 straipsnyje, skirtame sprendimų priėmimui, pabrėžiama, kad su vaiku susijusiame procese kompetentinga teismo institucija, prieš priimdama sprendimą, privalo „atitinkamais atvejais pasitarti su vaiku asmeniškai, prireikus – už uždarų durų, tiesiogiai ar per kitus asmenis ar įstaigas, atsižvelgiant į vaiko supratimą, išskyrus atvejus, kai tai aiškiai prieštarauja vaiko interesams“. Ši institucija turi „leisti vaikui reikšti savo nuomonę“. Galiausiai kompetentinga teismo institucija privalo „deramai atsižvelgti į vaiko išreikštą nuomonę“.

Atitinkamoje valstybių, Konvencijos dalyvių (pavyzdžiui, Italijos), teismų praktikoje nuolat nurodomi Jungtinių Tautų konvencijos minėti 6 ir 12 straipsniai, įpareigojantys kompetentingas teismo institucijas išklausyti vaiką.

> Vienoje įdomioje byloje Italijos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė būtinybę išklausyti vaiką net ir skubiai nagrinėjamame procese dėl jo pagrobimo. Vaiką išklausyti privaloma pagal ką tik nurodytus tarptautinius šaltinius, be kita ko, pagal 1996 m. Europos konvencijos dėl vaikų teisių įgyvendinimo 6 straipsnį ir Jungtinių Tautų konvencijos 12 straipsnį (*Aukščiausiojo Teismo (Corte di Cassazione) 2010 m. gegužės 19 d. sprendimas Nr. 12293*).

Galiausiai vaiko teisė būti išklausytam su jais susijusiame teismo procese taip pat įtvirtinta **2010 m. Europos Tarybos gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo**.

3. Vaiko išklausymas pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ vaiko grobimo procese

Reglamente „Briuselis IIa“ vaiko išklausymo svarba pabrėžiama ne apskritai visose bylose, kuriose sprendžiama dėl tėvų pareigų, bet tik konkrečiose situacijose:

- pirma, grąžinimo procese, nes Reglamento 11 straipsnio 2 dalyje aiškiai įtvirtintas toks reikalavimas vykdant su vaiko grobimu susijusias procedūras;
- antra, Reglamento 23 straipsnyje įtvirtinamas svarbus bendro pobūdžio atsisakymo pripažinti sprendimus pagrindas;

- galiausiai, tai yra pažymėjimo, kuriuo užtikrinamas tarptautinis bendravimo teisių pagal Reglamento 41 straipsnio 2 dalies c punktą ir vaiko grąžinimo pagal Reglamento 42 straipsnio 2 dalies a punktą veiksmingumas, išdavimo sąlyga.

Pažymėtina, kad vaiko išklausymu, priklausomai nuo procedūros tipo ir tikslo, siekiama skirtingų tikslų: proceso dėl globos teisių tikslas – rasti vaikui gyventi tinkamiausią aplinką, o vaiko grobimo atvejais – išsiaiškinti vaiko prieštaravimo grąžinimui pobūdį ir galimą jam kylančią riziką, o ne vaiką globojančio tėvo (motinos) pageidavimą.

3.1. Vaiko išklausymas Reglamento 11 straipsnio taikymo kontekste

Kaip jau minėta, pirmoji Reglamento „Briuselis IIa“ nuostata, skirta vaiko išklausymui, įtvirtinta Reglamento 11 straipsnio 2 dalyje. Apskritai ši nuostata skirta **tarptautinio vaikų grobimo** atvejams (neteisėtam vaiko išvežimui ar negrąžinimui – išsamiau tai aptariama šio leidinio 4 skyriuje). Šioje taisyklėje įtvirtinta speciali ES taikoma procedūra, papildanti 1980 m. Hagos konvenciją, bei tokiu būdu siekiama suvienodinti tam tikras ES valstybių narių tarpusavio procedūras.

Konkrečiai 1980 m. Hagos konvencijoje nustatyta neatidėliotino pagrobtų vaikų grąžinimo į jų nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę tvarka. Konvencijoje laikoma, kad skubus vaikų grąžinimas atitinka jų interesus. Todėl Konvencijoje įtvirtinamos tik ribotos išimtys, kai leidžiama vaikų negrąžinti, įskaitant, *inter alia*, brandumą pasiekusio vaiko prieštaravimą (Konvencijos 13 straipsnio 2 dalis). Pagal 1980 m. Hagos konvenciją dėl vaikų grobimo, vaiko nuomonė laikoma svarbia, tačiau ne lemiama: pagal Hagos konvenciją, prieštaraujančiam vaikui derėtų suteikti *teisę* pasisakyti, bet ne veto.

> Vienoje EŽTT byloje buvo tiriamas sprendimo, kuriuo patvirtinta teismo nutartis grąžinti nepilnamečius vaikus jų motinai Jungtinėje Karalystėje, kai santuoką nutraukę tėvai dalijosi teise gyventi su vaikais, nevykdymas. Vaikai išreiškė pageidavimą toliau gyventi su tėvu Prancūzijoje. EŽTT nusprendė, kad nors į vaikų nuomonę reikėjo atsižvelgti, taikant tarptautinę teisę (visų pirma – Hagos konvenciją ir Reglamentą „Briuselis IIa“), vaikų prieštaravimų ne visuomet pakako atsisakyti juos grąžinti (*EŽTT 2013 m. kovo 7 d. sprendimas Raw ir kt. prieš Prancūziją, Nr. 10131/11*).

1980 m. Hagos konvencijoje numatyta procedūra buvo iš dalies pakeista Reglamento „Briuselis IIa“ 11 straipsniu ES vidaus grąžinimo procese. Ši Reglamento 11 straipsnio nuostata sustiprina 1980 m. Hagos konvencijoje pasirinktą kryptį reikalaudama, kad „taikant 1980 m. Hagos konvencijos 12 ir 13 straipsnius, užtikrinama, kad proceso metu vaikui būtų suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai to nedera daryti dėl jo amžiaus ar brandumo laipsnio“. Taigi ši Reglamento taisyklė tiesiogiai reikalauja suteikti vaikui galimybę būti išklausytam grąžinimo procese valstybėje narėje, į kurią vaikas buvo neteisėtai išvežtas ar kurioje jis yra laikomas. Ši nuostata sietina su Hagos konvencijos 13 straipsnio 2 dalimi, kurioje numatyta, kad „teismo ar administracinė institucija taip pat gali atsisakyti nurodyti grąžinti vaiką, jei ji nustato, kad vaikas prieštarauja grąžinimui ir jau yra sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę“. Vis dėlto 1980 m. Hagos konvencijoje nėra tiesiogiai įtvirtinta pareiga išklausyti vaikus (ją galima tik netiesiogiai numanyti iš Konvencijos 13 straipsnio 2 dalies formuluotės), o Reglamente „Briuselis IIa“ yra aiškiai pabrėžta pareiga išklausyti vaikus. Be to, pastarajame teisės akte reikalaujama vykdyti nutartį dėl vaiko grąžinimo pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį tik suteikus vaikui galimybę būti išklausytam proceso metu, išskyrus atvejus, kai tai nedera.

Nepaisant Reglamento „Briuselis IIa“ 11 straipsnio, teismai gali atsisakyti išklausyti vaiką, jei, jų manymu, tai nedera. Naujausi duomenys rodo, kad praktikoje, kai ES valstybių narių teismai sprendžia dėl vaikų grąžinimo (Reglamente arba 1980 m. Hagos konvencijoje numatytais atvejais), visgi vaikai dažnai lieka neišklausyti.

Derėtų nepamiršti, kad, vadovaujantis Reglamentu „Briuselis IIa“, teismas privalo sprendimą dėl vaiko grąžinimo priimti ne vėliau kaip per 6 savaites nuo pareiškimo pateikimo dienos (Reglamento 11 straipsnio 3 dalis). Per šį griežtą laikotarpį teismas turėtų labai gerai apsvarstyti sprendimą dėl vaiko grąžinimo, kadangi teismo sprendimą žmogaus teisių pagrindais gali peržiūrėti ir EŽTT.

> Kaip pastebėjo EŽTT, faktiškai pagal EŽTK 8 straipsnį reikalaujama „atlikti išsamų visos šeimos situacijos tyrimą ir išnagrinėti daugelį faktinio, emocinio, psichologinio, materialinio ar medicininio pobūdžio veiksnių, atlikti proporcingą ir pagrįstą kiekvieno asmens atitinkamų interesų vertinimą“ (*2010 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimas Neulinger prieš Šveicariją, Nr. 41615/07, 139 punktas*).

Vis dėlto šis sprendimas vėliau buvo susilpnintas Didžiosios kolegijos sprendimu *X prieš Latviją* (*2013 m. lapkričio 26 d. EŽTT sprendimas X prieš Latviją, Nr. 27853/09, 104–108 punktai*).

Nors Reglamente „Briuselis IIa“ įtvirtintas reikalavimas „išsamiai patikrinti“ apskritai atrodo neatsiejamas nuo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismo vaidmens, taip pat ir tais atvejais, kai toks teismas sprendžia dėl pagrobto nepilnamečio vaiko grąžinimo pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį, kyla rimtesnių klausimų dėl valstybės, kurioje yra pagrobtas vaikas, teismo vaidmens. Kai į tokį teismą kreipiamasi su prašymu vykdyti sprendimą dėl pagrobto vaiko grąžinimo, pagrindinių vaiko teisių jo kilmės valstybėje pažeidimai gali lemti, kad bus atsisakyta pripažinti ir vykdyti teismo sprendimą.

3.2. Vaiko išklausymas kaip sprendimų pripažinimo sąlyga

Antroji Reglamento „Briuselis IIa“ nuostata, skirta vaiko išklausymui, yra įtvirtinta Reglamento **23 straipsnyje**. Šioje nuostatoje įtvirtinta, kad teismo sprendimas, susijęs su tėvų pareigomis, priimtas nesuteikus vaikui galimybės būti išklausytam, gali būti nepripažįstamas. Šiame kontekste primintina, kad užsienio teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai dėl tėvų pareigų, priimti vienoje valstybėje narėje, turi būti pripažįstami kitose ES šalyse, išskyrus atvejus, kai yra vienas iš Reglamento 23 straipsnyje nurodytų nepripažinimo pagrindų.

Vienas šių pagrindų yra tai, kad sprendimas, „išskyrus skubius atvejus, buvo priimtas nesuteikus vaikui galimybės būti išklausytam teisme, pažeidžiant pagrindinius valstybės narės, kurioje prašoma pripažinti teismo sprendimą, proceso principus“ (Reglamento 23 straipsnio b dalis). Taigi pagal šią nuostatą atsisakoma pripažinti užsienio teismo sprendimą dėl tėvų pareigų tais atvejais, jei vaikas nebuvo išklausytas, jei jis mokėjo reikšti savo nuomonę ir nebuvo būtinybės veikti neatidėliotinai.

Nepaisant to, kad Reglamento „Briuselis IIa“ 23 straipsnio b punkte teismai įpareigojami įvertinti, ar vaikui nebuvo sudaryta galimybė būti išklausytam (nes tai yra atsisakymo pripažinti pagrindas), Reglamento 23 straipsnio b dalyje iš tikrųjų kalbama apie patikrinimą, ar nesuteikus tokios galimybės buvo pažeisti pagrindiniai valstybės narės, kurioje prašoma pripažinti teismo sprendimą, proceso principai. Vis dėlto tokiu patikrinimu pernelyg siekiama išsaugoti nacionalinę

procesinę autonomiją, todėl geriau būtų vertinti, ar buvo pažeista vaiko turima teisė būti išklausytam.

3.3. Vaiko išklausymas kaip bendravimo teisių įgyvendinimo ir vaiko grąžinimo sąlyga

Trečioji ir ketvirtoji Reglamento „Briuselis IIa“ nuostatos, skirtos vaiko išklausymui, yra įtvirtintos Reglamento **41 ir 42 straipsniuose**. Šiuose straipsniuose numatyta, kad jei vaikui nebuvo suteikta galimybė būti išklausytam, tai gali būti tam tikrų sprendimų **nevykdymo pagrindas** (tai pasakytina apie **sprendimus dėl bendravimo teisių ar vaiko grąžinimo nutarčių**, priimtų kilmės valstybėje pagal Reglamento 11 straipsnio 8 dalį). Tokie teismo sprendimai pripažįstami automatiškai ir gali būti tiesiogiai vykdomi kitose valstybėse narėse, nereikalaujant jokių tarpinių procedūrų, visų pirma – vykdymo valstybės teismo paskelbimo dėl sprendimo vykdymo (be tokio paskelbimo jokie sprendimai kitose valstybėse narėse paprastai nevykdomi). Šia palengvinta procedūra siekiama išvengti daug laiko reikalaujančio teismo proceso, dėl kurio nutartys dėl bendravimo ir grąžinimo prarastų prasmę.

Vietoje sprendimo paskelbimo vykdytinu vykdymo valstybėje, Reglamento 41 ir 42 straipsniuose reikalaujama, kad kilmės valstybės teismas išduotų standartinį Reglamento „Briuselis IIa“ III priede numatytos formos pažymėjimą. Vis dėlto pažymėjimas pagal Reglamento 41 ir 42 straipsnius išduodamas tik tuomet, jei vaikui buvo suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus atvejus, kai tam nėra pagrindo. Šią aplinkybę turi išsiaiškinti ir patvirtinti kilmės valstybės teismas. Pažymėtina, kad Reglamento 41 ir 42 straipsniuose nėra numatyta jokių išimčių neatidėliotinais atvejais, o pagal Reglamento 23 straipsnį galima atsisakyti pripažinti sprendimą, jei vaikui nebuvo suteikta galimybė būti išklausytam, išskyrus neatidėliotinus atvejus.

Visgi pabrėžtina, kad nors Reglamento 41 ir 42 straipsniuose ir kalbama apie pažymėjimus, kuriuos išduodant teisėjo prašoma patvirtinti, kad vaikui buvo suteikta galimybė būti išklausytam, į šį klausimą kiekvienas nacionalinis teismas gali atsakyti skirtingai. Tai aiškiai matyti iš daugelio atvejų, kai teismas išdavė pažymėjimą pagal Reglamento 42 straipsnį, nors vaikas ir nebuvo išklausytas. Taip atsitiko ir garsiojoje *Aguirre Zarraga* byloje.

Šioje byloje buvo sprendžiama dėl vaiko negrąžinimo iš Vokietijos į Ispaniją. Pirminis santuokos nutraukimo ir globos nustatymo procesas vyko Ispanijoje ir išklausius dukterį Andrea laikinoji vaiko globa buvo suteikta tėvui. Vėliau vaiko motina persikėlė į Vokietiją. Per mokyklines atostogas Andrea nuvyko aplankyti motinos ir nuo tada nebegrįžo iš Vokietijos. Kai Andrea liko gyventi Vokietijoje, tėvas kreipėsi į Vokietijos teismą dėl vaiko grąžinimo pagal 1980 m. Hagos konvenciją. Antrosios instancijos Vokietijos teismas, remdamasis 1980 m. Hagos konvencijos 13 straipsnio 2 dalimi, atmetė tėvo prašymą dėl vaiko grąžinimo tuo pagrindu, kad ekspertas, išklausęs Andreą, padarė išvadą, jog mergaitė vienareikšmiškai prieštaravo jos grąžinimui tėvui ir kadangi tuo metu Andrea buvo devynerių su puse metų amžiaus ir pasiekusi pakankamą brandą, reikėjo atsižvelgti į jos nuomonę.

Tuo pačiu metu tėvas kreipėsi ir į Ispanijos teismą, remdamasis Reglamentu „Briuselis IIa“ su prašymu priimti nutartį dėl globos ir išduoti pažymėjimą, nes tėvas prašė grąžinti Andreą į Ispaniją. Ispanijos teismai įpareigojo Andreą ir jos motiną asmeniškai atvykti ir ekspertui pavedė pateikti psichologinę išvadą dėl mergaitės. Andreos motina atsisakė vykti į teismo posėdį Ispanijoje kartu su dukra ir paprašė tuo tikslu surengti vaizdo konferenciją. Šį prašymą Ispanijos pirmosios instancijos teismas atmetė, uždraudė Andreai išvykti iš Ispanijos ir atėmė iš motinos bendravimo teisę. Andreos motina sprendimą apskundė ir prašė leisti pateikti naujus įrodymus, visų pirma dėl Andreos ir jos pačios apklausos vaizdo konferencijos būdu. Kadangi Ispanijos teismas šį prašymą atmetė, motina savo skundą atsiėmė. Tokiu būdu įsiteisėjo pirmosios instancijos teismo sprendimas, kuriuo išimtinės globos teisės buvo suteiktos mergaitės tėvui, ir tas pats teismas išdavė pažymėjimą, įpareigojantį grąžinti Andreą jos tėvui. Ispanijos teismai šiame pažymėjime nurodė, kad Andreai buvo suteikta galimybė būti išklausytai, nors faktiškai Ispanijos teismai iki pat sprendimo priėmimo dienos nebuvo išklausę mergaitės nuomonės.

Kai tėvas kreipėsi dėl automatiško Ispanijos teismo sprendimo vykdymo ir pateikė Reglamento 42 straipsnio 2 dalies a punkte nurodytą pažymėjimą, Vokietijos teismai kiek suabejojo, nes, jų manymu, dokumente buvo pateikta aiškiai melaginga informacija, todėl buvo iš esmės pažeista Andreos pagrindinė teisė būti išklausytai. Tuo pagrindu Vokietijos teismas kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą ir klausimu, ar vykdymo valstybės narės teismas gali neatsižvelgti į Re-

glamento „Briuselis IIa“ 42 straipsnyje numatytą pažymėjimą, kuriuo įpareigojama vaiką grąžinti, jeigu pažymėjimas išduotas iš esmės pažeidžiant pagrindines teises.

ESTT priminė savo ankstesnius sprendimus *Rinau* ir *Povse* bylose ir pažymėjo, kad Reglamento 42 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka patvirtintas teismo sprendimas yra pripažįstamas automatiškai, todėl vykdymo valstybės narės teismas neturi jokių galimybių jo ginčyti. Reglamente „Briuselis IIa“ įtvirtinta sistema sukonstruota taip, kad vykdymo valstybės narės teismas neturi teisės remtis viešosios tvarkos motyvais ir atitinkamo vaiko pagrindinėmis teisėmis, kaip pagrindu atsisakyti pripažinti 42 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka patvirtintą teismo sprendimą. Tai nereiškia, kad pagrindinės vaiko teisės nėra ginamos teisme, nes Reglamente „Briuselis IIa“ įtvirtinta sistema grindžiama abipusio pasitikėjimo principu. Taigi daroma prielaida, kad kiekvienas nacionalinis teismas užtikrina lygiavertę ir veiksmingą vaiko pagrindinių teisių apsaugą.

Be to, Reglamento 42 straipsnio 2 dalies a punktas aiškintinas pagal Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnį, kuriame nėra įtvirtinta absoliučios pareigos išklausyti vaiką kiekvienu pagrobimo atveju. Iš tiesų šiame straipsnyje viso labo reikalaujama suteikti galimybę vaikui išreikšti savo nuomonę, jei tik vaikas gali ją suformuluoti. Vis dėlto išreikšta nuomonė teismui nėra privaloma ir yra tik vienas iš kriterijų, pagal kuriuos teismas turėtų vertinti vaiko interesus. Be to, vaikui privaloma suteikti galimybę būti išklausytam, išskyrus atvejus, jei to nedera padaryti, atsižvelgiant į vaiko amžių ar brandumą. Be to, jei teismas vis dėlto nusprendžia vaiką išklausyti, jis privalo imtis visų tinkamam išklausymui surengti reikalingų priemonių, atsižvelgdamas į vaiko interesus ir atskiros bylos aplinkybes. Tuo siekiama užtikrinti veiksmingą Reglamento „Briuselis IIa“ nuostatų įgyvendinimą ir suteikti vaikui tikrą ir veiksmingą galimybę laisvai išreikšti savo nuomonę. Galiausiai, jei bet kuri šalis mano, kad kilmės valstybės narės teismas pažymėjimą išdavė pažeisdamas 42 straipsnio 2 dalies a punktą, ji privalo kreiptis į tos valstybės narės teismą. Taigi, pareiga nustatyti, ar Reglamento 42 straipsnyje nustatyta tvarka patvirtintas teismo sprendimas negalioja dėl vaiko teisės būti išklausytam pažeidimo, tenka tik pažymėjimo kilmės valstybės narės teismams (*2010 m. gruodžio 22 d. ESTT sprendimas*, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga prieš Simone Pelz*).

Visgi derėtų vengti formalaus požiūrio, pildant Reglamento 42 straipsny-

je numatytą pažymėjimą. Nacionalinis teismas turėtų skrupulingai patikrinti, ar iš tiesų vaikui buvo suteikta galimybė būti išklausytam, ir tik tuomet išduoti 42 straipsnyje numatytą pažymėjimą.

Vienoje byloje, kurioje vėliau buvo priimtas ESTT sprendimas (*2017 m. vasario 15 d. ESTT sprendimas, C−499/15, W, V prieš X (EU:C:2017:118*)) kilo ginčas tarp vyro, turinčio Lietuvos pilietybę, ir Nyderlandų bei Argentinos pilietybes turinčios jo žmonos. Pora gyvendama Kanadoje susilaukė vaiko, tačiau vėliau jausmai išblėso ir poros santykiai pasidarė įtempti. Po kurio laiko motina kartu su 5 metų vaiku išvyko iš Kanados ir persikėlė gyventi į Nyderlandus. Tėvas taip pat išvyko iš Kanados ir įsidarbino Lietuvoje. Vėliau šalys pradėjo santykius aiškintis Europos teismuose ir tam tikru laiku tėvas kreipėsi į teismą dėl Reglamento 42 straipsnyje numatyto pažymėjimo išdavimo.

Lietuvoje pirmosios instancijos teismas tėvo prašymą atmetė ir pažymėjo, kad tuo metu 5 metų sulaukęs vaikas nebuvo išklausytas. Šį atsisakymą tėvas apskundė ir nurodė, kad vaiką išklausyti nebuvo reikalinga. Visgi skundą išnagrinėjęs teismas patvirtino, kad pirmosios instancijos teismai teisingai pažymėjo, kad Reglamento 42 straipsnyje numatytas pažymėjimas išduodamas tik atlikus tam tikrus procesinius veiksmus ir išklausius vaiką. Konkrečiai, pirmosios instancijos teismai teisingai nusprendė imtis iniciatyvos ir tiesiogiai bei per Centrinę instituciją kreiptis į Italijos ir Nyderlandų institucijas su prašymu padėti išklausyti vaiką. Pasak teismo, buvo teisingai pastebėta, kad 41 ir 42 straipsniuose numatytas sprendimas gali būti priimtas tik išklausius vaiką (išskyrus atvejus, kai tai nedera). Teismas padarė išvadą, kad išduodant Reglamento 42 straipsnyje numatytą pažymėjimą itin svarbu išklausyti vaiką, ir pažymėjo, kad nors tuo metu vaikui buvo 5 metai, tiek pagal Reglamentą, tiek ir pagal nacionalinę teisę vaiką būtina išklausyti, jei jis geba išreikšti savo nuomonę. Teismas nesutiko, kad netinkama išklausyti pagrobtą 5 metų vaiką, nes motina vaikui turėtų psichologinės įtakos. Be to, buvo gauta duomenų, kad vaikas buvo išklausytas nagrinėjant bylą Kanadoje. Teismas taip pat gavo dokumentus iš Italijos, kuriuose nurodyta, jog sprendimą galima pripažinti ir vykdyti tik išklausius vaiką. Todėl teismas priėjo prie išvados, kad vaikas turėjo būti išklausytas, ir atsisakė išduoti 42 straipsnyje numatytą pažymėjimą (*Vilniaus apygardos teismo, veikiančio apeliacine instancija, 2012 m. balandžio 26 d. nutartis Nr. 2S-312-653/2012*).

Vertėtų turėti omenyje, kad vaiko išklausymas pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ turėtų būti aiškinamas autonomiškai, t. y. ši sąvoka turėtų būti suprantama vienodai visose valstybėse narėse. Iš tiesų šį Reglamentą būtina įgyvendinti pagal minėtuose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintas pagrindines teises (o šie dokumentai aiškintini vienodai visose šalyse). ES teisės nuostata, kurioje tiesiogiai nenurodomos valstybių narių teisės sistemos, aiškintina savarankiškai, nustatant jos prasmę ir taikymo apimtį. Be to, pagal Reglamento 41 ir 42 straipsnius teismo sprendimas tiesiogiai vykdomas kitoje valstybėje narėje be jokio nagrinėjimo ar egzekvatūros proceso (kitaip nei numatyta Reglamento 23 straipsnyje), visos valstybės narės turėtų laikytis tų pačių standartų. Vis dėlto, kadangi Reglamentu „Briuselis IIa“ nėra suvienodinamos valstybių narių nacionalinės taisyklės, taikomos vaiko išklausymo procedūroms, vaikai išklausomi pagal skirtingus standartus.

4. Vaiko teisė būti išklausytam pagal valstybių narių nacionalinę teisę

Reglamente „Briuselis IIa“ numatyta, kokiame procese vaikui būtina suteikti galimybę būti išklausytam, taip pat įtvirtinamos sąlygos, kurioms esant išklausymas laikomas tinkamu. Vis dėlto iš Reglamento 19 konstatuojamosios dalies matyti, kad Reglamente nėra bendrų taisyklių dėl vaiko išklausymo procedūrų. Konkrečiai, Reglamente nenurodoma, ar teisėjai turėtų veikti savo iniciatyva, nepriklausomai nuo to, ar šalys, pavyzdžiui, savo teikimuose rėmėsi Reglamento 11 straipsnio 2 dalimi, taip pat nenustatomas mažiausias amžius, kurio sulaukusį vaiką dera išklausyti. Reglamentas taip pat nesikiša į teismo turimus metodus ir priemones vaikui išklausyti, todėl valstybės gali pačios pasirinkti, ar vaiką turi išklausyti teisėjas asmeniškai, ar pakanka, kad vaiką išklausytų įgaliotas socialinis darbuotojas ar kitas specialistas; Reglamente taip pat nekalbama apie vaiką išklausančių asmenų išsilavinimą. Analogiškai Reglamente neužsimenama apie vaiko atstovavimo teisme formą, globėjo *ad litem* paskyrimą ir jo funkcijas bei įgaliojimus.

Reglamento 20 konstatuojamojoje dalyje pabrėžiama, kad vaiko išklausymas kitoje valstybėje narėje gali vykti taikant priemones, nustatytas 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamente (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose. Taigi teismas gali kreiptis į kompetentingą kitos valstybės narės teismą su prašymu surinkti

įrodymus arba surinkti juos kitoje valstybėje narėje tiesiogiai, pavyzdžiui, vaizdo ar telekonferencijos būdu. Todėl teisėjas neprivalo tiesiogiai išklausyti vaiko teisme, nes vaiko nuomonę gali išsiaiškinti kitos kompetentingos institucijos, pavyzdžiui, socialiniai darbuotojai, ir pateikti ataskaitas teismui. Vis dėlto Reglamente „Briuselis IIa“ nėra aptariami kiti svarbūs proceso klausimai, pavyzdžiui, pirmiau minėtieji.

Neseniai pasirodė keletas ataskaitų ir studijų, kuriose buvo palyginti valstybių narių procesiniai įstatymai, reglamentuojantys vaiko išklausymą, pavyzdžiui, 2010 m. Europos Parlamento studija dėl vaikų apsaugos procese; 2010 m. tėvų pareigų tarpvalstybiniame kontekste (įskaitant vaikų grobimą) mokymo modulis, kurį Europos Komisijos Teisingumo ir vartotojų reikalų generalinio direktorato užsakymu parengė Europos teisės akademija; 2015 m. Studija dėl reglamento (EB) Nr. 2201/2003 vertinimo ir galimų jo pakeitimų; 2014 m. Baltijos jūros valstybių tarybos vaikų skyriaus ataskaita; 2015 m. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros ataskaita, parengta bendradarbiaujant su Europos Komisija; 2016 m. studija dėl tarpvalstybinio vaikų grobimo Europos Sąjungoje, atlikta Europos Parlamento Piliečių laisvių, teisingumo ir vidaus reikalų komiteto užsakymu. Iš šių šaltinių galima padaryti toliau aptariamas išvadas.

Sprendžiant, ar vaiką derėtų išklausyti, vadovaujamasi vaiko amžiaus ir brandumo kriterijais. Kai kuriose šalyse nėra įtvirtinta mažiausio vaiko amžiaus (Kroatijoje, Lenkijoje ir Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje ir Velse)), o kitose šalyse mažiausias vaiko amžius yra aiškiai įtvirtintas, pavyzdžiui, Bulgarijoje ir Rumunijoje vaikas privalo būti išklausytas nuo 10 metų amžiaus, Ispanijoje – nuo 14 metų, Suomijoje – nuo 15 metų. Vis dėlto teismo nuožiūra galima išklausyti ir atitinkamo amžiaus nesulaukusius vaikus. Kita vertus, kai kuriose valstybėse narėse, pavyzdžiui, Vengrijoje, šiuo klausimu yra reikšmingi kiti kriterijai, pavyzdžiui, tėvų tarpusavio susitarimas, kuris, manoma, pakankamai išreiškia vaiko nuomonę. Be to, brandumas nacionalinių teismų praktikoje dažnai nėra aiškiai apibrėžtas. Kroatijoje ir Prancūzijoje kiekvienas teisėjas kiekvienu atskiru atveju sprendžia, ar vaikas yra pasiekęs brandą. Lenkijoje vaiką galima išklausyti, jei vaikas dėl savo brandumo, išsivystymo ir sveikatos gali dalyvauti procese. Suomijoje būtina atsižvelgti į vaiko nuomonę, sprendžiant dėl globos ir lankymo, jei tik vaikas yra pasiekęs brandumą, net ir tais atvejais, jei tėvai su vaiko nuomone nesutinka. Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje ir Velse) vaikas laikomas kompetentingu pagal precedenti-

nės *Gillick* bylos kriterijus, jei vaiko supratimas ir protas yra pakankamo lygio, kad vaikas galėtų pats apsispręsti dėl nagrinėjamo klausimo.

Daugelyje valstybių narių teismai privalo, bendradarbiaudami su kitais specialistais, įvertinti vaiko teisinę, psichologinę, socialinę, emocinę, fizinę ir protinę padėtį. Taigi daugelyje šalių (išskyrus, pavyzdžiui, Rumuniją) reglamentuota vaiko teisė pasinaudoti pagalba šeimos teisės bylose (įskaitant vertėjo, socialinio darbuotojo, advokato ar kito asmens pagalbą). Škotijoje vaikas gali savo nuomonę išreikšti raštu, garso ar vaizdo įrašu, per vertėją ar asmenis, atsakingus už vaiko interesų apsaugą. Anglijoje ir Velse vaiko norams gali atstovauti Vaikų ir šeimos bylų teismo patariamosios tarnybos paskirtas globėjas. Suomijoje vaiko nuomonę aiškinasi socialinės rūpybos darbuotojai. Vaiką taip pat galima išklausyti teisme, nors tokiu atveju vaikui klausimus teisėjo akivaizdoje gali užduoti socialinis darbuotojas. Jei vaiką išklauso socialinės rūpybos darbuotojai, jie privalo parengti ataskaitą su vaiko pateiktais atsakymais, o ne vien pokalbį atlikusio asmens aiškinimu. Pokalbį vykdantis asmuo taip pat gali apibūdinti vaiko gestus; galima padaryti pokalbio vaizdo įrašą. Keliose valstybėse narėse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Lenkijoje ir Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje ir Velse), teismai privalo išklausyti vaikus draugiškoje, jų nebauginančioje aplinkoje. Vaizdo įrašai laikomi įrodymais civiliniame procese tik keliose šalyse, pavyzdžiui, Kroatijoje, Estijoje, Lenkijoje ir Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje ir Velse). Be to, su vaikais dirbantys specialistai turi turėti tam tikrą išsilavinimą Suomijoje (teisėjai, vykdantys teismo mediaciją dalyvaujant ekspertams), Prancūzijoje (teisėjai, prokurorai ir vaikams atstovaujantys advokatai), Vokietijoje (jaunimo tarnybų socialiniai darbuotojai) ir Škotijoje (šeimos komisijos savanoriai).

Vaikai turi teisę pagal įstatymą naudotis advokato ir atstovo paslaugomis savo vardu, jei kyla galimas vaiko ir tėvų interesų konfliktas; taip yra daugelyje valstybių narių, išskyrus Suomiją, Ispaniją ir Lenkiją. Šiose šalyse vietoje tėvų galima skirti teisėtą globėją. Prancūzijoje ir Škotijoje vaikai turi teisę kreiptis į advokatą dėl teisinės pagalbos. Prancūzijoje teisėjai privalo pasiūlyti vaikui pasirinkti advokatą jau per pirmąją apklausą, nepriklausomai nuo to, kad vaikams atstovauja jų tėvai ar globėjai arba administratoriai. Škotijoje jaunesni nei 16 metų vaikai gali pasirinkti advokatus. Daugelyje ES valstybių narių (išskyrus Rumuniją) yra reglamentuota šeimos bylose dalyvaujančių vaikų teisė naudotis teisine pagalba neatly-

gintinai. Kai kuriose valstybėse narėse teisinė pagalba suteikiama automatiškai, o kitur tam keliamos tam tikros sąlygos. Prancūzijoje vaikas turi teisę savo iniciatyva pasinaudoti neatlygintina advokato pagalba.

Kaip aiškiai matyti iš tokio palyginimo, nesant nuoseklaus požiūrio visoje ES, nepaisant pirmiau minėtų sutarčių žmogaus teisių srityje, valstybių narių teisės aktai dėl svarbių vaiko išklausymo procedūrų gerokai skiriasi, o vienos ar kitos valstybės teisės taikymas lemia skirtingas pasekmes. Todėl itin svarbu teisingai nustatyti šioms procedūroms taikytiną teisę. Nesant suderintų ES taisyklių dėl vaiko išklausymo procedūroms taikytinos teisės, nacionaliniai teismai taiko teisę pagal atitinkamas galiojančias tarptautinės privatinės teisės nuostatas.

Kai kurias iš šių tarptautinės privatinės teisės nuostatų, susijusių su procedūriniais klausimais, visose ES valstybėse narėse suvienodino 1996 m. Hagos konvencija. Pavyzdžiui, asmuo, turintis tėvų pareigas vaiko atžvilgiu, taigi esantis teisėtu vaiko atstovu, remiantis 1996 m. Hagos konvencijos 16 straipsniu nustatomas pagal vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisę. Vis dėlto Konvencija nėra suvienodintos visos tarptautinės privatinės teisės nuostatos. Pavyzdžiui, Konvencijoje nėra nustatyta teisė, taikytina nustatant vaikų dalyvavimo teismo procese apimtį (vadinasi, ir būtinybę atstovauti vaikui); asmenys, galintys būti globėjais *ad litem* (nepriklausomai nuo to, ar tokie asmenys turi tėvų pareigas); paskyrimo tvarka ir šių asmenų funkcijos ir teisės. Šiais klausimais ir sprendžiant dėl tolesnio vaiko išklausymo taikytina teisė nustatoma pagal teismo vietos valstybėje galiojančias tarptautinės privatinės teisės nuostatas.

Be to, kai kuriose ES valstybėse narėse daroma nuoroda į teismo vietos valstybės proceso teisę, o kitose – į bylos esmei taikytiną teisę. Taigi visų pirma kalbant apie būtinybę skirti vaiko atstovą teismo procese (ir jo paskyrimą), kai kuriose ES valstybėse narėse šie klausimai priskiriami procesiniams, todėl jiems taikoma *lex fori*. Kitose ES valstybėse narėse šie klausimai priskiriami materialiosios teisės klausimams, todėl vadovaujamasi vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teise, kuri paprastai taikoma bylos esmei. Materialinį požiūrį patvirtina ir ESTT sprendimas *Matouškova* byloje, kuriame daugiau kalbama ne apie taikytiną teisę, o apie jurisdikciją, ir iš tiesų pabrėžiama, kad pagal Reglamentą „Briuselis IIa“ jurisdikcija skirti globėją priklauso vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismui.

Dėl daugelio šių valstybių narių procesinių teisės aktų skirtumų dažnai į vaiko interesus nėra pakankamai atsižvelgiama. Pirma, kaip jau minėta, kai vaikų grąžinimo procese (tiek Reglamente, tiek 1980 m. Hagos konvencijoje numatytais atvejais) ES valstybių narių teismuose vaikai išklausomi ne visuomet. Antra, bylose dėl tėvų pareigų vaikai dažnai nėra išklausomi per savo teisėtus atstovus, todėl jų atstovavimas teisme nėra užtikrinamas. Iš tiesų, kaip jau minėta, pagal kai kurių valstybių narių procesinę teisę vaikui procese dėl tėvų pareigų turi būti skirtas globėjas *ad litem*. Vis dėlto, pagal Reglamentą „Briuselis IIa“, jurisdikcija skirti globėją tenka vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teismui. Jei prašymas pateikiamas ne vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismui, jis negali skirti globėjo (išskyrus neatidėliotinus atvejus). Trečia, kitose su tėvų pareigomis susijusiose bylose vaikai nėra išklausomi, nors tai ir derėtų padaryti. Iš tiesų, kaip minėta, pavyzdžiui, pagal kai kurių valstybių narių procesinius įstatymus, bylose dėl bendravimo teisių vaikai nėra išklausomi, jei tėvams pavyksta susitarti. Vis dėlto atitinkamas Reglamento 41 straipsnio 2 dalies c punkte numatytas pažymėjimas neretai išduodamas net ir nesuteikus vaikui galimybės būti išklausytam.

Dėl tokių atvejų valstybės narės nepasitiki kitų šalių nacionalinėmis procedūromis ir dažnai remiasi pareigos išklausyti vaiką nevykdymu kaip pagrindu atsisakyti pripažinti ir vykdyti teismų sprendimus. Todėl, kaip nurodoma *Pasiūlyme dėl Reglamento išdėstymo nauja redakcija*, valstybės narės, vaikų išklausymui taikančios griežtesnius standartus nei valstybė narė, kurioje priimtas teismo sprendimas, pagal dabartinę tvarką skatinamos atsisakyti jį vykdyti ar suteikti egzekvatūrą, jei vaiko išklausymo aplinkybės neatitinka jų taikomų standartų. Kaip jau minėta, tokia galimybė yra pagal Reglamento 23 straipsnio b punktą, tačiau ne pagal 41 ir 42 straipsnius, kaip yra išaiškinęs ESTT sprendime *Aguirre Zarraga* byloje. Be to, tai prieštarauja ir Reglamento „Briuselis IIa“ tikslams, konkrečiai abipusio pasitikėjimo skatinimui ir vaiko interesams. Norint išvengti tokio nepasitikėjimo ir atsisakymo pripažinti ir vykdyti užsienio teismų sprendimus, derėtų įtvirtinti bendrus visose valstybėse narėse taikomus vaikų išklausymo procedūros standartus.

Prof. **Cristina Gonzales Beilfuss** (Barselonos universitetas, Ispanija)

VI. **Jurisdikcijos prorogacija** (12 straipsnis)

Atitinkamos nuostatos tekstas **179**

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai **180**

1. Nuostatos esmė ir taikymo sritis **181**

2. Esminiai jurisdikcijos prorogacijos reikalavimai **182**
   2. a) valstybės narės teismai, kuriems yra suteikta jurisdikcija nagrinėti pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) arba santuokos pripažinimo negaliojančia **183**
   2. b) valstybės narės, su kuria vaikas turi esminį ryšį, teismai **184**

3. Procedūriniai žingsniai **184**
   3. a) aiškiai ar kitokiu nedviprasmišku būdu išreikštas pritarimas **185**
   3. b) pasirinkto teismo atliekamas tikrinimas. Tai, kas labiausiai atitinka vaiko interesus **189**

4. Susitarimo dėl prorogacijos įsigaliojimas ir trukmė **190**

5. Susitarimai dėl jurisdikcijos, susiję su vaikais, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra trečiojoje valstybėje. Ryšys su 1996 m. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos **192**

Atitinkamos nuostatos tekstas

12 straipsnis

Jurisdikcijos prorogacija

1. Valstybės narės teismai, kuriems pagal 3 straipsnį yra suteikta jurisdikcija nagrinėti pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacija) arba santuokos pripažinimo negaliojančia, turi jurisdikciją bet kurioje byloje dėl su tėvų pareigų, susijusioje su tuo pareiškimu, jeigu:

a) bent vienas iš sutuoktinių turi tėvų pareigas vaikui;

b) tokiai teismų jurisdikcijai, teismui priėmus bylą savo žinion, aiškiai išreikštu ar kitokiu nedviprasmišku būdu pritarė abu sutuoktiniai ir tėvų pareigų turėtojai, ir ji labiausiai atitinka vaiko interesus.

2. Pagal šio straipsnio 1 dalį suteikta jurisdikcija baigiasi, kai tik:

a) teismo sprendimas priimti arba atmesti pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacija) ar santuokos pripažinimo negaliojančia tapo galutinis;

b) tais atvejais, kai byla dėl tėvų pareigų nagrinėjama dieną, nurodytą a punkte, teismo sprendimas šiose bylose tapo galutinis; arba

c) šios dalies a ir b punktuose nurodytos bylos užbaigiamos dėl kitos priežasties.

3. Valstybės narės teismai taip pat turi jurisdikciją tėvų pareigoms kitose bylose, nei nurodyta šio straipsnio 1 dalyje, jeigu:

a) vaikas turi esminį ryšį su ta valstybe nare, pavyzdžiui, dėl to, kad vienas iš tėvų pareigų turėtojų toje valstybėje narėje turi nuolatinę gyvenamąją vietą arba kad vaikas yra tos valstybės narės pilietis;

b) teismų jurisdikcijai, teismui priėmus bylą savo žinion, aiškiai išreikštu ar kitokiu nedviprasmišku būdu pritarė visos bylos šalys, ir ji labiausiai atitinka vaiko interesus.

4. Jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra trečiosios valstybės, kuri nėra 1996 m. spalio 19 d. Hagos konvencijos dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo bylose dėl tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių, teritorijoje, jurisdikcija pagal šį straipsnį turi labiausiai atitikti vaiko interesus, jei toje trečiojoje valstybėje nagrinėti bylą pasirodo neįmanoma.

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

2014 m. spalio 1 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-436/13, *E. prieš B.* (EU: C:2014:2246)

2014 m. lapkričio 12 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-656/13, *L. prieš M.* (EU: C:2014:2364)

2015 m. spalio 21 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-215/15, *Gogova* (EU: C:2015:710;725)

1. Nuostatos esmė ir taikymo sritis

Reglamento 12 konstatuojamojoje dalyje teigiama, kad su tėvų pareigomis susijusios jurisdikcijos taisyklės yra suformuluotos kuo labiausiai atsižvelgiant į vaiko interesus. Ši sąvoka turi būti suprantama procesiniame kontekste ir ji pirmiausia yra susijusi su artumo kriterijumi. Todėl jurisdikcija pirmiausia priklauso vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės narės teismams (8 straipsnis).

Išimties tvarka (žr. 12 konstatuojamąją dalį) Reglamento 12 straipsniu įtvirtinami du alternatyvūs jurisdikcijos nustatymo pagrindai, grindžiami susitarimu tarp tėvų pareigų turėtojų. Kaip bendrosios taisyklės išimtys, **jie aiškinami griežtai.**

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 2 dalis reikalauja **vadovautis vaiko interesais,** tai taikoma ir sudarant aptariamus susitarimus dėl jurisdikcijos. ES Teisingumo Teismas pabrėžė šį klausimą byloje *E. prieš B.,* kur aiškiai nurodė, kad „jurisdikcija bylose, susijusiose su tėvų pareigomis, nustatoma pirmiausia kuo labiau atsižvelgiant į vaiko interesus“. Todėl susitarimus dėl jurisdikcijos, kaip nustatyta Reglamento 12 straipsnyje, kruopščiai tikrina pasirinktas teismas ir į šiuos susitarimus atsižvelgia tik jei nustatoma, kad jie labiausiai atitinka vaikų interesus. Todėl tėvų pareigų turėtojų sudaryti susitarimai dėl jurisdikcijos nėra privalomi pasirinktam teismui ir priklauso nuo išvados, ar jie yra tinkami atsižvelgiant į tai, kas geriausia vaikui.

Reglamento 12 straipsnyje leidžiama susitarti dėl jurisdikcijos **dviem skirtingais atvejais. 12 straipsnio 1 dalyje** valstybės narės teismams, jau nagrinėjantiems pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) arba santuokos pripažinimo negaliojančia, leidžiama suteikti jurisdikciją bet kurioje byloje dėl tėvų pareigų, susijusioje su tuo pareiškimu. Svarbiausia, ko siekiama šia nuostata – sudaryti galimybę **konsoliduoti procesą** ir taip sumažinti vykdant teisingumą patiriamas išlaidas, taip pat šalių patiriamas išlaidas (proceso ekonomiškumas). Toks siekis yra pagrįstas, nes labai tikėtina, kad jei vaiko tėvai siekia nutraukti santuoką arba gyventi skyrium (separacija), reikės priimti ir sprendimą dėl tėvų pareigų.

Reglamento 12 straipsnio 3 dalies loginis pagrindas yra kitoks, ypač žinant, kad ES Teisingumo Teismas byloje *L. prieš M.* išaiškino, jog sudarant susitarimus dėl jurisdikcijos kitose bylose, nei nurodyta 12 straipsnio 1 dalyje, nereikalaujama, kad prieš sudarant susitarimą teismas jau nagrinėtų bylą tarp šalių. Pagal

šią jurisdikcijos taisyklę tėvų pareigų klausimas nėra papildomas, todėl proceso ekonomiškumas neturi didelės įtakos jo aiškinimui. Reglamento 12 straipsnio 3 dalį reikia suprasti kaip taisyklę, kuria įtvirtinamas **savarankiškas alternatyvus** pagrindas, grindžiamas lankstumo ir pagarbos šalių autonomijai principais, kaip pabrėžiama 2002 m. Komisijos pateikto reglamento pasiūlymo (žr. COM (2002) 222 *final*/2) aiškinamajame memorandume.

Pagarba **šalių autonomijai** laikoma svarbiu aspektu, ypač atsižvelgiant į tai, kad yra skatinama draugiškai išspręsti ginčus tarp tėvų pareigų turėtojų. Nors 12 straipsnio 3 dalyje numatytas susitarimas siejamas tik su susitarimu dėl jurisdikcijos, praktikoje jis labiau tikėtinas, kai šalys susitaria ir esminiais klausimais. Leidimu pasirinkti teismą skatinama sutarti ir esminiais klausimais.

Lankstumas ypač reikalingas dėl to, kad tėvų pareigų sąvoka yra labai plati ir apima platų vaiko apsaugos klausimų spektrą. Tam tikru atveju ir kitas teismas nei vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismas gali būti kompetentingas spręsti bylą. Tokiomis aplinkybėmis tėvų pareigų turėtojams leidžiama kreiptis į tokį teismą, kuris tikėtinai bus toje valstybėje, kuri turi esminį ryšį su vaiku. Tad įstatymų leidėjas daro prielaidą, kad tėvų pareigų turėtojai yra sąmoningi ir gali nustatyti, į kurios valstybės teismą yra geriau kreiptis, kad būtų galima geriausiai apsaugoti vaiko interesus.

Lankstumu taip pat grindžiama nuostata, kuria kompetentingai institucijai leidžiama perduoti bylą teismui, geriau tinkančiam nagrinėti tokią bylą (15 straipsnis). Šia nuostata reikalaujama, kad bent vienas iš tėvų pareigų turėtojų prašytų atlikti tokį perdavimą; jei jie abu sutaria, tokiu atveju būtų tinkamiau remtis 12 straipsnio 3 dalimi, nebent susitarimas pasiekiamas procesui jau prasidėjus.

2. Esminiai jurisdikcijos prorogacijos reikalavimai

Pagal Reglamento 12 straipsnį šalių autonomija nėra neribota. Tam, kad tėvų pareigų turėtojai dėl jurisdikcijos galėtų pasiekti susitarimą, kurį įtvirtina alternatyvus jurisdikcijos pagrindas, būtina, kad pasirinktasis teismas turėtų **ryšį** su byla. Tai turi būti (i) valstybės narės teismas, turintis jurisdikciją nagrinėti skyrybų, gyvenimo skyrium (separacijos) arba santuokos pripažinimo negaliojančia bylas pagal 12 straipsnio 1 dalį; arba (ii) teismas, turintis esminį ryšį su byla pagal 12 straipsnio 3 dalį.

2. a) valstybės narės teismai, kuriems yra suteikta jurisdikcija nagrinėti pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) arba santuokos pripažinimo negaliojančia

Lyginamojoje teisėje gana įprasta, kad santuokos nutraukimo bylą nagrinėjantis teismas sprendžia tėvų pareigų klausimus, kylančius santuokos nutraukimo procese. Reglamento 12 straipsnio 1 dalimi sudaromos sąlygos **leisti taip sutelkti klausimus.** Sutuoktiniams leidžiama suteikti jurisdikciją tėvų pareigų klausimais tam valstybės narės teismui, kuris turi jurisdikciją nagrinėti pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) ir santuokos pripažinimo negaliojančia. Taigi jurisdikcija suteikiama teismui net tais atvejais, kai vaikas neturi nuolatinės gyvenamosios vietos teismo vietos valstybėje ir kai kitu atveju valstybės narės, kurioje nagrinėjama byla dėl santuokos nutraukimo, teismai neturėtų jurisdikcijos bylose tėvų pareigų klausimais.

Kad būtų galima tai padaryti, **bent vienas iš sutuoktinių** turi **turėti tėvų pareigas.** Paulio Lagardeʼo parengtoje Aiškinamojoje ataskaitoje dėl 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos, kuri susijusi su panašiu reikalavimu pagal šios Konvencijos 10 straipsnį, pažymima, kad nebūtų prasminga leisti sutuoktiniams, iš kurių abiejų atimtos tėvų pareigos, sudaryti tokio pobūdžio susitarimą.

Kitaip nei ankstesniame Reglamente Nr. 1347/2000, Reglamente „Briuselis IIa“ nėra reikalavimo, kad vaikas būtų bendras sutuoktinių vaikas. Tėvų pareigos yra labai plati sąvoka, todėl galima remtis 12 straipsnio 1 dalimi norint nustatyti jurisdikciją, susijusią su bet kokiomis bendravimo teisėmis **sutuoktinio (-ės) vaikų** (posūnių, podukrų) atžvilgiu, kurios gali būti suteiktos sutuoktiniui (-ei) pagal taikomą materialinę teisę po santuokos nutraukimo.

Reglamento 12 straipsnio 1 dalyje jurisdikcija priskiriama valstybei, kurios teismai, nagrinėjantys pareiškimus dėl santuokos nutraukimo, priėmė bylą savo žinion, nepaisant to, ar pagal vidaus teisę pareiškimus dėl santuokos nutraukimo nagrinėjantys teismai turi kompetenciją priimti sprendimus ir bylose tėvų pareigų klausimais.

> Tai gali būti supriešinta su siauresne **1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos 10 straipsnio nuostata,** pagal kurią teismas, nagrinėjantis pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, gali imtis tik priemonių, kuriomis siekiama apsau-

goti vaiko asmenį arba nuosavybę, jei jų valstybės įstatymuose taip numatyta. Taigi Reglamentu sukuriamas naujas jurisdikcijos pagrindas tose valstybėse, kuriose pagal vidaus teisę nėra numatyta tokio sutelkimo, o Konvencijoje tik pripažįstamas toks sutelkimas tarptautinių bylų atvejais.

Reglamento 12 straipsnio 1 dalis taikoma **tik** jei teismo, nagrinėjančio pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, jurisdikcija **yra grindžiama** Reglamento **3 straipsniu,** o ne tada, kai ji grindžiama 7 straipsniu. Tą galima paaiškinti tuo, kad nacionalinės taisyklės dėl jurisdikcijos gali būti platesnės ir gali būti nepripažįstamos tarptautiniu mastu.

2. b) valstybės narės, su kuria vaikas turi esminį ryšį, teismai

Reglamento 12 straipsnio 3 dalyje įtvirtinamas alternatyvus pagrindas, pagrįstas šalių autonomija, kuris taikomas bet kokių ginčų dėl tėvų pareigų atvejais. Tačiau pasirinktas teismas privalo turėti esminį ryšį su vaiku.

Pačioje nuostatoje pateikiami du tokio ryšio **pavyzdžiai** – vieno iš tėvų pareigų turėtojų nuolatinė gyvenamoji vieta arba vaiko pilietybė. Tačiau šis sąrašas nebaigtinis ir šalys **gali teigti esant bet kokį kitą esminį ryšį** (pvz., gali būti paminėti Reglamento 15 straipsnyje išvardyti veiksniai). Reikalavimai, ką laikyti esminiu ryšiu, gali būti skirtingi ir jie priklauso nuo konkretaus teismui pateikto atvejo. Pavyzdžiui, jei tėvų pareigų turėtojai nori atsisakyti savo vaikų teisės į paveldėjimą, galima laikyti, kad yra artimas ryšys su valstybe, kurios teismas turi jurisdikciją tokio paveldėjimo klausimu, pvz., nuolatinė gyvenamoji mirusio asmens vieta.

3. Procedūriniai žingsniai

Reglamento 12 straipsnio 1 ir 3 dalyse reikalaujama, kad tuo metu, kai teismas priima bylą savo žinion, teismo jurisdikcijai turi būti pritarta aiškiai išreikštu ar kitokiu nedviprasmišku būdu. Susitarimą dėl jurisdikcijos toliau atidžiai išnagrinėja pasirinktas teismas. Išvadoje privalo būti nustatyta, ar tai geriausiai atitinka vaiko interesus. Pažymėtina, kad abi sąlygos yra **kumuliatyvios.**

Ar abi 12 straipsnio 3 dalies sąlygos yra kumuliatyvios, buvo diskutuojama Lietuvoje dėl netikslumo Reglamento vertime. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė sprendimą, kad nors versijoje lietuvių kalba pavartotas žodis „arba“,

visose kitose versijose vartojamas žodis „ir“, todėl sąlygos yra kumuliatyvios. Teismas taip pat nagrinėjo Teisingumo Teismo praktiką ir doktriną, kuriose taip pat rado nenuginčijamų įrodymų, kad 12 straipsnio 3 dalies sąlygos turi būti vertinamos kaip kumuliatyvios *(Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2016 m. spalio 20 d., byla Nr. 3K-3-426/2016).*

3. a) aiškiai ar kitokiu nedviprasmišku būdu išreikštas pritarimas

Byloje *E. prieš B.* ES Teisingumo Teismas paminėjo, kad teismo jurisdikcija bylose, susijusiose su tėvų pareigomis, turi būti tikrinama ir nustatoma kiekvienu konkrečiu atveju, kai byla patenka jo žinion (sprendimo 40 punktas). Būtent tuo metu pasirinktas teismas privalo ištirti, ar yra aiškiai ar kitokiu nedviprasmišku būdu išreikštas pritarimas jo jurisdikcijai.

Reglamento 12 straipsnio 1 dalyje reikalaujama, kad būtų sudarytas **sutuoktinių susitarimas** (kuomet bent vienas iš jų turi tėvų pareigas, susijusias su tuo vaiku). Be to, nuostatoje minimi **tėvų pareigų turėtojai,** ir tai reiškia kitus fizinius arba juridinius asmenis, kurie turi teises ir pareigas, susijusias su vaiku (2 straipsnio 7–8 dalys). Pabrėžtina, kad esama neatitikimų tarp versijų skirtingomis kalbomis, vertinant, ar šių kitų tėvų pareigų turėtojų sutikimas yra būtinas papildomai prie sutuoktinių sutikimo (žr. versijas anglų, prancūzų ir italų kalbomis, kuriose pavartotas jungtukas „and“, „et“ arba „e“), ar šių asmenų sutikimo galima siekti kaip alternatyvaus (taip numanoma versijose vokiečių ir ispanų kalbomis, kuriose atitinkamai vartojama „oder“ ir „o“). Atsižvelgiant į Reglamento tikslus atrodo tinkamiau reikalauti ir sutuoktinių sutikimo (tai natūralu, jei procedūra yra susijusi su jų santuoka), ir kitų tėvų pareigų turėtojų sutikimo, su sąlyga, kad jų turimos tėvų pareigų teisės ir įpareigojimai turi įtakos nagrinėjamiems klausimams, kurie skyrybų byloje paprastai būna globa ir lankymo teisės. Jei šie kiti tėvų pareigų turėtojai, pavyzdžiui, turi teises, susijusias su vaiko nuosavybe, tikriausiai būtų per daug prašyti jų sutikimo. Vadovaujantis tokiu aiškinimu, būtų atvejų, kai šie tėvų pareigų turėtojai privalėtų priimti teismo, nagrinėjančio pareiškimą dėl santuokos nutraukimo, jurisdikciją, kad susitarimas tarp sutuoktinių įsigaliotų.

Klausimas, kas turi tėvų pareigas, yra **preliminarus klausimas,** kurį sprendžiant labai dažnai reikia nustatyti tėvų pareigoms taikomą teisę pagal 1996 m.

Hagos konvenciją dėl vaikų apsaugos. Jei yra sprendimas, priimtas užsienio šalyje dėl tėvų pareigų, jis turės būti pripažintas pagal Reglamentą (jei sprendimas priimtas valstybėje narėje) arba pagal tarptautinę konvenciją, arba nacionalinę teisę, priklausomai nuo sprendimo kilmės šalies.

> Neretai šis klausimas sprendžiamas klaidingai. Vienoje bylų Ispanijos teismas nustatė, kad tai, jog vaikas gyvena Bolivijoje globojamas senelių iš tėvo pusės, nereiškia, kad tėvas neturi tėvų pareigų. Teismas laikė, kad tėvas vykdo tėvų pareigas per senelius. Tačiau seneliai taip pat turėjo būti laikomi tėvų pareigų turėtojais, nes jie rūpinosi vaiku pagal susitarimą, teisiškai galiojantį pagal vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teisę. Dėl šių priežasčių jie taip pat turėtų pritarti Ispanijos teismo jurisdikcijai. Tačiau teismas išnagrinėjo tik vaiko tėvų išreikštą pritarimą – taip galėjo būti dėl to, kad tėvų pareigų sąvoka nebuvo tinkamai suprasta (*Barselonos apeliacinis teismas (Audiencia Provincial de Barselona, seccion 12), 2014 m. spalio 30 d.* (Ispanija)).

Priešingai, Reglamento 12 straipsnio 3 dalyje, regis, reikalaujama ne visų tėvų pareigų turėtojų susitarimo, o **tik proceso šalių.** Tačiau praktikoje labai tikėtina, kad dėl to, jog tėvų pareigos pagal šią antraštinę dalį nėra papildomas klausimas, pagal nacionalinę proceso teisę bylose bus atsižvelgta į visus tėvų pareigų turėtojus, kurie turi teises ir pareigas, susijusias su teismui pateiktu klausimu. ES Teisingumo Teismui buvo pateiktas prejudicinis sprendimas, siekiant išsiaiškinti, ar taikant Reglamento 12 straipsnio 3 dalį prokuroras yra viena iš bylos šalių (byloje dėl paveldėjimo), kurios turi pritarti jurisdikcijos prorogacijai prašymo pateikimo metu, nes pagal Graikijos teisės nuostatas jis yra tokios bylos šalis pagal įstatymą (byla C-565/16, *Saponaro ir Xylina*, nagrinėjama).

Reglamente aiškiai nustatoma, kad šalys turi pasiekti susitarimą **tuo metu, kai teismas priima bylą savo žinion.** Reglamento 16 straipsnyje nustatyta, kad laikoma, jog teismas priima bylą savo žinion tuo metu, kai teismui pateikiamas atitinkamas bylos iškėlimo dokumentas. Joks **ankstesnis susitarimas dėl jurisdikcijos,** kurį tėvų pareigų turėtojai galėjo būti sudarę, **negalioja** pasirinktame teisme, ir šis negali priimti jurisdikcijos, jei tuo metu, kai teismas priima bylą savo žinion, toks susitarimas atsiimamas ir jo nebėra. Jei viena iš šalių, pažeisdama ankstesnį susitarimą, pateikia ieškinį kitam nei pasirinktajam teismui, šis teismas galės priimti jurisdikciją pagal kitas Reglamento nuostatas, priklausomai nuo konkretaus atvejo.

Tai, ar susitarimai dėl jurisdikcijos galioja tarp šalių sutartiniu požiūriu ir ar dėl jų gali, pavyzdžiui, būti padaryta žala, paliekama spręsti pagal nacionalinę teisę.

Reglamente išsamiau nenurodoma, kas laikoma aiškiai ar kitokiu nedviprasmišku būdu išreikštu pritarimu. Būtų galima manyti, kad **aiškiai išreikštas pritarimas** reiškia aiškų rašytinį arba žodinį šalių pareiškimą.

Klausimas, kas tiksliai sudaro **nedviprasmišką pritarimą,** tebėra neaiškus. Reglamente „Briuselis IIa" vartojamos kitokios formuluotės, nei Reglamente Nr. 1215/2012, todėl galima teigti, kad nedviprasmiško pritarimo sąvoka turėtų būti interpretuojama griežčiau. Tam, kad pritarimas būtų nedviprasmiškas, reikalingi bent tam tikro laipsnio tėvų pareigų turėtojo veiksmai, kuriais išreiškiamas toks pritarimas. Gerosios praktikos požiūriu būtų protinga reikalauti, kad teismas informuotų šalis prieš priimdamas jurisdikciją, kaip numatyta reglamento „Briuselis I" (nauja redakcija) 26 straipsnio 2 dalyje dėl silpnesnės šalies sutarčių.

> ES Teisingumo Teismas tyrė, kas prilyginama nedviprasmiškam pritarimui, byloje *L. prieš M*. Šioje byloje Čekijoje buvo pradėti du procesai, juos pradėjo kiekvienas iš tėvų. Teismas nusprendė, kad „negalima pripažinti, jog teismo, į kurį šalis kreipėsi su prašymu išnagrinėti bylą dėl tėvų pareigų, jurisdikcijai „aiškiai išreikštu ar kitokiu nedviprasmišku būdu pritarė visos bylos šalys", kaip tai suprantama pagal šią nuostatą, jeigu atsakovė šioje pirmojoje byloje vėliau inicijuoja antrą bylą tame pačiame teisme ir atlikdama pirmą jai privalomą procesinį veiksmą pirmojoje byloje tvirtina, kad šis teismas neturi jurisdikcijos". Vienos procedūros prorogacija nereiškia, kad Čekijos teismų jurisdikcijai yra pritariama kituose procesuose *(2014 m. spalio 1 d. ES Teisingumo Teismo sprendimas, C-656/13, L prieš M).*
>
> Byloje *Gogova* ES Teisingumo Teismas nagrinėjo, ar šalis, kuri neatvyko į teismą ir yra atstovaujama teismo paskirto atstovo, kuris neginčija teismo jurisdikcijos, gali būti laikoma pritarusia jo jurisdikcijai. ES Teisingumo Teismas pažymėjo, kad pritarimas jurisdikcijai bent jau turėtų leisti manyti, kad atsakovas žino apie šiuose teismuose vykstantį procesą ir kad atsakovo norų negalima suprasti iš teisinio atstovo elgesio, paskirto nedalyvaujant atsakovui, kuris neturi ryšio su juo arba ja. Todėl jis padarė išvadą, kad nėra galiojančios prorogacijos pagal 12 straipsnio 3 dalį *(2015 m. spalio 21 d. ES Teisingumo Teismo sprendimas, C-215/15, Gogova).*

Nepaisant Teismo nurodymų, kas laikytina nedviprasmišku pritarimu, vis tiek išlieka ginčytinų aspektų. Kai kuriose valstybėse narėse pripažįstama numanoma prorogacija, kaip numatyta Reglamento Nr. 1215/2012 (nauja „Briuselis I" redakcija) 26 straipsnyje. Atsakovo, kuris neginčija jurisdikcijos, atvykimas į teismą būtų laikomas pakankamu. Kitose valstybėse narėse aiškinama, kad jurisdikcijai yra nedviprasmiškai pritariama tik kai šalis pateikia rašytinį pareiškimą teismui. Tai ypač taikoma tais atvejais, kai yra sudaroma sutartis arba susitarimas dėl tėvų pareigų ir jis pateikiamas teisėjui patvirtinti. Dar kitose valstybėse narėse teismų praktika yra nepaprastai griežta ir, regis, visada reikalaujama formalaus tėvų pareigų turėtojų pritarimo.

Ispanijoje Barselonos apeliacinis teismas aiškino, kad Ispanijos teismų jurisdikcijai yra pritarta, nes atsakovas atvyko į teismą ir neginčijo jurisdikcijos, nes nepateikė vadinamojo *declinatoria de jurisdicción* pagal Ispanijos proceso teisės nuostatas. Nacionalinėje proceso teisėje reikalaujama, kad atsakovas užginčytų jurisdikciją per dešimt dienų po to, kai jam pateikiamas ieškinys. To nepadarius laikoma, kad byla perduodama teismui (*Barselonos apeliacinis teismas (Audiencia Provincial de Barselona, seccion 12)*, 2014 m. spalio 30 d. (Ispanija)).

Prancūzijoje taip pat laikoma, kad jurisdikcijai nedviprasmiškai pritariama, kai atsakovas neužginčija jurisdikcijos. Tačiau Liono apeliacinis teismas vienoje bylų atkreipė dėmesį, kad bulgarui tėvui pagalbą teikė Prancūzijos teisininkas, šis tėvas atvyko į teismą asmeniškai ir turėjo vertėją žodžiu (*Cour d'Appel, Lyon,* 2013 m. gegužės 28 d. (Prancūzija)). Vėlesniame Bordo apeliacinio teismo sprendime laikoma, kad motina nedviprasmiškai pritarė Prancūzijos teismų jurisdikcijai, nes ji neginčijo jurisdikcijos, asmeniškai atvyko į teismą ir jai teikė pagalbą teisininkas, ir vėliau ginčijo tėvo ieškinio turinį (*Bordo apeliacinis teismas (Cour d'Appel Bordeaux),* 2013 m. gegužės 28 d. (Prancūzija)).

Jungtinėje Karalystėje laikyta, kad tėvų pareigų turėtojas nedviprasmiškai pritarė Anglijos teismų jurisdikcijai, nes kreipėsi į teismą per savo advokatus, siekdamas gauti globos teises (*Re C, [2012] EWHC 907(Fam)* (Jungtinė Karalystė)). Taigi nedviprasmiškas pritarimas suponuoja tam tikrą veikimo lygį. Byloje *Re ED* (*A Child*) (*Jurisdiction: parental responsibility*) (Jungtinė Karalystė) teismas padarė išvadą, kad „įsipareigojimas [grąžinti vaiką į šalį] teismui prilygsta aiškiam ir nedviprasmiškam pritarimui, kad teismas, kuriam pateikiamas tas įsipareigojimas, turi jurisdikciją tėvų pareigų klausimais, susijusiais su vaiku, kol

toks pradėtas atvejis išnagrinėjamas arba panaikinamas (*[2014] EWHC 2731* (*Fam*) (Jungtinė Karalystė)]. Taip pat byloje *GW prieš MW* teismas konstatavo, kad motina nepadarė nieko, kas prilygtų pritarimui jurisdikcijai, ir tai leidžia manyti, kad norint, jog pritarimas būtų nedviprasmiškas, reikalingas teigiamas veikimas (*GW vs MW*, [2015] *EWFC 56* (Jungtinė Karalystė)).

Italijoje yra keletas sprendimų, kuriuose, kaip matyti, visada reikalaujama formalaus pritarimo ir visiškai nepripažįstami numanomi susitarimai. Negalima daryti išvados, kad yra pritariama jurisdikcijai vien iš to, jog atvykstama į teismą, arba iš to, kad šalis ginasi teisme pagal bylos esmę. Tokia pozicija grindžiama vaiko interesais (*Cass., Sez. U.*, 2011 m. gruodžio 30 d., *Nr. 30646* (Italija)).

3. b) pasirinkto teismo atliekamas tikrinimas. Tai, kas labiausiai atitinka vaiko interesus

Tarp tėvų pareigų turėtojų sudarytas susitarimas **nėra privalomas pasirinktam teismui.** Jis gali neatsižvelgti į šalių susitarimą, jei šis nėra labiausiai atitinkantis vaiko interesus.

Nei Reglamento 12 straipsnyje, nei preambulėje vaiko interesų reikalavimas toliau neplėtojamas ir į jį gana dažnai neatsižvelgiama teismų praktikoje. P. Lagardeʼo Ataskaitoje dėl 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos dėl 10 straipsnio taip pat gan lakoniškai kalbama šiuo klausimu, bet pabrėžiama, kad „šio jurisdikcijos pagrindo atitiktis tam, kas labiausiai atitinka vaiko interesus, turi būti nepriklausomai įvertinta teismo, į kurį kreiptasi pagal susitarimą tarp tėvų pareigų turėtojų“.

Reglamento 12 straipsnyje reikalaujama, kad pasirinktas teismas **kritiškai įvertintų,** ar procesiniu požiūriu jis gali priimti sprendimą, kuris labiausiai atitiktų vaiko interesus. 12 straipsnyje nereikalaujama, kad pasirinktas teismas būtų tas, kuris galėtų geriausiai išnagrinėti bylą, bet vis dėlto jame numatomos apsaugos priemonės, kad būtų galima užtikrinti, jog pasirinktam teismui vykdant teisingumą nebūtų pažeidžiamos vaiko procesinės teisės.

Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas aiškiai atskyrė reikalavimą, kad pasirinkto teismo jurisdikcija geriausiai atitiktų vaiko interesus, „nuo proceso *materialiojo klausimo*, t. y. „koks šio proceso rezultatas geriausiai atitiks vaiko interesus?“. Reikalavimas, kad pasirinkto teismo jurisdikcija geriausiai atitiktų

vaiko interesus, priklauso ne nuo išsamaus vaiko aplinkybių ir gyvenimo sąlygų tyrimo, bet nuo tam tikrų svarstomų aspektų, kurie yra svarbūs sprendžiant, kuris teismas yra tinkamiausias. Tai, kad šalys įsipareigojo paklusti šiai jurisdikcijai ir jų abiejų nuolatinė gyvenamoji vieta yra šioje jurisdikcijoje, yra svarbu, tačiau tai nėra vienintelis veiksnys“ (*I* (*A Child*), [2009] *UKSC 10* (Jungtinė Karalystė)).

Atsižvelgiant į tai, kad, pagal apibrėžtį, vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta nėra teismo valstybės ribose, pasirinktasis teismas gali neturėti galimybių sužinoti faktus, kurie yra esminiai sprendimui priimti. Koks būtent yra tokių faktų pobūdis, priklauso nuo ginčo turinio, kuris gali būti labai platus ir būti susijęs su visais tėvų pareigų aspektais (dažniausiai bylose pagal 12 straipsnio 1 dalį)) arba labai siauras – su vaiko nuosavybe arba kelionės dokumentų išdavimu (bylose pagal 12 straipsnio 3 dalį).

Vaiko teisė būti išklausytam taip pat gali būti sunkiai užtikrinama, jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta nėra teismo valstybės ribose. Tačiau niekas nekliudo kompetentingai institucijai pagal nacionalinę proceso teisę pareikalauti, kad vaikas dalyvautų procese. Reglamento 20 konstatuojamojoje dalyje toliau sakoma: „Vaiko išklausymas kitoje valstybėje narėje gali vykti taikant priemones, nustatytas 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamente (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose.“ Jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta nėra valstybėje narėje, galima taip pat remtis 1970 m. Hagos konvencija dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje arba kitomis įprastomis priemonėmis, galiojančiomis tarp vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos ir teismo vietos valstybės. Byloje *Aguirre Zárraga* (C-491/10 PPU) rekomenduojama naudotis vaizdo konferencijomis kaip ypač tinkamomis priemonėmis.

Jei, pasirinktojo teismo nuomone, susitarimas dėl jurisdikcijos nesuderinamas su tuo, kas labiausiai atitinka vaiko interesus, jis privalo atmesti ieškinį.

4. Susitarimo dėl prorogacijos įsigaliojimas ir trukmė

Jei susitarimas dėl prorogacijos yra galiojantis ir labiausiai atitinka vaiko interesus, juo gali būti priskiriama jurisdikcija pasirinktam teismui.

Tačiau jurisdikcijos prorogacija **iš visų kitų teismų neatima** jurisdikcijos, kurią jie gali turėti pagal Reglamentą. Kitaip tariant, pasirinktojo teismo juris-

dikcija nėra išimtinė. Atsižvelgiant į tai, kad susitarimas turi galioti tuo metu, kai byla patenka teismo žinion, jei ieškovas pateikia ieškinį kitam teismui, kuris turi jurisdikciją pagal Reglamentą, pats šis veiksmas reikštų, kad nebėra galiojančio susitarimo dėl prorogacijos (taip pat žr. pirmesnę 3a dalį).

Reglamento 12 straipsnio 2 dalyje išaiškinama, kad pagal susitarimą jurisdikcija suteikiama **ribotam laikui ir baigiasi,** kai teismo sprendimas dėl tėvų atsakomybės tampa galutinis. Net jei nuostatose daroma nuoroda tik į 12 straipsnio 1 dalį, tą pačią taisyklę privaloma taikyti siejant su 12 straipsnio 3 dalimi.

> ES Teisingumo Teismas sprendė šį klausimą byloje *E prieš B.* Byla buvo susijusi su nesusituokusia pora, kuri gyveno Ispanijoje su bendru jųdviejų vaiku. Po separacijos tarp tėvų vyko ginčai, dėl kurių Ispanijoje ir Jungtinėje Karalystėje buvo pradėti skirtingi teismo procesai. 2010 m. liepos 21 d. tėvai pasiekė susitarimą, kurį patvirtino Ispanijos teismas. Pagal susitarimą motinai leista persikelti į kitą šalį. Juo pasinaudojusi ir atvykusi į Jungtinę Karalystę ji iš karto kreipėsi į teismą prašydama priimti sprendimą labai apriboti tėvo bendravimo teises.
>
> ES Teisingumo Teismas nurodė, kad bet kokį klausimą, susijusį su galimybe, jog motinos prašymas pateiktas piktnaudžiaujant, turi nagrinėti teismas, pagal Reglamentą turintis jurisdikciją byloje. Jurisdikcija bylose, susijusiose su tėvų pareigomis, turi būti tikrinama ir nustatoma kiekvienu konkrečiu atveju, kai byla patenka jų žinion, o tai reiškia, kad išnagrinėjus bylą ji toliau negalioja. Teismas ypač pabrėžė, kad nors jurisdikcijos prorogacija, kuriai tėvų pareigų turėtojai pritarė konkrečioje byloje, gali būti laikoma labiausiai atitinkančia vaiko interesus, negalima pripažinti, jog tokia prorogacija išsaugoma pasibaigus bylai, dėl kurios tokia prorogacija taikyta, ir visą atitinkamo vaiko vaikystės laikotarpį siekiant kuo labiau atsižvelgti į jo interesus *(2014 m. spalio 1 d. ES Teisingumo Teismo sprendimas, C-436/13, E prieš B).*

Anglijos teismų praktikoje nustatyta, kad kai šalis pritaria teismo jurisdikcijai pagal 12 straipsnį, jis ar ji **negali atsiimti savo pritarimo,** kol byla baigiama (*Re I* [2009] *UKSC 10* (Jungtinė Karalystė)). Toks aiškinimas atrodo teisingas. Nebūtų galimybės taikyti 12 straipsnį, jei šalys galėtų laisvai atsiimti savo susitarimą, kol byla nagrinėjama. Taip pat reikėtų paminėti, kad Reglamento 8 straipsnyje įtvirtinamas *perpetutatio iurisdictionis* principas. Jurisdikciją reikia nustatyti tuo metu, kai byla patenka teismo žinion, ir ji išlieka, kol byla užbaigiama.

5. Susitarimai dėl jurisdikcijos, susiję su vaikais, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra trečiojoje valstybėje. Ryšys su 1996 m. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos

Reglamento 12 straipsnis taikomas, jei vaikas neturi nuolatinės gyvenamosios vietos teismo valstybės ribose. Jame **nereikalaujama,** kad vaiko **nuolatinė gyvenamoji vieta būtų ES valstybėje narėje.**

Tačiau kalbant apie vaikus, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta nėra valstybėje narėje, būtina atsižvelgti į tarptautinius įpareigojimus, įpareigojančius teismo valstybę ir vaikų nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę. Ši nuostata ypač aktuali **1961 m. ir 1996 m. Hagos konvencijų dėl vaikų apsaugos atžvilgiu.**

Reglamento 60 straipsnio a punkte aiškiai nurodoma, kad santykiuose tarp valstybių narių šis Reglamentas turi pirmenybę prieš **1961 m. Hagos konvenciją.** Santykiuose tarp ES valstybės narės, kuri yra pasirašiusi 1961 m. Hagos konvenciją šalis, ir trečiosios valstybės, kuri yra pasirašiusi tą Konvenciją šalis (pvz., Ispanija ir Turkija), taikoma Hagos konvencija. 1961 m. Hagos konvencijoje šalims nesuteikiamas autonomiškumas jurisdikcijos klausimais, bet nustatomi jurisdikciniai pagrindai pagal vaiko nuolatinę gyvenamąją vietą (1 straipsnis), pilietybę (4 straipsnis) ir buvimo vietą (9 straipsnis). Tad, jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra valstybėje, kuri yra pasirašiusi 1961 m. Hagos konvenciją šalis, Reglamento 12 straipsnio **negalima taikyti norint suteikti jurisdikciją** ES valstybės narės teismams.

Reglamento 61 straipsnyje nagrinėjama sąsaja tarp **1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos** ir Reglamento. Jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra trečiojoje valstybėje, kuri yra pasirašiusi šią Konvenciją, taikoma 1996 m. Hagos konvencija. Jurisdikcijos prorogacija galima tik tokiomis aplinkybėmis, kurios nustatytos **Konvencijos 10 straipsnyje.**

Taigi galima daryti išvadą, kad Reglamento 12 straipsnis taikomas tik jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra **trečiojoje valstybėje, kuri nėra pasirašiusi Hagos konvencijos.** Ši nuostata patvirtinama 12 straipsnio 4 dalyje, kurioje, esant tokioms aplinkybėms, daroma prielaida, kad pasirinkto teismo jurisdikcija labiausiai atitinka vaiko interesus, ypač jei toje trečiojoje valstybėje nagrinėti bylą pasirodo neįmanoma.

Tačiau ši prielaida yra nuginčijama. Taigi, pasirinktas teismas galėtų atmesti bylą, jei būtų neįmanoma išklausyti vaiką, o jis būtų sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tą padaryti būtų tinkama.

> Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo prorogacijos susitarimą Anglijos ir Velso teismų naudai, susijusį su vaiku, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Pakistane. Teismas patvirtino, kad 12 straipsnis taikomas, kai vaikas teisėtai gyvena už Europos Sąjungos ribų, nes „nei 12 straipsnio 1 dalyje, nei 12 straipsnio 3 dalyje nėra nieko, kas ribotų jurisdikciją taip, kad ji būtų siejama tik su Europos Sąjungoje gyvenančiais vaikais".
>
> Kalbėdamas apie 12 straipsnio 4 dalyje daromą prielaidą, Aukščiausiasis Teismas pabrėžia, kad ji yra logiška. „Jei vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta yra Europos Sąjungos nare nesančioje šalyje, kaip antai Pakistane, kuris nėra pasirašęs 1996 m. Hagos konvencijos dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, tuomet, net jei konkreti Europos Sąjungos valstybė narė yra pasirašiusi tą Konvenciją, nėra nuostatos, leidžiančios pripažinti ir vykdyti viena kitos teismų sprendimus. Todėl, jei šalys pritarė ES valstybės narės teismo jurisdikcijai, logiška, kad byla būtų nagrinėjama toje valstybėje. Akivaizdu, kad kliūtis nagrinėti bylą konkrečioje trečiojoje valstybėje yra svarbus dalykas. Teismas neteigia, kad būtų neįmanoma nagrinėti šią bylą Pakistane, tačiau, nors nė vienai iš šalių nekilo sunkumų dėl bylos nagrinėjimo čia, motinai neabejotinai kiltų sunkumų bylinėjantis Pakistane." (*I* (*A Child*), [2009] *UKSC 10* (Jungtinė Karalystė)).

Prof. **Costanza Honorati** (Milano-Bicocca universitetas, Italija),
dr. **Agnė Limantė** (Lietuvos teisės institutas)

VII. Bylos perdavimas teismui, geriau tinkančiam nagrinėti bylą
(15 straipsnis)

Atitinkamos nuostatos tekstas 194

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai 196

1. Nuostatos esmė ir taikymo sritis 196

2. Esminiai bylos perdavimo reikalavimai 198
   2. a) su kita valstybe nare vaiką sieja „konkretus ryšys“ 200
   2. b) kitas teismas yra „tinkamesnis“ nagrinėti bylą 200
   2. c) bylos perdavimas „labiausiai atitinka vaiko interesus“ 202

3. Procedūros etapai: abiejų teismų ir bylos šalių vaidmenys 204

4. Vaiko nuomonė apie bylos perdavimą 206

5. Sprendimo perduoti bylą taikymo sritis 208

6. Praktinis 15 straipsnio taikymas globos bylose, kurios baigiasi įvaikinimu 209

7. Kiti klausimai 211

Atitinkamos nuostatos tekstas

15 straipsnis

Perdavimas teismui, geriau tinkančiam nagrinėti bylą

1. Išimties tvarka valstybės narės teismai, turintys jurisdikciją nagrinėti bylą iš esmės, manydami, kad kuris nors kitos valstybės narės, su kuria vaiką sieja konkretus ryšys, teismas būtų tinkamesnis nagrinėti bylą ar kurią nors konkrečią jos dalį, ir jei tai labiausiai atitinka vaiko interesus, gali:

a) sustabdyti atitinkamą bylą arba jos dalį ir paraginti šalis pateikti pareiškimą tos kitos valstybės narės teismui pagal šio straipsnio 4 dalį; arba

b) prašyti kitos valstybės narės teismą prisiimti jurisdikciją pagal šio straipsnio 5 dalį.

2. Šio straipsnio 1 dalis taikoma:

a) šalies prašymu, arba

b) paties teismo iniciatyva, arba

c) kitos valstybės narės, su kuria vaiką sieja konkretus ryšys, teismo prašymu pagal šio straipsnio 3 dalį.

Perdavimui paties teismo iniciatyva ar kitos valstybės narės teismo prašymu turi pritarti bent viena šalis.

3. Vaikas laikomas turinčiu konkretų ryšį su valstybe nare, kaip minėta šio straipsnio 1 dalyje, jei ta valstybė narė:

a) iškėlus bylą šio straipsnio 1 dalyje minėtame teisme, tapo vaiko nuolatine gyvenamąja vieta; arba

b) yra buvusi vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta; arba

c) yra vaiko pilietybės vieta; arba

d) tėvų pareigų turėtojų nuolatinė gyvenamoji vieta; arba

e) vieta, kurioje yra vaikui priklausantis turtas, ir byla yra susijusi su vaiko apsaugos priemonėmis, susijusiomis su šio turto administravimu, išsaugojimu ar perleidimu.

4. Valstybės narės teismai, turintys jurisdikciją nagrinėti bylą iš esmės, nustato terminą, per kurį tos kitos valstybės narės teismas perima bylą savo žinion pagal šio straipsnio 1 dalį.

Jei teismai per tą laiką neperima bylos, teismas, kuriame buvo iškelta byla, toliau naudojasi jurisdikcija pagal 8–14 straipsnius.

5. Tos kitos valstybės narės teismai tais atvejais, kai dėl konkrečių bylos aplinkybių tai labiausiai atitinka vaiko interesus, per šešias savaites nuo bylos iškėlimo juose pagal šio straipsnio 1 dalies a arba b punktą priima jurisdikciją. Šiuo atveju teismas, kuriame pirmiausia buvo iškelta byla, atsisako jurisdikcijos. Priešingu atveju teismas, kuriame pirmiausia buvo iškelta byla, toliau naudojasi jurisdikcija pagal 8–14 straipsnius.

6. Šio straipsnio tikslais teismai bendradarbiauja arba tiesiogiai, arba per centrines institucijas, paskirtas pagal 53 straipsnį.

Susiję Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

2016 m. spalio 27 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas, C-428/15, *Child and Family Agency prieš J. D.* (EU:C:2016:819)

Generalinio advokato Wathelet nuomonė Europos Sąjungos Teisingumo Teismo byloje C-428/15, *Child and Family Agency prieš J. D.* (EU:C:2016:458)

1. Nuostatos esmė ir taikymo sritis

Reglamento „Briuselis IIa" 8 straipsnio 1 dalyje nustatyta bendra taisyklė, kad bylose dėl tėvų pareigų jurisdikciją turi tų valstybių narių teismai, kuriose yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta tuo metu, kai byla patenka teismo žinion. Tačiau pagal Reglamento 15 straipsnį išimties tvarka leidžiama bylą perduoti nagrinėti kitų valstybių narių teismams.

Atitinkamai bendroje Reglamento struktūroje nuostata dėl bylos perdavimo veikia kaip bendros taisyklės **išimtis**. Išties pagrindinė taisyklė dėl jurisdikcijos bylose, susijusiose su tėvų pareigomis, gali tapti pernelyg griežta ir orientuota tik į vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismo kompetenciją. Šiuo požiūriu 15 straipsnis suteikia didesnį lankstumą išimtinėmis aplinkybėmis, bet kaip bendrųjų taisyklių išimtis jis turi būti **aiškinamas siaurai**.

> Suteikiant svorio konkrečios bylos aplinkybėms, lankstumas leidžia priimti tinkamesnį sprendimą. Deja, dėl tų pačių priežasčių atsiranda nenuspėjamumas ir neaiškumas dėl kompetentingo teismo, o tai prieštarauja vienam iš pagrindinių daugumos ES reglamentų teismų bendradarbiavimo srityje tikslų. Išties taikant reglamentą „Briuselis I" ESTT visai neatsitiktinai atmetė bendrąją anglų doktriną *forum non conveniens* dėl jos nenuspėjamumo (žr. 2005 m. kovo 1 d. ESTT sprendimą, C-281/02, *Owusu*). Artumo principas yra ypač svarbus su nepilnamečiais susijusiose bylose, kadangi užtikrinant vaiko interesus visi sprendimai turi būti priimami arčiau vaiko esančiame teisme. Todėl, sekant 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos (žr. 1996 m. Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos 8 straipsnį) pavyzdžiu, į Reglamentą buvo įtraukta nuostata dėl bylos perdavimo.

Reglamento 15 straipsnio taisyklė iš pradžių buvo taikoma gana ribotai dėl jos išimtinumo ir iš dalies dėl iškilusių klausimų, susijusių su tinkamu jos taikymu. Tačiau pastaruoju metu teismai pradeda ją taikyti plačiau. Ypač dažnai ši nuostata taikoma Jungtinėje Karalystėje, visų pirma (bet ne tik) nepilnamečių, kurie nėra Jungtinės Karalystės piliečiai (daugiausia romai, Vengrijos ir Lenkijos piliečiai), globos bylose (daugiau žr. šio skyriaus 6 poskyryje).

Faktinės aplinkybės, dėl kurių gali kilti poreikis perduoti bylą, labai skiriasi.

Paprastesniu atveju skirdamiesi tėvai pateikia prašymą dėl gyvenimo skyrium (separacijos) arba santuokos nutraukimo bei tėvų pareigų valstybės narės, kurioje yra šeimos (ir vaikų) nuolatinė gyvenamoji vieta, teismui. Vėliau vienas iš tėvų ir vaikai teisėtai arba kito iš tėvų pritarimu persikelia į kitą valstybę narę, kurioje ketina gyventi nuolat. Buvusios gyvenamosios vietos teismas, nors formaliai ir būdamas kompetentingas nagrinėti visą bylą, tokiais atvejais turėtų apsvarstyti galimybę apriboti savo jurisdikciją sprendžiant santuokos nutraukimo arba gyvenimo skyrium (separacijos) klausimą ir perduoti nagrinėti tėvų pareigų klausimą valstybei narei, kurioje yra naujoji gyvenamoji vieta.

Sudėtingesniu atveju vaikas yra gimęs „sudėtingoje“ šeimoje, kurios nariai yra skirtingų valstybių narių piliečiai, persikėlę gyventi į teismo vietos valstybę narę. Abu tėvai vaiko (-ų) neprižiūri arba netinkamai su juo (jais) elgiasi arba kyla nepriežiūros ar netinkamo elgesio rizika. Vietos vaiko teisių apsaugos tarnybos perima vaiko globą ir siekia teisminių priemonių. Šiame etape vienas iš tėvų ar abu tėvai gali paprieštarauti tokių priemonių taikymui ir prašyti bylą perduoti nagrinėti jų gimtajai šaliai arba teismas ir (arba) vaiko teisių apsaugos tarnybos gali nuspręsti, kad bylos perdavimas yra tinkamesnė alternatyva.

Šiuo antru atveju sprendžiama su **viešąja teise susijusi byla**. Tai nebe privačių asmenų byla dėl tėvų pareigų ar vaiko globos, bet byla, kurią iškelia ir veda vietos institucija, atsakinga už vaiko teisių apsaugą: specialusis teismas, socialinių paslaugų tarnyba ar kita institucija.

Nuo sprendimo *C* byloje (pirmojoje byloje dėl Reglamento „Briuselis IIa“) Teismas visada nurodydavo, kad tokioms byloms Reglamentas yra taikomas. Nuo tada nusistovėjo atitinkama teismų praktika, pagal kurią aiškinama, kad atsižvelgiant į 5 konstatuojamąją dalį Reglamentas yra taikomas visose bylose, susijusio-

se su vaikų teisių apsaugos priemonių nustatymu, įskaitant atvejus, kai tokioms priemonėms pagal valstybės narės teisę yra taikoma viešoji teisė (žr. 2007 m. lapkričio 27 d. ESTT sprendimą, C-435/06, *C* (EU:C:2007:714), 34, 50, 51 punktai; 2009 m. balandžio 2 d., C-523/07, *A* (EU:C:2009:225), 24, 27–29 punktai; 2012 m. balandžio 26 d., C-92/12 PPU, *Health Service Executive* (EU:C:2012:255), 60, 61 punktai; 2016 m. spalio 27 d., C-428/15, *Child and Family Agency prieš J. D.* (EU:C:2016:819), 32, 33 punktai).

Todėl patvirtinus, kad vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismas turi jurisdikciją viešosios teisės bylose (įskaitant bylas, kurios galimai, bet nebūtinai gali baigtis įvaikinimu (žr. toliau 6 poskyrį), Jungtinės Karalystės teismai ėmė plačiau taikyti bylos perdavimo taisyklę.

> Pažymėtina, kad jurisdikcijos perdavimas viešosios teisės bylose nuolatinės gyvenamosios vietos teismui reiškia, kad požiūris vaiko globos klausimu keičiasi iš esmės. Prieš kurį laiką jurisdikcijos klausimas net nebūtų kilęs. Teismo jurisdikcija būtų nustatyta remiantis vien tik nepilnamečio *buvimu* valstybėje ir atsižvelgiant į globos bylos viešąjį aspektą ir teritorinį pobūdį.

2. Esminiai bylos perdavimo reikalavimai

Pagal Reglamento 15 straipsnį valstybės narės **teismas negali prisiimti jurisdikcijos savo paties iniciatyva** (žr. kaip neteisingo taikymo pavyzdį Austrijos teismo sprendimus *Povse* byloje: 2010 m. liepos 1 d. ESTT sprendimas, C-211/10 PPU, 28 punktas). Sprendimą perduoti bylą kitos valstybės narės teismui priima teismas, kuriame byla jau yra tinkamai iškelta kitais jurisdikcijos pagrindais. Paprastai bylą perduodantis teismas yra vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos teismas (turintis jurisdikciją pagal 8 straipsnį); retesniais atvejais tai gali būti teismas, turėjęs jurisdikciją nagrinėti pareiškimą dėl gyvenimo skyrium (separacijos) arba santuokos nutraukimo, kai jurisdikcija buvo išplėsta remiantis Reglamento12 straipsniu.

Kad byla būtų perduota, turi būti įvykdytos **trys esminės sąlygos**:

- vaikas turi turėti „konkretų ryšį“ su kita valstybe nare (15 straipsnio 3 dalyje išvardyti pagrindai);
- kitoje valstybėje narėje esantis teismas turi būti „tinkamesnis“ nagrinėti bylą;

- bylos perdavimas tam teismui turi „labiausiai atitikti vaiko interesus“.

(žr. *B v B (Brussels II Rev.: Article 15) [2009] 1. F.L.R.,* 15 punktas; *In Re T (a Child) (Care Proceedings: Request to Assume Jurisdiction) [2013] EWCA Civ 895*).

2. a) su kita valstybe nare vaiką sieja „konkretus ryšys“

Pirmas reikalavimas bylos perdavimui yra su kita valstybe nare vaiką siejantis **„konkretus ryšys“**. Tai faktas, kurį turi nustatyti teismas *prima facie*. Atitinkamas ryšys apibūdinamas Reglamento 15 straipsnio 3 dalies a–e punktuose, kuriuose, kaip patvirtinta byloje C-428/15, *Child and Family Agency prieš J. D.*, išsamiau išvardyti ryšį lemiantys veiksniai. Šis sąrašas laikomas privalomu, todėl nereikalaujama pateikti jokių papildomų įrodymų, pakanka tik nustatyti jų buvimą. Taip pat panašu, kad neturėtų būti svarstomi ryšiai su kita valstybe nare, tačiau pastarasis klausimas nėra išspręstas.

Remiantis 15 straipsnio 3 dalies nuostatomis, vaikas laikomas turinčiu konkretų ryšį su šiomis valstybėmis narėmis:

- su jo buvusios gyvenamosios vietos valstybe nare (kai į paskesnę gyvenamąją vietą persikeliama teisėtai, t. y. ne pagrobimo atveju);
- su jo naujos gyvenamosios vietos valstybe nare (kai vaikas ten teisėtai persikėlė teisme iškėlus bylą);
- su vaiko pilietybės valstybe nare (ypač jeigu joje vis dar yra vienas iš tėvų ar abu tėvai, seneliai ar kiti šeimos nariai);
- su vieno iš tėvų pareigų turėtojo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybe nare (pavyzdžiui, kai yra tikėtina, kad tokiam asmeniui turėtų būti priskirta vaiko globa);
- su valstybe nare, kurioje yra vaiko turtas (tik tuo atveju, kai kyla grėsmė su tokiu turtu susijusių apsaugos priemonių įgyvendinimui).

ESTT požiūriu, visi šie veiksniai patvirtina, kad vaiką ir valstybę narę (kurios teismai neturi jurisdikcijos nagrinėti bylą pagal Reglamento 8 straipsnio 1 dalies nuostatas) sieja artimumo ryšys. Konkrečioje byloje taikant Reglamento 15 straipsnio 1 dalį, jurisdikciją turintis teismas turi palyginti „bendro ryšio“, kuriuo jis pagal Reglamento 8 straipsnio 1 dalį susijęs su atitinkamu vaiku, stiprumą ir in-

tensyvumą su „konkretaus ryšio“, kurio reikalaujama viena ar keliomis 15 straipsnio 3 dalyje išvardytomis sąlygomis ir kuris nagrinėjamu atveju egzistuoja tarp šio vaiko ir tam tikrų kitų valstybių narių, stiprumu ir intensyvumu (*C-428/15, Child and Family Agency prieš J. D. (52 ir 54 punktai)*).

2. b) kitas teismas yra „tinkamesnis“ nagrinėti bylą

Visgi minėto faktinio ryšio nepakanka norint pateisinti bendros taisyklės išimtį ir perduoti bylą. Kitoje valstybėje narėje esantis teismas taip pat turi būti **tinkamesnis** nagrinėti bylą.

> Šiuo tikslu jurisdikciją turintis teismas turi nustatyti, ar bylos perdavimas šiam kitam teismui gali suteikti **realios ir konkrečios pridėtinės vertės** priimant sprendimą dėl vaiko, palyginti su tuo atveju, jei jis išsaugotų savo jurisdikciją. Tuo tikslu jis gali atsižvelgti, be kita ko, į kitos valstybės narės procesines normas, kaip antai taikomas renkant įrodymus, būtinus bylai nagrinėti (*C-428/15, Child and Family Agency prieš J. D. (57 punktas)*).

Tai, kad teismas yra tinkamesnis, reiškia jo gebėjimą geriau, efektyviau ir greičiau atlikti teismines funkcijas. ES valstybių narių nacionalinių teismų praktikos analizė parodė, kad spręsdami, ar kitos valstybės narės teismas yra „tinkamesnis“ nagrinėti bylą, nacionaliniai teismai nurodė šiuos bylos perdavimą pagrindžiančius elementus:

- tėvų ir vaikų pilietybė, šeimos ir kultūriniai ryšiai toje valstybėje narėje, galimybė užtikrinti vaiko kultūrinių, kalbinių, etninių ir religinių poreikių tenkinimą;
- galimybė vaiką įkurdinti toje kitoje valstybėje narėje gyvenančioje šeimoje (tokiu atveju kitos valstybės narės, kurioje gyvena tokios šeimos narys (-iai), teismas gali geriau įvertinti visas aplinkybes);
- galimybė efektyviau atlikti vertinimus kitoje valstybėje narėje (pavyzdžiui, dėl įrodymų surinkimo byloje, kai vaikas neseniai persikėlė į valstybę narę, ir daugiau informacijos apie jį ir jo šeimos narius galima surinkti ankstesnės jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybėje narėje, kadangi čia gyvena kiti išplėstinės šeimos nariai arba dėl to, kad vertinimus gali atlikti specialistai, kurie yra išsamiai susipažinę su šeimos nacionaline, socialine ir kultūrine padėtimi);

- liudytojų buvimas toje valstybėje narėje ir
- teismo žinios apie bylą valstybėje narėje, suteikiančios pranašumo, pavyzdžiui, užtikrinant teisminį tęstinumą nuo faktų nustatymo iki jų vertinimo

(žr., pvz., vertinimą Jungtinės Karalystės teismų bylose: *Re J (A Child: Brussels II Rev: Article 15: Practice and Procedure) [2014] EWFC 41; UK Supreme Court: In the matter of N (Children) [2016] UKSC 15; Medway Council v JB & Ors [2015] EWHC 3064 (Fam) (2015 m. spalio 26 d.); Norfolk County Council v VE & Ors (a child: Art 15) [2015] EWFC 30 (2015 m. balandžio 30 d.); G & A (Children: Habitual Residence and Article 15 Transfer) [2015] EWFC B41; HA (A Child), Re (No.2) [2015] EWHC 1310 (Fam) (2015 m. gegužės 8 d.)*).

Be to, teismai taip pat vertina, ar bylos nagrinėjimas kitoje valstybėje narėje gali vykti šeimos ir (arba) vaiko pirmąja kalba, nes tokiu atveju neprireikia vertėjų paslaugų, o šeima gali efektyviau dalyvauti teismo procese.

Taip pat vienoje Jungtinės Karalystės nagrinėtoje byloje teismas susidūrė su situacija, kai du vaikai labai prieštaravo bylos perdavimui. Teismas laikėsi nuomonės, kad sprendžiant, ar kitos valstybės teismas yra tinkamesnis nagrinėti bylą, yra pagrįsta atsižvelgti į tai, kiek toje jurisdikcijoje nagrinėjant bylą vaikai bendradarbiaus (ypač, kai jie taip prieštarauja dėl bylos perdavimo) ir kiek tie vaikai sutiks su procese siūlomu jų ateities sprendimu (*žr. Medway Council v JB & Ors [2015] EWHC 3064 (Fam) (2015 m. spalio 26 d.)*).

Visgi reikėtų pabrėžti, kad jurisdikciją turintis teismas, atlikdamas tokį vertinimą, **neturėtų atsižvelgti** į šios kitos valstybės narės **materialiąją teisę**, kurią, tikėtina, taikytų pastarosios valstybės teismas, jei byla jam būtų perduota. Iš tikrųjų toks atsižvelgimas prieštarautų valstybių narių tarpusavio pasitikėjimo ir teismo sprendimų savitarpio pripažinimo principams, kuriais grindžiamas Reglamentas (*C-428/15, Child and Family Agency prieš J. D. (57 punktas)*).

Svarstydamas, ar perduoti bylą, teismas taip pat turėtų **įvertinti argumentus, kurie liudija, kad bylos perdavimas ne itin tikslingas konkrečiu atveju**. Svarbiausi klausimai šiuo atžvilgiu yra **laikas** ir **teisminis tęstinumas**: jeigu sprendimas byloje jau kurį laiką nebuvo priimtas, jeigu dauguma įrodymų buvo išnagrinėti, ir beveik galima priimti galutinį sprendimą, byla neturėtų būti perduodama kitam teismui, jei dėl to būtų nukeliamas sprendimo priėmimas.

Kiti argumentai, dėl kurių bylos perdavimas tampa mažiau tikslingas, yra jau atliktas, išsamus ir atnaujintas esamos vaiko padėties vertinimas; geresnės ir atnaujintos žinios apie vaiko poreikius, ypač jeigu jį (ją) savo žinion perėmė vietos socialinių paslaugų tarnybos; išsami informacija apie esamą situaciją globėjų šeimoje (šeimynoje) ir (arba) vaikų namuose; geresnis vaiko iškėlimo iš tokios aplinkos padarinių vertinimas.

2. c) bylos perdavimas „labiausiai atitinka vaiko interesus“

Galiausiai, bylą perduodantis teismas turi įvertinti, ar bylos perdavimas „labiausiai atitinka vaiko interesus“. Pabrėžtina, kad bylos perdavimas turi atitikti vaiko, o ne tėvų ar paties teismo interesus. Visgi šis klausimas yra bene sudėtingiausias.

Kyla klausimas, ar šį klausimą reikia vertinti atskirai nuo anksčiau aptartos sąlygos (ar kitas teismas yra „tinkamesnis“ nagrinėti bylą), ar abi sąlygas galima nagrinėti kartu neatskiriant. Toks prejudicinis klausimas buvo pateiktas ESTT byloje C-428/15, *Child and Family Agency prieš J. D.*

> Šį klausimą ESTT pateikė Airijos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas globos bylą, kurią Airijos aukštasis teismas nusprendė perduoti Jungtinei Karalystei. Airijos vaiko ir šeimos agentūra pradėjo bylą dėl Airijoje Jungtinės Karalystės pilietei gimusio kūdikio globos. Kūdikio motina, kuri jau buvo patekusi į Jungtinės Karalystės socialinių tarnybų akiratį dėl asmenybės sutrikimo ir fizinio smurto prieš vyresnį vaiką, išvyko iš Jungtinės Karalystės iki gimdymo likus kelioms dienoms, kad Jungtinės Karalystės socialinės tarnybos neperimtų netrukus gimsiančio vaiko globos. Atsižvelgdamas į tai, kad kūdikį su Jungtine Karalyste siejo konkretus ryšys ir kad šios valstybės narės teismai neabejotinai buvo tinkamesni nagrinėti bylą, Airijos šeimos teismas padarė išvadą, kad bylos perdavimas Jungtinei Karalystei labiausiai atitinka vaiko interesus (*Child and Family Agency prieš J. D.,* [2015] IEHC 214). Motina pateikė skundą Aukščiausiajam Teismui, kuris savo ruožtu pateikė prejudicinius klausimus ESTT.

Šiuo atveju ir Komisija, ir generalinis advokatas Wathelet palaikė nuomonę, kad vaiko interesai yra ne reikalavimas *per se*, o bendroji išankstinė sąlyga ir pagrindas visiems sprendimams dėl nepilnamečio vaiko. Jie teigė, kad vaiko interesas yra ne tik išimties sąlyga, kurią būtina analizuoti atskirai, o bendrasis kriterijus, kuriuo turi būti vadovaujamasi priimant kiekvieną sprendimą, susijusį su jurisdik-

cija bylose dėl tėvų pareigų, nesvarbu, ar tai būtų principas, ar išimtis (Generalinio advokato nuomonės 70, 72 punktai). Išties, imantis papildomos vaiko apsaugos priemonės, ir bylą perduodantis, ir ją perimantis teismai privalo įvertinti, ar bylos perdavimas labiausiai atitinka vaiko interesus. Tačiau ESTT, matydamas, kad „vaiko interesų tenkinimas“ yra trečia privaloma įvykdyti sąlyga, su tuo nesutiko.

ESTT paaiškino, kad reikalavimas perduodant bylą tenkinti vaiko interesus reiškia, kad jurisdikciją turintis teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, turi įsitikinti, kad numatytas bylos perdavimas kitos valstybės narės teismui nepakenks susijusio vaiko padėčiai (58 punktas). Tuo tikslu jurisdikciją turintis teismas privalo **įvertinti bet kokį neigiamą tokio bylos perdavimo poveikį** su byla susijusio **vaiko šeiminiam, socialiniam ir emociniam prisirišimui arba to vaiko materialinei padėčiai** (59 punktas).

Ši ESTT pozicija taip pat atsispindi nacionaliniuose sprendimuose. Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas byloje *In the Matter of N (Children) [2016] UKSC 15* sprendė, kad „vaiko interesai“ nebūtinai yra tenkinami, kai bylą nagrinėja palankesnėje vietoje esantis užsienio valstybės teismas. Nors šios dvi sąlygos yra akivaizdžiai tarpusavyje susijusios ir kai kurie veiksniai gali būti svarbūs joms abiem, jos apima skirtingus aspektus, kurie turi būti nagrinėjami atskirai. Sprendžiant vaiko interesų užtikrinimo klausimą būtina atsižvelgti į daugiau nei vien tik bylos perdavimo pasekmes vaikui, ypač kai vaikas yra prižiūrimas globėjų, tačiau perdavus bylą jis (ji) gali būti paimtas iš dabartinės aplinkos ir perduotas kitai valstybei.

> Byla *In the Matter of N (Children) [2016] UKSC 15* yra susijusi su dviem mažametėmis romų kilmės mergaitėmis, gimusiomis ir gyvenančiomis Jungtinėje Karalystėje ir turinčiomis Jungtinės Karalystės ir Vengrijos pilietybes. Jos buvo rastos ypač vargingoje materialinėje ir psichologinėje padėtyje ir perduotos globėjų šeimai Jungtinėje Karalystėje. Jungtinės Karalystės socialinei tarnybai pradėjus globos procesą, padėtis nebuvo pasikeitusi. Atsižvelgdamas į tai, kad mergaičių tėvai negali pasirūpinti Jungtinėje Karalystėje esančiomis mergaitėmis, o Vengrijoje gyvena išplėstinės šeimos nariai, Jungtinės Karalystės aukštasis teismas nurodė bylą perduoti Vengrijai. Atmetus vietos institucijos ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus (angl. *Children's Guardian*) skundą, byla pasiekė Aukščiausiąjį Teismą.

> Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį, kad klausimai, ar bylos perdavimas labiausiai atitinka vaiko interesus ir ar bylos baigtis labiausiai atitiks vaiko interesus, yra du skirtingi dalykai. Nors pastarasis aspektas nėra vertinamas pagal Reglamento 15 straipsnį, Teismas konstatavo, kad „*nėra visiškai jokio pagrindo neatsižvelgti į paties bylos perdavimo poveikį vaiko gerovei trumpuoju ar ilguoju laikotarpiu*“. Manytina, kad svarbu apsvarstyti „tiesiogines bylos perdavimo pasekmes vaikams“ ir poveikį teismo *pasirinkimo galimybėms* sprendžiant bylą iš esmės. Aukščiausiojo Teismo nuomone, tai nėra tas pat kas priimti sprendimą, ar bylos baigtis labiausiai atitiks vaiko interesus – atitinkami faktai yra siejami su bylos perdavimo pasekmėmis.
>
> Aukščiausiasis Teismas nepriėmė galutinio sprendimo dėl poreikio perduoti bylą ir grąžino bylą Aukštajam teismui. Jis pažymėjo, kad teismas turėjo atsižvelgti į bylos perdavimo pasekmes mergaitėms, nes tokiu atveju būtų reikėję jas iš esamos stabilios ir subalansuotos aplinkos perduoti globon Vengrijoje; teismas taip pat neatsižvelgė į tai, ar Anglijos teismas galėjo užtikrinti tokią pačią bylos baigtį kaip ir Vengrijos teismai neperduodant bylos, o tai būtų užtikrinę mergaitėms galimybę likti dabartiniuose namuose.

Visais atvejais vertinimas pagal 15 straipsnio 1 dalį, ar sprendimas labiausiai atitinka vaiko interesus, **paliekamas teismo nuožiūrai**. Atsižvelgtina į įvairius aspektus, kurie iškyla ir sprendžiant dėl bylą nagrinėti tinkamiausio teismo. Tačiau vaiko interesų atitikimo klausimas *nėra* bendro pobūdžio materialinės gerovės klausimas ir *nereikalauja* išsamaus visos situacijos tyrimo, kuris turi būti atliktas sprendžiant bylą iš esmės. Analizė neturėtų apimti sprendimo iš esmės galutinio rezultato. Taip pat neturėtų būti atsižvelgiama, ar kitas teismas gali pasinaudoti bylą perduodančio teismo turimomis galimybėmis ir ar vaiko teisių apsaugos tarnybos turi daugiau kompetencijos, išteklių ir ar jos yra veiksmingesnės. Iš tiesų šios nuostatos loginį pagrindą, kaip visada, sudaro ES valstybių narių savitarpio pasitikėjimas (žr. *In Re M (Brussels II Revised: Article 15) [2014] EWCA Civ. 152; in Re I (Contact Application: Jurisdiction) 2009 UKSC] 1 AC 319*).

3. Procedūros etapai: abiejų teismų ir bylos šalių vaidmenys

Procedūriniu požiūriu, prašymą perduoti bylą gali teikti bylos šalys, kitas teismas, manantis, kad jis yra tinkamesnis nagrinėti bylą, arba jurisdikciją turintis teismas savo iniciatyva.

Visais atvejais galutinį sprendimą priima jurisdikciją turintis teismas. Kadangi šis sprendimas yra labai subtilus, reikalaujantis teismo diskretiškumo atsisakant jurisdikcijos, sprendimas perduoti bylą paliekamas byloje **jurisdikciją turinčio teismo** nuožiūrai. Nei bylos šalys, nei kitos valstybės narės teismas negali patys priimti šio sprendimo. Nors bylos šalys gali teikti formalų prašymą perduoti bylą, nurodydamos prašymą pagrindžiančius argumentus, tačiau jos negali pačios priimti sprendimo ir bylą iškelti kitos valstybės narės teisme ar prašyti šio teismo paskelbti jį esant kompetentingu nagrinėti tą bylą.

> Žr., pvz., *2014 m. vasario 11 d. Milano teismo sprendimą* [RDIPP, 2015/2, 379 p.], kuriuo jis teisingai atsisakė prisiimti jurisdikciją byloje, iškeltoje Italijos pilietės, globojančios du Jungtinėje Karalystėje gyvenančius nepilnamečius, kai Jungtinės Karalystės teismas nagrinėjamos bylos neperdavė kitam teismui ir jos nesustabdė.

Tačiau bylos šalims tenka svarbus vaidmuo, kadangi bent viena iš jų turi **duoti sutikimą dėl bylos perdavimo**. Iš tiesų vienos iš šalių dalyvavimas turi ir praktinę funkciją, nes viena iš jų turės iškelti bylą užsienio valstybės teisme.

> 2014 m. gruodžio 18 d. *Verčelio teismas* [RDIPP 2016/3, 203 p.] priėmė sprendimą byloje dėl dviejų vaikų, gyvenusių Italijoje jų tėvų pradėto skyrybų proceso metu ir dar nesibaigus bylos nagrinėjimui persikėlusių gyventi su motina į Lenkiją. Tėvas tam neprieštaravo, taip pat nepradėjo vaikų grąžinimo procedūros pagal Hagos konvenciją. Italijos teismas nusprendė, kad jis pats turi jurisdikciją nagrinėti tėvų pareigų klausimą 8 straipsnio pagrindais, tačiau nustatė, kad Lenkijos teismas tuo metu buvo tinkamesnis nagrinėti bylą. Kadangi nė viena iš bylos šalių bylos nagrinėjime fiziškai nedalyvavo, teismas paskyrė naują teismo posėdį siekdamas gauti vienos iš šalių sutikimą dėl bylos perdavimo kitam teismui.

Visgi dėl šio reikalavimo gali kilti sunkumų, kai bylą dėl globos iškelia **socialinė tarnyba** arba **vaikų priežiūros agentūra**. Tokios įstaigos paprastai yra atsakingos tik už vaikus, priklausančius jų pačių jurisdikcijai, ir dalyvauja bylose dėl globos, iškeltose jų pačių teismuose, tačiau neturi teisės iškelti bylą kitoje jurisdikcijoje. Todėl derėtų nuodugniai apsvarstyti, kaip dėl perduodamos nagrinėti bylos ar specialios jos dalies esmę sudarančio klausimo gali būti bylinėjamasi kitoje valstybėje narėje. Šioje situacijoje gali būti ypač naudinga pirminiuose svarstymo perduoti bylą etapuose susisiekti su kitos valstybės narės vaiko priežiūros agentūromis.

Byloje C-428/15, *Child and Family Agency prieš J. D.* (žr. pirmiau 2. c) poskyrį), A. G. Wathelet laikėsi nuomonės, kad 15 straipsnis neturėtų būti taikomas, jeigu bylą perimantis teismas jurisdikciją įgyja, kai „bylą iškelia ieškovas, kuris nėra bylos, nagrinėjamos teismo, įprastai turinčio jurisdikciją ją svarstyti, šalis". Teismas neteikė aiškių pastabų šiuo klausimu, kadangi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikė siunčiančioji valstybė (Airija).

Nors šis požiūris atitinka tiesioginį nuostatos aiškinimą, juo vadovaujantis gerokai sumažėja šio mechanizmo taikymo atvejų bylose, kai to labiausiai reikia, t. y. perduodant bylas viešosios teisės procesuose.

Kalbant apie ryšius tarp susijusių teismų, patartina, nors tai ir nėra formaliai reikalaujama, užmegzti ryšį su bylą perimančiu teismu ir neformaliai bendradarbiauti **dar iki bylos perdavimo**. Tokiu būdu galima išvengti bereikalingo delsimo pradedant kitą etapą arba nesėkmingos situacijos, kai byla yra perduodama kitos valstybės narės teismui, o šis atsisako bylą priimti. Reglamento 15 straipsnio 5 dalyje taip pat reikalaujama, kad bylą *perimantis* teismas įvertintų, ar bylos perdavimas atitinka vaiko interesus, ir priimtų bylą.

Jurisdikciją galintis prisiimti teismas nustatomas naudojantis Europos teisminiu atlasu arba bendradarbiaujant su centrinėmis institucijomis. Kai du teismai kalba ta pačia kalba ir (arba) ją supranta, bendravimas turėtų vykti tiesiogiai per vieną iš veikiančių tinklų (Europos teisėjų tinklą; Hagos tinklą; Šeimos teisėjus). Jei tai neįmanoma, gali būti bendraujama per centrines institucijas.

4. Vaiko nuomonė apie bylos perdavimą

Reglamento 11 straipsnio 2 dalyje aiškiai nustatytas reikalavimas užtikrinti vaikui galimybę būti išklausytam tik procese, kuriame taikomi 1980 m. Hagos konvencijos dėl vaikų grobimo 12 ir 13 straipsniai. Tačiau nėra numatomas aiškus reikalavimas vaiką išklausyti procese pagal Reglamento 15 straipsnį.

Vis dėlto nereikėtų pamiršti ES ir tarptautinių dokumentų, kuriuose įtvirtinta vaikų teisė būti išklausytiems bylose, nulemiančiose jų ateitį (žr. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio 1 dalį; 1996 m. Europos konvencijos dėl vaiko teisių įgyvendinimo 3 straipsnį; Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją). Dėl reikalavimo išklausyti vaiką, nustatyto tarptautiniuose ir ES dokumentuose

bei nacionaliniuose įstatymuose, kai kurie ES valstybių narių teismai yra linkę prieš perduodami bylas išklausyti vaiko nuomonę (vėlgi, dauguma bylų nagrinėjama Jungtinėje Karalystėje, kuri aktyviausiai taiko Reglamento 15 straipsnį).

> Reikėtų pažymėti, kad *Pasiūlyme dėl Reglamento „Briuselis IIa" išdėstymo nauja redakcija* (COM(2016) 411 final) numatyta pareiga visose bylose dėl tėvų pareigų išklausyti sugebantį suformuluoti savo nuomonę vaiką (20 straipsnis). Todėl pareiga išklausyti vaiką būtų, be kita ko, taikoma ir perduodant bylas.

Vaiko nuomonė paprastai išklausoma vertinant, ar kitos valstybės narės teismas yra „tinkamesnis nagrinėti bylą", arba tiriant, ar bylose perdavimas „labiausiai atitinka vaiko interesus".

> *CK* byla (*CK (Children) (Care Proceedings, Habitual Residence, Article 15) [2015] EWHC 2666 (Fam)*) buvo susijusi su keturiais vaikais, Lietuvos Respublikos piliečiais, gyvenančiais Jungtinėje Karalystėje. Iškėlus bylą dėl globos, Lietuvos centrinė institucija pateikė prašymą perduoti bylą taikant Reglamento 15 straipsnį. Kiekvienas iš trijų vyresnių vaikų pareiškė norintys grįžti gyventi pas motiną Jungtinėje Karalystėje. Vyriausias vaikas teigė, kad jeigu jis negali likti su motina, jis rinktųsi likti dabartinėje globos vietoje. Jie visi taip pat sakė, kad nori likti Anglijoje, ir nenorėjo grįžti į gimtąjį miestą Lietuvoje iš dalies dėl, jų teigimu, jaučiamos baimės tėvui.
>
> Pasvėręs visus veiksnius, teismas priėjo išvadą, kad Lietuvos teismai nebuvo tinkamesni nagrinėti šią bylą. Teismas pabrėžė, kad didelė reikiamų įrodymų dalis turėjo būti surinkta iš Anglijoje esančių liudytojų. Be to, tėvo ir kitų šeimos narių įvertinimą galima gauti iš Lietuvos institucijų. Taip pat teismas didelį dėmesį skyrė tam faktui, kad trys vyresni vaikai tvirtai pareiškė norintys likti Anglijoje, pageidautina su savo motina, tačiau bet kuriuo atveju jie nenori grįžti į Lietuvą, nes bijo tėvo.
>
> *JB* byloje (*Medway Council v JB & Ors [2015] EWHC 3064 (Fam) (2015 m. spalio 26 d.)*), nors teismas ir pripažino, kad klausimas dėl bylos perdavimo atitikimo vaiko interesams pagal 15 straipsnio 1 dalį nagrinėjamas sprendžiant dėl bylos nagrinėjimo vietos, jis laikėsi nuomonės, kad šis nagrinėjimas turėtų apimti ir poveikio vaiko fizinei ir emocinei gerovei pakeitus jurisdikciją aspektą. Teismas sprendė, kad kai vaikas instinktyviai išreiškia prieštaravimą dėl

grįžimo į kitą valstybę narę ir jam kyla slapstymosi ar savižalos rizika, jeigu jis būtų priverstinai grąžintas nepaisant jo norų ir jausmų, galima teisėtai daryti išvadą, kad jurisdikcijos perdavimas tos valstybės narės teismams prieštarauja to vaiko interesams. Todėl aiškiai išreikšti vaiko noriai ir jausmai turi būti svarus veiksnys klausime dėl jurisdikcijos nustatant, kas „labiausiai atitinka vaiko interesus“. Vaiko prieštaravimai taip pat buvo įvertinti atsakant į klausimą, ar kitos valstybės narės teismas yra „tinkamesnis“ nagrinėti bylą.

5. Sprendimo perduoti bylą taikymo sritis

Jurisdikciją turintis teismas gali nuspręsti prašyti perduoti ne visą bylą, o tik tam tikrą jos dalį, jeigu tai pagrindžia konkrečios aplinkybės. Tačiau patartina, kad tokiame sprendime dėl bylos perdavimo pagal 15 straipsnį būtų aiškiai apibrėžta, kas yra perduodama.

Jurisdikciją turintis teismas turėtų tiksliai nustatyti, kurioje byloje ar jos dalyje jis prašo kitos valstybės narės teismą prisiimti jurisdikciją, aiškiai nurodydamas, ar perduodamos *visos galimos bylos,* susijusios su vaiku, ar *tik tam tikra konkreti jų dalis*.

> Perdavus bylą Lietuvos teismams, teisėjui Baker'iui (Anglijos ir Velso aukštasis teismas) byloje *In Re HA (a child) (No 2) [2015] EWHC 1310 (Fam)* pritrūko tikrumo, ar ir kaip jis turėtų toliau veikti, kai Lietuvos institucijos nesiėmė tolesnių veiksmų, o bylos aplinkybės iš esmės pasikeitė. Jis konstatavo: „Po to, kas įvyko, belieka apgailestauti, kad mano sprendimo sąlygos buvo neaiškios. <…> Gaila, bet sprendimo sąlygose nebuvo aiškiai apibrėžta, ar prašoma perimti tik pačią bylą, ar jurisdikciją platesne prasme.“

Šis klausimas tampa ypač svarbus tais atvejais, kai vaikas vis dar priklauso teismo, iš pradžių turėjusio jurisdikciją nagrinėti bylą, bet perdavusio ją kitos valstybės narės teismams, jurisdikcijai. Reikėtų pabrėžti, kad fizinis vaiko perdavimas nebūtinai reiškia, kad perduodama ir byla, nors abu aspektai turėtų būti vertinami kartu.

Jeigu nutarties dėl bylos perdavimo formuluotė yra bendro pobūdžio, bylą perdavęs teismas gali atsidurti tokioje padėtyje, kai jis nebegalės kontroliuoti bylos iškėlimo kitoje valstybėje narėje proceso. Jeigu tos kitos valstybės narės institucijos

nesiima veiksmų (dėl procedūrinių taisyklių ar pasikeitus bylos aplinkybėms), vaiko situacija lieka neišspręsta, o teismas atsiduria neaiškioje padėtyje. Šiuo požiūriu žr. *In Re HA (a child) (No 2) [2015] EWHC 1310 (Fam).*

6. Praktinis 15 straipsnio taikymas globos bylose, kurios baigiasi įvaikinimu

Reglamento 1 straipsnio 3 dalies b punkte nustatyta, kad **Reglamentas netaikomas, be kita ko, sprendimams dėl įvaikinimo arba „parengimo įvaikinimui priemonėms“**. Todėl perduoti bylą svarstantis teismas turėtų patikrinti, ar jame iškelta byla turėtų būti nagrinėjama kaip globos byla ar kaip byla dėl įvaikinimo.

> *In Re JL* byloje vienintelė rekomenduota baigtis buvo su byla susijusių kūdikių įvaikinimas. Nors Vengrijos institucijos prašė perduoti bylą, Jungtinės Karalystės teismas sprendė, kad teismo sprendimas tuo klausimu yra pasirengimo įvaikinimui priemonė, todėl jam netaikomas Reglamentas „Briuselis IIa“. Taigi, Jungtinės Karalystės teismas padarė išvadą, kad ši byla negali būti perduota pagal Reglamento 15 straipsnį. Žr. Jungtinės Karalystės apeliacinio teismo sprendimą byloje *In Re JL [2016] EWHC 440 (Fam) (2016 m. kovo 3 d.).*

Nors teoriškai ši takoskyra atrodo aiški, praktikoje kyla neaiškumų. Gana dažnai vaiko teisių apsaugos institucijos nepateikia galutinio globos plano iš pat pradžių; galutinį sprendimą jos priima tik atsižvelgdamos į tai, kaip toliau klostosi vaiko ir (arba) šeimos gyvenimas.

> Byloje *In Re N* Jungtinės Karalystės apeliacinis teismas konstatavo, kad globos byloms taip pat yra taikomas Reglamentas „Briuselis IIa“ net jeigu bendrame vaiko teisių apsaugos institucijos parengtame globos plane galiausiai yra numatomas įvaikinimas. Todėl šios bylos gali būti perduodamos kitam teismui, jei tenkinamos 15 straipsnyje nustatytos sąlygos. Visgi teismas sprendė, kad byloms dėl atidavimo įvaikinti yra taikomas Reglamento 1 straipsnio 3 dalies b punktas, todėl jos negali būti perduotos kitam teismui. Žr. bylą *In Re N (Children) (Adoption: Jurisdiction) [2015] EWCA Civ 1112; [2016] 2 WLR 713.*

Todėl bylos perdavimo procedūra Jungtinėje Karalystėje tampa labai opiu klausimu, ypač kai kalbama apie vadinamąją **priverstinio įvaikinimo** praktiką: t. y. galutinį nepilnamečių įvaikinimą be tėvų sutikimo. Vaiko įvaikinimas be tėvų

sutikimo iš tiesų yra apsaugos priemonė, taikoma keliose teisinėse sistemose (pavyzdžiui, remiantis tuo, kad vaiku nesirūpinama, su juo nepalaikomas ryšys, nepakankamai domimasi jo auklėjimu, vaiku nesidomima, iš tėvų yra atimtos tėvystės teisės arba jie netinkamai elgiasi su vaiku (Kipras, Malta, Nyderlandai, Prancūzija, Vokietija); tėvų sutikimas taip pat yra nebūtinas, kai jis yra nepagrįstai neduodamas (Austrija, Prancūzija, Graikija) arba kai tai labiausiai atitinka vaiko interesus (Malta, Anglija ir Velsas). Daugumoje valstybių narių tokia priemonė yra kraštutinė ir yra taikoma tik išimtiniais atvejais, kai abu tėvai fiziškai nebūna su vaiku arba labai aiškiai netinkamai su juo elgiasi.

Jungtinėje Karalystėje įvaikinimas be sutikimo yra įprasta praktika, kadangi remiantis *2002 m. įvaikinimo ir vaikų įstatymo* 52 skirsniu vaiko gerovei užtikrinti tam tikrais atvejais tėvų sutikimas nėra būtinas. Jeigu teismas padaro išvadą, kad įvaikinimas labiausiai atitinka vaiko interesus, vadinasi, siekiant užtikrinti jo (jos) gerovę teismas neprivalo gauti tėvų sutikimą dėl įvaikinimo. Galiausiai vykstant globos procesui Jungtinės Karalystės teismas gali vaiką, kuris yra kitos šalies pilietis, atiduoti globoti (Jungtinės Karalystės šeimai) ir galimai vėliau atiduoti jį (ją) įvaikinti neatsižvelgdamas į vaiko tėvų, kurie nėra Jungtinės Karalystės piliečiai, prieštaravimą ar jų gimtosios šalies argumentus.

Tokia praktika Europoje sukėlė susirūpinimą ir prieštaravimus (žr. *C. Fenton-Glynn, Įvaikinimas be sutikimo, Europos Parlamento pavedimu atliktas tyrimas, Nr. PE 519.236, 2015 m.*). Kai kuriose šalyse (pvz., Vengrijoje) piliečių įvaikinimo klausimą privalo spręsti nacionaliniai teismai pagal nacionalinę teisę. Pavyzdžiui, užsienio valstybės teismo sprendimas dėl nepilnamečio Vengrijos piliečio įvaikinimo nebūtų pripažintas ir sukeltų situaciją, kuri tikrai nėra labiausiai atitinkanti vaiko interesus.

Atsižvelgdami į tai, Jungtinės Karalystės teismai ėmė laikytis atsargesnio požiūrio į viešosios globos bylas, susijusias su nepilnamečiu ES piliečiu (žr. nurodymus, kuriuos L. J. Munby pateikė byloje *the Matter of E (A Child) (Care Proceedings: European Dimension), [2014] EWHC 6 (Fam) (2014 m. sausio 14 d.)*. Visose bylose, apimančiose Europos aspektą, teismas dabar privalo užduoti sau klausimą ne tik ar jis *turi* jurisdikciją, bet ir ar yra *tikslinga ja naudotis*, atsižvelgiant į konkrečias bylos ypatybes. Toks vertinimas atliekamas *ex officio*, o teismas turi savo iniciatyva išnagrinėti galimybę perduoti bylą kitam teismui, kuris gali užtikrinti nepilnamečio apsaugą taikydamas kitokias priemones.

7. Kiti klausimai

Šiuo požiūriu iškyla dar vienas klausimas: ar kitos valstybės narės konsulinės tarnybos turi būti informuotos apie bylas, susijusias su nepilnamečio tos valstybės narės piliečio atidavimu globon ir (arba) įvaikinimu. Jungtinės Karalystės praktika patvirtino, kad šis klausimas gali būti svarbus politiniu aspektu, ir priminė, kad tokia pareiga egzistuoja pagal 1963 m. Vienos konvenciją dėl konsulinių santykių.

> Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 36 ir 37 straipsniuose sakoma:
>
> „36. Susižinojimas ir ryšiai su atstovaujamosios valstybės piliečiais
>
> „1. Siekiant palengvinti konsulinių funkcijų, susijusių su atstovaujamosios valstybės piliečiais, atlikimą:
>
> a) <…>
>
> b) priimančiosios valstybės kompetentingos institucijos nedelsdamos informuoja atstovaujamosios valstybės konsulinę įstaigą, kai jos konsulinės apygardos ribose atstovaujamosios valstybės pilietis yra sulaikomas, suimamas iki teismo proceso ar bet kuriuo kitu būdu sulaikomas ir jei šis pilietis reikalauja, kad apie tai būtų pranešta. <…>
>
> 37. Informavimas apie mirties, globos ir rūpybos, laivų ir orlaivių avarijų atvejus
>
> Jei tokia informacija yra žinoma priimančiosios valstybės kompetentingoms institucijoms, jos privalo:
>
> <…>
>
> b) nedelsdamos informuoti kompetentingą konsulinę įstaigą apie bet kurį atvejį, kai globos ar rūpybos steigimas atitinka nepilnamečio ar kito visiško veiksnumo neturinčio atstovaujamosios valstybės piliečio interesus. Tačiau šios informacijos suteikimas nekliudo taikyti priimančiosios valstybės įstatymus ir kitus teisės aktus, reguliuojančius globos ir rūpybos steigimą."

Pirma, vaiko priežiūros institucijos, paimančios nepilnametį kitos valstybės narės, kuri yra pasirašiusi Konvenciją, pilietį, turi informuoti apie tai tos kitos valstybės narės konsulinės įstaigos pareigūną. Būtų galima atskirti vaiką, kuris paimamas globon prievarta be tėvų sutikimo, nuo vaiko, kuris perimamas globon su

tėvų sutikimu. Kai vaikas paimamas globon prievarta, jis gali būti laikomas „sulaikytu“, todėl šiuo atveju taikytina pareiga apie tai informuoti konsulinės įstaigos pareigūnus (1963 m. Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 36 straipsnis).

Kai teismas nagrinėja bylą dėl globos arba įvaikinimo pagal 1963 m. Vienos konvencijos dėl konsulinių santykių 37 straipsnį, teismas turi prievolę apie tai pranešti konsulinėms įstaigoms. Šis klausimas yra ypač opus, kai valstybių narių nacionalinėje teisėje yra nustatyta, kad šių valstybių narių piliečiai gali būti įvaikinti arba atiduoti globon tik jų pačių teismų sprendimu.

ISBN 978-9986-704-46-1

Šiame leidinyje publikuojami moksliniai straipsniai, kuriuose nagrinėjami 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis (Reglamentas „Briuselis IIa“), taikymo aspektai. Pagrindinis dėmesys skiriamas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bei valstybių narių nacionalinių teismų praktikai sprendžiant bylas, kuriose svarbus šio Reglamento taikymas.

Šis leidinys buvo parengtas įgyvendinant Europos Sąjungos Teisingumo programos lėšomis finansuojamą tarptautinį projektą „ES teisėjų mokymai dėl „Briuselio IIa“ reglamento: nuo pietų iki rytų“.

Tiražas 100 egz.

Išleido Lietuvos teisės institutas, Ankštoji g. 1 A, 01109 Vilnius

Tel. / faks. +370 (5) 249 7591. El. p. info@teise.org

Interneto svetainė *www.teise.org*

Spausdino UAB „Ciklonas“

Žirmūnų g. 68, 09124 Vilnius

Projektas finansuojamas ES Teisingumo programos lėšomis

ES teisėjų mokymai dėl „Briuselio IIa“ reglamento: nuo pietų iki rytų
JUST/2014/JTRA/AG/EJTR/6854

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI MILANO BICOCCA

UNIVERSITAT DE BARCELONA

FACULTY OF LAW
UNIVERSITY OF RIJEKA

LIETUVOS TEISĖS INSTITUTAS